

Accord

dib u eegid caalamiya sidi loo doonay nabadda

ISSUE 21

tafatira yaasha qoraalkan
Mark Bradbury and
Sally Healy

Nabadda yaa iska leh
oo loo doonayaa?

**Sidee baa xidhiidh loogu
samayn karaa Somalida
nabadda doonaysa iyo
beesha caalamka**

Soo saarid

conciliation
resources

Oo la kaashanaya

ii
interpeace

Accord

dib u eegid caalamiya sidii loo doonay nabadda

ISSUE 21

Nabadda yaa iska leh
oo loo doonaya?

**Sidee baa xidhiidh loogu
samayn karaa Somalida
nabadda doonaysa iyo
beesha caalamka**

Qoraalkan waxa soo saaray
MARK BRADBURY AND SALLY HEALY

conciliation
resources

Mahadnaq

Tafatire

Mark Badbury iyo Sally Healy

Tafatiraha taxanaha

Alexander Ramsbotham

Mareeyaha Siyaasadda iyo waxbarashada

Cynthia Petrich

Masuulka cilmi barista iyo soo saarka

Elizabeth Drew

Masuulka Nabbadda

Mary Dobbing

Mareeyaha Fulinta

Andy Carl

Hayadda CR waxay mahadnaq u celinaysaa taageerada xagga tafatirka ay bixiyeen: Cedric Barnes, Judith Gardner, Faisa Loyaan, Virginia Luling iyo Johan Svensson.

Mahadnaq dheeraad ah waxaan u gudbinaynaa, qorayaasha, sawir qaadayaasha iyo dhammaan dadkii ka qayib galay soo saarka qoraalkan:

Mahdi Abdile, Anita Adam, Nancy Ajima, Omar Alasow, Mark Bowden, Matt Bryden, Tony Burns, Ibrahim Farah, Warsan Fowzi, Aaron Griffiths, Bernard Harborne, Jonathan Hargreaves, Tobias Hagmann, Elisabet Hedin, Sizer Kebede, Professor Iloan Lewis, Faisa Loyaan, Nisar Majid, Robert Maletta, Edward Mason, Roger Middleton, Celia McKeon, Fred Ngoga-Gateretse, Yusuf Garad Omar, Adrian Platt, Meredith Preston McGhie, Gregory Norton, Martin Orwin, Mohamed Sahnoun, Dan Silvey, Michael Walls, Wafula Wamunyinyi, Hibo Yassin.

Waxa suurta geliyey qoraalkan soo saarkiisa waxtarkii dhaqaale ee la ga helay hayadda horumarinta caalmiga ee UK, wasaaradda arrimaha debedda Norawy, wasaaradda arrimmaha debedda Swiska, iyo wakaaladda horumarinta caaliga ah ee Sweden (SIDA).

Soo saare

Conciliation Resources

173 Upper Street London N1 1RG

Telephone +44 (0)20 7359 7728 | Fax +44 (0)20 7359 4081 | Email accord@c-r.org

Website www.c-r.org

Designed and typeset by SoapBox, www.soapboxcommunications.co.uk

Qoraalkan waxaa af Somali u bedeley: Mohammed Ahmed Ali iyo Ahmed H. Guled:

Website www.medeshi.com | Telephone +44 (0)793 2063 614 | Email medeshi@yahoo.com

© Conciliation Resources 2010

Waxa loo ogolyahay daabacaadda iyo isticmaalka qoraalkan ku isticmaalka waxabrasho. Wuxaanu kaa codsanaynaa inaad sheegtid cidha qoraalka qortay oo aad waliba nasoo ogaysiisid.

Hay'adda samafalka ee lambarkeedu yahay 1055436

ISSN 1365-0742 | ISBN 978-1-905805-14-3

Sawirka Bogga 1aad: Mudaaharaad Nabadd- raadin ay dhigeen Haween Somaliyeed, Garoowe, Puntland, Somalia © Ryan Anson

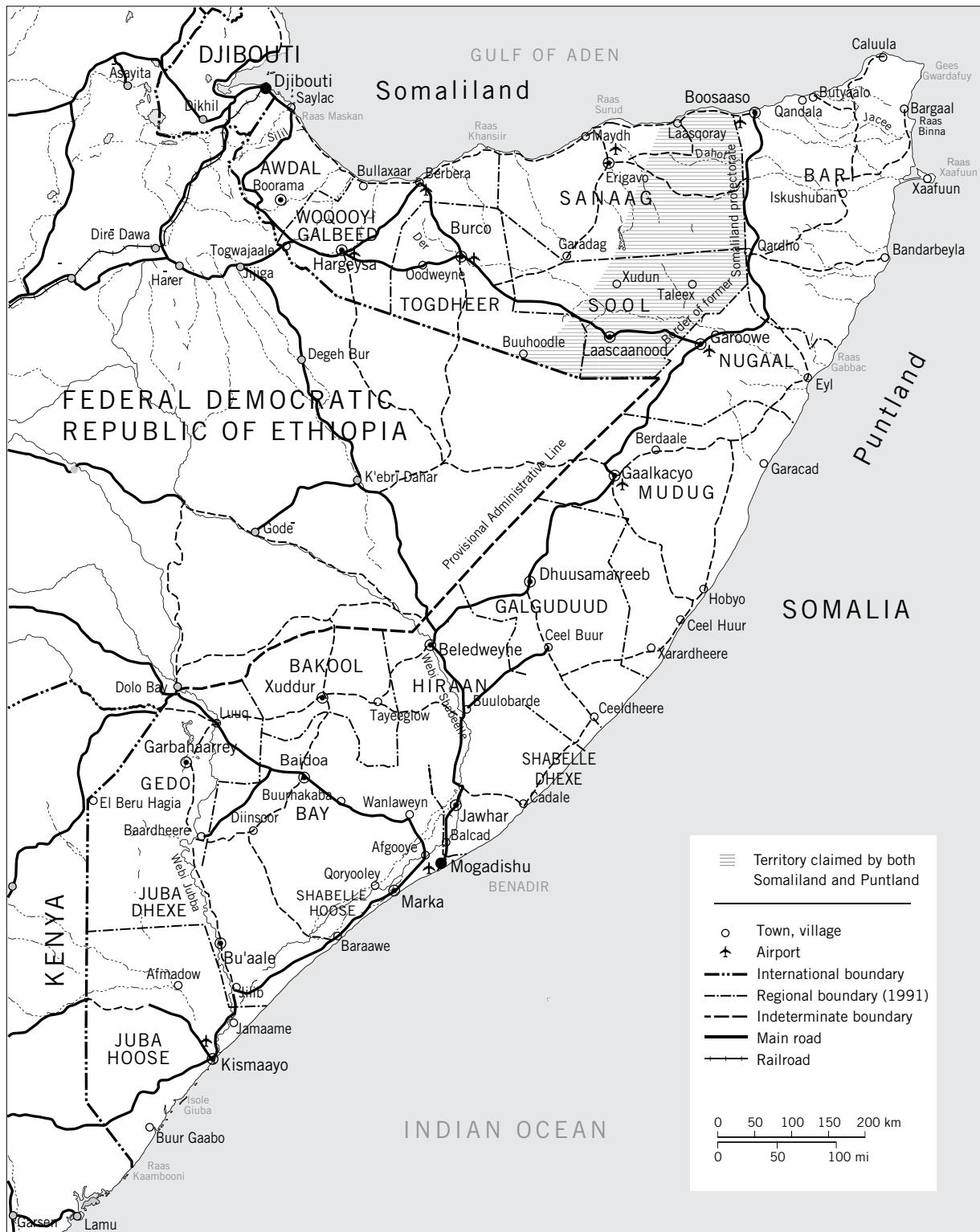
Buugu wuxu ka kooban yahay

Soo gaabinta magacyada	4
Qariidadda Somaliya	5
Hordac, Mark Bradbury iyo Sally Healy	6
Taariikh kooban oo ku saabsan colaadda Somaliya, Mark Bradbury iyo Sally Healy	10
Qayta 1aad: Casharadda laga bartay dhexdhedaadinta adduunka ee Somaliya	15
Diplomaasiyadda dal fashilmay, Ken Menkhaus	16
Dhexdhedaadintii Djibouti, Meredith Preston McGhie	20
Waraysigii HE Eng Mahboub M. Maalim	24
Ammaanka iyo xasilloonida Somaliya, Jeremy Brickhill	28
Waraysigii Nicolas Bwakira	32
Heshiishyadii nabadda ee Somaliya, Warsan C. Saalax iyo Abdulaziz Ali Ibarahim 'Xildhiban'	34
Ka-mid-noqoshada siyaasadda Somaliya, Markus V. Hoehne	36
Waraysigii Charles Petrie	40
Nabad-raadinta dhinaca shacabka, Lee Cassanelli	44
Qayta 2aad: Lahaanshaha babadda:	
casharradii laga bartay geedi socodka nabadaynta Somalida	49
Siddee ayaa hababka nabadeed ee Somalidu hogaamisaa u shaqeeyaan,	
Dr.Pat Johnson iyo Abdirahman Raghe	50
Waraysigii Malaaq Isaak Ibrahim	54
Hawlgalladii nabadda bulshada ee koonfor dhexe Somaliya, Prof. Ibarahim Ali Amber 'Oker'	57
Waraysigii Sultan Garasse	62
Sidii looga bixilahaa qalalaasaha, Abdurahman A. Osman 'Shuke'	65
Waraysigii Hajji Abdi Hussein Yusuf	68
Haweenka Somaliyeed iyo dhismaha nabbadda, Faiza Jama	70
Nabadayntii Muqdisho, Mohamed Ahmed Jama	75
Suuqa bakaara oo dagaal ku jira	77
Degmada Waajid	79
Qaadashada dhaqanka nabadda, Maxhamed Daahir Afrax	81
Qayta 3aad: Qodobadda xasilloonida iyo degananshaha	85
Somaliland, Mohammed Hassan Ibrahim iyo Ulf Terlinden	86
Muqdisho side loo mamuli karaa? Hassan Sheikh	91
Waaya-aragnimada dastuur-samaynta ee Somalia, Puntland iyo Somaliland, Sally Healy	96
Sidee loo samayey dastuurka Somalida, Dr. Kirsti Samuels	98
Samayinta dastuurka Somaliland, Ibarahim Hashi Jama	101
Dib u eegista dastuurka Puntland, Ahmed Abbas Ahmed iyo Ruben Zamora	103
Islaamka iyo hab dhaqanka Somalida	106
Codad fog-fog iyo xariga isku xidha, Khadra Elmii	110
Barakaca iyo dhismaha nabadda gobolada Somaliyeed, Anna Lindley	115
Qayta 4aad: Gabagabadii qoraalkan	117
Sidee bay ku dhammaanaysaa Arrintu? Mark Bradbury iyo Sally Healy	1118
Qoraallo ku saabsan Somaliya oo muhiim ah	121
Taariikh nolodeed	122
Kooxaha hubaysan ee Somalida ah iyo axsaabta siyaasiga ah	123
Haya'daha duwaliga ah	125
Habdhaqanka Somalida	126
Tariikhda Somaliya	127
Qoraallo ku saabsan Somaliya	133
Taxanaha qoraalada hayadda (CR)	135

Soo gaabinta magacyada

AIAI	Isbahaysiga Islaamiga Al Itihad	SRRC	Guddida dib u heshiisiinta Somalida
AMISOM	Ciidamada Afrikaanka ee ka hawlgala Somaliya	SRSG	Ergayga gaarka ah ee xoghayaha guud (UN)
APD	Akaadamiga Nabadda iyo Horumarka	SSA	Isbahaysiga badbaadinta Somalia
ARPCT	Isbahaysiga soo celinta nabadda iyo la dagaalanka argagixisada	SSC	Guddida isbahaysiga badbaadinta Somaliyeed
ARS	Isbahaysiga dib u xorayinta Somliya	SSDF	Jabhadda dimuqraadiga ee badbaadada Somaliyeed
AU	Ururka Afrika	SWA	Jadwalka haweenka Somaliyeed
COGWO	Isbahaysiga dhiska ururadda dumarka	TFG	Dawladda federaalka ee kumeelgaadhka ah
CRD	Rugta Cilmi baadhista iyo Horumarka	TNC	Qaunuunka Wadaniga ee kumeelgaadhka ah
CRC	Gudida dib u eegidda Dastoorka	TNG	Dawladda Wadaniga ee kumeelgaadhka ah
CSO	Hayada Bulshada Ra'yidka ah	UAE	Isutagga Imaaraatka Carabta
EC	Gududida Fulinta eeYurub	UCID	Xisbiga cadaaladda iyo daryeelka Somaliland
EU	Ururka Isbahaysiga Yurub	UDUB	Xisbiga dimuqraadiga ummadda bahowday
FCC	Gudida Dastuur- dejinta Federaalka	UNDP	Barnaamijka horuumarinta ee JQM
FPENS	Rugta waxbarashada khaaska ah	UNHCR	Hayadda dib u dejinta qaxootiga
GOS	Gudida Ciyaarah Olombiga ee Somaliya	UNITAF	Isutagga xooga wax qabadka
HINNA	Haweenka u Horseeda Nabadda iyo Nolosha (Women Pioneers for Peace and Life)	UNOCHA	Xafiiska hayadda qaramada midowbey ee xidhiidhinta arrimaha baniaadmiga
ICU	Isbahaysiga maxaakiimti Islaamiga	UNOSOM	Ololaha qaramada midowbey ee Soomaliya
IFCC	Gudida madax bannaan ee Dastoor dejinta Federaalka	UNPOS	Xafiiska siyaasadda ee qaramada midowbey ee Somaliya
IGAD	Dawlada isbahaystay ee horumarinta geeska afrika	UNSCR	Go'aanka golaha ammaanka ee qarammada midoobey
INXA	Iskuxirka Nabadda iyo Xuquuqal Adamiga	US	Midowga mareekanka
JSC	Guddida Nabab-wadaagga	USC	Ururka Isbahaysiga Somaliyeed
MSSP	Habaka dejinta ammaanka iyo xasiloona Moqdisho	USF	Jabhadda Somaliyeed ee Midaysan
NEC	Gudida doorashooyinka qaranaka	USP	Xisbiga Somaliyeed ee Midaysan
NGO	Hayada samafalka ee madax bannaan	USR	Asal-raaca Somaliyeed ee Midaysan
NSSP	Hababka dejinta ammaanka iyo xasiloona Qaranka		
PDRC	Rugta Horumarinta iyo cilmi- baadhista Puntland		
PHRN	Shabakada Nabadda iyo xuquuq al aadamiga		
PSC	Gudida Nabadgeliyada iyo ammaanka ee isbahaysiga Afrika (AU)		
RRA	Ciidanka iska caabbiga ee Raxanweyn		
R2P	Masuuliyada nabab- sugidda ammaanka		
SNA	Isbahaysiga Qaranka Somaliyeed		
SNF	Jabhadda wadaniga ah ee somaliyeed		
SNM	Dhaqdhaqaqa Wadaniga ee Somaliyeed		
SNRC	Shirkii dib u heshiisiinta Somalida		
SPM	Dhaqdhaqaqa somaliyeed ee wadaniga aht		

Qariidadda Somaliya

Laga soo xigtey: Somalia, No. 3690 Rev.7 UN Jan 2007, Meelaha calaamadsan waxaa laga soo qaataay Ethan Zuckerman.

Xadadka iyo soohdimaha ku magcaaban qariidaddan maaha kuwa ay samaysay ama xaqiijinayso Haya'adda Conciliation Resourcesr iyo dadka la shaqeeya..

Hordhac

Nabadda yaa iskaleh oo loo doonayaa? sideebaa xidhiid logu samaynkaraa Somalida nabadda doonaysa iyo beesha caalamka

Mark Bradbury iyo Sally Healy

Muddo labaatan sano si diblomaasiyad ah iyo awood millatari midba waxa surta-geli weydey sidii dawlad looga samayn lahaa Somalia. Dawladihii ka dhashay soo dhixgal ka nabadaynta beesha caalamka, dhammaantood way ku guuldarraysteen inay curiyaan awood dawladeed iyo inay sugaan nabadda iyo ammaanka iyo adeegga bulshada Somaliyeed.

Laga bilaabo sannadkii 2001dii faragelinta caalamka way sii shidday oo kala fogeysey qalalaasaha siyaasadeed, Xaaladda biniaadanimaadana way kasii dartay ee Koonforta Somaliya. Taasi waxay dhashay in saddex malyan oo ruux ay gargaar binaadanimo oo deg-deg ah u baahdaan sannadkan 2009ka.

Markii la waayey dawlad, dani waxay badday dadka Somaliyeed inay dib ugu noqdaan xeer dhaqankii Somalida oo ay ku xaliyaan dib-u-soo-cilinta nabbadda iyo ammaanka. Taas waxay keentay guul xagga siyaasadda, maamulka iyo degganaansha Somalida qaarkood. Guulaha ay Somalidu iskood u gaadhikaraan wawa tusaale u noqonkara Jamhuuriyadda Somaliland iyo Maamul goboleedka Puntland-Somalia. Wawa laga dareemay Koonforta iyo Gobolada dhewe ee Somalia in xalkaasi keeni karo dibu heshiisiin iyo sugidda ammaanka.

Xasilooni darrada iyo qalalaasaha raagey ee Somalia kama helin danayin iyo daryeel joogta ah beesha caalamka. Bilawgii sagaashannadii 1990s waxa la qaaday olole caalami ah oo taagero bini aadanimo iyo xasiloonida ammaanka Somaliya. Wawa hoggaminayey Jamciyadda Qaramada Midowbey- Unosom. Ka dib markii UNOSOM ku guul darraysatay ololaha, beesha caalamku way ka xiisa jabeen wax u qabadka Somalida. Ka bacdi dawladaha jaarka Somaliya waxay isku taxallajiyeen sidii arrinta loogu heli lahaa xal.

Ka dib Qaraxii 9/11 danayntii beesha caalamka dib bay ugu soo noqotay Somaliya iyadoo ay ka abuurantay kooxo argagixiso

waddamadii aan dawladaha lahayn. Ladagaallanka caalamiga ah ee kooxaha ISLAAMIYIINTA waxay sabab u ahayid in militariga xabashidu uu xoog ku galo Somalia oo ka saaro Maxaakimta islamiga ah magalada muqdisho sannadkii 2006dii iyo imaatinkii xoogag Afrikaan ah oo ilaaliinta nabadgelyada iyo dawladda kumeelgaadh ka. Isla markaana waxay xaaladdu dhashay in hayadda IGAD inay gacan wein ku yeelato doonista soocelinta nabadgelyada Somalia.

Qoraalkani wuxu baadhayaa badnaanta isku dayga nabad raadinta beesha caalamka iyo Somalida dhexdeedaba 20kii sano u odanbeeyey. Way adagtahay in lasoo saaro diraasad ku saabsan sidii nabad loo heli lahaa loogana hortegi lahaa colaaddan joogtada ah. Xasilooni darridii way si korodhay koonforta iyo gobollada dhewe ee Somaliya. Suaashu waxay tahay Nabadda ma meel aan laga eegin baa weli jirta. Xasilooni darrada jirtaa waxay kalliftey saddex qoraa oo ka qayb qaataay qoraalkan in ay codsadaan inaan la magacaabin. Wawaanu rajayneynaa in uu qoraalkani dhiirri geliyo in lasii wado raadintii xeelado cusub oo waxtar leh oo loogu dhiso nabadda.

Iskaashiga qoraalkan

Soosaarka Qoraalkan waxa lala kaashaday Interpeace oo wada shaqyn la lahayid Somalidii ka qayib qaadatay nabad raadintii iyo dib-u-heshiisinti beelaha Somaliyeed. Wax badan ayaa laga faaidaystay shaqada ay qabteen haya'da badan ay ka mid yihiin (CRD) Konforta iyo gobollada dhewe ee Somalia, Puntland (PDRC) iyo Somaliland Akaadamiyadda Nabadgelyada iyo Horuumarka (APD), isla markaan qayb weyn ka qaataay diraasaddan. Badhitaanka ay samayeen xarumaha kor ku xusan sannadkii 2007 dii oo u badnaa tira koobka nabadda Somalidu iskood u dooneen iyo tii beesha caalamku u doortay. Taasi waxay keentay in la ogaadey in nabadda ay somalidu iskood u gaadheen ay ka wanagsantahay kana cimri dheer tahay xalalka dhedhexaadinta ee beesha caalamku debedda ka keento.

Qaybaha qoraalkan

Qoraalkani wuxuu ka koobanyahay Hordhac iyo afar qaybood: Hordhac: Ka sheekeynayaa bilowgii dhibaatada iyo qalalaasaha oo kasoo bilaabmaya dagaalkii sokeye ee 1980nnadii ilaa iyo muddadii ay burburka dawladda iyo soo baxniinkii kooxaha qabyayladda ku dagaalamay iyo qabqablayaasha dagaalka oo 1990nnadii ahayd oo keentay dagaal diimeed iyo fekradeed oo qarniga cusub ah. (1) Qaybta kowaad waxay ka sheekaynaysaa arrimihii nabadaynta ay wadeen beesha caalamku. (2) Qaybta labaad waxay ku saabsantahay nabadda Somalidu iskood u curiyeen. (3) Qaybta sadexaad waxay ku saabsanbtahay dedaalka la sameeyey si loo dhiso haykal xakuumadeed. Qaybta ugu danbaysaa waxay ku saabsantahay casharradii laga bartay dhacdooyinkii hore iyo sidii looga faaidaysan lahaa waayaha mustaqbalka soo socda. Waaan had iyo jeer ku dedaalna si loogu dari lahaa Rayiga Somalida iyo ka qayb-gala-yaasha qoraalkan.

Casharrada ka dhashay ka-qayb-qaadashada xal doonka beesha caalamka

Maqaalka ugu horreeya waxa qoray Ken Menkhaus wuxuu kaga hadlayaa sababta faragelintii isdabajoogga ahayd ku guul darraysatay inay baabisoo dhibti Somalia. Sababta guuldarrada keentay waxaan kusoo gaabiyey lix Shir Nabadeed: Maqnaanshaha niyad siyaasi ah, dhibaha laga hesheenayo aan si hagaagsan loo qeexin; Iskuqasidda fahanka dhisidda dawladda iyo dib u heshiinta, iyo ka shaqaynta isusoo dhowyenta oo aad u liidatay. Qoraalkiisa Ken MenKhaus wuxu kusoo gabagabeeyey in lahaanshaha nabadda loo daayo Somalida soo curiyaan laguna taageero.

Jeremy Brickhill oo dhaliilay faragelinta beesha caalamka dhinaca ammaanka. Wuxu tusaale ka bixiyet sidii loo maamulay xasiloonda ammaanka oo midho dhaliweydey sababta oo ah habka maamulka beesha caalamka u dhigan loguma talagelin meel colaad iyo dagaalo ka aloosanyihiin. Waa waayahu caddeeyeen in Somalidu dhaqan ahaan ay sugi karto

abuurikarto xaalad ammaan iyo wada noolaansho iyadoo aanay jirin qdobayntii dawladeed.

Dhibta kale ee la kulantay ergadii ka socotey beesha caalamka waxay ahaid yaa xaq u leh inuu metelo dadka Somaliyeed marka rasmi ahaan laga hadlayo nabadda ama xag dawladeedba. Abdulaziz Xildhibaan, iyo Warsan Cisman Saalax: ku dooday inay laba jibbaar noqdaan kooxaha siyaasiga oo yimaadda shir walba oo caalami ah laga hadlayo nabadda ila iyo 1991kii. Xaaladdas oo abuurtay inay laga maarmaan tahay in la helo cid si sharci ah u metesho dadka Somaliyeed.

Beelaha Somalida wax sahan maaha in lasoo magacaabo ergey siyaasadda u metela, waxay ku xirantahay qofka siyaasiga ah asalkiisa, awoodda iyo magaca uu ku leeyahay beeshiisa, tirade beesha iyo ballaca dhulka beeshu degto ama maamusho.

Markus Hoehne oo qoraalkiisa ku baadhay fikirka Somalida iyo cidda uu qofku taabacsanyahay ‘Lahanshaha’. Qoraalku wuxuu dib u falanqaynayaa Metelaada Somalida shirkarka nabadda ee calamiga ah, isla markaana wuxuu qoraalku isu barbar dhigayaa metelaadda siyaasiga dakhliga ah ee Gobolka Sool. Wuxu qoraalku kusoo gabagabeeyey sharciyadda qofka ergeyga ah ay ku xirantahay sida uu daacad ugu yahay amar ka qaadashada ciddii soo dooratay.

Qoraalka Lee Cassanelli oo aad usii cambaareeye faragelinta beesha caalamka aan waxba ka qaban dhinaca kobcinta dhaqaalaha. Somalida oo iskood u maal gashatay dhaqalaha waddanka. Beesha caalamku waxay aad isugu taxallujisay dhinaca siyaasadda iyo dhismaha dawladda taasina ma shaqaynayo haddaanay bar bar socon kobcinta dhaqaalaha bulshada, iyo in la taageero waxyabaha ay ku fiicanyihiin somalidu inay qabsadaan loona abuuro fursado dhaqaale kubcin ah.

Si loo helo sawirka dhabta ah ee colaadda Somalia iyo sidii xal looga gaari lahaa, waxaan ku faraxsan nahay inaan helno afar

Shirkii dib u shiisiinta, Ceeraabo 1993 © APD

**“ Lyadoo dawladi jirin beelo
Somaliyeed oo badan ayaa sugay
xaaladda ammaanka iyagoo
adeegsanaya xeer dhaqan somali
xalna ugu helay colaadihi jirey”**

qooraal oo kasoo baxay hay'ado caalami ah. Saddex waxaa qoray dublamaasiyiin sare oo loo xil saar u raadinta xal coladda Somalida

Waxa kamid ah saraakiishaa sare Charles Petrie (UN-Deputy SRSG) ergaya gaarka ah oo ka warramay isbeddelka aragtida UN-ka iyo inay laga ma maarmaan tahay in laga qayb geliyo Somalida iyo hay'adaha kale ee caalamiga ah xaalka nabadaynta Somalia. Isla markaana Mudane: Mahboub Maalim Xoghayaha Fulinta IGAD, oo qoraalka ku muujinaya sida iyo sababta ay laga ma maarmaan u noqotay inay IGAD masuuliyadda samaynta dawlad shaqaynaysa dusha ugu qaaddo, iyo sidii loogu helilahaa taageero calamiya dedaalkaa IGAD. Nicolas Bwakira ergaya gaarka ah ee Midowga Afrika (AU) oo ka warramaya qaybta ay kaga jiraan AMISOM tageerada dawaladda ku meelgarka ah ee Somalia.

Qoraalka afaraad waxa leh Meredith Preston McGhie oo ka warramaya xeeladihi ay adeegsadeen Ergeydi JQ ka socdey markii ku heshiisiinayeen Dawladdii TFG iyo Isbahaysiga dib u xoraynta Somalia (ARS).

Lahaanshaha Nabadda: ka baro Somaliland halka nabadda loo maro

Qaybta 3aad ee qoraalkan waxaan kusoo bandhignay maqaallo isdabajoog ah oo ku saabsan sida ay beelaha Somaliyed u gaadheen dib u heshiisiinta, iyo sida ammanka loo sugay iyo dhisme cusub oo hab nololeed ah oo ka duwan kii hore. Qoraaladaasi waxay kasoo xiganayaan aragtidooda diraasado iyo baadhitaan ay qaadeen shaqaalaha hay'adda INTERPEACE dhinaca konfurta Somalia, Puntland iyo Somaliland. Waa diwaan gashan 90 heeshiis beeled konfurta Somalia, in ka badan 30 heeshiis beeled Somaliland waqtigii u dhexeeyey 91 ilaa 97dii. Iyo 8 heeshiis oo ka dhacay Puntland.

Sida uu mujinayo Pat Johnson iyo Abdirahman Raghe waxa caddaatay in heshiisyada sokeeye ay ka tayo roonaadeen shirarkii dib u heshiisiinta ay qaban qaabiyeen JQM iyo hay'ada besha caalamiga ah. Heshiisyada ka dhacay Somaliland iyo Puntland waxay curisay xakuumado shaqeynaya dadkooduna ay ku kalsoon yihiin kana wanaagsan ta caalamkoo dhanii isgu tegey inuu ka sameeyo konfurta Somalia, ilaa iyo maantana waxba ka suurta geli waayeen. Middi caalamku sameeyaaba tii hore bay ka dartaa.

Qoraalka Ibrahim Ali Amber "Oker" iyo Abdurahman Osman Shuke oo sharraxya sida heshiiyada iyo nabad raadinta beelahu ku dhisantahay dhaqan iyo xeer Somali ay soo qaban qaabiyaan guurtida odayasha beeluhu.

Qaybtan waxa ku jira waraysi saddex ka mid ah odayasha guurti dhaqameed kasoo kala jeeda Koonfurta Somalia,

Puntland iyo Somaliland. Odayashaas oo ka qayib qaataay shirarkii dib u heshiisiinta beelaha. Guurtida odayasha waxa igmada beelhooda waxayna metellaan aragtida beeshooda. Waxa ka mid ah Hajji Abdi Husein Yusuf, Sultan Said iyo Malaq Isaaq oo tilmaamaya astaamaha laga doonayo inu yeesho oday guurti iyo wajibaadka laga doonayo inuu guto xaggaa nabadaynta. Qoraaladda ay qortay Faiza Jama ay tusaale kaga bixinayso qaybta ay dumarku ka qaateen dismaha nabadda iyo Jama Mohamed oo ka qoray ilaalinta ammaanka suuqa Bakaaraha oo bulshada madaniga ah abaabulka sameeyeen koox Muqdisho ah iyo meelo kale si loo yareeyo qalalaasaha loona abuuro xaaland nabadeed iyo wada hadal lana baabiyoo goobaha la isku baadho, lagana maarmo meleeshiyada hubaysan lana ilaaliyo xuquuqal aadanka lana dhengalo kooxa hubaysan ee dagaalamaya.

Ugu dambayin qoraalku wuxuu tusayaa sida xeer dhaqameedka bulshada iyo dhaqan Somaligu qaib wein uga qaataan hab nololeedka Somalida iyo nabadda iyo ammaanka. Maqaalka uu qoray Maxamed Daahir Afrax wuxuu tilmaamayaa sida gabay yahannadu iyo abwaannada heesaha tiriyaa, iyo jilayaasha riwaayadaha ay uga qaib qaataan nabad soo celinta. Afrax qoraalkiisa wuxuu kusoo gaba gabayinayaah ahamiyadda ay leedahay in la fahmo awoodda dhaqan Somaligu u u u leeyahay soo celinta nabadda ka jirta gobollada iyo dagaallada ka socda gobollada qaarkood labadaba.

Qodobada xasilooniida

Qaybta afraad waxay dood ka bixinaysaa dedaallada lasamayey qaarkood kuwii lagu guuleystey iyo kuwii aan lagu guuleysan kuna wajahan sidii nabad iyo ammaan waara loo heli lahaa.

Qoraalka Ulf Terlinden iyo Mohamed Hassan wuxuu qaadaa dhigayaa koritaanka iyo horuumarinta Siyaasadeed ee Somaliland. Marka lagasoo bilaabo asaaskii iyo dhiskii nabadda bilowgi 1990 kii ilaa iyo samaintii nidaam siyaasi ah 2002dii, maraka laga reebo goobaha laysku haysto ee Sool iyo Sanaag Bari iyo dib u dhicii ku yimid doorashooyinkii 2009kii, intaa mooyaane Somaliland waxa loo qirsan yahay inay tahay dalka ugu amaan badan ee geeks Africa.

Qoraalka Xasan Shiikh wuxu faalaynaya iskudaygii faraha badnaa ee la sameeyey si loo helo maamul caasimadda Muqdisho laga bilaabo 1991 kii iyo heshiisyadii kooxaha jirey ay gaadheen. Waxaa u tusaal ka bixinayaah muddadii gaabnayd ay haysteen Maxaakiimta Islaamiga 2006 nabadda la helay iyo ammaan la waayey ilaa iyo 1991kii. Danaha reer galbeedku ka leeyahay Somalida ayaa loo arkayey in maxaakiimtu kasoo horjeedaan. Sidaa darted baa loo diidey inay sii jiraan Maxaakiimta Islaamku.

Dhibta samaynta distuurka waxay ku tusaysaa waxyabaha lagu kala duwanyahay ama laysku hayto. Saddex qoraal oo arrinta faaflaynaya waxaa qoray Samuel, iyo Ibrahim Hashi Jama iyo Ahmed Abass Ahmed iyo Ruben Zamora kuwaas oo ka qayb qaataay samayntii distuurka koonfurta Somalia, Somaliland iyo Puntland. Somaliland iyo Puntland samayinta dustoorka waxay sii adkaysay nabaddii iyo jiritaankii Xakuumadda. Horuumarka Somaliland iyo Puntland waxaa horaagan degaansha la'aanta siyaasadeed ee konfurta Somalia.

Islaamku waa udub dhexaad lagama marmaan ah mujetamaca Somaliada kunna hogamiya dhaqanka wanaagsan iyo sidii loo heli lahaa nabad. Qoraalkan ku saabsan islaamka iyo Somalida wuxu faalaynayaa sidii ay u soo baxen maxaakiimta islaamiga iyo kooxaha seef la boodka islaamiyinta ah oo hadda ku dagaalamaya konfurta Somaliya oo illaaway asaaska islaamku inu yahay nabad iyo dib u heshiin.

Quraba joogta Somalida waa xoogga ka danbeeya dib u noolaanshihiidhka dagaalaha Somaliya. Qoraala Khadra Elmi wuxu eegaya xidhiidhka ka dhxeeyaa qurbajoogta Britain iyo dalkoodii hooyo. Inkastoo dhallinyarta qaarkood ay dabayl raceen dhacdooyinka caalamiga ah haddaan inta badani weli wax tar iyo tageero way u diraan dalkii hooyo. Taasina waxay wax tar u yeelanaysaa in laysku dayo dedaallo cusub oo nabad raadin ah in la sameeyo.

Somaliya waxay ka midtahay meelaha ugubadan ee caalamka laga barakacay. Sida ay sheegtay Anna Lindley, qurba joogta soomliyedna miisaan weyn bay ku leeyihiin ina ay ka bedelaan siyaasada somaliya laakiin waxaa kale oo loo baahanyahay dadka barakacay wadanka gudhiisa iyo debediisaba in la maqlo codkooda.

Dhisidda nabadda iyo dawladda

Marka la maqlo somaliya dadka caalamka waxaa maskaxdooda kusoo daca goob dagaal, qabqablayaal dagaal, qaxooti, argagaxiso, jihaad, iyo burcad badeed. In kastay sidaa tahay haddana ma aha dhul aan la xukumi Karin ee waa xaalad ay abuurtay dagaalladii ka socdey labaatankii sano oo ay ka samaysantay nidaamyo lagu maamulo colaadaha, lagu gaadhona nabadvigelyo iyo ammaan.

Iyadoo taakulo aad u yari kasoo gaadhayso aduunka, soomaalidu waxay awoodeen in ay dhistaan magaaloo yinkii, tuuloo yinkii, dugsiyo cusub, jaamicado, goobo caafimaad, shariikado dhowr milyan oo doolar ah, nidaam shaqaynaya oo ah xawilaada lacagta, iyo shabakado isgaadhsinta ah oo ugu jabon Africa oo dhan.

Kartida iyo awoodaa gaarka ah oo somalidu leedahay ayaa loo baahanyahay si loo hormariyo. Dhibaatada somaliya

nuxurkeedu waxaa weeye burburkii dawladnimo. Ka dib markii ay burburtay dawladii dhexe waxay awoodii dawladnimo ku wareegtay qabaailkii waaweynaa iyo siyaasiyiintii hormoodka ahaa. Isla markaana beesha caalamka oo ku mashquulsanayd sidii loo dhisi lahaa dawlad, qabaailka somaliyedna waxay ku mashquulsanaayeen sidii qabiil kastiiba kan kale uga badsan lahaa.

Habaka ay Somalidu nabadda u doonayso iyo habka beesha calamku u doonayaan waxay ku kala duwan yihiin somalidu oo nabadda ka doonta wadanka gudhiisa halka beesha caalammku keenaan nidaam ay soo samaysteen oo wata maamuliisii iyo maal gelintisii. Tan soomalidu waxa ay ku dhisan tahay wada tashiga qabaailka iyo dibu heshiisiin la isku raacsan yahay si loo soo celiyo ammaanka guud.

Somaliland iyo Puntland waa laba tusaale oo ku najaxay nabadvigelyada iyo dib u heshiisiinta gudaha laga abaabuley. Taasi waxay ku tusaysaa in ay Somalidu diyaar u yihiin in ay is maamulaan haddii ay helaan xaalad ku haboon.

Dibuheshiisiinta gudaha ka bilaabantaa way ku adkaatay koonfurta soomaaliya sababta oo ah fara gelin weyn oo kaga timi xagga debedda oo u suurta gelin weydey in dib u heshiin la gaadho. Dhaqdhqaqa dumarka iyo bulshada rayidka ah iyo xaaladdii ammaanka oo ay abuureen maxaakiimtu intii yarayd ay joogeen waa tusaalayaal ka mid ah faragelin xoogga ahayd oo beesha caalamku ku haysey koonfurta somaliya.

Qodob keliya oo sharxi karaa sababihii coolaada iyo dagaalka ma jiro, Somaliduna iskuma raacasana sidii loo xalili lahaa. Way isbedeshay xaaladdii Somaliya ka dib markii ay soo galeen islaamiyinta mayalka adag sidii heshiis looga dex samayn lahaana way kasii adkaatay. Somalida laftoodu way la yaabban yihiin sidii xal loogu heli lahaa arrintaa. Waa ina ay beesha caalamku u heshaa hab wadanka looga saari lahaa dhibaatadan ku raagtey oo loo samayin lahaa wadadii loogaga bixi lahaa taas oo waafaqsan xaalada soomaalya.

Mark Bradbury wuxu inbadan kasoo shaqeeyey Soamliya iyo Somaliland iyo Hayada caalamiya oo ka shaqaynaya Somaliya: Waa qoraaga booga soo baxay oo la yrahdo Curashii Somaliland, waana gudoomiyaha hayada Conciliation Resources.

Sally Healy wa aqoonyahand ka tirsan machadka arrimaha debedda ee caalamiga ah, waxaanay ku takhasustay arrimah geesk Afrika.

Dagaal aan dhammaad lahayn

taarikh kooban oo ku saabsan colaadda Somaliya

Mark Bradbury iyo Sally Healy

Labaatankii sano ee dagaalku iyo collaada somaaliyeed socotey, isbedelo caalami ah ayaa dhacay oo bedelayey garashada xaaladda somaliya. Waxay ku bilaabatay dagaal sokeeye buburkii dawladda dabadeed iyo iskalagur qabyaaladeed ilaa iyo 90nadii markii ay soo baxeen qabqablayaasha dagaal ilaa iyo maanta oo uu isu bedeley dagaal fekradeed 2002dii horraantiisii.

Taasi waxay la kulantay isbedelkii aduunka uu ka gudbay dagaalkii qaboobaa uu una gudbey dagaalkii argagixisada taasoo wax ka bedeshey dagaalkii Somalida iyo taageeradid ay caalamka ka helayeen. Taasi waxay u keentay dhibaato dadka Somaliyeed iyo hayada caalamiga ah oo doonaya in ay nabadgeyo dalka dib uga dhisaan. Dedaallo caalami ah oo la wadey oo la moodayey in ay xal u keenayaan xaalada soomalida ayaa noqday qaar aan ku haboonayin wakhtigaa markaa la joogey. qoraalkani wuxuu baadhitaan ku samynayaa sida ay isu bedeshey xaaladda dagaalka iyo colaadda somaaliida iyo marxaladiihii ay soo martay.

Dagaalkii qaboobaa ila iyo dagaalkii sokeeye 1988–91 kii

Burburkii dawladda somaliyeed waxaa keenay faragelin debeedda ah iyo kacdoon gudaha ah. Faragelinta dibedda waxaa keenay gumaysigii reer yurub oo u qaybiyey soomaliya shan maamul, iyo dagaalikii Somalija iyo Ethiopia oo lagu xoraynayey Ogadeniya taasoo ay isku hayeen dawladaha reer galbeedka ah iyo kuwa reer bariga ah (Dagaalkii Qaboobaa). Kacdoonkii gudaha oo ka yimi musuqmaasuuqii qaraaba-kiilka oo soo if baxay, taasoo ka hor timi dhaqan soomaaligii reer miyiga ahaa oo ku dhisnaa qabaailka soomaliyeed.

Soo baxniinkii Dhaqdhaqaaqii xornima doonka somaliyed (SNM) oo samasymay 1982kii iyaga oo ka heli jirey tageeradooda qabiilka weyn ee Isaaq. SNMTu waxay dagaal

sokeeye oo balaadhan ku qaaday ciidammadii dawlada u fadhiyey Burco iyo Hargeisa, taasoo ay dawladdu kaga jawaabtey si naxariis-darro ah gaar ahaan wixii qabiilka isaaq ah oo ay dishey 50,000 oo ruux oo barakicisay 650,000 oo u firdhaday Ethiopia iyo Jibuuti.

Waxa soo dedejiyey buburkii dawladda somaliya markii dagaalkii qabooba laga gudbey oo dawladaha reer galbeedkii danadhoodii ka gaadheen geeska Africa kaasoo keentay in ay ka joojiyaan mucaawimooyinkii ay siin jireen oo dawladdu ku taagnayd. Ka bacdi markii laga joojiyey dhaqaalihii uu ka heli jirey reer galbeedka ayaa Siyaad Barre ay ka fara baxday maamulkii wadanka iyo ciidammada. Bishii Janaayoi 1991 kii Xoogbaa laga saaray Siyad Barre Muqdisho waxaana ka saaray ciidamadii Isbahaysiga ee Somaliyeed (USC) oo ay taageerayeen qabiilka hawiye ee ku dhaqan koonfurta iyo badhtamaha Somaliya.

Burburkii dawladda, dagaalkii qabaailka iyo abaartii 1991–92 kii

Somalidu waxay ku isticmaalaan ereyga burbur waqtigii laga bilaabo Dec 1991 – March 1991. Markii dawladdii dhacday uuna bilabmay dagaalkii qabyaaladeed ee lagu burburiyey boob hantidii dawladda iyo magaalooyinka iyo debeddaba. Dagaaladii 4 bilood oo ka socdaey Muqdisho 1991 iyo 1992kii waxa ku dhintay 25,000 oo qof. Waxa u qaxay malyuun iyo badh dibedda dalka iyo 2 malyan oo gudaha ka barakacy.

Bartamihii abaarta, iyo burburkii bulshada iyo dhaqaalah, boobkii hantidii dawladda, xasuuqii qabyaalladda iyo kala go'ii isu socodka gaadiidka cuntada wuxuu sababay inay gaajo u dhintaan 250,000 oo qof. Wuxaan u badnaa dadkii waxma haysata ahaa ee beeraleyda u badnaa oo ku dhow goobaha uu maro webigu ee konfurta Somaliya oo maleeshiyadda hubaysan ee qabiilka waaweyn ay mar walba ku duulayeen.

Gurmadka debeedda ee Somaliya waxaa dib u dhigay iyadoo adduunku ku jeeday dagaalkii khaliijka iyo wadammadii ka go'ay Ruushka. Dawladda Jibuuti waxay isku dayday iany samayo heshiiskii ugu horreeyey June – July 1991 kaasoo suuroobi waayey. Qarammada midoobay waxay isku daygii ugu horreeyey samaysay bilowgii 1992kii markii la gaadhey heshiiskii xabbed joojinta dagaalkii Cali Mahdi iyo Gen. Caydiid. Waxa ku xigey ololihii Qaramadda Midowbey ee – UNISOM ay ku guul darraysatay joojinta iyo wax ka qabashada abaarta.

Taageero aadminnimo

Dagaalkii sokeeye Somaliya wuxu bilaabmay iyadoo adduunku iskala beddelayo iyo Mareekankoo keligii caalamka hoggaaminaya, dagaallo cusub oo meela kale ka soconayey iyo dawlado xakumadahoodii burbureen. Somaliya waxay noqotay meeshii ugu horreysey ee la kulanta in la geeyo waxtar biniaadmiyed iyo ciidammo shisheeye baaxad ballaaran.

1992 Xakuumadda mareekanku waxay ansixisay in ciidammo mareekan ah la geeyo Somaliya si ay u taageeraan gargaarka JQM (UN) ay ka waddey Somalia. Unosom waxay ahayeen 30,000 oo ciidammo waddammo kala duwan ka yimi waxa hoggaanka hayey ciidammada mareekanka. Iyadoo caalamka dusha laga tusayey in wixa loo galay Somaliya inay tahay in la gaadhsiiyo taageero aadminnimo waxa kaloo weheliyey Madaxweyne G. Bush oo ku ballan qaaday nidaam cusub adduunku ku dhaqmo ka dib markuu dhammaaday dagaalkii qaboobaa. Unosom muddo 3 sano ah ayey hoggaankii siyaasadda somalida haysatey.

Unosom waxay adduunka tustay in Somalida la dayacay waxay badbaadisey nafo badan oo bixi lahaa haddaan taageeradii cuntooyinka lagaarsiin. Unosom waxay suurtagelisey heshiisyo ammaanka hagaajiyey. Waxay dib u furtay gegidii diyaaraddaha iyo dekeda Muqdisho waxayna samaysay hayado gudaha ah oo bixiya adeegyada qaarkood. Shaqo-abuur bay samaysay oo dhaqaale badan bay waddanka soo gelisey waxaana soo baxay ganacsato cusub aan hore u jirin.

Hase yeeshee Unosom waxay ku fashilantay dib u heshiisiinta iyo hub ka-dhigidda kooxaha dagaalamaya. Jamciyadda Qramadda (UN) waxay maalgelisey shirarkii nabab raadinta ee 1993 Addis Ababa iyo Kenya 1994. Unosom waxa lagu canbaareeyey inay qabqablanyaasha dab ka dhix oo geysyo markii ay doontay in lasoo qabto Gen. Caydiid taasoo keentay sooridki diyaaradda Black Hawk oo sababtay inay ciidammada Mareekanku ay kabaxaan Somalia.

Waxa loo badinaya in dhaqdhaqaqyada Islaamiga ah ay waqtigaa bilaabmeen. Osama Bin Ladin ayaa ku cambaareeyey Unosom inay ku duushey waddan Muslin ah.

Jamhuuriyadda Somaliland

Ka dib Shirweynihii qabaailka woqooyiga ee lagu qabtay magaalda Burco 18kii bisha May 1991, SNM waxay ku dhawaqday inay Somaliland dib uga noqotay israaci Konfurta Somalia ay tahayna waddan iskii u taagan oo madaxbannaan layiraahdo Jamhuuriyadda Somaliland.

Ku dhawaaqaa goonni isuttagga Somaliland waxa curiyey doonista shicibka reer Somaliland. Taasi dakhar qota dheer bay u geesatey siyaasadda Somaliya oo welii u baahan in ladhayo oo laga heshiyo. Haseyeeshee 1991kii arrinta goosashadu caymis bay u noqotay Somaliland ka baajiya dagaalladii iyo abaarihii ka jirey koonfurta Somaliya. Waxayna suurta gelisey dib u dhiskii waddanka iyo dawladda Somaliland.

Geeddi-socodkaasi sida la moodayo uma fududa. Intii u dhexeysey 1992kii iyo 1996kii Somaliland waxa soo maray 2 dagaal sokeeyey, cunaqabatayn la saaray xoolaha nool ee Somaliya ee u dhoofaya waddamada gacanka khaliijka, soo noqodkii qaxootiga, miyigii oo lagasoo barakacay, iyo muran gobollada sanaag bari iyo sool.

Maanta Somaliland waxay leedahay dhammaan astaamihii ay lahayd dawlad madax bannani. Taasoo ay ugu horrayso xakuumad lasoo doortay oo ammaanka shicibeeda sugta, ilaalisana soohdimuheeda, maamusha hantideeda guud, cashuurna qaadata, leh lacag ugaar ah, samaysatana hindiso horuumareed. Taas waxay ku gaartey Somaliland hantideeda faraha badan iyo kartida dadkeeda, iyo qurbajoogta Somaliland iyadoo ay yartahay taageerada ay ka heshay beesha caalamka. Iyadoo loo qirayo Somaliland inay gaadhey horuumar sii kobcayaa, hase yeeshee ma jirto dawlad la leh xiriir dibloomaasiaya. Welina ma helin ictiraaf beesha caalamka, maxaa fisha duwaligana cidi uma fadhidoo.

Hadda waxa weynaadey bulshada ku barbaartay waddan la yiraahdo Somaliland waddan kalena aan aqoon kaa ay wax ku barteen moyane, iyo dawlad aan ahayn tay codka siyyaan.

Is-dhegatirka caalamiga ah ee jiritaanka Somaliland wuxuu sii jilcinaya awoddha dawladda cusub oo beesha caalamku ay rabaan inay Somaliland xaaladdaa jilayca ah weligeed ahaato.

1998dii waxa la sameeyey maamul goboleedka Puntland oo madaxbannaan – Gobolka woqooyi bari – Northeast Region.

Maamul Goboleedka Puntland Dawladda Somalia

**1998kii siyaasiyiin kasoo jeeda woqooyi bari ee
Somalia ayaa ka biyadiiday horuumar-la'aanta wada
hadallada dib u heshiisiinta lagu qabtay Ethiopia iyo
Masar, waxay ku tashadeen in intaa wax ka badan
aan la sugin oo lagu dhaqaqo sidii loo samayn lahaa
xakuumad wadani ah.**

**Ka dib markii la qabtay shirar isdabajoog ah, waxa
la sameeyey Maamul Gobleedka Puntland Dawladda
Somalia Bishi Ogost 1998kii. Kaas oo ah ismaamul
gudaha oo madax bannaan kana jira gobolladda
woqooyi bari ee Somalia. Wxa loo doortay Kornayil
Cabduuлаи Yusuf- hoggaamiyihii Jabhadda SSDF- inuu
noqdo Madaxweynihii ugu horreeyey ee Puntland. Ka
dib wuxu noqday Madaxweynihii Dawladda Federaalka
ku-meel-gaadhka ah ee Somaliya.**

**Puntland waa maamul kalago'a diiddan oo kudhisan in
la helo Dawlad dhexe oo fadraal ah mustaqbalka kana
jirta xuduudihii Dawladdii burburtay 1990kii. Sidaana
waxa ku taageersan beesha caalamka.**

**Puntland waa tusaale "Dawlad Ciriq Qabiil" ku salaysan
midnimada qabiilka Harti. Ka kooban Majeerteen,
Dhulbahantaha Sool iyo Warsangeliga Sanaag bari oo
kuna jira soohdinta Jamhuuriyadda Somaliland. Taas
oo keentay colaad dhuleed oo dhexmarta maamulka
Puntland iyo JSL. Mararna keentay in labada ciidan ay
iska hor yimaaddaan. Waana dhaawac qota dheer oo ku
yaal siyaasadda Somaliya.**

**Puntland waxay soo martay kala qaybsanaan raagtey
oo gudaha ah, haddana caalamku wuxuu u yaqaanna
Hoygii Budhcad Badeedda. Hase yeeshay way ka
deggan tahay Somaliya waxayna faraha kula jirtaa dib
u eegidda dastuurka iyo inay nidaamkeeda siyaasiga ah
dimuqraddiyad ka dhigto.**

Maamul aan Dawlad lahayin

Sidii foosha xumayd ay uga baxday UNOSOM Somaliya March 1995, waxay keentay in beesha caalamku ka jeestaan Somaliya, taageeradii ay siin jireenna ay ka raagto. Ka-baxii Unosom dagaalladii sokeeye ma cusboonin laakiin waxay koox waliba sii xoojisey goobihii ay joogeen markii dagaalku socdey.

Mamulkii ugu adka uguna cimri dheera wuxu ka yimi goonni u goosashada carriga Somaliland.

Goobaha kale waxa ka mid ah qabaaiilka Raxanweyin –Gobollada Bay iyo Bakool-oo samaysta guddida maamulka gobolladooda. In kastoo maamulkaasi aanu waxba ka danbeyin Unosom, waxayse hirgelisay fekredda goonni maamulka gobolladaa.

Konfurta Somaliya waxa laga sameeyey maamulla kala duwan iyo laba maamul dawladeed oo muqdisho ah, Guurti odayaal, guddi maamul deegaan, iyo maxaakiimti islaamiga. Taasi waa tusaalaha maamulladda dawladi la'aanta ka abuurmay. In kastoo ay yihiin maamullo aan awood badan lahayn haddana waxay sameeyeen xaalad ammaan sidii hore dhaanta. Waqtigaa ka danbeeyey sagaashannadii waxa lagu tilmaami jirey waqtigii colaad/nabad midina aanay jirin.

Isbeddelaada waxa keenay markay wada kulmaan danaha gudaha iyo debeedda. Baahidii ganacsatu ay u baahdeen sugidda ammaanka, samayntii bulshada rayidka, iyo baahidii amniga ee qurba joogta. Arrintaas oo keentay kobocii dhaqaalaha, korodhkii lacagihii xawaaladaha ay soo dirayeen qurbajoogta somaalidu iyo dib u cusboonyantii isla kaashiga qabaailka iyo iswaydaarsiga ganacsiga gobollada.

Somalidu waxay ka faaidaysteen dawladi la'aanta iyo dib u habaynta ganacsiga caalamka. Waxay samaysteen shirkado xawaalad iyo kuwa isgaarsineed oo si wanaagsan u hirgalay. Waxay samaysteen shabakado ganacsiga salafi, waxay kurdhiyeen asaaska hayadaha khayriga ah waxana soo shaac baxay maxaakiimti islaamiga iyo dhaqdhqaqyo kale.

Dib-u-dhiska Somaliya iyo fara gelinta Dawladaha Jaarka

Dawladaha reer galbeedku markay ka jeesteen Somalia waxay u banneeyeen inay dawladaha jaarka sida Ethiopia inay shannta lasoo galaan arrimaha nabadda ee Somaliya. Ethiopia waxa ku qasbay faragelinta danaheeda siyaasadda, ammaanka, dhaqaalaha oo ku xiran in la dejiyo xaaladda siyaasadeed ee kacsan ee Somaliya in la dejiyo.

Ethiopia waxay gaar ahaan uga walaacsanayd soo xoogeysiga kooxaha islaamka Somaliya ay ka mid yihiin Alitixaad oo mujisay damac siyaasi ah. Ciiddammada Ethiopia waxay burburiyeneen goobihii Alitixaad degganayeen ee xuduuda ku yaaley sannadkii 1997. Ethiopia waxay shir dib u heshiisiin ah ugu qabatay (Sodre) kooxaha ku dagaallamaya Somalia.

Masar, Liibiya, Yaman iyo Jaamicadda Carabta waxay isku dayeen in dib u heshiisiin loo helo Somaliya. Faragelinta farabadan darteed heshiis waa la gaadhi waayey. 1998kii markii cilaqaatka Ethiopia iyo Eritrea kala go'ay xaaladdu way kasii dartay. Eritrea waxay taageertay kooxaha kasoo horjeeda kuwa ay taageerto Ethiopia. Taaso keentay

kooxo cusub inay kusoo biiraan goob dagaal oo markii hore buuxdhaftay.

Dhammaadkii 1990 waxa soo baxay habab kala duwan oo dhisma dawladeed. Ethiopia iyo dawladaha reer galbeedku waxay taageerayeen fikirka gobol-gobol u dhisidaa Somaliya. In lagu daydo horuumarka Jamhuuriyadda Somaliland, iyo Maamul Goboleedka Puntland, iyo Maamul Raxanweynnta RRA ee gobollada Bay&Bakolo. Iyo shir beeleetkii nabadda ee Qabaailka Hawiye lagu qabtay Baladweyn 1999. Waa loo arkayey dhacdooyinka inay u yihiin gogol xaadh samayintii Dawlad fedraal/Dawlado federaal Somaliyeed.

Dawladaa deeq bixiyaasha waxay taageereen fikirka oo doonayayeen abaalmarin macaawano ah la siiyo goobaha xasilooni gaadha. Kuwa kasoo horjeeda fikirkaa waxay u arkayeen in taasi cunaqabataynayo koonfurta, isla markaana ay keenayso soo dhiirigelinayso gooni goosashada lagu wiiqayo laguna kala qaybinayo Somaliya oo ay wataan dawladaa carabta oo ah in dib loo soo nooleeyo dawladaa dhexe ee Somliya oo dibu-u-heshiin la gaadho lana sameeyo xakuumad wadani ah.

Danaha iska hor imanaya ee shirkarka nabadda kii Sodre 1996, iyo kii Masar 1997 waxa kasoo baxay laba mamul goboleed. Maamulka banaadir oo ay taageerayaan Masar/Libya wax badan ma jirin iyo maamulka Puntland – Dawladda Federaalka Somaliya.

Maamulka Banadir wuxuu burburay markii hoggaanka maamulku ku heshiin waayey sidii loo furilahaa dekeda Xamar. Maamulka puntland waa hirgalay sababta oo ah isagoo haystey taageeradii dadweynaha reer Puntland iyo hoggaan siyaasi oo adag.

Habka toosan oo la raacyo way isku khilaafeen Somaalidu kooxihi dagaalamay sagaashannaddii waxay samaysteen isbahaysi qabiil ku dhisan. Tusaale waxaa mid ah qabiilka Hawiye – Muqdisho iyo agagaarkeeda. markay qabiilka Hawiye ay ku guul darraysteen inay ka heshiyaan dhexdooda taasi waxay inay Muqdishu kala qaybsanaato. Hasa yeeshii Hawiyaha siyasiyiinta iyo ganacsatada, bulshada rayiddka, iyo hoggaamiyaasha islaamiga waxay taageersan yihiin in la sameeyo dawladii dhexe oo xoog ah caasimadduna tahay Muqdisho oo Hawiye xaruntiisa ah. Aragtida kale waxa taageera Ethiopia, waxaa horkacayey maamulka Puntland, madaxweyne Cabdullahi Yusuf oo ah fikirka qabailka Darood oo ah dawladii federaal Somali ah oo kasoo horjeeda islaamiiinta.

Taageeradii beesha caalamku siinaysey aragtida gobolaynta waxa ay ku dhammatay shirkii Jibuuti 1999 laguna soo saaray aragti nabadeed oo cusub.

Dib u soo noqoshadii Xakuumadda Ololihi Carta (Jabuuti)

Dhaqdhaqaqii dibloomasiyadda caalamiga waxay dib usoo noolaatay markii dawladda Jabuuti madasha u dhigtay shirkii dibu heshiisiinta Somalida 2000 ee magaalada Carta. Dhammaadkii shirkka waxa la sameeyey dawladii wadani ah oo KMG, taasoo heshay taageero gudaha iyo caalamkaba.

Shirkka waxa kasoo baxay in lagu qaybsaday 4.5 oo ah afarta qabiil ee waaweyin la siiyo tiro isku mid ah, ka barna la siiyo qabiilka laga tira badan yahay iyo dumarka.

Dawladda TNG waxay noqotay xukuumaddii ugu horreysey ee ku fariisatay kursigii Somaliya ee UN Ka ka bib markay dhacday Xakuumaddi Siyad Barre. Dawla dda TNG waxa taageeray Jaamicadda Qarammadda Midowbay (UN) iyo waddamada carabta hase yeeshii waxaa kasoo hor jeestey Ethiopia iyo waddamada deeq bixiyaasha. Dawladda TNG waxa kasoo horjeestey isbahaysi xoogeysan oo taageero ka haystey Ethiopia (SRRC) oo uu hoggaminayo Cabdullahi Ysuf.

Ka dib dhacdadii 9/11 waxa laga baqay inay Somaliya noqotay meal lagu xannaaneeyo ama lagu kobciyo argagixisada caalamiga ah. Soo bixii maxaakiimta islaamiga, iyo soo korodhkii hayadaha islaamiga waxay keentay in laga shakiyo dawladda TNG iyo xidhiidhka ay la leedahay kooxaha islaamiga.

Dawaladda TNG waxay abuuray yididiiladii ugu fiicnayid ee Somaliya soo martay ila iyo intii ka danbeysey burburkii dawladda dhexe. Somaalidu waxay ku dureen dawladdaha reer galbeedka ah inaanay taageerin dawladdii KMG, Carta, TNG. Waa adagtahay in Somaliya heshiis laga qaadho oo la helo mid raalli geliya danta uu waddan kastiiba ka leeyahay Somaliya.

Faragelinta hayadda IGAD

Hawlaho loo sameeyey IGAD inay fuliso waxa lagu daray 1996 in ay raadiso oo hore u mariso hawlaho nabadda iyo xasilloonida ammaanka waddamada ku jira IGAD.

IGAD waxay taageertay hawlihi nabad raadinta ee lagu qabtay Ethiopia iyo Jibuuti. 2002 IGAD waxay isku dayday inay dhexdhexaadiso, dawladdii KMG, Carta (TNG) iyo SRRC oo ay kala taageerayeen waddamada ka mid ah IGAD. Caddaan baa loo arkaayey in gacmo shisheeye ku jiraan shirkka dib u heshiisiinta oo laba sano ka socdey Kenya. Dawladdii KMG iyo TFG ee ka danbeyey Carta TNG waxay ahayd garabkii dawladii Darood oo Ethiopia taageerayso oo beddeshey Dawladdii Hawiye iyo Islaamiiinta 2004kii halkaas na lagu doortay Cabdullahi Yusuf in uu noqdo Madaxweynaha TFG.

Bangiga adduunka iyo UNDP labaduba waxay dawladda TFG – Cabdullahi Yusuf-u qoondaysay dhaqaalae dawladdu ku shaqayso, hase yeshee dawladdii TFG sidii tii ka horresysey way noqon weydey dawlad midnimadi wadaninimo yeelata.

Awooddii qaranka oo loo dhiiayi isbahaysi qabiil ku dhisan iyo Cabdullahi yusuf oo loo arkayey inuu isu dhiibey Ethiopia. Dalbashadii degdegga ahayd uu ku dalbay ciidammo midowga Afrika AU siduu awood ugu helo gelista Muqdishu waxay keentay in laga soo horjeesto dawladda TFG. Haddaan beesha caalamiga la daba joogin wa tar dhaqaale iyo maal-gelin wax badan ma sii jirteen dawladda TFG.

Isbahaysiga Maxaakiimta islaamiga

20kii sanoo ina dhaafay waxa ugu muhimsan oo lagu xasustaa soo shaac bixii dhaqdaqaqyo islaami ah oo doonay inay ka sameeyaan somaliya dawlad Islami ah. Waxaa ka mid ah kooxo Suufi ah, kooxo islaax ah, Salafi iyo wahaabi sida Al Itixaad oo damac gudaha iyo debeddaba leh. Dhaqdhaqaqyadaa islaamiga ah waxay can noqdeen ka bacdi markii isbahaysiga maxaakiimta islaamiga ay jebiyeen maleeshiyadii ay hoggaaminayayeen qabqablayaashii dagaalkii Abril 2006. Isbahaysiga soocelinta nabadda iyo la dagaalanka argagxisada oo ay taageerayeen dawladda mareekanku.

Maxaakiimta islaamiga (ICU) waxay taageero kaga heleen dadweynaha sida fiican ay nabdgelyada caasimaddu usoo noqotay iyo goboladda dhexe iyo koonfurta Somaliya. Waxa loo arkay hab siyaasi ah oo lagu beddelayo wixii hore oo soo celin kara nabad-gelyada waddanka iyo shicibka, halkii ay waxba ka tarri weydey xakuumadda TFG.

Markii ay fashilantay dhedhexaadintii ay wadeen Jaamicadda carabta, waxa soo galay ciidankii dawladda Ethiopia oo watta taageeradii reer galbeedka bishii Dec 2006 dii, Ciidamadda cirka ee mareekanka waxay weerareen xoogaggii maxaakiimta Islaamiga iyagoo sheeganaya inay la dagaalamayaan argagxisada Al Qaacida ee ku dhex dhuumanaya maxaakiimta islaamiga (ICU). Hoggaamiyaashi maxakiimta waxay qax ugu carareen Eritrea, halkas oo laga sameeyey Ururka Isbahaysiga dib-u-xoraynta Somalia (ARS), taageerona ku doonaya qabsashada Xasbashida ee Somaliya.

Horraantii 2007kii waxaa la keenay ciidan yar oo Afrikaan ah oo ka socda midowga Afrika (AU) AMISOM – si loo ilaaliyo goobaha dawladda TFG ee Muqdisho. Labadii sano eek u xigtey, dawladda TFG way ku guulaysan weydey in ay sugto nabadda. Waxaa ka soo horjeestey maleeshiya qabiil iyo ka hadhkii xoogaggii maxakiimta (ICU) garabka hubaysan Xarakat Al Shabaab.

Dagaalkii 2007 ee dhexmaray dawladda TFG iyo xoogaggi ka horjeedey waxay sababeen inay 700,000 ruux ay ka barakacaan Mugdisho, saldhigii dhaqaalahaa Hawiye uu wiiqmo. Qabsashada ciidammada Ethiopia waxay kordhisey taageeradii xogagga kasoo horjeeda Ethiopia ee gudaha Somaliya iyo qurbajoogta Somaliyeed ee debedda.

Wada-hadalladii Jabuuti

Afartii sano ee dawladdii TFG – Cabdillaahi Yuusuf way ku fashilantay inay fuliso hawlihi dawladda fedaraalka TFG laga doonayey. Dawladda TFG waxay adhaxda ka jabtay markii ay u yeedhay ciidanka Ethiopia inay qabsado Somaliya, taasina waxay ku noqotay dawlad aan sharci ku joogin awoodna aan lahayn.

Dhexdhexaadintii Qarammada midowbey (UN) isugu keentay dawladda TFG iyo isbahaysiga ARS waxa ka dhashay Ethiopia in Waqtii loo qabto ay kaga baxdo Somaliya dhammaadkii 2008. Taas waxay sababtay inuu Cabdillaahi Yusuf iscasilo. Waaana la samayey dawlad fadaraal TFG oo cusub madaxweyne uu ka yahay Sh. Shariif Sh. Axmed.

Kabaxiddii ciidamada Ethiopia iyo samayntii TFG cusub waxaa suurtagalay in la helo xukuumad islaami dhedhexaad ah, taageero ka helaysa Somalida iyo beesha caalamka. 9 bilood markii la sameeyey ka dib dhibaatooyin kuwii hore ka daran baa soo baxay.

Alshabbab ayaa ku sheegatay heshiiskii Jabuuti in lagu khiyaanay isbahaysigii ARS. Hogaamiyaha Al Shabbab, Axmed godane (oo ka masuul ah qabanqaabadii qaraxyadii hargeisa/ Boosaaso bishii Okt 2008), Al Shabaab waxay ku dhawaqaqday inay taageersan tahay Al Qaacida. Dawladda TFG ilaa iyo maanta waxay muujisay inaanay waood ay iskaga celiso Al Shabaab iyo Xisbul Islamiga lahayin, kuwaas oo imminka haysta koonfurta Soamliya inta baddan. Beesha caalamku way kordhisey taageeradii ay siinaysey dawladda TFG, marka lagu doro dawladda mareekanka oo hub siisay.

Saddexdii sano u danbeeeyey 2006–08, markay dhibta Somaliya ugu badnayd ee qabsashadii Itoobiya, barakaci 1.3 malyan oo Soomali ah, baahida degdegga ah oo kutimi in ka badan 3.6 malyan oo qof, iyo 60,000 oo Somali ah oo ka qaxa Somaliya sannad walba. Dadka ku nool koonfurta Somaliya waxay la kulmeen baahidii aadaminimo tii ugu xumayd tan iyo sagaashanaadii (1990s).

Qaybta 1aad

Casharrada laga bartay dhexdhexaadinta adduunka ee Somaliya

Qoraalkan cadadkiisu yahay 21 waa muhiim: Wuxuu xoogga saaraya inay nabddii Somalidu ka samaysay waddanka gudihiiisa ay ka fiicantahay tii bulshada caalamku taageerayeen. Hasa yeeshee nabadda somalidu samaysay ma ay helin taageeradii iyo garashadii caalamka.

Virginia Luling – Cilmiyahan – Social Anthropologist – ku taqassusay koonfurta Somaliya

Diplomaasiyadda dal fashilmay

dhexdhixaadinta Adduunka ee Somaliya

Ken Menkhaus

**Somaliya waxay tahay tan ugu dheer ee uu ka dhacay
burbur weyn mudadii ka danbaysay cahdigii isticmaarka.
Waxay ahayd meeshii ugu badneed dadaalkii dhexdhixaadinta
adduunka, loogu talogalayna in ay soo xirto qalalaasihii ka
socday labaatanka sannadood.**

Dhaqdaqaqyada diblomaasiyadu way ku kala duwanaayeen sida loo abaaraayo, hase-ahaatee dhammaantood waxay ku dhamaadeen rajo la'aan. Marka la isku wada daro, waxay la kulmeen dood culus oo ah waxyaalahii qaldamay iyo waxii duruus ah ee lagala soo bixi karaayey.

Tobanka arimood ay la kulmeen dhexdhixaadintii dibaddu

1. Sababo kala duwan, qalalaasaha Soomaliya waxay ahayd gaar ahaan arrimo ku culus dhexdhixaadiyeasha dibadda. Macnaha dal dhammaantii burburay waxay leedahay dhibaatooyin aan caadi aheyn. Waxay adkaysaa arrimaha ka qaybgalka ee miiska wada hadalka waxayna raacisaa shaqo adag oo ah soo nooleenta dal ilaa iyo dhibaatooyinka dib-u heshiisiinta iyo qaybsashada xukunka
2. Waxay Somaliya kali ahaan u jilicsaneed isqabqabsiga ka qaybgalka, taas oo adkaynaysay in la tilmaamo ka qaybgalayaasha miiska wada hadalka kuwaas oo labadooduba ay sharci yihiin(in uu awood u leeyahay u hadalka qolo) iyo amar-bixin (oo ah in la fuliyo heshiisyada la gaadhay).
3. Dareenka ay Somaliya u leedahay dhaqdhaqaqa siyaasadda culus ee la saaraayo, oo ay sii xumaynayso dhaqanka qabyaaladda ee kala firdhiyey, ayaa gaar ahaan sii adkeeyey in la isu keeno.
4. Hubka yaryar ee yaal meel kasta ayaa kordhiyey tirada iyo awoodda kuwa xumaanta wada. Isku-darka hubka yaryar ee soo kordhaaya iyo kooxo aan degganeyn ayaa ishortaagay in dhinacna keeno' nabad lagu guulaysata'.
5. Marka ay nabadda Somalida inteeda badani u arkaan arrin horumar leh, soo nooleenta dawlad dhexe waxay qaar badan u arkaan in ay tahay waxbo la'aan lagu hardamaayo waxayna ay markaa tahay arin khatarteeda leh. Tani waa qayb ka mid ah sababta oo ah taariikhdi hore ee dhaqanka ugaadhsiga dalka ee Somalida. Waxay Somalidu doonayaan waddan soo noolaada, hase-ahaatee waxay ka cabsoonayaa inay ka soo baxdo inay u lumiyaan xukunka qaar ka mid kuwa ka soo soo horjeeda.
6. Tarterme-yaasha gobolka ee geeska Afrika ayaa horseeday dagaailo la isaga horyimid, ka dhigaayana rabshadaha Somaliya kuwo ku ballaadha gobolka oo dhan abuurana habab diblomaasiyadeed oo tartan loo galo.
7. Heerka hababka dhexdhixaadinta caalamka ayaa cilad joogta ahi ay ka dhexaysay dhaqanka sarreya ay Somalida u leedahay caddaalad lagu xaliyo iska-hor-imadyada, guud ahaana waa la iska dhaafaa.
8. Dhexdhixaadinta dibaddu waxay ku socotay aqoon yar oo la iska weydiinaayey dhaqdhaqaqa siyaasadda Somaliya ee adag, taas oo kordhinaysa saadaasha ahayd in ay diblomaasiyiintu ku talaabsadaan gefaf Waxay ahayd in arrintan si weyn loogu eedeeyaa kooxda diblomaasiyiintu deggan Nairobi oo qaab ahaan ka faquuqan Somaliya.
9. Dhawaan, iyada oo ay sii kordhaysay walwalka Mareekanku uu ka qabo nabadgalyada oo ay u keeni karto burburka dalkii Somaliya oo sii dheeraad ayaa huriyey taageero dibadda ah oo ka sii weyn in la soo nooleeyo dawlad dhex ah oo shaqaysa taas oo kormeerta ishor-taagtana dhaqdhaqaqa argagaxisada. Tan waxay maskaxdii Somalida galisay dareenka ah in dhismaha nabadda Somaliya inteeda badan lagu wado dano dibadeed halkii ay ka ahaan lahayd dan somaliyeed.
10. Raagidda jirta ee rabshadaha Somaliya ma aha, sida dagaalada qaarkood waxyaalaha laga qoray ay saadaalinaayaan, ay abuureen ismarinwaa 'laga damqado', hase-ahaatee ay sii dheeraysay kala qaybsanaan kuna sii kordhisay dhibaatooyin cusub nabad raadintii.

Arintani si gaar ah ayey muhim u tahay. Wuxa laga samayn karaa taa kiis dhabihii loo maray nabadgelyadii lagu guul-daraystay, rabshadaha Somalia waxay noqdeen qaar fogaaday oo adag in la xalili mar haddii ay sii korayso aamin-daraddu, murugadu oo kobcaysa, farsamooyinkii lagu celin lahaa way adkaadeen waxaana sii yaraanaa boqolkii ba inta ummadda Somalida leh xasuu jirta oo ah dawlad dhexe oo Somalida leedahay.

Dhexdhexaadinta Somalia ilaa iyo 1991

Inkasta oo badanaa la sheego in la qabtay in ka badan 12 shir dib-u-heshiisiinta ummadda ah ilaa iyo 1991, aragti dhaw waxay muujinaysaa lix kaliya in ay ahaayeen shirkarka nabadda ummaddu ay si buuxda loo qabtay. KOW, wadahadalkii Djibouti ee Juun 1991, ee lagu caddeeyey in Cali Mahdi yahay madaxweyne ku-meel-gaadh ah, wax-soo-saar uu diiday General Moxamed Farax Caydiid. Nabad-raadintani, oo ku bilaabmatay lix kooxood, waxay run ahaan ahayd kaliya wada-hadalo loogu talao-galayn lagu sameeyo dawlad ku-meel-gaadh ah. Waxay kaliya ee abuuray kacdoono horseeday inuu qarxo dagaailo gacanta ah oo burburiyey inta badan Muqdishu 1991. LABA, wada-hadaladii dib-u-heshiisiintii ummadda Addis Ababa ee Maars 1993. Kani waxa uu ahaa kii ugu mudnaa ee UN ay soo fara-galiso Somalia waxaana loola jeeday in ay ku ansixiso abuurista dawlad ku-meel-gaadh ah labo sannadood.

Wadahadalkii Addis Ababa waxa uu ku bilaabmay shan iyo tobani kooxood oo qabiil ku dhisan waxayna ay soo saareen heshiis mugdi ku jiro oo lagu degdegay kaaso oo ka dhext abuuray cilado UN iyo koox hubaysan kuwaas oo ahaa haddii abuurista degmooyin iyo goloyaasha goboladu ee ahaanayaa qaar hoos laga soo dhiso ama ay maamulayaan kooxuhu. Iskahor-imadyo hubaysan ayaa ka qarxay kooxdii General Caydiid iyo nabad-ilaaliyeaashii UN, kaas dib-u-celiyey ergeentii joojiyeyna fulintii heshiiska.

Saddex, Shirkii Sodere ee 1996–97, ka bilaabmay Ethiopia, kaas oo raadiyey in uu soo nooleeyo baahinta, dal Somaliyed oo fadaraal ah si looga baxo kooxaha ka soo horjeeda Ethiopiyyada dariska la ah. Soo nooleenta nabadeentii Masar, ‘Shirkii Qaahira’, ayaa hoos u dhigay Sodere. Wadahadalkii Sodere waxay keeneyn mabda’ah tiro xadidan oo uga qayb-gasha qabiil ahaan ‘qaybintii 4.5’, ee lagu isticmaalay dalka markii danbe. AFAR, shirkii qaahira ee 1997 ee Masar lagu qabtay, oo gobol ahaan la tartamaysa Ethiopia, si kor loogu qaado dal Somaliyed oo midaysan korna loo qaado awoodda kooxaha Somaliyed ee qaadacay wadahadalkii Sodere. Labadii kooxood ee ballaadhnaa ee ka soo baxay Sodere iyo Qaahira ayaa samayey sadhigga qaybaha siyaasadda ee ugu mudan Somalia sannadihi danbe.

Shan, shirkii Carta ee nabadda 2000 ee ka bilaabmay Djibouti. Halkii hogaamiyeaasha kooxaha kani waxa uu shirkii keenay

shacab waxaan isticmaalay war-is-gaadhsii casriyeysan si uu ugu tabiyo Somalia waxa socda. Ugu danbeentii waxa uu soo saaray dawlad qaran oo ah saddex sannadood oo ku meel gaadh ah (TNG) taasoo awoodda siisay xulufo deggan Mogadisho iyada oo laga hortagaayo xulufada raacsan Ethiopia. Waxay la kulantay mucaarid badan oo gudaha ah iyo cadaawad Ethiopia ah waligeedna may noqon mid shaqaysa. Ugu danbeyn, shirkii Mbagthi ee 2002–04, oo ay abaabuleen urur goboleedka IGAD, shirkii dheeraa ee Kenya si uu u soo saaro mid beddela TNG guul-daraysatay, ku lahayd culees weyn dhinaca Ethiopia iyo Kenya, waxay wufuuddu ka koobneed dagaalyahanno iyo hogaamiye yaal siyaasadda ah, may aheyn madaxda shicibka, waxayna soo bandhigeen dal fadaraal ah. Marxalad ka mid ah wadahadalka ayaa loo qoondeeyey go'aamada arrimaha dagaalka – ra'y i loogu talo-galay in uu iska hortaago wada hadalka in uu isku beddello heshiis ah in awoodda kaliya la qaybsado – waligeedna may yeelan wax awood ah.

Wadahadalkii Mbagathi waxa ka soo baxay abuurista Dawladda fadaraalka ee ku-meel-gaadhka (TFG) dhammaadkii 2004 iyo doorashadii madxweyne Abdillaahi Yusuf ee muranku ka dhashay. Horraantiiba TFG du aad ayey u kala qaybsaneed, taas oo Soomaali badani ay ka soo jeediyeen diidmo ah sharci ahaan ka qaybgalka wadahadalka. Sannadihi ka danbeeey TFGdii waxay la kulantay dhibaatooyin welina may noqon dawlad wax yarna shaqaysa ama kor u qaada hawlaho wax-ku-oolka ah ee ku meel-gaadhka.

Meelmarinta awoodda

Marka lagu daro lixdii shir ee kor lagu tilmaamay, waxa ay qolooyin dibadda ahi ay abaabuleen tiro ah talaabooyin kale oo ah nabad-raadin qaran hase-ahaatee si haboon loogu macneen karin ‘wax-isweydaarsigii’ nabadda – tijaabooyin kale oo ahaa in la sameeyo xulufo wax xukunta oo soo kooban iyada oo aan waxba laga warsan dhammaan bulshada Somalida.

Horraantii 1994, Matalan, hawlgal nabad-ilaalin UNta ah oo oo hawl fulin ah, hawgelkii UN ee Somaliya (UNOSOM), ayaa isku dayey in ay heshiis ka dhex samayaan iyaga oo isu keenaaya saddex ka mid ah kuwa ugu awoodda badan hoggaamiyeasha maleeshiyadii waqtigaa – Korneel Abdillahi Yusuf, Gaashaanle-sare Caydiid iyo Gashaanle-sare Morgan – ku dhammaatay ‘wadahadalkii aan rasmiga aheyn ee Nairobi’ ee dhicisoobay. Tajriibaadkan dibadda oo kale ee meelmarinta heshiisyoo waxay badanaa ku salaysan yihiin garasho qaldan oo ah sida ay tahay awoodda Somaliya.

Qeexidda dhedhexaadinta dibadda ee Somaliya

Wax badan oo ahayd Dhibaatooyinkii lagala kulmay hababkii dib-u-heshiisiinta Somaliya waxay ahaayeen qaar muujinaaya waxyaalaha hortaagan oo ay dhedhexaadiye-yaasha dibaddu ay u waayeen awood ay ku xakameeyaan. Runtii had iyo goor waa la ilaawaa iyada oo lagu ordaayo in la dhaleeceyo dibloomaasiyiinta caalamka ee ka shaqaynaaya in ay xalilaan rabshadaha Somaliya. Si kasta oo ay tahay, tayada heshiisiinta dibadda ee Somaliya waxay ahayd mid aan isku dheeli-tirneen waxayna natijadeedii noqotay in la waayo dhawr fursadood oo nabad lagu heli lahaa. Qaar ka mid ah dheleeenta heshiisiinta dibadda ee Somaliya waxay ku qoran yihiin hoos.

Buunbuuninta laxaadka leh ee soo nooleenta qaranka iyo qaybinta awoodda

Muran ahaan qaladka kaliya ee ugu weynaa dhedhexaadiye-yaasha dibadda ilaa iyo 1991waxa uu ahaa in la mideeyo soo nooleenta dawlad dhexe iyada oo lagu guulaysto dib-u-heshiisiinta, horseedaysana in la buuxiyo iyada oo la meel rinaayo heshiisyoo ah qaybinta awoodda. Mar kastaba heshiisyada qaybinta awooddu iyada oo uu ka maqan yahay xitaa xoog la saaro dib-u-heshiisiinta qaranka waxa ka soo baxay dawalado ku meel-gaadh ah oo dhicis ah.

Ka maqnaanshaha rabitaanka siyaasadda caalamka

Rabitaanka siyaasadda caalamka oo awood daran si ay u abaarto Somaliya waxay gaar ahaan muuqatay 1989–92 markii indhaha caalamka la duway dhammaadkii dagaalkii qabowbaa iyo waxyalo kale oo adduunka ah oo soo baxay. Hase-ahaatee tani waxay ahayd oo kaliya arrintii ka danbaysay waqtigii UNOSOM, markii Somaliya mar labaad la siiyey ahmiyad kooban.

Dhibaato wehelisay waxay ahayd qalbi-yaraan la socotay ka-dib markii la gaadhad heshiis iyo guul-darradii istaxalujinta ergooyinka dibadda si ay u siiyan waqtigaa taageero xooggan dawladaha la cayimay ee cusub ku meel-gaadhkana ah. Tani waxay ahayd arrinta dhexe ee ka muuqatay dooddii 2000 ilaa 2001 ee u dhexaysay kuwa ku murmaayey hab ah ‘sug oo arag’ TNG iyo kuwa ka soo horjeeday ee ku doodaayey kaalmo

degdeg ah si loo ‘siiyo awood’ loona dhiso kalsoonida dawlad soo kobcaysa. Waxay dood la mid ahi ay ku dhacday TFG 2005.

Waxay aragtidan danbe ay muujinaysaa in bilihii ka danbeeyey heshiisyadii nabadda ay ahayd fursad yar oo abuurantay kuna luntay haddii kaalmada dibadda dib loo dhigo dawladdii haabhaabanaysayna ee ku guul-daraysatay in ay hantido ‘waxqabad’ u muuqda indhaha shacabka Somalida, iyaga oo hagaajinaaya nabadgelyada shacabka iyo abuuridda adeegyada aasaasiga ah

Garasho-la'aan

Rabshadaha Somaaliya waxay duudsiyeen habab fudud oo lagu furdaamiyo iyo qaab dhisan oo hore loo sii dajiyey. Haddana waxa laga sameeyey Somaliya dhaqdhqaqaqyo aad u badan waxayna ay si fircoo ay u horjoogsadeen in ay sameeyaan dhedhexaadin ay ku soo xidhaan aqoonta siyaasadda iyo dhaqanka Somaliya. Dhibaatada wehelisaaxay tahay waa u xagleynta kooxo ah dhedhexaadinta dibaddu si ay u hantiyan kaliya aqoon ugu filan Somaliya si ay u dareemaan in ay dalkii barteen, marka ay runtii si dhibaato leh oo qaldan ay u ogaadeen. Ma jirto meel odhaahda ‘aqoonta yar waa khatar’ ay kaga haboon tahay Somaliya

Qorshe La'aan

Marar badan oo dhedhexaadino muhim ah la isku dayey ayaa lagu beddelay jadwallo ah qorsheyaal dib-u-heshiisiin dhab ah. Cid ka fakirtay ma jirto in la xakameeyo kuwa wax kharibaaya, sugidda nabadgelyada iyo arimihii kale ay daruuriga ahaa, iyada oo lagu dhaafay in kuwa wax dhedhexaadinaaya ay dareemaan waxyalo aan la fileyn oo ka yaabiya iyo in la hubiyo in dhammaan hawlaho dhedhexaadinta lagu soo kobo kaliya ka jawaabidda rabshadaha.

Dhedhexaad la'aan

Dhawr shir oo ah dib-u-heshiisiinta qaran ayaa si cad loo dhedhexaadiyey iyada oo niyadda lagu hayo in ay ka soo baxdo siyaasad ka dhalatay oo u xaqlinaya xulafooyinka gudaha. Kuwa kale waxay ku bilaabmeen dhedhexaad, hase-ahaatee marka arinta la dhiegalo waxa kuwa wax dhedhexaadinaaya ay gaadhaan go'aanno u janjeedha goobta ay wax ka socdaan iyada oo la soo dhawysanaayo mid ama mid kale oo ah koox siyaasadeed.

Mar kasta oo hawlgalada nabadeenta ay ka soo baxaan dawlad ku meel-gaadh ahi, kuwa dhedhexaadinaaya waxay maamulkaa ku meel-gaadhka ah ula macaamilaan sidii mid xaq ku taagan, xitaa haddii ay diidan yihiin kooxaha kale ee somaalida. UNOSOMtii 1993 ilaa iyo TFGdii 2008, taageerada la garan karo ee dhedhexaadiye-yaashu ay siinaayeen qolooyinka ku meel-gaadhka ay ku caawinaayeen in ay dhisanto waxay abuurtay in mucaaridku ku eedeeyaan in ay dhinac la jiraan.

Tan waxay ku tusaysaa dhaqdhqaaq muhiim ah oo Somaliya ka jira, oo la odhan karo u xagleyn in dagaalku sii socdo inta uu socdo iyo ka dib marka la saxeexo heshiiska.

Dhexdhexaadiye-yaal tayadoodu liidato

Waqtijo kooban, Waxa Somaliya lagu waday diblomaasiyiin dibadda ah oo mansabkoodu hooseeyo iyo waxqabadkoodu. Waxa ka soo baxayna waxa uu ahaa qaldaad niyadjab ah iyo fursado la seegay.

Casharradii laga bartay

Iyada oo ay jirtay dib-u-dhacyo badan oo ay gaysteen dhedhexaadinta dibaddu ilaa iyo 1991, waxa laga bartay tiro ah casharo wanaagsan oo muhiim ah. KOW, Somalidu in ay yeelato habka nabadeentu waa lagama maarmaan. Xogta-shirkma wadi karaan kuwa matalaya dibaddu ama degdeg ayey u luminayaa xaqa ay leeyihiin. Waxa lahaanshaha Somalidu yahay in Somalidu go'aamiso waxyaalahu laga hadlaayo, jadwalka iyo sida wax loo wado.

Aragtidan waxa ka soo baxaa waxa weeye habka nabadda oo lagu dabaqo dib-u-heshiisiinta dhaqanka Somalida lagu qabto, gaar ahaan dhaqanada muhiimka ah ee ah in kuwa ku jira wada hadalku ay buuxiyaan mansabyada iyaga oo la jiraan dadkoodii, aaya noqon doonta fursad ka wanaagsan oo lagu guulaysto. Hababka dib-u-heshiisiinta qaranka ee Somaliya waxay u baahan yihiin in ay iswaafajiyaa tan ugu weyn dhaqanka iyo tan ugu danbaysay hawalaha nabad-raadinta ee hadda jira. Haddii arintan la eegana waxa ugu mudnaa waxqabadyadii lagu dejiyey wadahadaladii Carta.

Labaad, inkasta oo ka qaybgalka aad loogu tartamay si kasta ha u dhacdee, hababka looga qaybgalaayey qaarkood aaya ka wanaagsan kuwa kale. Haddii la tilmaamo dhedhexaadiye-yaasha dibaddu waxay u xagliyeen in ay u eexdaan madaxda maleeshiyada iyaga oo si adag u aaminsan in kuwa hubka haystaa ay awoodda leeyihiin, ama kuwa dhaqanka iyo hoggaamiyeysaasha bulshada, iyaga oo rajynaaya in kuwa hoose laga qaybgaliyaa ay xaq badan tahay.

Waxa kale oo jiray ku tiirsanaan aan la garaneyn oo ahayd habka 4.5 si loo qayaxo ka qaybgalka qabiilka ee wadahadalka iyo dawladaha ku meel-gaadhka ah, inkasta oo ay jireen diidmooyin ballaadhan. Ma jirto si fudud oo lagu xalilo dhibaatadan, hase-ahaatee waxay u qalantaa in la tilmaamo in hab is leh oo ka qaybgelinta ah lagu sameeyey wadahadalo nabadeed oo qaran-hoosaad ah waxaana laga yaabaa in go'aamo wax-ku-ool ahi ka soo baxaan.

Saddex, Wuxaan si cad u ogaannay in hababka dib-u-heshiisiintu ay aqoonahanada siyaasaddu ku soo koobeen oo

kaliya qaybinta awoodda. Habkan ah ‘Keek la goonyaayo’ waxa uu u fashilmay si isdaba-joog ah waxaanu wax ku kordhinayaan niyadjab ku ah Somalida oo nabadgelyo doonka ah. Wajiga labaad ee dib-u-heshiisiintii lagu dhisay habkii nabadraadinta ee Mbagthi waxa uu ahaa markii ugu horaysay ee la isku dayey in lala tacaalo dhibaatada.

Afar, haddii dhisidda dawlado ku meel-gaadh ahi ay lama huraan u yihiin heshiisyada nabadda si looga baxo labaatan sannadood oo lagu jiray waddan rogmaday, dhedhexaadiye-yaasha dibadda iyo kuwa lacagta bixiyaa waa in ay ku adkeeyaan madaxda Somalida in ay ku ekaadaan socodsinta hawlah furaha u ah dib-u-heshiisiinta halkii ay dhisi lahaayeen gobolo nabadda ka siman.

Shan, dhedhexaadiye-yaashu waa in ay yeeshaan qorshe ay ku gartaan kuna maamulaan kuwa kharibaaya nabad=raadinta. Tan waxa ka mid ah kala soocidda ‘kuwa ka faaiidaysta kharibaadda’ – qabqableyaasha iyo kuwa kale oo faaiido aysan ugu jirin inay ogolaadaan in dawlad dhex la soo nooleeyo – iyo kuwa ‘goobaha khariba’, oo ay diidmadooda nabad-raadintu ay waxyaalo cad ay ku leedahay heshiisiinta ama qabanqaabinta awood qaybsiga.

U abuuridda goob siyaasadeed qof mucarid ah waxay kooxaha galinaysaa in ay ku farxiwaayaan wayaalo ka mid ah heshiiska ama dawladda ku meel-gaadhka in ay sheegaan dhibaatooyinkooda, iyaga oo aan noqon kuwo diida dhammaan arimaha socda.

Ugu danbeyn, waxa daruuri ah in kor loo qaado nabadda ku meel-gaadhka oo wax-ku-ool ah lana sameeyo farsamooyin loo qorsheeyey in ay xoojiyaan dareenka nabadda ee dadka warwarsan marka ay ku jiraan qaybaha hore ee la fulinaayo heshiisyada. Hababka ah abuuridda qayb nabadaysan oo kaliya oo la siinaayo kuwa xukunka haysta ee dawladda ku meel-gaadhka ahi in ayaga laga filo in ay furdaamiyan dhammaan rabshadaha, sugaysa kicitaanka kuwo ka soo horjeesta iyo kuwo wax khariba.

Dr. Ken Menkhaus waa profesor ka dhiga cilmiya siyaasada ee Jaamicada David wuxuuna ahaa la taliyaha dawladaa Somaliya ee qaramada midowbey UNOSOM 1993–1994.

Dhexdhexaadintii Djibouti

Meredith Preston McGhie

Dhammaystirkii nabad-raadintii Mbagathi ee 2004 waxa lagu gaadhay Dawlad Fadaraal Ku-meel-gaadh ah (TFG) Somaliya iyo rajadii oo dib-u-soo-noolaatay taas oo ahayd siyaasadda dalka oo la habeeyo in lagu gaadhaayo degganaansho.

Rajadani waxay jirtay muddo yar.

Sannadkii 2006 mucaarid u samaysan qaabkii ahaa Ururka Maxkamadaha Islaamka ah (ICU) waxay la wareegeen maamulkii Moqadisho. Lix bilood gudahood, iyaga oo ay martiqadeen TFG, waxa Somaliya soo galay ciidamadii Ethiopia waxayna meesha ka saareen ICU. Degganaansho la'aan kale ayaa timid. Tijaabooyin ah dib-u-heshiisiin qaran ayaa fashilmay si loo keeno kuwa ka soo horjeeda TFG wax yar oo horumar ahna waa la sameeyey.

Sidii ay u sii xumaanaysay xaaladda dhulku, ayaa waxa la mid ahayd siyaasaddii oo la isku ismari waayey. Xulafo ah xubno baarlamanka oo aan taageerin, qurbo-joog iyo madaxdii ICU ayaa kulmay iyaga oo huwan Xulafada Dib-u-xoreenta Somalia (ARS) waxayna ay fadhiisteen Asmara. Waxa Mogadisho ka qarxay dagaal ka dhexeeya ARS iyo dawladda ay taageereeso ee TFG (taas oo waliba ay ilaalinayaan ciidamada nabad ilaalinta Ururka Afrika Maajo 2007), waxaan sii xumaaday xaaladdii nabadgelyada.

Iyada oo lagu jiro qaylo-dhaan ah xal siyaasadeed oo loo helo rabshadaha waxa jirtay in kuwa dibaddu ay bilaabeen in ay sameeyaan dhaqdhaqaqay khiyaamo ah si ay u tijaabiyaan in ay u dhisaan meel siyaasadda ay isku waydaarsadaan labadaa kooxood. Tani waxay si caadi ah ugu gudubtay dhexdhexaadintii Djibouti ay socotay, qaabkayda rasmiga ahi, Juun 2008 ilaa Fabraayo 2009, waxaan ka soo baxay TFG cusub oo isu keentay ARS iyo TFGdii hore hal dawlad kaliya oo ku meel-gaadh ah. Warqaddani waxay si kooban u eegaysaa, sidii uu u arkaayey qof ka qaybgalay wadahadalada, sidii loo waday iyo dhismaha wadahadalka nabadda Djibouti ee ka dhexaysay TFG iyo ARS oo uu hoggaaminaayey u qaybsanaha gaarka ah ee uu u soo dirsaday Xoghaya Guud ee UN, safiirka Ould Abdallah. Warqaddu waxay dib-u-eegaysaa xeeladaha lagu isticmaalay socodsiinta wadahadalada Djibouti, laguna daro

sida dhacdooyin siyaasadda ah oo la ogyahay ay saameeyeen xeeladahaas iyo sidii loo maareeyey.

Bilowgii waxii ka socday Djibouti

Marka nabadgelyo darradii iyo horumar la'aanta siyaasadda ee ka socotay Somaliya horraantii 2008 ay ka dhigtay in ay muuqto in wada tashi loo baahan yahay, isu keenidda labada garab ayaa ahayd mid hawl badan. Bilihi ugu horeeyey 2008 ayaa u taagnaa tallaabadii hore dhexdhexaadinta, diblomaasiyad la iska daba-qaaday iyo booqashooyin madaxda ARS ee Asmara iyada oo loo maraayo waddooyin kala duwan si loo helo heshiis, mabda'ahaan, la wada tashado. Wuxuu kale oo jiray shaqo hoos ahaan ay u wadday SRSG iyo qaar kale oo ahaa hawladeeno muhiim ah si looga helo ogolaansho la mid ah TFG. Waxa la wada ogaa in loo baahan yahay in la qaado tallaabooin adag, mar haddii xaaladdu wali aysan u bisleen hawlo ka ballaadhan aadna u furan. Hawlihi Djibouti ee rasmiga ahaa waxay si niyad-wanaag ah u bilaabmeen Juun 2008 isaga oo ku bilaabmay shir ay wada galeen TFG, isaga oo uu hoggaaminaayo Raiisal Wasaarihi Nur Cadde, iyo ARS uu hoggaaminaayo Sheikh Sharif Sheikh Ahmed. Marxaladihi hore ee wadahadalka kalsoonidu way yareed, iyada oo labada dhinac wali aysan diyaar ahayn in si toos ah ay u kulmaan. Waxay mar labaad SRSG isticmaashay diblomaasiyad ay u kala dabqaadayo si loo helo heshiis ah qodobada laga hadlaayo ee aasaasiga ah. Markii u horaysay ee la keenay Djibouti kooxuhu waxay diideen in ay wada joogaan huteel isku mid ah ama too isu arkaan.

Doorashada Djibouti in lagu shiro waxay ahayd go'aan qorshaysan, oo muujinaayey dhibaato dhexdhexaadinta xiiso u leh: In la isticmaalo xubno iyo goobo aan awoodi Karin in ay ka noqdaan dhexdhexaad buuxa, hase-ahaatee dhinaca kale galini kara cadaadis wanaagsan hawlahaa marka si cilmiyeysan loo maamulo.

Waxa loo baahnaa in wadahadalku ka dhaco gobolka Nairobi waa laga fakiray. Siday ahaydba, waxyaalaha Nairobi soo dhexgalaaya ayaa tan ka dhigay in aan lagu qaban Karin nooca hadalada ee loo baahan yahay, waxa kale oo

loo arkay in goobaha kale gobolku aan lagu shaqeyn karin. Wawa loo baahday dareen ah meel nabad ah iyo jawi nasasho u eeg, gaar ahaan mid ahaan doono in la xakameeyo warisgaadhsiinta iyo kuwa kale ee danaynaaya ee laga yaabo in hawlahani soo jiitaan.

Djibouti waxay ahayd ka qaybgale mudan, may aheyn kaliya marti-galiye, hase-ahaatee waxay kale oo ahaayeen taageere weyn oo ah wadahadalka. Cadaadis uu saaray garabyada madaxweyne Ismail Omer Guelet waqtiyada muhiimka ah ayaa caawiyeen in hawshu socoto. Djibouti waxay diyaarisay in la sameeyo baarlamenka Somaliya, iyada oo siisay in la isticmaalo guriga baarlamanka Djibouti wehelisana nabadjelyada la ilaaliyo iyo meelihii la degi lahaa. Tani si gaar ah ayey lagama maarmaan u ahayd marka la eego waqtiga culeesku uu abuurmay markii lagu jiray arimihii ugu danbeeyey ee wadahadalka.

Mabaadi'da Aasaasiga ah

Heshiiskii Juun 2008 (hore loo saxeexay 18 Ogost) ayaa dejiyey mabaagi'da aasaasiga ee ka dhexeeyey kooxaha, ay ku jiraan qaababka marka hagaajin lahaa kobcinta hawlah. Kuwaas waxa ka mid ah heshiis ah joojinta cadaawadda (inkasta oo arintani waxyelo weyn aysan ku laheyn dhulka) iyo dib-u-noqoshada ciidamada Ethiopia ee Somaliya. Wawa heshiisku weliba uu dejiyey Guddi Siyaasadda oo heer Sare ah iyo guddi isku-dheef ah oo nabadsugidda ah kuwaas oo wadahadalka hore u dhigaaya. Heshiiska dib-u-qaaadista ciidamada Ethiopia waxa uu ahaa lama huraan markii lagu jiray qaybta hore. Inkasta oo tani qaadataw si loo fuliyo (ciidamadu si buuxda uga ma au bixin ilaa iyo horaantii 2009), waxay ahayd talaabo cad oo ah dhismaha kalsoonida iyo in ARS lagu hayo in ay ku jirto hawlah. Taas waxay noqotay, sida tartiibta ah ay u socdeen dib-u-qaadista ciidamada Ethiopia waxa kale oo ahayd arin la soo kulantay socodsiintii hawlah. Heshiiskan hore waxa isticmaalay Safiirka Ould Abdullah iyo kooxaha inuu ahaado meelaha laga duulaayey heshiisyadii xige ee nabadsugidda iyo hawlihii siyaasadda ay la gaadhay Oktober, Noofamber iyo Janaayo 2009. Inkasta oo aysan ka soo bixin faahfaahin badan, heshiiskan hore waxa si ula-kac ah loogu isticmaalay inuu uu ahaado meel laga duulo si horumar loogu sameeyo heshiisyada bilihii xigay.

Qaabkii Djibouti

Habkii asalka u ahaa Djibouti waxa laga yaabaa in aan la moodeen in uu qaab leeyahay. Runtii, sida arintu markasta ay tahay, arimaha intooda badan waxa saamaynaayey dhacdooyin iyo wax-ka-qabadkooda, waxaana ka soo baxay in qaabkisiil la dhinac maro. Wawa markaas daruuri noqotay in leexleexasho timaaddo, hadana la leeyahay mabaadi cad iyo meel la higsado. Marka ay ahayd leexleexashadani mid qeexan,

waxa hawlihii lagu qasbay in ay ahaadaan xitaa in ay u soo jeestaan dhacdooyinka waqtiyadii ugu danbeeyey.

Waxaan muran ku jirin in guud ahaan ilaalinta heshiisyadu ay lahaayeen culees dheeraad ah. Marka aysan jirin qorshe rasmi ah oo dhedhexaadinta, Safiirka Ould Abdullah waxa uu u lahaa aragti meesha uu doonaayo in uu u hago wadahadalka. Marka laga eego xeeladda, afar mabda' oo muhiim ah ayaa ku dhafnaa habka wax loo wado oo horsocday sida loo wadaayo: 1) Oofinta waqtiyada la cayimo si loo wado hawlah (inkasta oo ilaalinta waqtiyada la cayimay, la daayacay Janaayo 2009; 2) dhismaha farsamooyin ogolaan doona hoggaanka Somalida iyo wax lahaanta; 3) Maareenta ka soo qaygalayaasha gobolka iyo caalamka; 4) Hubinta in la leexleexdo si looga hortago lana qabsado xaaladda isbeddalaysa. Isbedelka ka soo baxay qaabkii Djibouti waxa kale oo uu kobciyey si uu wax uga qabto baahiyaha kooxaha iyo marka in yar ku tiirsanaa farsamooyin iyo qalab lagu hagaayo hadalada nabad-raadinta. Markii lagu jiray fadhiyadii hore ee Djibouti waxay garabyadu ku heshiyeen in la sameeyo laba guddi. Kuwaas waxay abuureen munaaqashooyin ah arimo siyaasad iyo nabadsigidda ah, oo hoos imanaaya guddi siyaasadeed oo heer sare ah iyo gigida nabadjelyada ee isku dhafan. Guddiyadaasi waxay ka samaysan yihiin 15 midkiiba ka qaygalayaasha labada kooxood, mid kastaa leeyahay guddoomiyihiiisa.

Xafiiska Siyaasadda UN ee Somaliya (UNPOS) ayaa ahaa guddoomiyaha rasmiga ah ee shirarka, hase-ahaatee waqtiga intiisa badan kulanadaasi waxa maamuli jiray labada kooxood, badanaa iyada oo aysan joogin xubno dibadda ahi. Guddiyadu waxay haysteen wax soo kooban oo ay adeegsadaan, kuwaas oo u saamixi jiri in ay isticmaalaan una dabaqaanna sida ay doonayaan. Guddiyada waxa kale loo isticmaali jiray in ay aqoonta u dhisaan iyaga oo qabanaaya aqoon-isweydaarsiyo gaagaaban oo ah arimaha qiimo leh oo kala duwan, waxayna ay kooxaha siiyeyen goob fiican oo lagu wadahadlo markasta oo uu kulan ka dhacaayo Djibouti. Awoodda ay u leeyihii guddiyadaasi in ay dhisaan aqoonta ah dhedhexaadinta ee ergayda waxay banaanka soo dhigtay culees intaa ka weyn oo hababka nabadraadinta. Halka ay ka jirto mar kastaba baahida ah wacyi-gelin dheeraad ah ahna farsamooyinka dhedhexaadinta, waxa laga yaabaa in kooxuhu ishortaagaan. Ama sida ay u socdaan arimuhu ayaa laga yaabaa in loo dhaafu waqtii aan ku filneen in arintani dhacdo – waxa mudnaantu noqonaysaa in la magacaabo arimaha macnaha leh ee u hogaamin doona hawlah la wado. Xaaladda Djibouti, marka, kulanno gaabani oo ah arimo qiimo leh sida cadaalad ku meel-gaadh ah ayaa waxay kooxaha u muujisay khuburada dibadda ee arimahan (kana mid tahay u joogaha gaarka ah ee UN iyo xubno ah koox khubaro ah oo u jooga dhedhexaadinta UN, Matalan), marka waliba la dhisaayey kalsoonida labada wafdi.

Abuuridda Hawgelinta

Dhexdhexaadintii hore ee Somaliya ee ka horraysay wadahadalkii Djibouti warar ayaa laga soo saaray, iyada bilo lagu dhameeyey kulanno. Marka la barbardhigo Djibouti degdeg ayay wax u socdeen – inta badan sidaa ayay ahayd.

Si wax loo socodsiiyo oo la iska ilaaliyo in ay istaagto, arintii Djibouti hore ayaa loo qorsheeyey si markaa kooxuhu ay u kulmaan waqtii go'an bishii mar si loo wado qodobada. Waqtiga hadhay waxa lagu dhammeen jiray kahadalka arimaha siyaasadda, abuurista ogolaansho guud iyo diyaarinta meesha lagu qabanaayo wadahadalada xiga. Tani waxay siisay SRSG in ay si wanaagsan u maamusho xawliga arrimuhu u socdaan. Waxay u ogolaatay in uu isu keeno qaybaha waqtii u ogolaanaaya labadaba iswareysiga iyo waqtiga heshiisyada ay gaadhayaan gudaha seejooyinka labada qaybood, iyada wali la ilaalinaya in aan la lumin sida wax u socdaan.

Habkan macniihiisu waxa uu ahaa in kooxuhu ay kulmaan laba ama saddex maalmood bishii, oo la sii adkaynayo heshiisyadii hore. Hadana, shaqooyinka hoose intooda badan waxa la qabtay muddadii u dhexeesay markii waqtiga lahaanshaha habka ee ahaa kuwaas aan sida tooska aan aheyn ugu jiray la soo saaray.

Maareentii Djibouti

Arrintii Djibouti u cusleed waxay ahayd baahida ahayd in la ilaaliyo sida uu socdo iyo dhaqaajinta hadalada. Waxa daruuri ahayd in la muujiyo horumar joogto ah si loo qanciyo kuwa leexinaaya hawlaha si ay uga faaidaystaan ‘galitaanka hogaanka guud’. Tani waxay u baahneed in lagu guulaysto labadaba wareegga wadahadalada bisha ah iyo cadaadis ka yimaadda dibadda si loo muujiyo waxyaalaha ka horimanaaya oo la joojiyo. Wax-qabad ahaan, tan waxa macnaheedu yahay in si taxadir ah in loo maareeyo qoraalada iyo wararka soo baxa ee ka dhashay wareeg kasta oo wadahadalka ah si markaa ay u muujiyaan guulo, hase-ahaatee aysan bixineyn wax badan gooni ahaan kahor inta kooxuhu ay ka helayaan dadkooda taageerada heshiisyada. Matalan, kadib heshiis mabda’ahaan jiray 2008 ee ahaa wadajirka siyaasadda, wufuudii labada qaybood waxay u baahdeen in ay ku noqdaan qolooyinkoodii oo ay ka wada-hadlaan waxa tan macnaheedu noqonaayo iyo in ay uga helaan taageero arimaha markaa lagu heshiinaayo wareegga xiga ee iswareysiga.

Siday tahayba, waxqabadkii dhedhexaadiyaha si uu u maamulo xawliga wadahadalada ayaa isla bedalay siyaasadiihii soo baxay dhammaadkii 2008, iyo gaar ahaan ishasilaadii aan la filaneen ee madaxweyne Abdillahi Yusuf Diisamber 29dii. Tani waxay keentay tiro ah waqtio lagu cayimay Dastuurka Fadraalka ee ku meel-gaadalka taas oo ahayd in loo baahan yahay in lagu doorto madaxweyne cusub muddo 30 maalmood ah.

Halkii laga maareen lahaa oo laga maamuli lahaa waqtiyada cayiman, markaa, dhedhexaadintu waa in ay ku cadaadisa in wada-xaajoodka iskaashiga siyaasaddu inuu ahaado muddadan dib loogu noqday lana habeeyey, iyo in la aqbalo waxyaalaha dhabta ah ee iscasilaadda madaxweynuhu la timid.

Inkasta oo tani ahayd guuritaan adag oo dhedhexaadinta ah, socodsinta ka soo baxday – labada garab iyo ka qabgeliyaasha gobolka iyo caalamka – waxay u suurtogelisay in ay ka dhigaan wadahadalka in uu dhakhso u dhammaado. Tani sina uma ay aheyn arin la isaga horyimaaddo, iyada oo ay jirtay wada-tashi oo ka dhexeeyey ka qaybgeleyaasha dibadda iyo Somalida ay yeelanaysay saameenta ballaadhan dedejinta nabdraadinta.

Isu keenidda xubnaha baarlamaanka TFG iyo xubnaha baarlamenkä ARS ayaa ahaa ku dayasho muhiim in la socodsiiyo wadahadalka nabadda. Qancinta xubnaha baarlamenkä in ay yimaadaan Djibouti waxay muujisay in isu dheelitirka taageerada Somalidu in uu u wareegaayo arrinta ka socota Djibouti. Waxa kale oo daruuri ahayd, socodsinta waxa waday culees ka yimid Somaalida joogtay Djibouti, iyo waliba culees ahaa ka qaybgeleyaasha dibadda iyo gobolka.

Waxa muhiim ahayd in la ogaado, siday ahaydba, in ay jireen dano gaar ah oo siyaasadeed. Waxay ahayd kuwa halkii ay ka ahaan lahayd inloo hogaansomu dib-u-heshiisiinta, ama baahida ah wadahadalo danbe, taas oo waxartay hawlaha. Isbedelka waxa loo tarjuman karaa aqoonsiga ahaa in dheelitirkii siyaasaddu isbeddelay, iyo ka qaybgaleyaal kala duwan oo niyastay in danahoodii siyaasaddu ay qayb ka yihiin hawlaha socda halkii ay dibadda ka joogi lahaayeen.

Ka qaybgale-yaasha Dibadda

Soo-jiidashada ka qaybgaleyaasha dibadda-diidmo iyo ogolaashaba – xaaladda Somaliya lama quudhsan karin. Bilihi Oktoobar iyo Nofamber ee 2008, sidii uu wada tashigii Djibouti uu u doonaayey in la helo xabad-joojin iyo heshiis ah iskaashiga siyaasadda, ayaa in wadajir culees ay saaraan bulshada gobolka iyo caalamku ay ka dhigtay lama huraan. Go'aanada ka soo baxay golaha amaanka ee UN, gaar ahaan go'aankii 1844 ee 20 Nofamber 2008, uu weheliyey caddaymo xooggan oo ka yimid Hayadaha Dawladaha ee Horumarinta (IGAD) iyo AU, ayaa keenay in aan loo dulqaadan doonin dadka carqaladayaaya hawlaha nabad-raadinta. Tani waxay caawisay in culees la sii saaro socodsinta hawlaha. Marka tani ay ahayd waqtii culees badan jiray hawlihi Djibouti, cunaqabateen – la abaaro ama ah guud ahaan – ayaa wali ah arin culees leh ururada gobolka si ay ula lagdamaan. Su'aalo ayaa la iska weydiinayaah haddii ay tani xadidayo doorkii ay lahaayeen hayadahaasi inay ahaadaan dhedhexaadiyeaal mar haddii joojintooda la fuliyey.

Waqtii badan iyo tamar ay galiyeen Safiirka Ould Abdullah iyo la taliye-yaashiisu ayaa la qabtay oo ay la socotay socdaalo gobolka ah, si loo hubiyo kuwa ugu doorka-roon ka qaybgale-yaasha dibadda inay ogaadaan oo si joogta ah lala socodsiiyo, oo ay gartaan wararka dahsoon ay ka imanaaya wadahadalka. Tani waxay ahayd hawl ay inta badan ay samayn karaan xubnaha kooxaha dhedhexaadinta ee saldhigga ah.

Anbaqaadka nabad-raadintii Djibouti

Tallaabada hore ee wadahadalkii Djibouti waxa ka soo baxay heshiiska ahaa in la sameeyo dawlad fadaraal ah oo ku meel-gaadh ah, taas oo la sameeyey horaantii 2009. Tan waxa ku jirtay ballaadhintaa baarlamanka oo ahayd 275 oo la gaadhsiiyo 550 xubnood, in la keeno baarlamenka ARS iyo golaha wasiirada oo la ballaadhiyo.

Waxa aan la isla ogolaan Djibouti waqtigaa, inkasta oo ay jirtay, waxay ahayd sida xulafadan cusub u wada shaqeyn lahayd marka la eego hawl maalmeedkeeda. Wax badan oo ahaa heshiisyada qabentin kooda iyo awoodda ayaa ku dharmaada markiiba marka sawika weni soo baxo – isu keenidda laba kooxood oo iska soo horjeeda. Waxa laga yaabaa arinta ugu culus ee heshiisyada qaybsashada awoodu waxa uu yahay sida kooxahaasi ay u maareen lahaayeen hawl qabadkood maalmeed – sida loo hubin lahaa in kooxuhu wada tashadaan, ma aha kaliya go'aamada waaweyn, hase-ahaatee waliba arimaha kale ee maamulka, ay ka mid tahay magacaabidda safiirada.

Nabadraadintii Djibouti waxay ahayd tallaabo ka mid ah hawlahu guud ee dejinta siyaasadda iyo nabadeenta Somaliya, taas oo noqotay tallaabo cusub oo ah dhammaystirka rasmiga ah ee lagu xidhaayo nabadraadintii Djibouti Fabraayo 2009. Muddadii xigtay waxay noqotay in mid si weyn u adag in lasii wado wadatashigii siyaasadda – labadaba TFG gudaheedu in ay isu keento faaiidooyinkii la gaadhey, iyo in ay soo galiso kuwa kale wadatashi nuxur leh kana baxsan rabshadaha soo noqnoqonaaya.

Isku dheeli-tirka qaab wadatashi ah oo socda iyada oo uu weheliyo in dawladda cusub loo ogolaado in isbeddesho si ay abaarto xaalada jira ee isbeddelaya ayaa ahaanaayey arin ka horimanaysay in la dabaqo guushii Djibouti.

Dib u eegga Djibouti oo sannad laga joogo

Hawlahu dhedhexaadinta waa 'sawir suurtgal ah'. Go'aanada la gaadho meel siyaasad lagu hayo waxay keentaa cado kale iyada oo faaiidada mar danbe la arko. Djibouti oo dib loo eego sannad dabadeed, waxyalo muuqda ayaa soo baxay.

Waxa laga yaabaa casharada muuqda ee laga baranaayo Djibouti waxay ahaayeen qiimaha ay leedahay u jabjabnaanta,

ka hortagga iyo awoodda loo lahaa in wax laga qabto labadaba baahida kooxaha iyo xaaladda siyaasadda. Tani waxay arin ka muuqatay shirkha waxayna ay ahayd sabab ka mid ah guushii ay ka gaartay in la gaadho heshiis siyaasadeed. Hase-ahaatee waa la arki doonaa ilaa iyo xadkee ayaa Djibouti lagu guulaystay marka la eego isu keenidda qaababka kooxuhu in ay maareeyaan waqtigii xigay ee ahaa mid ka sii culus oo lagu doonaayo dib-u-heshiisiin Somaliya ah. Dabadeed su'aashii ka soo baxday waxay ahayd sida lagu sii wadaayo hawl-socodsinta bilaha. Wuxuu lagu murmi karaa in Djibouti u socotay si degdeg ah. Hase-ahaatee waxa ay keentay waxa uu ahaa farsamo cusub oo lagu abaabulo wadatashi iyo abuuridda iskaashiga siyaasadda ee ahaa kulanadii bisha.

Hawlo dhedhexaadineed oo kasta, marka uu dhammaado dhedhexaadin qaab rasmi ah leh waxay markasta ay leedahay culees si loo tilmaamo wadooyin kale oo la dhugto. Muddadii ka danbaysay hirgelintii dejinta, waxa soo baxay waxyalo badan oo mudnaan lahaa markaana kooxaha daymadoodu waxay khatar galisay in ay sii fidaan.

Somaliya, waxa si gaar ah lama huraan u ah hawlahan siyaasadda ee dheeraatay in la taageero farsamooyin ah wadatashi siyaasadeed oo sii socda si loo adkeeyo tallaabooyinkii lagu sameeyey Djibouti.

Meredith Preston McGhie waa maamulaha barnaamijka Afrika ee rugta xuquuqal aadmiga wuxuu taageero siinayey xafiiska siyaasada ee qaramada midowbey u qaabilسان Somalia shirkii dib – u-heshiisiinta Somalida ee Carta Oct 2008 – Feb, 2009.

Hawlaha Xafiiska IGAD uu ka hayo Somaliya

waraysigii

HE Engineer Mahboub M. Maalim

HE Engineer Mahboub M. Maalim is Executive Secretary of the Inter-Governmental Authority on Development (IGAD)

Su'aal: Intii aadan noqon xoghaya fulinta IGAD ka hor si gaar ah adiga marna makuu saamaysay hawlaha nabad-raadinta Somaliya? Mase jirtaa in aad hore ugasoo qayib qaadatay hawlaha heshiisiinta colaadaha Somaliya?

Jawab: Saamayin weyn ayay nagu yeelatay colaadda Somaliya, waana waxaan aad uga warqabo, waayo waxaan kasoo jeedaa magalada Gaarisa ee wooqoyiga Kenya. Qaxootiga ugu badan Kenya ayaa deggan degmadan ka imid anigu oo ah Laagdheere. Qaxooti gaaraya 350,000 ayaa deggan halkaas oo laga yaabo inay tahay xarunta ugu weyn adduunyada meelaha qaxootigu dego. Tirada intaas le'gna waad garankartaa culayska ay ku yeelankarto dhaqaalihii degmada iyo dhibaatada joogtada ah ee taasi ay kadhex abuurikarto dadweynihii beesha iyo qaxootiga dhendoodii. Markaa waa ay jirtaa in si gaar ah ay ii saameysay.

Horena waan ugasoo shaqeeyey hawlo laxiriira colaadaha Somaliya oo Wajeer ayaan ka ahaa Isuduwaha Mashruuca Maareynta Dhulka Abaareysan. Inkastoo ay ahayid shaqo dawladeed oo ku kooban gudaha Kenya, haddana waxa naga horiman jiray cadaawad iyo khliaafyo ku kala dhex maray dadkii degaankaas oo aannu halkaas ugu qaban jirnay shirar iyo seminaaro aan ku heshiisiin jirney kuna haga jirnay wada noolaansho nabadeed. Inta badan khilaafyadaa waxa sabab u ahaa colaadda Somaliya ka taagan.

Maxaad ku tilmaami lahayd argtida ay IGAD ka qabto xaaladda Somaliya?

IGAD waxa loo xil saaray in ay fuliso hawlo baahsan. Nabad ilaalinta waa ka mid hawlahas, siday hawlo kaleba uga mid

yihiiin, ha noqoto arminga cunnada ama horomarinta ilaha dhaqaale ee wax soosaarka, ama qodobbo kale oo badan oo waxtar u leh horuumarka dhaqaale. Haseyeeshee waxaan aragnay in ahmiyadda ugu weyin la siiyo nabad ilaalinta oo halkaa lagu lumiyo kharashkii ugu badnaa iyo waqtigii ugu badnaaba, taasoo dib-u-dhac ku ridda hawlihi kaa ee aan jeelaan lahayin in aan wax kaga qabanno mashaariicdii horumarka dhaqaale. Hawlaha heshiisiinta Somaliya ayaa aan anigu ku mashquulsanaa tan iyo intii aan xilka qabtay 2008dii, taas oo ii diidday inaan haleelo wax kamuhimsan hawlaha aan hayey.

Ka warran argtida ay somalidu ka qabto IGAD?

Maaha sidaa ee waa sida kale, IGAD la'aanteedna maba ay jirteen dawlad Somliyeed. IGAD baa ka aabbo ah xalka nabadeed ee Somaliya, waana ururka kaliya ee marna cidlada kaga dhaqaaqin Somaliya ee goor walbaba usoo tagnaa wax-qabadka xaaladaheeda. Dadaalkas ay IGAD soo haysay baa sabab u ah in manta ay dawladihii caalamku usoo jeestaan danaha arrimaha Somaliya. Xukuumadaha IGAD ay ahaayeen kuwi u guntaday arrinka Somaliya kadib markii uu fashilmay shirkii 13aad ee dhix-dhexaadintu. Tallaabadii koobaad ee halkaa IGAD ay ka qaddayna waxa lagu asasay dawladda KMG ee Somaliya. Markaa iska daa wax ay IGAD u qabato Somaliya, xaaladduba ma ahaateen sidan haddii aanay IGAD intaa garab taagnaan lahayin Somaliya.

Ma jiraa qorshe isku duuban oo ay IGAD u-dejisay nabad ilaalinta iyo ammaanka gobolkan? Waamaxayse qodobbada ugu waaweyn ee uu ka koobanyahay qorshahaasi?

AMISOM, 2009 © Yasuyoshi Chiba/AFP/Getty Images

Waan ku gudajirnay diyaarintii qorshaha IGAD kaga hawlgali doonto gobolkan arrimihisa nabad ilaalinta iyo ammaanka, gebogebo ayaana ay haatan joogtaa oo waxaan dhawraynaa sidii laiskugu raacilahaa ee loo ansaxin lahaa. Wuxuu lasoo hordhigi doonaa shirka Oktobar 2009ka, oo ah shirkii caadiga ahaa ee golaha wasiirrada IGAD. Waa qorshe qoto dheer oo koobaya dhinac walba iyo weji walba oo khuseeyaa colaadda iyo nabaddaba. Waxaa ku jira qodobbo wax lagaga baddalayo qaabka maamuleed ee ururka iyo kuwa ku saabsan hawlihi hore usoo jiray ama wax qabyo ahaa, ha khuseeyeen heshiisyadii dhex-dhexaadinta ama ciidammadii heeganka ku jiray ee sugayay amarkii ay ku fuli lahaayeen.

Waxaan halkan ka dhadhansaday in IGAD aanay dhimi doonin hawlihi nabad ilaalinta iyo amniga ee ay sii kordhin doonto – ma sidaabaa macnuhu?

Wuxuu hubaal ah inaan marnaba iska indha-tiri doonin wixii la xidhiidha nabad-ilaalin ama amniga ee mustaqbalka nalooga baahdo inaan farogalin ku yeelanno gobol ahaan. Hase ahaatee, sida ay dib-u-habayinta cusub ee aannu wadno ay tahay, waxaa noogu jira qorshaha inaan ku dadaalno sidii aan wax uga qaban lahayin horuumarinta dhaqaale iyo is dhengalkaba sida aan ugu hawllan nahay nabadda iyo amniga oo kale.

Maxaad u malayneysaa in sababaha ugu weyni ay yihiin oo Somalia u dhisi karila'dahay dawlad muddadaas dheer ee intaas la'eg?

Waa su'aal wacan, jawaabtaa waxa igaga habboon dadka Somalida ah. Waa su'aal u baahan inay Somalidu si weyin uga

fakaraan, isna weydiyaan waxa ay xal u la'yihii muddadaas dheer. Waa arrin iyaga khuseeyaa. Wuxaan hubaa in xal lahelilahaa haddii dadka Somalida ahi ay maruun isku afgaran lahaayeen heshiis kama dambeys ah.

Waa maxay mawqifka IGAD ka qabto Madax-bannaanida Somaliland?

Miiska lamasoo dhiggin arrinta Somaliland intii aan xilka qabtay. Wuxaanu ku shaqaynaa hirgelinta siidii loo helilahaa Somalia oo qarannimo mid qudha wadaagata.

Ma filaysaa in farogelin ciidan qalaad qaabkasta ha kuyimaadee inuu xal u keenayo nabadda Somalia?

Haa, way ilatahay. Faragelin awood ciidan ugama jeedo xoog dheeraad oo kayimid debeedda. Wuxuu loo baahanyahay taageero dheeraad ah oo dawladda Somalia la siiyo si ay u xoojiso ciidankii dawladda iyo booliska oo ay awood u yeelato ilaalintii nabadda iyo sharciga. Ciidanka noocaas ah ayaa ah kii xallin lahaa nabadda Somalia. Haddii ay tageero noocaas ah heli lahaayeen, iyagaa Somalidu ka tashan lahayd xasilloonideeda iyo tallaabadii ay ka qaadi lahaayeen argagixisada. Iyagaa ku filan in ay iska qabtaan wixii dalkooda usoo jiidayo dhibaato, budhcad-badeedkana marka lagu daro.

Laga bilaabo 2002dii ayaa IGAD si qoto dheer ugu jirtay hawlaho heshiisiinta Somalia. Guulaha ay IGAD gaadhey kuwee baad adigu isleedahay waa ugu waaweyin yihiin?

Guusha ugu weyni waa dhismihii dawladda kumeel gaadhka ah(TFG). Taasi waxay fure u noqotay in beesha caalamku

helaan cid rasmi ah oo ay la xiriiraan taas oo waafaqsan sharciga caalamiga ah. Samayinta Dawladda kumeel gaadhka ah ayaa u weyin guulihii ay IGAD gaadhey, waana midda suurto galisay waddo cad oo adduun weynuhu usoo maro wax-kaqababka arrimaha Somaliya.

Shirkii dib-u-heshiisiinta Somalida ay qabanqaabisay IGAD kuna samaysay dawladda TFG da, waxa la sheegay sababta ay dawladda TFGdu utaag darantahay wixaaya dadka shirka kaqayib qaataay oo aan cidna metellin oo sharci darro ku joogey shirka. Sidaa ma qabtaa adiguna?

Kuma raacsani. Wuxaase jirta, sideedaba inaan lawaayin qof isagu si gaar ah warraama go'aan lagooyey haddii laga weydiyo inuu xaq ahaa ama loowada dhammaa go'aankaas. Taasi waxay ka dhigantahay tusaale ahaan, annaga oo isku raacnay in xanjo tahay xanjo xeerkeeduna yahay inay kala jiidanto, oo haddana isweydiinna barti jiiditaanka xanjadu marayey. Sidaas oo kale ayaa go'aan walba oo layisku raaco, haddana looga helayaa mid khilaafsan. Wadarta iyo waaxidkana, xagu wuxuu lasocdaa wadarta. Sidaa darteedna waa in layiswediiyaa cidda hadalkaas wadda iyo ujeeddada ay kaleeyihiin hadalkaas. Kuwa wax kasheega dawladda kumeel gaadhka ahi waa dad kunool debedaha dalka, oo ubadan kuwa madax iyo sarakiil ka ahaanjiray xakumaddii hore ee dalka, shirkana kamasoo qayib galaan oo waxay ka cabsi qabaan in lafadeexadi karaacdo halkaas. Haddii uu jiro waxaan xaq ku salaysneyni, tuhunka ay qabaan baa ah waxaan xaq ku salaysneyn. Shirkasi wuxuu u qabsoomay si xaq ah oo wacan, midhihi uu dhalayna waa dawlad amboqaad noqotay.

Sideebuu Ururka IGAD ku dhawraa inuu dhex ka noqdo danaha iska horimanaya ay kaleeyihiin waddamada xubnaha IGAD Somaaliya iyo dantii guud?

Danaha guud ee gobolka ayaan marwalba ka horreysiinnaa danaha gaarka ah. Waxaa dhacda danta guud inay saamayo dhammaan dadka kunool gobolka oo dhan Somaliduna kamid tahay. Danaha gaarka ahina waxay saameeyaan dad yar iyo dal qura. Markaa ta guud baan raacnaa, waan mawqif dublumaasiyaddu isugu timaaddo waddamada xubnaha IGAD ay isku raacsanyihiin.

Ga'aankaa gaadhistiisu maidiin fududaad ay haatan markii Eritriya ay ka baxday IGAD?

Waa runtaa oo Eritriya way ka baxday IGAD. Ugama bixin si buuxda ee way hakisy xubinnimadeedii. Welise Eritriya waa xubin kamid ah IGAD. Waa tallaabo ay Eritriya u aragto inay danta qarankeedu kujirto oo aan weli u diyaar ahayn kaqayib

qaadashada danaha guud ee gobolk. Fursaddaasi waa u furantahay weli.

Sidee yahay qaabka IGAD iyo midowga Afrika ay uga wada xidhidhaan arrimaha Somaliya?

Ururka midowga Afrika waa horyaalka qaaradda. Xidhiidhkayagu wuu sii kordhayaa malinba maalinta ka danbeysa, annagoo kamid ah siddeed xarun goboleed, Isku hadaf ayaan u arkaa inaannu kawada shaqayno annaga iyo Midowga Afrika, waxqabad kayaga waa isla socodaa.

Tusaale ahaan: Ciidammada nabab ilaalinta ee Somaliya-AMISOM, waxa taladoodu hoos timaaddaa Midowga Afrika, haddana sidaas oo ay tahay, waa dawlada IGAD iyo Afika inteeda kale kuwa taakuleeya ciidanka. Talada waa u madax bannaantahay IGAD, wixii talo ah oo aannu gaadhnona waxaan u gudbinnaa midowga Afrika qaab baaq ahaaneed (Qoraal ama Shir). Wixii arrimaha amniga ku saabsan waxa caado ah in baaq sidaas oo kale aan ugu gudbinno golaha amniga ee midowga Afrika halkaas iyana qaabkaas noogusoo warceliyaan. Sidaas weeye xidhiidhkayagu. Hase ahaatee arrimaha qaarkood bay tahay inaan usii marno Midowga Afrika, sida kuwa lahorgeynayo Qarammda Midowbay golihisa amniga. Hase ahaatee, guud ahaan IGAD iyo xarumaheeda gobollada weeye kuwa Midowga Afrika uu ka filayo inay layimaaddaan talada iyo go'aammada arrimahooda.

Ma isku daydaa in IGAD ay dawlada wixii jaarka dhaafsiisan ay iyaguna kala shaqaqeeyaa hawlaha heshiisiinta Somaliya, sida dawladaa Jaamacadda carabta oo kale?

Haa, oo waxaa si weyn noola wadaaga hawsha Jaamacadda carabta. Wakiilkooda ayaan kasoo qayib-gala badanaaba shirkaka golaha wasiirarada ee lagaga hadlayo coladda Somaliya. Urur ahaan haddii ay noqota iyo dawlad-dawlad ahaan hadii ay noqotoba, dawalaha wax-qabadka IGAD iyo midowga Afrikaba. Door muhim ah ayaa ay jaamicadda carabta kaga jirtaa Somaliya. Wuxa ugu wanaagsan ee jaamicadda carabtu yeeli lahayid waa iyadoo si toos ah ula xidhiidha dawladda ku-meel-gaadinka Soomaliya oo toos ugu gudbisa, una dedejisa, wixii gargaariyo caawimo ah. Taa ayaan uga baahanahay in ay nagaga caawiso dadaalkii ay IGAD iyo midowga Afrika uguusoo jireen xoojinta hayaha xukuumadda ku-meel-gaadinka ah si ay cagaheeda isku taagto mooye ee, hadii kale noqon meyso dawalad wax-ku-ool ah ee, mid jilicsan aayaay ahaan doontaa.

Muxuu ahaan lahaa doorka ugu waxtarka weyn ee jimciadda quruumaha ama beesha caalamku ay ka geysan lahaayeen Somaliya?

Shaki kuma jiro caawimada laga helay beesha caalamku sida ay u weyneid iyo deeqda balladhan ee balaayiinka doolaar ama Yuru gaadheysa ee ay ku taba ruceen 18kii ama 19 kii sano ee u dhambaysey. Haddii Aadse u fiirsato waxtarka ay geysteen, laakiin, waxaad arki dal-daloollo badan oo halkaa kaaga muuqda. Haddii hore looga fiirsan lahaa taasna, manta ma joogneyn heerka aa manta joono. Waxaa dhacday in qaabka loo qaybinayey deeqda aan si weyn looga fiirsan. Deeq tiro badan oo caawimo ah waa la bixiyey, hase – ahaatee waxaa iyagana aad u tiro badnaa hay'adhihi iyo xafiis yada ku shuulka lahaa qaybintiideeqdaas. Waana sabataas midda aan ugu cel-celinayo goor walba ee aan xoogga u saarayo in, wixii caawimo ah si toos loo guddoonssyo dawladda-ku-meel-gaadhka ah.

Ma xataa gumadka samo falka ee hay'adaha caalamka?

In ay hoos yimaaddaan xukuumadda dawliga ah ayaa aan jeelaan lahaa hay'adahaas gurmadka samo-falku. Waxaa muhim ah in hay'adaha ka hawl-galaya xarunta dagaalka ee qaybinaya raashinka ama daawooyinka in ay sal ku lahaadaan xukuumaddii waddankaas. Hay'ado heer dawladeed ah ayaa ay tahay in ay iyagu abaabulaan oo hormoodka ka ahaadaan-waayo waa hawlahoodii iyaga khuseynayey – oo markaana waxaa yaraan doona dhac iyo boobka ay kooxaha dagaallamyaay ay ku ugaadhsan jireen ha ha'yad magaceedu ajnabi yahay.

Ha'yado badan oo waddani ah ayaa jira oo uu caalamkuna taageersanyahay oo iyagu si fiican u hirgalay, safka horena waliba kaga jira gurmadka gargaarka samofalka, oo ay tahyna runtii in iyaga lagu daydo. Dawladda waddanka ayaa ay tahay in iyadu ku lug-lahaato asaaskii iyo magcaabiddii (oggolaanshihi) hay'adaha. Oo wallow aan ay ku wadad filnaanayn in ay kaligeed maareyso deeqaha oo dhan, haddana dawladda ayaa ay tahay in iyadu hayso maamulka.

Maxaa xiga, ayaad filaysaa, oo halkan loogasii ambo qaadi doonaa? Ma jiraan tallaaboooin cusub oo IGAD amam beehsa caalamku ay ku da dayi lahaayeen sidii Somalia looga caawin lahaa in ay kaga baxdo mashaaklikan haysta?

Dadaal weyn ayaa dawladaha IGAD ay ugu jiraan arrimaha Somalia. Waxaa taas kuu caddayneysa iyadoo aan sannadkan qabanay afar shir oo dheeraad ku ah shrarkii caadiga ahaa ee golaha wasiirada. Wax qabadkooda wuu sii kordhayaa maalinba malinta ka dambaysa, oo waxa sii badanaya hawlihi ay ku taageerayeen dawladda ku meel gaadhka ah. Wuxuu ugu muhimsan ee beesha caalamku ay yeeli lahayid waa iyadoo calool adeygta oo aan ka hadhin hawsha Somalia. Ma aha waqtigii la niyad jabi lahaa markaa

tallabadii ugu dambaysay ay nooga hadhsantahay guushii iyo libtii aan xoogga ugu soo tacaalnay. Beehsa caalamka waxaan ka doonaynaa in marka mashaariic Afrikaan ahi ay bilaabmaan isla markaaba nalagu taageero oo ay isku xilli noqdaan taageeradooda iyo fulintii mashaariicdu. Si ay wax u fulaan baa ah in la isku beego wada shaqaynta IGAD, midowga Afrika iyo beehsa caalamka. Sida kaliya ee shaqadan Somaaliya ka curatay ay u kobci karto waa iyada oo wadajir ay isaga kaashadaan qaaradda Afrika idilkeed oo dhan iyo beelaha caalamka dhamaantood.

Waraysiga waxa qaadday Sally Healy.

Ammaanka iyo xasilloonida Somaliya

ku-dayashada tabihii beelaha gudaha

Jeremy Brickhill

Lagasoo bilaabo dalka Koonfur Afrika illaa Suudaan, ama Burundi ilaa Saaxil-Caag [Ivory Coast], nabad iyo xasillooni kasta oo halkaa ka hirgashay waxaa laf-dhabar u ahay wada-hadalladii la iskula meel-dhigayey ammaanka. In kastoo ay colaaduhu kala duwan yihiin, haddana arrinka nuxurkiisu wuxuu isugu soo biyo-shubanayaa mudnaantii weyneyd ee la siiyey wax-ka-qabashada hawlihii ammaanka ee aan marna loo dhayalsannin sidii loogu hawl-gali lahaa.

Markaad eegto dhammaan guulihii laga gaadhay colaadiihii qadhaadhaa ee Afrika ku baahay, waxaad ka darsi kartaa in, si ay nabaddu u meel-marto, ay qasab tahay in wada-hadallada lagusoo daro qorshihii iyo nidaamkii lagu fulinayey hawlaho ammaan-sugidda. Qorshahaasina waa inuu ahaado mid lagu kalsoon yahay. Tani waxay wax weyn ka taraysaa dhimistii colaadda, iyo maareyntii xurgufyada khilaafadka leh, waayaha dambe goorta colaaddu dhammaatona waxaa ay tani dhalisaa jawi nabadeed oo xasilan.

Haddaba, si loo helo nidaam si haboon wax u fuliya, ayaa talada ugu wanaagsani ay ku jirtaa in lala socdo hadba heerka marxaladeed ee uu ammaanku ku suganyahay, oo lagu dadaalo wada-xaajood iyo dhex-dhexaadinti iyo is af-garasho hadba halkii ay markaa ku habboon tahay.

Ummad ahaan Somalida hawlahooda nabad-raaadinta waxaa udub-dhexaad u ah heshiis ay isku waafaqaan nidaam wadajir looga shaqeeyo qodobbadii ammaanka, kuwaas oo lagu hubiyo in ay dib usoo celiyaan nabad-galyadii magaalooyinka, yereeyaanna dilki, oo ay keenaan is-aamminaaddii kooxaha dagaallamaya. Marka ay noqoto xubinta siyaasadeed ee qaabbilsan ammaanka Somaliya, waa in halkii talada ugu horreysa laga bilaabi lahaa ay noqotaa fahamka qaababka ay Soommalidu gudhadooda u

xalliyaan colaadaha, ama uga heshiyyaan xabbar-joojinta, ama ay u maareeyaan xasilitii ammaanka.

Hase yeeshee, labaatankii sano ee u dambeeyey waxaa ergada caalamku ay iska indho-tireen oo ay garab-mareen xeeladii ay beelaha guduuhu ku waajaheen colaadihii deegaannadooda ahaa. Ergada caalamku waxaa ay taas ka door-bideen xeerar ay dibadaha kala yimaaddeen oo ay u adeegsadaan in ay tageero militari ku caawiyaan dawladda, oo dawladduna markaas yeelato xoog aa cidina caabbiyi Karin, Maqaalkani wuxuu falanqaynayaa duruusta laga baran karo tabaha xeeladeed ee ay Somalidu u waajahaan hawlaho maareynta ammaanka.

Dariiqa ugu Wanaagsan ee Wax Lagaga Qabto Ammaanka.

In bartii qummaneyd wax laga abbaaro aya, sida ay muhimka u tahay, waxaa tilmaamay Juuliyaan Hottinjar [Julian Hottinger] oo isagu waayo-arag u ah hawlaho dhix-dhexaadinta. Wuxuu sheegay in qodobbada ammaan-sugidda loosoo bandhigo golaha shirka oo looga wada-hadlo si turxaan-la'aan ah, oo la islana qiro in qodobbadu yihiin qaar la fulin karo.

Waxaase ayaan-darro ah, in ergada caalamku ay marar aan yarayn iska hareer-mareen ahmiyadda xeeladeed ee ku jirta wada-hadallada qodabbada ammaanka. Waa ayaan-darradii ka dhacday wada-hadalladii Daarfuur ee lagu qabtay Abuuja oo kale. Waa la dhayalsadaa. Taasina waa wax indhaha ka ridaya xaqiqada dhabta ah in qodobbada amnigu yihiin halbowlihii u sal-iyoo-baarkaba ahaa qorshaha siyaasadeed gebi ahaantiisaba, una yihiin asaaskii ay ku qabsoomi lahaayeen hawlaho nabad-raadintu.

Hottinjar ayaa sheegay in waayadii hore ay ergada dhix-dhexaadintu aamminsanaayeen in haddii dilka la joojiyo ay

hub-dhigistu markaa bilaabmi lahayd, kadibna ay hawlyaridaas ku go'i lahayd colaaddii dadka ka dhexeysey. Xeeladaasina ma aha mid maanta shaqeyneysa, waayo kooxaha dagaallamayaa waxaa ay doonayaan in loo bayaamiyo xaaladda kusoo foolka leh bar horta inta aan hubka laga dhigin. Waa si ay ugu qancaan in dhigista hubku ay tahay mid ay kooxaha oo dhami daacad ka yihiin oo loo siman yahay, si aan hadhow loo kala awood roonnaan. Go'aan lagu degdego iyadoo aan aad loo lafo-gurin xubnihii ammaanka khuseynayey, iyo tiixgalin la'aanta qodobkan ayaa labaduba yihiin, haddaba, wax aan lagu faa'iideynin.

Haddana, sidaasoo ay tahay, ayaa labadaas wajiba ay yihiin xeeladda uu caadaystay caalamku ee uu ku waajahay dhex-dhexaadinta Somaliya.

Waayo-aragnimada laga korodhsaday shirarkii lagu guulaystay ee nabad-raadinta ayaa xoog saaraya muhimadda ay leedahay in dhismihii ammaanka loo waajaho qaab wada-hadal ah, wada-hadalladaas oo heerar is-dabajoog ah u kala dhacaya. Heerka koobaad wuxuu ku saabsanyahay xabbad-joojin hirgasha, waayo dagaalkii oo socda ma suurtoobayso in la isugu yimaadda gole shir loo wada dhanyahay. Xabbad-joojinta si wadajir ah loo go'aansado ayaa waxaa ay daliil u noqotaa daacadnimada kooxihi dagaallamayay ay diyaarka ugu yihiin wadahadallo nabad-doon.

Xabbad-joojinta qudheeda ayaa heerar leh, bilowgeeda oo ah: Rajo weyn laga filanaayo in wadahadalladu ay sii socdaan haddii aaan ay dhicin xabbad-joojin dhab ahi.

Heerka labaadi waa marxalad aad u muhim ah. Waa doorka ay xoohuhu ka wada-shaqeeyaan sidii ay isugusoo dhowaan lahaayeen, ay isu aamini lahaayeen dhexdooda, ay isu tanaasuli lahaayeen dhexdooda oo meel dhexe isula dhigi lahaayeen aragtida ay qoloba si ka damacsantahay ammankooda gaar ahaaneed illaa ay aakhirka isla go'aamiyaan wada-shaqayn ay dhammaantood wadajir u xil-qadaan maamulkii xabbad-joojinta iyo ciidan ku-meel-gaadh ah oo ammaanka ilaalinaysaa. Arrinkani wuxuu wax ka taraa is-aaminaadii kooxaha wuxuuna usii gogol-xaadhaa heerka saddexaad.

Heerka saddexaad waxay ku lug-leedahay is-af-garad kama-dambeyn ah oo lagaga xajoodo awooddii ciidanka. Waa xubin muhim ku ah heshiisyada nabad-raadinta, waayo, haddii laga booda marxalad lagu meel-gaadho ilaa inta ay aaminaaddi dadaku soo noqonayso, waxaa imanaysa in kolka xabbadda la joojiyo uu halkaa ka abuurmo ciidan sooc ah oo koox kaliya ka kooban oo awooddii oo dhan yeesha, oo ay kooxihi kalena noqdaan kuwo laga awood sarreoyo. Kalsoonidii sidaa ku luntay ayaa, dabadeedna, soo rogaal-celisa dagaalkii. Heshiisyada xabbad-joojinta ee burburana waxaa inta badan saameyn toos

ah ku yeesha dayacaad la dayaco heerkii kala-guurka ahaa ee ay marxaladuhu is badelayeen, taasina waa waxa dhantaala hawlihi nabab-raadinta.

Colaaduhu ma wada aha isku mid. Mid waliba waxaa ay u baahan tahay in tabteeda gaarka ah loogu hawl-galo. Sidaa darted, tusaal ahaan asaasiga ah ee kor ku xusan waa in uu ahaadaa mid la rog-rogi karo, oo hadba goobta kolkaa la joogo lagu dabbakho xaalkeeda. Hase ahaatee, ammaanka dhisiddiisa - khaas ahaan goorta uu lulmanayo ama xilli dagaal dabadii ah - ammaanka dhisiddiisa ayaa wuxuu u baahan yahay feejignaan loogu fiirsado guddoominta maaraynta maamulka ammaan-sugidda. Waa talada ay carrabka ku adkayso (OECD DAC) Ururka Iskaashiga Dhaqaale iyo Horumar ee Guddiga Gargaarka Horumarinta.

Guddoominta maamulka ammaanka

Saddex arrimood oo asaas u ah guddoominta wanaagsan ee maamulka ammaanka ayaa u baahan in lagu nuux-nuuxsado:

1. In la dhiso xarumo taliska ammaanka ah oo kasoo bixi kara fulintii hawlaha ammaanka iyo hawlaha gurmaddkaba, oo ahna kuwo qaban kara kormeerka guud ee hawlaha.
2. In la dhiso xeerkii iyo qodobbadii lagu xukumayay ammaanka, xeerkas oo ah kuwo sharciga waafaqsan.
3. In la dhiso nidaam sharci ah oo adeeg gala.

Xeerkan asaasiga ah ee xukunkii ammaanka oo dimuqraadiga iyo sharcigaba ku fadhiya, ayaa hawl-wadeennada caalamku ay inta badan u qaataan wax dib loo dhigan karo oo ay dhayalsan karaan mararka ay ka talinayaan dhulalka ay ammaan-darrada joogtada ahi ka jirto. Waxaa ay ka door-bidaan oo ay culayskoda oo dhan saaraan sidii baahida ciidanka ay horta u haqab-tiri lahaayeen. Waxaa ay durduro ku hubbeeyaan awooddii ciidanka iyo booliska, sidii Somaliyaba ka dhacday oo kale. Tallaabada noocan ahina in aanay noqon karayn wax xaq ah, ayaa waxaa mar kale tilmaamtag hay'adda (OECD DAC) oo sheegtay in aan ay taasi noqon karayn xelad lagusii waari doono. Haddaba, ammaanka sugani wuxuu ku dhashaa wada-hadal lagaga dodo sababihii keenay ammaan-darrada, iyo iyadoo nidaam loo diyaariyo ay kooxuhu kaga wada-xaajoodaan qodobbo waafi ah oo xal u noqda dib-usoo-celintii ammaanka iyo badbaadadii.

Tusalooyin badan ayaa aan kalasoo bixi karnaa tabaha ay Somalidu gudahooda uga xalliyan heshiisyo badan oo ay ku guuleysteen. Tusaal soo socda ayaa si cad aad uga arkaysaa habka wakan ee Somalidu ay u adeegsadeen tiirarka muftaaxa u ah guddoominta wanaagsan ee maamulka ammaanka. Tusaalahani waa kii ka dhacay Suuqa Bakaaraha ee Muqdisho 2008dii ee ku saabsanaa wada-hadalladii dhex-maray ganacsatadii iyo odayashii suuqa iyo kooxihi budhcadka ahaa.

Ganacsatadii iyo odayaashii suuqa Bakaaraha ayaa, markii ay arkeen in booliskii dawladda ku-meel-gaadhka ah – iyo xataa taliyihii booliska quduhiisuba – in ay yihiin wax aan la aqoonsayn oo xaq-darro ku dhisan, ayaa waxaa ay abuureen ciidan-beeleed u gaar ah oo iyaga uga shaqeeya hawl ihii xabbad-joojinta iyo shaqadii booliskaba. Ciidankoodan cusub waxaa ay ka koobeen xubnihii beesha degaanka oo aan cidna laga reebin dadkii dhibaatadu saamayneysay, oo xataa qaarkood ay ahaayeen kuwo ka tirsanaa booliska dawladda ku-meel-gaadhka ah. Taladii ciidanka waxaa laga dhigay mid hoos timaadda beesha oo ay reeraha beeshu, iyagoo isku-duuban, wadajir u maamulaan. Waxaa halkaa ka abuur may, kolkaa, ciidan ay dadku ku wada jiraan oo yeesha wax-qabad si tayo roon leh u fuliya hawshii, oo madaxii taladiisuna mid dadka ka dhaxaysa wadajirnimo. Sidaasna wuxuu markaa ku noqdaa xukun ku socda guddoon xaq ah oo kalsoonni ka haysta dadka. Waa kaliya ee uu nidaamka caynkan ahi ku dhashayna waa wada-hadalladii daacadda laga ahaa ee kasoo go'ay beeshii degaanka kolkii ay iyagu isla garowsadeen in nabad la'aantu aanay dan u ahayn reeraha degaanka.

Xeeladda Somalidu Gudahooda uga Xalliyaan Nabadda

Qodobka ay Somalidu isugu af-garan la'dahay joojinta dagaalka aya wuxuu yahay tix-galin la'aanta nidaamkii kala wadi lahaa ammaanka, nidaamkaas oo ah sida aan kor kusoo sheegnay. Tusaalooyin kale oo badan oo ka hadlaya xeeladaha wax-ku-oolka ah ee ay Somalidu gudahooda uga heshiyaan ayaa waxaad ka heli kartaa darraasaddii cilmi-baadhistaa ahayd ee ay diyaarisay INTERPEACE ee cinwaankeeeduna ahaa PEACE MAPPING Bar-tirmaameedka Nabadda. Faah-faahin ku saabsan darraasaddaas waxaad ka eegi kartaa qaybta 2aad, bogga 45aad. Qoraalladani waxaa ay si weyn garta ugu xaglinayaan aqoonta laga korodhsan karo tusaalooyinka Somalida.

Nidaamka Somalidu ay u qabato hawlahooda ayaa wuxuu muujinayaa arrin kasoo go'ay dadkii degaanka oo ay dadku ku doonayeen nabad-gelyo iyo ammaan iyo bad-baado, iyo in ay bulshadu ku filnaan karto xilqaadkii maaraynta colaaadaha marka dawlad la waayo. Somalidu waxaa ay wax ku fuliyaan waa iyagoo yool ka-dhigta in ay abbaaraan sidii dilku uu ku yaraan lahaa ama ugu dabar go'i lahaa, sidii loo daryeeli lahaa bad-baadada dadwenaha, iyo sidii loo ilaalin lahaa xaq-dhawrka xeerka iyo caddaaladda.

Farsamada ay Somalidu ku kala socodsiiyaan wada-hadalladooda waxaa ka mid ah: Colaad Joojin; Kala-Rarid ama Kala-Fogeyn kooxaha dagaallamaya; Xabbad Joojin; Baadi-Soc oo ah xuduudo kala soocaya goobaha dagaalka iyo gobo ay xabbaddu ka mamnuuc tahay; Isdhaafsiga Maxaabiista; iyo Xereynta Ciidammada.

Dariiqadda beelaha degaanku waxaa ay ku tusaysaa hiddaha qaaliga ah ee ay bulshada Somalidu caadada u leedahay marka ay waajahayaan wadahadallada nabad-raadinta, ama dib-u heshiinta, ama is afgaradka heshiis. Shirarka Somalida waxaa xeer ma-dhaafaan ah u ah in la go'aansado wax la isku af-garto, sidaa darteedna, had-iyoye, waxaa shirarkooda nabad-raadinta kasoo baxa go'aammo la isku af-gartay. Oo maadaama ay cid walba u furantahay in ay diidi karayaan wixii qodobbada aan raalli galineynin, waxaa markaa dhacda in qodobbada la go'aansadaa ay noqdaan kuwii la isku raacsanaa oo kaliya, iyaga oo kaliya ayuun baa dabadeedna xeer noqda ay wadajir u ilaaliyaan kooxihi dagaallamayey oo dhammi.

Waxaa waliba intaa dheer in Somalidu ay mar walba ugu talogashoin hawshu ay ahaato mid kobcid yeelata. Sidaana waxaad ka arki kartaa hawl walba oo ay Somalidu hoggaanka shirkha haysay. Dhaqankani waa mid ku wacnaan lahaa in loo adeegsado goobaha colaaadaha dunida oo dhan, iyadoo culayskana la saarayo xilka wadajirnimada loogu siman yahay maamulkii ammaanka iyo heerarkiisa is-bedellada la hurranyahay mara. Dariiqada ay Somalidu ku taliso waxaa kale uu yahay shey hir-galao muuqsda oo geed-ka-go'an ah. Wuxuuna ka feejignaadaa wixii carqalad abuuri kara. Waa nidaam ka fiyow noocyada heshiis ee abuura marxaladaha dhaliya 'Ninkii rooni, reerka ha u hadho'.

Ammaanka, Nabadda, iyo Dawladda

Somaliya waxaa dhacday in hawl-wadeennadii caalamku ay si sahlan uga dhigteen in dhismaha nabadda iyo dhismaha dawladdu ay yihiin wax siman oo isku mid ah. Taasina waxaa ay u keentay in ay ka tallaabsadaan tiirkii muhimka ahaa ee dhismaha nabadduba ay ku dhisneyd, khaas ahaan wadahadalladii looga heshiin lahaa qodobbo ammaan ku-meel-gaadheed. Waxaase ay beesha caalamka la noqotay in uu xalkuba ku egyahay iyadoo awooddii dawladda dib loosoo nooleeyo.

Hase yeeshi, wuxuu arrinkaasi cabsi iyo tuhun ku abuuray Soomaali badan oo hore ulasoo kulmay xaq-darrooyin fool-xumo leh oo kaga yimid xagga dawladda. Tuhunkaasna waxaa sii huriyay tallaabooyinka loogu dadaalayo sidii dawladda loo xoojin lahaa iyadoo aan, isla mar ahaantaana, la is-weydiinninba talo ay dadku isku raacsan yihiin iyo wax wada-tashi ahba. Haddii inta lagu dhawaajo xabbar-joojin, isla durtadiiba toos loogu boodo xoojinta ciidanka dawladda, waxaa ay sidaasi ka-dhigan tahay iyadoo beesha caalamku ay kooxihi Somalida ka xayuubiyeen xeerkii laf-dhabarta u ahaa caadada Somalidu kula xaali jireen nabad-dhisidda, xerkaas oo lagama maarmaan u ah heshiis la isku af-garan lahaa; maamul wadajir loogu xil-qaado sugidda ammaanka.

Kasoo qaad shirkii Dhex-dhexaadinta Qarannimo ee lagu qabtay Kenya, 2004tii. Waxaa Somalida shirkaas kasoo qayb gashayay si cad ugu heellanaayeen dhismihii dawlad ku-meel-gaadh ah oo taladeeda loo maamulo wadajir ahaan. Sidaas oo ay tahay ayaa haddana waxaa dhacday in caalamku ay taageereen qorshe qorshe aan runtii ahayn ku-meel-gaadh iyo talo-wadaag midna. Ee wuxuuse ahaa mid ay caalamku si cad ugu taageereen sidii dawladda ku-meel-gaadhka ahi ay u noqon lahayd mid aan lala wadaaagin talada. Bartaana waxaa kasii waday NSSP [Qorshiihii Qaranka ee Ammaanka iyo Xasilloonida], qorshehaas oo la asaasay markii dawladda ku-meel-gaadhka ah la sameeyey oo caawimona ka helay beesha caalamka.

NSSP, iyadoo aan waxba tix-galin baahidii loo qabay is-afgarashada iyo wixii ay dawladdu qaban lahayd muddada ku-meel-gaadhka ah, iyo qdobkii ku saabsanaa talo-wadaaggii muddada ku-meel-gaadhka ah eek u qornaa Xeerka Ku-Meel-Gaadhka [Transitional Charter], iyadoo aan intaba tix-galin ayaa NSSP ay ku dhaqaaqday in ay dhisto dhawr laamood oo qaabilsan ammaanka qaranka. Laamahaas oo dhammaantood looga taliyo xafiiska madaxweynaha ayaa waxaa ka mid ahaa Golaha Ammaanka Qaranka [National Security Council] oo uu madaxweynuhu doortay. Tallaabada noocan ahi waxay abuurtaa xaaladda loo yaqaanno “Ninkii rooni, reerka ha u hadho”. Tallaabada noocan ahi waa xaaladda ay mucaaradkii kasoo hor-jeeday dawladdu u arkaan in ninka hubka dhigaa uu yahay nin is-dhiibay. Marka uu mucaaradku dhigiwaayo hubkana, waxaa dhacda in ninkii roonaa – waa madaxweynaha ee – uu isna ku dhaqaaqo tallaabadii u fududeyd; tallaabadaas oo noqota dagaal culus, taas oo ah tabtii uu yeelay Cabdillaahi Yuusuf ee uu kuna guul-darreystay.

Waddada Nala Gudboon

Madaxweynihii beddelay Cabdillaahi Yuusuf, Sh. Sharif Sh. Axmed, waxaa u furneyd fursad uu wax kaga baddelo qaabkii wax lagaga qabanayey ammaanka Somaliya. Fursaddaas oo ahayd isagoo qaata nidaam ku saleysan is-af-garad iyo talo-wadaag la isla meel-dhigo hannaankii ammaanka. Beesha caalamkana waxaa u furneyd fursad, taasoo ahayd in ay dib uga fiirsadaan aragtidii simaysay dawlad-dhisidda iyo nabaddhisidda ee ay ula muuqatay in labadaasi yihii wax isku mid ah.

Tallaabooyin ku saabsan arrinkan waa la isku dayey qaarkood. Bilowgii 2008dii ayaa khubaro ka tirsan waaxda ammaanka ee caalamigu diyaariyeen talooyin ku saabsan guddoonka maamulka ammaanka, oo unashoo bandhigeen Kooxda Caalamiga ee Qandaraasyada Somalia [The International Contract Group on Somalia] Qodobbadaasi waxaa ay ku lug lahaayeen:

1. Sidii loo hubin lahaa in nidaamka ammaan-sugidduu uhaado mid lagaga wada-hadlo shir loo wada dhan yahay, si ay qodobbadii ammaanku u noqdaan kuwo la isku af-gartay.

2. Sidii culays loo saari lahaa in waaxda ku lug leh arrimaha ammaaku aanay dawladda oo kaliya gacanta ugu jirin ee uu maamulkeedu ahaado wax ka dhexeeya maamulkii qaranka.
3. In loogo talo-galo waaxyaha qaabilsan ammaanku in ay ku qotomaan xididdo ku-meel-gaadh ah, si aanay u yeelan sal-ballaadhsii.
4. Sidii loo dhisi lahaa caddaalad waafaqsan xeerka iyo sharciga.

Tallaabooyinka qaabkaas ah ayaa loo adeegsadey shirkii Jabuuti lagu wada hadalsiinayey dawladda ku-meel-gaadhka ah iyo mucaaradkeedii, shirkaas oo ay soo qabanqaabiyeen Guddiga Ammaanka ee Wadajirka ah, ‘Joint Security Council’. Guddigaas oo la asaasay 2008dii, oo beesha caalamku ay cawiyeen, waxaa loo sameeyey in ay u dhexeeyaan dawladda ku-meel-gaadhka ah iyo Ururka Dib-usoo-Celinta Somaliya ‘Alliance for the Restoration of Somalia’, oo ay talo iyo tusaalena ku biiriyaan waaxyaha dawladda ee ammanka qaabilsan.

Guddiga Ammaanka ee Wadajirku (JSC) waxaa ay ku baaqeen in la abuuro nidaam heerarkiisa ammaanku ay gacanta ugu jiraan dhamaan ummadda Somaliyeed iyo kooxihi dagaalllamayeyba si ay wadajir uga wada-shaqeeyayaan horumarintii nabadda iyo wada-heshiintii Somalida.

Nidaamka guddoonka wadajireed ee ammaan-sugidda ayaa markii laga leexday keenay dagaalladii kooxaha ee ku fiday badhtamaha Muqdisho ilaa konfurteeda, sannadkii 2009kii. Xaalkii ay siyaasiyiintu u arkeen daawona, wuxuu noqday in ay halkii ku hubeeyaan dawladda iyo ciidankeedii. Waxaa daabdeedna sidaa ku khasaaray tusalooyin badan oo kasoo yeedhayey Guddiga Ammaanka ee Wadajirka (JSC) iyo khubaro caalamka ka tirsan oo ku xeel dheer hawlahaa ammaanka.

Guuldarrooyin badan oo isdaba-joog ah ayaa ku dhacay hoggaamintii beesha caalamka. Sidaa awgeed, waa in wax laga baddalo xeeladdii nabadraadinta Soomaaliya. Waa in la qaataa waddo midho dhasha. Waddada nala gudboon, haddaba, waa tabta odyaasha Somalidu ay ugu taliyaan ammaan-sugidda gudahooda oo lagu daro wixii kale ee murti wanaagsan adduunka ah.

Jeremy Brickhill waa Zimbabwean kasoo shaqeeyey arrimaha ammaanka waddammo Afrikaan ah oo badan, marka lagu daro inuu noqday lataliyaha sare ee xagga qorshaynta ammaanka ee Somalia.

Go'aanka Afrika ee Arimaha Soomaaliye?

waraysigii Nicolas Bwakira

Nicolas Bwakira waa wakiilka gaarka ah ee guddoomiyaha ergada Ururka Afrika ee Somaliya.

Waa maxay qorasha uu doonayo Ururka Afrika (AU) ee ah in la caawiyo nabadraadinta Somaliya?

Qorshahayagu waxa uu ka soo bilaabmayaa baahida loo qabo in la qabto hawlihi ay noo cayimeen nabadda AU iyo Golaha Ammaanka (PSC), kaas oo taageeray go'aanadii Golaha Ammaanka (UNSC) si loo kaalmeeyo nabadda Somaliya.

Sharcinimada Dawladda Federaalka ee ku meel-gaadhka ah waxa ka soo horjeestay Soomaali badan. Sidee ayey AU iyo ciidamada Somaliya loo soo diray ay u xoojin karaan xidhiidhyada ka dhexeyya TFG iyo dadka Somalida ah?

Xidhiidhku waa inuu ahaadaa hawlaho Djibouti. Waxayna ay tahay tan sababta AMISOM ay sii waddo in ay ku adkaysato mudnaanta ay u leedahay arrinta Djibouti dhammaan Somalida. Waxa kale oo aannu xoog saarnay in aan ku dhiirigelinno TFG inay keento kuwa ka maqan hawlaho Djibouti. Dhawaantan, waxay AMISOM door weyn ka ciyaartay in ay ku dhiirigeliso Kooxda Muslimiinta Somaliya Ahlu Sunna Wal Jama'ca in ay ogolaadaan in TFG tahay sharci iyada oo la eegaayo shirkii Djibouti. Waxayna ay sii wadda in ay dhiirigeliso qolooyinka kala duwan ee daneeya in ay taageeraan dawladda dadaalkooda ah dib-u-heshiisiin.

Muraadka kowaad ee AMISOM waxa uu yahay in ay' la shaqayso dhammaan qaybaha si ay u caawiso wada-tashiga iyo dib-u-heshiisiinta Somaliya'. Sidee ayey tahay in la tijaabiyo arrintan?

Waxay AMISOM wada-tashi joogto ah la leedahay dhammaan qaybaha ee ah heer kasta oo ah mujtamacaa Somalida. Waxa aannu tan ku samaynaa annaga oo badanisyaasad ahaan gaadhna labadaa Muqdisho iyo Nairobi oo ay Soomaalibadanay ku nool yihiin.

AMISON hadda looma dirin inay ilaalso shicibka. Sideeayey noqonaysaain la tijaabiyo ilaalinta ammaanka bani'aadamka ee Somalida caadiga ah?

Annaga oo ah waax hoos timaadda wafdiga AU (AUC), AMISON waxa na haga xeerka dastuuriga ee July 2000, oo ay ka mid ahayd ajendahooda ilaalinta shicibka Afrikaanka, oo ay ka mid tahay Somaliya. Waxqabadka AMISOM waxa uu waliba la socdaa mabda'a AU ee ah 'ka-warheynta'. Marka la awoodo, ciidamadayadu waxa ay ku jireen in ay siyyaan nabadgelyo bani-aadnimo Somalida caadiga ah.

AMISOM aad ayay uga hoosaysaa inay si buuxda isu taagto. Maxay tani ka shaygaysaa in ay danaynayaan xubnaha dalalka AU iyo kuwa caalamka kala socda AU?

Suaali kama jirto xubnaha dalalka AU inay danaynayaan in la arko nabad raagta oo Somaliya ah. War-saxaafadeekii soo baxay 2009 ayaa ahaa cabiraad weyn oo ahayd dalalka xubnaha ahi in ay ku tabarici doonaan ciidamo loo baahan yahay AMISOM.

Maanta, wadannada sida Djibouti, Malawi iyo Nigeria haddii la magacaabo wax yar ayaa ballanqaaday in ay ku tabarucayaan ciidammo. Dhinaca kale bulshada adduunka, ballanqaadyadii lagu sameeyey Shirkii Brussels 2009 ayaa markhaati ka ah sida ay u danaynayaan AMISOM iyo Somaliya labadaba.

Siday ayaa dhaqdhaqaqa siyaasadda ee gobolku u saamaysay hawlaho AU ee Somaliya, gaar ahaan doorka Eritrea iyo Ethiopia, iyo xidhiidhka AU ay la leedahay Hayadda Dawladaha Caalamka ee xagga horumarinta?

Waxa jirta arrin la wada oggol yahay oo ah in arrinta Somaliya siyaasad lagu dhammeen karo. Ururada Gobolka sida IGAD

waxay wali ku soo dhawaynayaan doorka hoggaaminta AU ee Somaliya. Labada Urur waxay weliba si firfircoo oo dhisan ay abaabulayaan wadammada safka hore in ay hubiyaan in ay danaha Somaliya ka dhigaan kan kowaad.

Lyadoo la ogyahay waxyaalaha hor taagan awoodeeda, Sidee ayay AMISOM uga hortagi hanjabaadda ay abuuray Al Shabaab?

Waxay AMISON hadda la shaqaysaa dhammaan qaybaha ku lugta leh Soomaaliy. Wixa muraadkayagu yahay in aan isticmaalno qaybahaa si aan u gaadhno kuwa dagaalamaaya inay ogolaadaan wadatashiga iyo dib-u-heshiisiinta. Wixa kale oo ay AMISON isticmaalaysaa taageerada ballaadhan ay ka haysato shicibka Somalida in ay ku taageeraan in kuwa dagaalamayaay ay ku soo biiraan nabad-raadinta. Wixa hadda aan ka horjoognaa dagaal yahannada meel ay nagu taageeraan annaga oo la shaqayna ururada bulshada ee gudaha iyo wajahaadda dhismaha ciidan qaran oo awood badan.

Xilqaamid dheeraad ah ayaa la siiyey wax-ka-qabadka nabadda gudaha ee Somaliya. Ma tani waxay tahay wax AU ay doonayso in ay taageerto? Sidee?

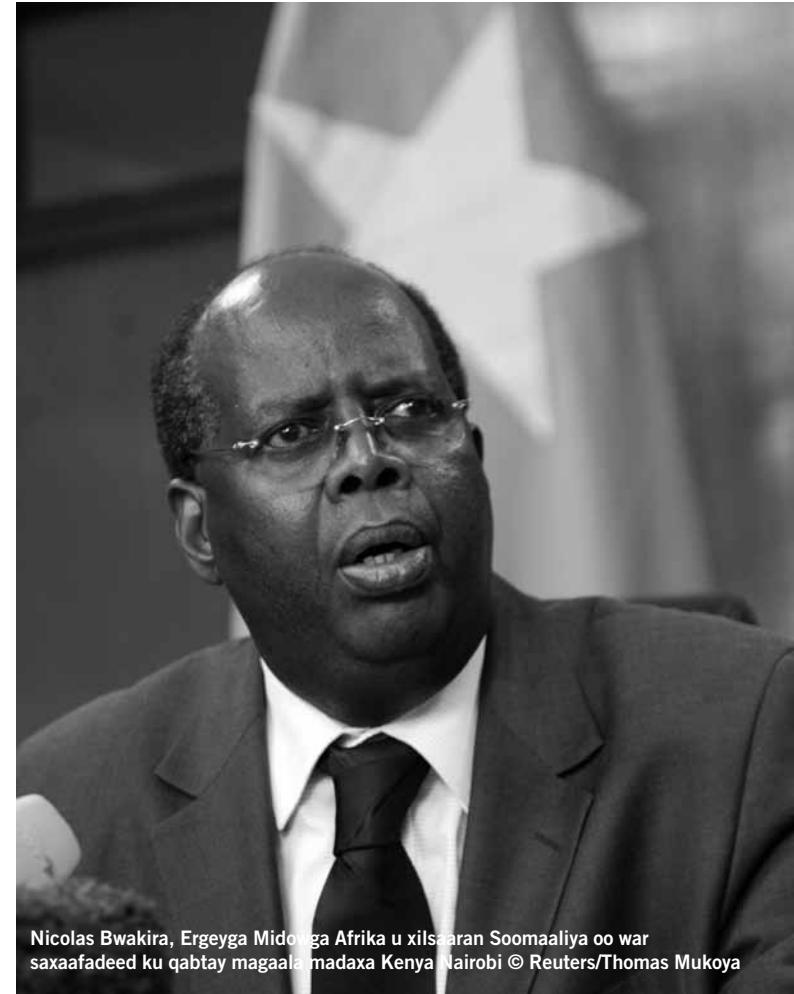
Wixa ay wadaysaa in ay soo dhawayso oo ay caawiso waxii dheqdhaqaq ah ee gudaha ay loogu talagalay in la helo nabad raagta Somaliya. Waa arintaa ta ay AMISON sida joogtada ah ay ula kulanto madaxda gudaha ku jirta si ay uga xaajoodaan arrimaha ammaanka.

Sidee ayay u kobci doontaa Nabadda AU iyo wadajirka ammaanka ee UN mustaqbalka, Somaliya iyo in ka sii weynba?

Rabshadaha hadda ka jira Somaliya ayaa caddeeyey in AU iyo UN labadooduba ay si wadajir ah u shaqeyn doonaan in ay si wanaagsan wax uga qabtaan dagaalada Afrika. Habka AMISON ee Somaliya ayaa awoodi kara in uu Somaliya gaadhsiiyo nabad waarta. Habka AMISOM ee Somaliya ayaa awooda in uu xoojiyo xidhiidhka wada shaqeynta UN ee dagaal-goboleedka meelo kale ka socda.

Maxay ka sheegaysaa waayo-aragnimada Somaliya horumarinta nabadda AU iyo awoodda ay leedahay nabadgelyo ah muddo dheer?

Marka hore, waxay tahay odhaah weyn in ay jirto in shaki usan ku jirin danaynta AU ay nabadda iyo nabadgelyada Afrika. Taa marka la yidhaah, waxay Somaliya ay tahay culays waxayna AMISOM ay awooddan in ay Somaliya ka abuurto nabadgelyo raagta. Habka AMISOM ee Somaliya waxa kale uu

Nicolas Bwakira, Ergeyga Midowga Afrika u xilsaran Soomaaliya oo war saxaafadeed ku qabtay magaalad madaxa Kenya Nairobi © Reuters/Thomas Mukoya

u caddeeyey Afrikaanka caadiga ah in dagaalada mustaqbalka in marka koreba lagu xalili doonaa Afrikaanimo.

Sidee ayay tahay in ay AU ula shaqayso Somalida iyo bulshada adduunka si loo dhiso nabadgelyada Somaliya ee mustaqbalka?

AMISOM iyo bulshada adduunku waa in ay wadaan dhismaha waxqabdkii Djibouti, iyaga oo dhiirigelinaaya wadatashi iyo dib-u-heshiin Somaliya ah oo keenaysa nabadgelyo waarta.

.....
Wareysigii uu qabtay Alexander Ramsbotham.

Heshiishyadii nabadda ee Somaliya

hurinta kooxaysiga

**Warsan Cisman Saalax
yo Abdulaziz Ali Ibrahim
'Xildhiban'**

19 sannadood ee tagay Somalidu waxay qabteen shirar badan oo ah nabadda iyo dib-u-heshiisiinta waxayna ay soo saareen heshiisyo badan oo nabadda ah, qaar waxay ka dhexeeyeen dhawr qof kuwa kalena xulufo siyaasadeed oo ka weyn.

Heshiisyadaa intooda badan lama hirgelin qaar badan xitaa uma ay qalmin warqadda lagu qoray. Dib-u-heshiisiintii lagu guulaystabaa waxa sii kordhaayey tirade qaybaha ka qaybgalaaya, hase-ahaatee dhammaantood waxay ku fashilmeen in ay nabad ka dhaliyaan Somaliya.

Qoraalkan waxa uu soo gudbinayaa waxii lagu wada hadlay qaar ka mid ah heshiisyadii nabad-raadinta ee la qabtay ilaa iyo 1991 si loo sameeyo dawlad qaran oo Somaliya ah. Waxa uu ku qoran yahay sida Somalidu u aragto, dibna u eegaysana sababta ay u dhacday in heshiisyadaa sidaas u badan ay natijjo uga soo bixi weyday.

Shirar, qabaa'il iyo kooxaysi

Waxa nidaamka qabiilkku uu sharxayaa xidhiidhka bulshada ee Somalida iyo siyaasadda. Hase-ahaatee waxa uu ku milmay qaabka shirkarka nabadda Somalida ee caalamku uu horkacaayo siyaabo ah in la kobciyo kooxaysiga. Dagaalada Somaliya waxa uu la soo baxay adeeg iyo tartan shaqsiya iyo danaysiga qabiilkka. Shirarka dib-u-heshiisiintu waxay ku fashilmeen in ay wax ka qabtaan dhibaatada jirta waxayna ay noqdeen meel loo maro inay kordhiyaan danaysigaa. Sida ay u sii koraayeen tirada kooxuhu 1990, in la qabtaa shir cusub waxa uu noqday guul kale, halkii uu ka sii xoojin lahaa waxii hore loo qabtay. Qof kasta oo shir dib-u-heshiisiin ah loo aqoonsaday inuu yahay hoggaamiye mudan waxa markiiba loo arkaa inuu yahay nin u fadhiye qabiilkiiisa. Qaar waxay abuureen

koox kaliya in ay helaan taageero, markaa si ay kordhaan tirade ka qaybgale-yaasha oo ay sii dheeraadaan shirku. Qaar kale waxay uga soo qaybgaleen iyaga oo uu muraadkoodu uu yahay kaliya in ay is horaagaan danaha uu leeyahay qof la tartamaaya. Nasiibdarro, midnimada qabiilkha waxa beddeli kara shakhsiyad si ay u gaadhaan awood siyaasadeed oo ay ku helaan faaido u gaar ah.

In kasta oo ay jirtay inay sii badanaayeen ka qayb-galeyaashu, ma jiro shir ah dib-u-heshiisiin lagu gaadhay nabadgelyo waarta. Hoggaamiyihii dhintay Mohamed Farah Caydiid ayaa markii u horaysay soo saaray odhaahda 'looma dhamma'. Odhaahdani marar badan ayaa la isticmaalay si loo baabi'iyo heshiisyada nabadda oo cudurdaar loogu helo in la sii wado dagaalka, inkasta oo ay badanaa macnaheedu yahay waxoogaa ayey ka badan tahay maqnaanshaha dhawr qof miiska wadahadalka.

Shirarkii dib-u-heshiisiinta ee hore

Labada ugu horeeyey shirkii dib-u-heshiisiinta ee caalamiga ahaa ee la doonaayey in la dhiso dawlad Somaliya waxay ka dhaceen Djibouti Juun iyo July 1991. Waxa ka soo qaybgalay lix urur, dhammaantood u joogay qabiil iyo qabiil hoose. Hase-ahaatee runtii qabiilkha waxa uu ahay qalab la doonaayey in lagu gaadho muraadka qofka, intooda badani waxay madax ka ahaayeen xafiisyo dawladdii hore waxayna ay u tartamaayeen darajoojin la mid ah maamul cusub oo suurto-gal ah. Waxa la saxeexay heshiis Ali Mahdi ka dhigaaya madaxweyne. Heshiiskan markiiba waxa diiday General Caydiid, oo ahay qabiil hoose oo Hawiye ah oo ka duwan qabiil hoosaadka Cali Mahdi waxaanu diidanaa hoggaaminta Mahdi ee xisbiga mideynta Soomalida (USC). Waxayna dhelisay dagaal shacbi oo Muqadisho iyo koonfurta ku danbayay.

Shirkii weynaa ee ahay dib-u-heshiisiinta qaranka ee labaad waxa Addis Ababa Maars 1993 ka abaabulay ururka quruumaha Midoobey (UN). Waqtigan waxa jiray 15 kooxood inay ka qaybgalaan. Qaar waxay ahaayeen ururo qabaa'il cusub, oo ay ka mid ahaayeen kuwa tirada yar oo aan joogin Djibouti, hase-ahaatee qaar badan oo ahay kuwii ku xidhnaa Ali Mahdi ama Caydiid.

Dhaqdhaqaqa Wadaniga ee Somaliyed (SNM) ayaa lagu casuumay hase-ahaatee may ka soo qaybgalin. Waxa kaliya ee taagnaa saddex kooxood ilaa iyo shirkii Djibouti. Waxa lagu heshiiyey kulan lagu doonaayey in dawlad la dhiso hase-ahaatee waligeed lama hirgelin. Waqtigaa madaxda kooxaha waxay caan ku ahaayeen in loo yaqaan 'qabqable-yaal dagaal'. Waxay UN ay Djibouti ku qabatay shir kale Maars 1994. Waxa mar kale kordhay ka qaybgale-yaasha, hase-ahaatee dhammaantood waxay ka mid ahaayeen mid ama xulufo, Xulufada Qaranka Somaliyed (SNA) iyo xulufada Badbaadinta Somaliya ee Cali Mahdi (SSA). Waxa kooxaha qaybsani ay lahaayeen magaca kooxda ay xulufada la leeyihiin, sida USC/SSA iyo USC/SNA, Dhaqdhaqaqa Wadaniga Somaliya (SPM)/SSA ama SPM/SNA.

Bishii Oktoobar 1996 madaxweynihii Kenya Daniel Arap Moi ayaa martigeliyey saddexda hoggaamiye ee ugu mudan Mogadisho, Cali Mahdi, Osman Atto iyo Hussein Caydiid (oo ka dhaxlay aabihii hoggaamiyaha SNA kaddib markii uu dhintay) oo ay soo raacaan xubno kale oo SSA. Inkasta oo lagu heshiiyey nabad sagaal qodob ah, waxqabad-kaasi wuu ku fashilmay inuu xaliyo wax uun waxaana sii socday kooxihii oo sii bata. Wuxa bulshada adduunku ay awood u weyday in ay la xidhiidho hoggaamiye-yaal cusub ama ay soo jiidato kooxaha si ay matilaan qaybo midaysan. Kooxo ka goostay kooxaha jira ayaa mar kastaba loo ogloaa in ay yimaadaan. Tiro ah labaatan iyo toddoba saxeexayaal ayaa ka mid ahaa dib-u-heshiisiintii saddexaad ee weyneed ee lagu qabtay Sodre, Ethiopia, Nofambar 1996 ilaa iyo Janaayo 1997, inkasta oo Xuseen Caydiid iyo afar kale xulufadiisa ahi ay diideen in ay ka soo qaybgalaan.

Shir afraad oo dib-u-heshiisiin ah oo ka dhacay Qaahira dhammaadkii 1997 waxa la arkay 28 saxeex oo ah in la raadiyo heshiis, kana mid ahaayeen Cali Mahdi iyo Caydiid. Hase-ahaatee markan hoggaamiye-yaasha kooxaha uu u dhaw Ethiopia sida Cabdillahi Yusuf ayaa ka noqday wadahadalka, iyaga oo u arkay inuu lid ku yahay shirkii Sodre ee Ethiopia ay taageeraysay walibana aad ugu dhawaa xubno ka mid ahaa Al Itixaad-koox Muslimiin ah oo mitid ah oo dagaal la galay Puntland iyo Ethiopia.

Min Carta ilaa iyo dastuurka fedaraalka

Shirkii xige ee nabadda qaranku waxa lagu qabtay Carta, Djibouti, waxayna noqotay tallaabo cusub oo ah dib-u-heshiisiinta Somalia. Iyada oo ay u qabteen dalalka dariska ah in ay ahaato hindise gobolka ah oo ka timid Hay'adda Dawladaha Horumarinta (IGAD), waxay hadaladu socdeen shan bilood, kuna dhammaatay Ogost 2000 soo saaridda iyo dhisidda Dawladda Ku meel-gaadhka ah ee Qaranka (TNG) oo uu hoggaaminaayey Abdulqasim Salaad Hassan. Haddii la barbardhigo shirkii hore ee dib-u-heshiisiinta, waxa shirkii Carta ku jiray ka soo qaygalayaal badan oo ahaa madaxda shicibka ee aan hubka sidan – aqoonyahanno, madaxda qabiilka iyo diinta iyo xubno ka mid ahaa bulshada ganacsatada Ah. Wuxa ka qaybqaatay in yar oo ahayd qabqableyaasha aan sidaa u awooodda badneen, hase-ahaatee kuwa qabqableyaasha daran ee Mogadisho may iman, iyo waliba Cabdillahi Yusuf oo ku diiday in aysan laheyn qaab federaal.

Hadana waxa TNG ay ahayd dawladdii Somalia u horaysay ilaa iyo 1991 ee hantida aqoosiga caalamka, u suurtogelisayna in Somalia ay dib u hananto kursigeedii UN iyo waaxyaha gobolka. Hase-ahaatee bulshada adduunku waxay ku fashilantay in ay TNG siiso taageero, oo ay qayb ka ahayd taageerada Ethiopia ee Cabdillahi Yusuf. Wuxa Cabdillahi Yusuf kula kulmay 17 kale oo ahaa kooxaha iyo xulufo siyaasadda ee Somalia Awasa, Ethiopia, Maars 2001 halkas oo ahayd in lagu abuuray Dib-u-heshiisiinta Somalia iyo Golaha Ilaalinta si loo diido waxii ka soo baxay Carta iyo TNG, iyo la abaabulo samaynta Dal Somaliyeed oo Federaal ah.

Si loo heshiisiyo TNG iyo SRRC dii ka soo horjeeday, IGAD waxay bilowday dib-u-heshiisiin cusub ka hor intii aysan dhammaan muddadii TNG. Hawlgalkani waxa uu ku bilaabmay lix shir oo waaweyn oo ahaa dib-u-heshiisiinta Somalia, Shirkii dib-u-heshiisiinta Somalida, lagu qabtay Eldoret, Kenya, Oktoobar 2002. Wuxa ka soo baxay hashiis ah xabad-joojin ay saxeexeen hoggaamiye-yaasha 24 kooxood hordhac u noqonaysa baahida ah in la dhiso qaab federal ah, oo beddelaaqa qaabkii midnimada ee laga soo saaray Carta.

Kuwa saxeexay waxa ka mid ahaa qaar u jooga TNG, koox xoogweyn oo ah SRRC, tiro ah qabqableyaasha ugu awooodda badan iyo madax kala duwan oo ku xidhnaa kooxihii hore ka qaygalay shirkii hore. Kulankani waxa uu ka koobnaa 300 oo wafdi oo muddo laba sannadood ah la soo kala saaraayey. Tani waxay horseeday heshiis ah dastuur Federaal ku meel-gaadh ah iyo doorashada 275 xubnoon oo baarlamenka ah, kuwaas oo ka bacdi Cabdillahi Yusuf u doortay madaxweyne TFG bishii Oktoobar 2004.

Labadooduba Carta iyo dastuurka federaalku waxay habka '4.5' ee awooodda lagu qaybsanaayo kaas oo qabaa'ilka Somalida afar waaweyn iyo isu keenida dhammaan inta hadhay '0.5'. Habka waxa carqaladeeyey taageero la'aan ka timid maamulada Soomaaliland iyo Puntland. Shakhsiyad ka mid ah qabaa'ilka si weyn u dega goboladaa ayaa ka qaygalay wadahadalka nabadda hase-ahaatee xad ayey lahayd awooodda ay u leeyihii in ay ku matilaan goboladooda habka ah '4.5'.

Dib haddii loo eego

Qabanqaaboyinkii badnaa ee ahaa nabadda Somalia iyo dibuheshiisiinta waxay soo saareen heshiisyo badan hase-ahaatee weligood may u abaarin dhibaatooyinka kala dhexyaal dadka iyo qabaa'ilka. Wareeg kasta oo wadatashi ah iyo shirar kooxaha iyo xubnaha bulshada caalamku waxay dib u soo celiyan qaldaad isku mid ah oo la sameeyey hawlihii hore iyo heshiisyadii.

Waxay u muuqataa in Somalidu dib ay u eegto hawlgaladaa kaliya inay ku abuurto murugo, ma aha inay casharro ka bartaan, taas oo ah sababta waxyalihii ka soo baxay ay marar dhif ah isbeddeleen, halka isku dheelitirka siyaasadu uu halkiisii uun yahay.

Abdulaziz Ali Ibrahim "Xildhiban" waa qoraa Somali ah oo muwaadinnimo British haysta. Waana nin u oboleeya hawlaho nabadda. Wuxuu bartay cilmiya siyaasadda iyo xiriirka caalamiga ah-Jaamacadda Florence. Wuxuu Agaasime ka yahay qooraalka la yiraahdo Xildhiban.

Warsan Cisman Saalax waa qoraa arrimaha siyaasadda waxay baratay cilmu nafsiga iyo dhaqannada kala duwan. Waxay u ololaysaa hawlaho nabadda waxayna la shaqaysaa Somalida deggan London.

Ka-mid-noqoshada siyaasadda Somaliya

muwaadin, qabiil iyo deegaan ahaan

Markus V. Hoehne

Ka qaybgalku waa arrin ku adag bulshada Somalida, iyada oo dhibaato uu soo gaadhsiiyey dhawr tobnaad oo sano oo ahaa dagaal shicib kaasoo abuuray aamin-darro dhex taal dadka iyo wareer ka dhashay ‘dalka’.

In ka badan hal millyuun oo Somaliya ayaa ku nool dibadda Somaliya, xerooyinka qaxootiga ama qurbaha dhaw ama fog. Wuxuu kale oo dagaalku keenay kala sooca bulshada oo awal ku dhisnaa siyaabo ah cadaadis ama aan la aqoonsan, iyo marka lagu daro arimaha abtirsiimo iyo deegaan, Somalidu waxay mansabkooda ku macneeyaan siyaabaha ah ‘Jinsiyadda’ tiro yaraan, siyaasad iyo diinta, jiilkii iyo lab ama dhedig.

In ka badan labaatankii sannadood u danbeeyey ka-mid-noqoshada iyo ka qaybgalka siyaasadda hadalo nabadda Somaliya ah oo laga caawinaayo dibadda waxay ku dhisneed isku dhafka qabiil, ciidan iyo awood dhaqaale. Tani waxay badanaa xoojisay sharafta qabqableyaasha iyo indheer-garatada qurbaha joogta. Dadka noocan ah waxa badanaa ka maqan jeceilka nabadda ama sharci sal ballaadhan oo muddo dheer ka jira Somaliya. Ka qaybgalinta madaxda dhaqanka wadatashiyo nabadeed heer qaran oo dibadda laga abaabulay, loogu talogalay in ay gartaan hadaladaa oo leh natijjo sharciyeysan oo la wada ogolyahay, laguma guulaysan. Waxay dhexgashay ismaqalkii lagu ogaa xidhiidhka madaxda dhaqanka. Iyaga oo garab siinaaya hal ama koox kale, ku dhexjiridda caalamku waxay lumisay xaqii ay lahaayeen odeyaashu iyo madaxda qabaa’ilka iyaga oo ay arkayaan dadkoodii.

Ka-mid-noqoshadu waa dhibaato taagan. Inkasta oo haweynka iyo kooxaha tirada yar ka qaybgalkooda siyaasaddu uu kordhay hawlihiin nabadda dhowaantan, aqoonsiga ah in la maqlo iyo awoodaha ay leeyihiinba in yar ayey isbeddeshay waxaana wali loo haystaa qaar siyaasaddooda aan la maqlin, labadaba Somalida iyo caalamkuba.

Lahaanshaha iyo u dhalashada dalka

Ka hor intii aannu dhicin dagaalkii shicibku dhammaadkii 1980 Somaliya waxa loo wada arkaayey ‘ummad’ isku mid ah. Dhisidda aragtida dhaqan suuban ayaa keentay danaha wadaniga iyo indheer-garatadii ka danbaysay isticmaarkii eek u dadaalaayey si ay uga jibo-keenaan awoodda ay leedahay qabyaaladdu oo fidda. Maamulkii ciidamada ee Siyaad Barre ayaa tan kordhisay iyada oo dalka kor uga qaaday qabiilka. Hadana ka gadaal muuqaalka wadaniga waxa jiray tolntimo iyo xigto-nimo. Hirdankii awooddu ee dawaladiihii kala-danbeeley Somalija iyo kooxihi dagaalkii shicibka waxay isticmaaleen fikradaha ah qabiilka oo laga danbeeeyo si loo helo taageero lagu abuuro kala qaybinta cadowga. Jamhuuriaddii Somaliya ee 1960–91 u dhalashadu waxay ku salaysneed abtirsiimada aabaha. Qodobka 1 ee xeerka u dhalashada Somaliya waxa uu dhalashada siinayaa qof kasta oo aabihii yahay Soomaali. Somalida ku nool qurbaha ee diida dhalasho kale iyaguna way ku jiraan, Soomaali waxa lagu macneeyey qof kasta ee asalkiisa, afkiisa iyo dhaqankiisu uu ka mid yahay qaranka Somaliyeed (Qodobka 3).

U-dhalashada Somaliya waxa laga soo minguriyey ra'yiga ah *u dhashay (udhashay qoys/koox/qabiil/ummad)*. Tan ah garashada haybta ee u dhalashadu waxay xoojinaysaa in dhammaan Somalidu ay xidhiidh ka leeyihiin xagga dhiigga, oo ay sheeganayaan in ay ka yimaadeen oday kaliya (*Hii*). Heerka ka hooseeya qaranka, qaybaha kala duwan ee Somalidu – xoolo raacato. Beeralay iyo magaalo-joog – waxay si kala duwan u arkaan in ay xigtadiisu ku jirto marba baahidiisu siday tahay.

Habka haybta ee u dhalashadu waxuu qaabkiisa ugu xooggani ka jira qabaa’ilka xoolo-raacatada reer baadiyaha. Waxay siisaa marba xigto gooniya, hase ahaatee waliba kala qaybin iyo madax

banaanida qofka. Tani waxay raaligelisaa xoolo raacatada ay tahay in ay si degdeg ah ay wax u qabsadaan ama badanaa kaligood ay daaq iyo biyo u raadiyaan xoolahooda. Hujuumka iyo difaacaba kuwa isxigaa way ku midoobaan. Kuwa beeralayda ee konfurta iyo bartamaha Somaliya deegaanka ayaa aad uga muhimsan. Waxay ku tiirsan yihiin dhulka iyo iskaashiga si ay noolaadaan. Ra'yiga ah *ku dhashay* (ku dhashay dhul ama meel) waa wax qeexan halkan. Dadka qariibka ah si fudud ayaa loo soo galin karaa. Abtarsiimada waxa loo qataa kaliyaa in lagu macneeyo in lagu garto bulshada heerkeeda ugu sareeya iyo xoojinta nabadjelyo loo wada jiro. Marka la isu eego reer-magaalka waxa calaamad u ah isu tagga faracyo kala duwan oo ku midaysan qaab siyaasad dhexe ah oo ku salaysan hab culus oo saldanad ah, abuuridda xulafo iyo soo saaridda dhaqaale. Kuwa sare iyo madaxda diintu waxay leeyihiin awood ballaadhan. Labadooda hababka beeralayda iyo reer magaalka, kala sarraynta iyo degaanka ayaa haddii la isu eego aad uga muhimsan kuwa siman ee habka reer miyiga.

Heerka u dhalashada ee Somaliland ee 2002, abtarsiimadaaabaha ayaa la caddeeyey in sal u tahay dhalashada. Isla markaa xasuunqii qabiilka ee markii lagu jiray dagaalkii shacabka iyo magaaloo yinka oo lagu soo batay ilaa iyo 1991 ayaa xoojiyey aaraa'da deegaanka iyo 'lahaanshaha meel' guud ahaan gobolka. Qaar badan oo ah qurba-joogu waxay yeeshen garashada in la yeesho qaran kale, waxayna si aad ah ugu xidhan yihiin dalka ay deggan yihiin iyo dalkoodii hooyaa.

'In loo barto' deegaan cusub waxay Somalidu ku macnaysaa erayga ah *ku dhaqmay*. Berigii hore, tani waxay ahayd aragtqi qaran. Markii gaar ahaan lagu jiray dawladdii Siyaad Barre xubno ka mid ah maamulka iyo ciidamada nabadjelyada ayaa la isku beddeli jiray guud ahaan dalka. Maanta waxay noqonaysaa waayo-aragnimada Somalida badan ee u haajirtay gudaha iyo dibadda.

Culayska uu leeyahay ka-qaybgalka

Shirarkii dib-u-heshiisiinta qaran ay caalamku abaabuleen Carta, Djibouti (2000), Mbagathi, Kenya (2002–04, waxay tusaalaynayeen culaysyada iyo dhibaatooyinka hortaagan in la abaabulo xubnaha ka qaybqaadanaaya hadalada nabadda Somaliya.

Shirka Carta waxa loo qaataay inuu ka duwan yahay kuwii ka horeeyey. Si weyn ayaa wadatashiga looga saaray qabqableyaasha, kaas oo la yidhi waxa iska leh bulshada shacabka ah. Kooxaha diinta, gaar ahaan kuwa 'caadiga ah' Dheqdheqaaqa Al Islah, ayaa cod weyn ku lahaa. Ka qaybgaleyaa rasmi ah oo ka yimid Somaliland iyo Puntland may jirin sabata oo ah labada maamul waxay dooneen in aqoonsi u helaan deegaanadooda ka hor inta aysan oggolaan in ay ka soo qaybgalaan.

Waxa muhim ahayd in farsamo la isla ogolaaday in kuraasida baarlamenka lagu bixiyo qabiil – 'habka 4.5'. Barlamaanka ah 245 kursi, 49 kursi waxa loo qoondeeyey mid kasta oo ka mid ah afarta qabiil ee ugu weyn (Dir, Darood, Hawiye iyo Raxanweyn). 29 kursi waxa loo qoondeeyey 'kooxaha tirada yar' (kaasoo ugu dhawaansho ah nus kuraasida la siiyey kuwa tirada badan, . 5'), oo 25 kursi (qiyaasta 10 boqolkii) loo dhigay haweynka. Qaybta kuraasida haweynka waxa ku jira shan la siiyey kuwa tirada yar, markaa tirada guud ee kuraastu waxay isku noqonayaan 245.

Shirka waxa ka soo baxay Dawladda Qaran ee Ku Meel-gaadhka ah (TNG). Siday tahayba, waxay TNG Somaliya ku naalootay muddo kooban. Waa weheliyey diidistii qabqableyaasha, kuwaa oo markiiba kala hortagay dagaal, iyo Somaliland iyo Puntland, xaqiqada oo ahayd inTNG inteeda badan ay ka koobneed indheergarato ku nool qurbaha iyo shaqaalihii hore ee Siyaad Barre ayaa yareeyey sumcaddii ay ku lahayd Somaliya gudaheeda.

Sidii TNG ay u sii tamar yaraanaysay waxa Kenya ka socday tijaabo cusub oo ahayd in la keeno ka qaybgalayaasha iyo dawlad ku meel-gaadh ah oo wax qabad leh. Markan waxa lagu soo casuumay qabqableyaashii iyaga oo ah kuwa ugu mudan, iyada oo la raacaayo xaqiqada ah in kuwa rabshada hoggaamiye in la keeno miiska wadahadalka si loo helo nabad.

Shirlii Eldorat waxa lagu heshiyyey qaab dawladeed oo federal ah: Dawladda Fedraalka Ku Meel-Gaadhka ah (TFG). Hase-ahaatee iyada uusan jirin Somaliya qaybo federal ah, habka 4.5 ayaa mar labaad la isticmaalay si loo qaybiyo kuraasida baarlamenka iyo golaha wasirada. Markan waxa baarlamenku ka koobnaa 275 kursi, 33 kursi (12 boqolkiiba) oo loo qoondeeyey haweynka.

Oktoobar 2004 madaxweynihii hore Puntland Abdullahi Yusuf ayaa loo doortay madaxweynaha TFGda cusub. In si sharci lagu doortay su'aal ayaa ka taagneydi, siday tahaydba, waxay ahayd shaqadii xubnaha baarlamenka in ay doortaan madaxweyne. Hase-ahaatee inkasta oo madaxda dhaqanka la doonaayey in ay si rasmi ah uga qaybgalaan, hawsha waxa afduubay madaxdii kooxaha. Somaliland iyo kooxaha Islaamiinta awoodda badan labaduba way qaadaceen TFG. Dawladda cusub waxay kale oo ay u kala qaybsameen qabiil iyo iyo siyaabo kale waxaana markiiba laga hor yimi Ururka Maxkamadaha Islaamka (ICU). Waxay ICU ay Mogadishu kaga adkaatay xulufu qabqableyaal oo uu taageero Mareekanku qaybtii hore 2006. Waxayna markaa ay sameeyeen horumar degdeg ah, iyaga oo xukunkii ku baahiyey inta badan bartamaha iyo konfurta Somaliya waxayna xoog ku dayeen TFG oo fadhiday Baidoa. Guushii ay gaadheen ciidamadii Islaamiyiintu waxay muujisay in la'aanta sharci iyo awoodda siyaasadda ee TFG, taas oo ay kaliya ay

Furitaankii barlamaanka Somaliland 1993 © Hamish Wilson

ku nabadgaleen soo galitaankii ciidamadii badnaa ee Ethiopia Diisamber 2006. Waxay ICU ahayd maamulka kaliya ee ku naalooday sharci ogolaansho caqligal ah gudaha konfurta Somaliya ilaa 1991. Inkasta oo ay cabsi u arkeen inta badan dalalka dariska ah iyo reer galbeydku. Ka saariddii ciidammada Ethiopia waxay si xiiso leh u tusaalaysay inta u dhexeesay sida gudaha iyo dibaddaba loo arko xukunka iyo dhisidda nabadda Somaliya waxayna ay calaamad u noqotay inuu bilaabmato fawdo laba sannadood ah oo ay qabiil iyo maleeshiyadii Islaamiintu ay la dagaalameen TFG iyo saaxiibkeed Ethiopia.

Soo jiidashadii kordhaysay ee Islaamiyiintu (gaar ahaan Wahhabism iyo Salafism) ayaa arrin kale ku soo kordhisay ka qabgalaka hawlaha culus ee Somaliya. Islaamiyiinta, aftarsiimodu waxay ka hoosaysaa ka mid noqoshada bulshada Islaamka (*Ummah*). Muslimimodu waxa kale oo ay saamaysaa lab iyo dhedigga. Wuxuu si rasmi ah lagu daray shirarkii Djibouti iyo Kenya, inkasta oo ugu danbeyntii aysan helin dhammaan kuraasidii loo qoondeeyey. Hase ahaatee waxa jirata cabsi ah in dawlad Islaami ah ay haweenka dhammaantood ay ka saarayso.

Isdhexgalka badan: Qabiilka Dhulbahante ee gobolka Sool

Xaaladda gobolka Sool ee waqooyiga Somaliya ayaa tusaalaynaaya muuqaalka ahaanshaha Somalida ee is barbar cararaaya, kuwaa oo ku salaysan abtirsimo, deegaan iyo mahdabta diinta ee la aaminsan yahay. Gobolka Sool waxa u badan oo dega qabaa'ilka Dhulbahante, oo qayb ka ah

qabiilka Harti, iyaduna ay tahay qayb ka mid ah qabiilka weyn ee Daarood. Marka la isku daro Isaaq, Warsengali iyo Gadabuursi, Dhulbahante waxay ka mid ahaayeen maxmiyaddii Soomaaliland ee Waqooyiga Somaliya ilaa iyo 1960.

Isaaqu waa dadka ugu badan waqooyi galbeed. Taariikh ahaan Isaaq badan ayaa la jiray Maxmiyadda Britain, marka dhulbahante intiisa badan ay taageereen kacdoonkiidaraawiishtii ka soo horjeeday isticmaarka intii u dhexaysay 1899 iyo 1920. Intii lagu jiray dagaalkii shacabka u dhexeeyey dawladdii Siyaad Barre (1969–91) iyo Halgankii Qaranka Somaliya (SNM), waxay Isaaqa iyo Dhulbahantu istaageen laba dhinac oo iska soo horjeeda. Markay SNM ay ahayd guud ahaan halgan Isaaq, waxay Dhulbahante guud ahaan taageereen dawladda.

Waxa halgankii SNM uu qabsaday inta badan waqooyiga galbeed ee Somaliya horaantii 1991 waxayna ay soo jeediyeen wadatashi nabadeed oo ah dhammaan qabaa'ilka gobolka. Si ay iskaga ilaaliyaan dagaal kale waxa ka qaybgaleyaashii Dhulbahante – oo ka kooban madaxda dhaqanka oo ay la jiraan qaar ah indheer-garato, ciidamo iyo siyaasiin – waxay aqbaleen waxay doonaayeen Isaaqu oo ahayd in ay ka go'aan Somaliyadii dhacday.

Dhulahaan Dhulbahante waxa uu noqday Somaliland, taas oo sheeganaysa xadkii maxmiyaddii Britain ee hore. Ilaa iyo marka waxa la shuraakoobay dawladda Soomaliland tiro yar

oo Dhulbahante ah, ha ahaato caasimadda Hargaysa ama gobolka Sool. Siday tahayba qabiilka intiisa badani marna may ogolaan in la go'o waxaana sannado badan Dhulbahante badan ayaa dareemay in laga takooraayo Hargaysa waxayna ay iska fogeyeen siyaasad ahaan Somaliland.

Waxay dadka Dhulbahante ka soo farcamay ay ka heleen hooy siyaasadeed oo cusub gobolka Puntland ee Somaliya, ee laga sameeyey waqooyi bare ee dalka 1998. Noqday 'dalka Harte', waxay Puntland ay isu kulmisay dhammaan qaba'ilka ka soo farcamay Harti (sida Majeerteen, Dhulbahante, Warsengeli) iyo waxoogaa kale oo ah qabaa'ilka daarood ee gobolka. Qaar badan oo ka mid ah Dhulbahante ayaa si firfircoor madxtooyada ugu taageeray Cabdillahi Yusuf, madaxweynihii u horeeyey ee Puntland (1998–2004) taasna awgeed ayaa loo qoondeeye jagada madaxweyne ku xigeynka siyaasadda Puntland.

Dawladda Puntland, oo deggan Garowe, waxay doonaysaa in ay mar kale ka dhisto Somaliya dawlad midaysan oo xoog leh xadadkii dalka ee 1990. Ma aqoonsana madax-banaanida Soomaaliland waxayna ay si firfircoor u horjoogsataa doonista dhulka ee dalkan dariska la ah, iyaga oo ku andacoonaaya Sool gobolada kale ee ay ku nool yihiin Hartigu. Sannadihii u dhexeeyey 2002 iyo 2007 ciidammada Somaliland iyo Puntland waxay marar badan ku dagaalameen dhulalka u dhaw xadka la isku haysto, in kasta oo ay weeraradaasi muddo yar socdeen. Marba dhinac u wareegga Soomaaliland iyo Puntland, qaar badan oo Dhulbahante ah, sida madaxda dhaqanka, madaxda siyaasadda iyo ciidamada ayaa lumiyey sumcaddii ay ku lahaayeen dadkooda. Madaxda dhaqanka ee qabiilka gaar ahaan ayaa loo arkaa 'Syaasiyiin' taas oo ah tilmaan dahsoon oo macnaheedu yahay in ay wadaan danahooda halkii ay qaban lahaayeen waxyalaha u wanaagsan bulshada. Maalin kasta nolosha dadka ku nool Sool waxay la hirdamaan siday u noolaan lahaayeen, iyaga oo uu dhibaateeyey hardanka ka mid noqoshada xarumaha siyaasadda ay dariska yihiin ee Hargeysa iyo Garowe. Xubno ka mid ah bulshooyinka ku nool xadka ayaa ku leh xafiis ah maamul iyo ciidamo Soomaaliland iyo Puntland. Meelo ka mid ah gobolka Sool ayaa waxa ka jira laba maamul oo leh laba ciidan oo ah boolis iyo ciidamada xoogga, oo shaqaaluhu yihiin Dhulbahante mushaharkana ka qaata Hargaysa ama Garowe. Laguna daro, Dhulbahante waxa u awooday in uu ka helo mansabyo sare TNG, dabadeedna TFG. Horaantii 1990 waxa kale oo ay si weyn ugu jireen halgankii diinta ee xaqjirka ahoo Al Itihad Al Islamiya oo u dagaalamaysay in Somaliya laga dhiso dawlad Muslim ah.

Waxa ku-jiridda meelaha badan ay Dhulbahante gaadhsiiyay khasaare. Marka ay ku jiraan dowr siyaasadeed oo aan adkeyn Soomaaliland iyo Puntland, ayaa hadana labada maamulba

ay dhinac iska dhigaan arrimahooda. Wawa loo arkaa saaxiibo qorshaha ku jira, hase ahaatee aan marna waligood la soo dhaweyn. Waliba, xarumaha siyaasaddu uma arkaan in gobolka Sool leeyahay manaafacaad badan iyo iyada oo ay ugu wakan tahay dagaaalada socda ee Somaliland iyo Puntland, waxa ay bulshada caalamku u aragtaa in aysan degganayn. Haba yaraatee wax kaalmo adduun oo soo gaadhaa gobolka ma jiro, inkasta oo baahi badani ka jirto.

Ka qaybgalka iyo xisaabtanka

Ka aybgalka arimaha Somaliya waxa calaamad u noqday soo dhexgel badan, xulufe marba dhinac u wareegaaya iyo aqoonsiyaal isbeddela oo ku salaysan qaran, qabiil, iyo diin. Kuwa qaybgala hawla nabadda ee Somalida waxay caadi ahaan xidhaan 'koofiyado' dhoor ah iyaga marba meesha danahooda shakhsiga ahi ku jirto u wareegaaya ama kuwaa ay isxigaan. Culayska la saaray in la yareeyo dhibka ay leeyihii waxayaala la ogolaaday ay ka mid ka yihiin habka 4.5 ama rayiga ah federalka ilaa iyo hadda laguma guulaysan. Arimaha Soomaaliland iyo Puntland ayaa muujinaaya in dhismaha dawlad loo dhan yahay ay ka bilaabmi karto iyada oo la isu keeno wufuudda qabaa'ilka, madaxda kuwa dagaalama, indheer-garatada iyo kooxaha haweynka. Iyo madaxda diinta ee awoodoodu si kordhayso oo lagu soo daro tirada.

Guud ahaan, ka qaybgalka waxa kaliya uu noqon karaa mid midho dhaliya haddii si adag loogu xidho xaaladda dalka, iyo haddii ka qaybgaleyaashu kooxuhu ay si xalaal ah ay ugu xidhan yihiin deegaankooda dalka, in wax laga weydiyo iyo in xitaa laga xayuubiyo jagada.

Hawla nabad-dejinta qaranka Somaliyeed, sida shirarkii Carta iyo Mbagathi, may la mid noqon Karin ka soo qaybgalyadii lagu gaadhat hawlihi Soomaaliland ama Puntland. Wufuud badan oo ah Shirarka dib-u-heshiisiinta qaranka Somaliya ayaa ka yimid qurbaaha, kuwaas oo u duula shirkalag qabto dalka dibaddiisa, inta badan qaybtooda ka qaata kuwa kuwa shirkalag wada ee caalamka ka socda, kuwaas si hawl yar iska noqon kara haddii arrimuhu aysan wanaagsanaan gudaha.

Ka qaygalidda lagama abuuri karo dibadda. Waa in ay gudaha ka timaaddaa oo ay la xisaabtamaan kuwa ay ka socdaan; Somalida caadiga ah. Somalis.

Markus V. Hoehne waxaa weeyaan professor PhD ka diyaarinaya machadka Max Plank oo cilmi baadhitaanka taariikhdi hore eek u taala Halle/Saale, Germany. Wuxuu cilmi baadhitaan ku sameeyey kana qorayey arrimaha Somaliya ilaa iyo 2001di. Hadda wuxuu ku hawllan yahay mashruuc ay maal gelisey Midowga Yurub oo ku saabsan nabadgelyada ay qurba jooggu doonayaan. www.diaspeace.org

Wax-ka-qabadka?

jimciyadda Quruumaha ka Midoobey iyo Somaliya

waraysiggii Charles Petrie

Charles Petrie waa ku xigeynka wakiilka gaarka ah ee Xoghaya Guud UN ee Somaliya

Noo sheeg xidhiidhka shaqsi ee aad la leedahay Somaliya

Waxa markii ugu horraysay Somaliya aan soo gaadhay 1992 si aan uga mid noqdo hawlgalka UN ee Somaliya (UNOSOM I), kaas oo ahaa qorshihii uu madaxda ka ahaa safiirkii Mohamed Sahnoun, markaana ahaa wakiilka gaarka ah ee xoghaya guud UN (SRSG).

Waxaan soo gaadhay Ogost kahor intii aysan iman UNITAF (Hawlagalkii ciidamada uu hoggaaminaayey Mareekanku ee ka horeeyey hawlgalkii nabad ilaalinta ee labaad, UNOSOM II) Diisamber 1992. Waxay runtii ahayd, in aan diyaar ka dhigo shaqada dhulka oo aan ka hadlo imaatinka ciidamada UNITF Kismaayo oo ah konfurta dalka, waxaanan keenidda kala hadlay qaybqableyaasha gudaha.

Markaa dabadeed waxaan ka mid noqday hawlgalkii nabad ilaalinta UN ee labaad (UNOSOM II), kaas oo nasiib-darro dagaal uu dhex maray gaashaanle sare Farax Caydiid dhammaadkii 1993. Markaa waxaan madax ka ahaa kooxdii Ka-hortagga Rabshadaha ee hoos imanaayey admiral Jonathan Howe ee Mareekanka, SRSG dii cusbeed. Waxaan Somaliya ka tagay Abriil 1994. Waxaan ogeyn in hawlgalkii uu fashilmay. Ka hor intii aanan ka tagin Somaliya waxaan warqad u diray Xoghayihii Guud Boutros Boutros Ghali uu cilwaankeedu ahaa *Dhimashada qaddiyad muqadas ah*, kuna doodaaya in ay UN ku qaldantahay in ay u malayso in Somalidu ka soo hor jeesatay. Waxay tahayse, falalkii ay samaynaysay in UN loo arkay dagaal qabyaalad ah in ay dhinac u janjeedho. In ay Mogadisho ku taageerto kooxaha Somalida ah ay ka soo hor jeeday qabiilka habargidir ee Caydiid waxay UN noqotay waxii aan ugu yeedhay ‘qabiilkii 15naad’.

Markiiba Somalia dabadeed waxa la igu amray in aan qabto jagada ah ku – Xigeenka Iskuduuhaha Bani'aadnimo UN ee

Ruwanda. Wuxaan tegay anigoo diidan. Waxay Abriil 1994, isla markii u bilaabmay xasuunqii. Wuxaan arkay waxii ay ku kacday fashilaaddii Somaliya. Wuxaan wali aaminsanahay in ay Ruwanda tahay tan dhibta ugu weyni gaadhay.

Maxaa kugu soo celiyey Somaliya?

Waxa jira laba arrimood oo waaweyn. Mid waxay ahayd dhiirigelinii aan ka helay safirka Ahmedou Ould Abdallah, ka hadda ah SRSG ee xafiiska fadhiistay Sebtamber 2007. Wuxaan ku aqiqin Burundi waqtigii xasuunqa ee Ruwanda. Waa nin leh geesinimo weyn oo udub dhexaad u ahaa joojintii rabshadaha ee Burundi.

Ilaa hadda waxa kale oo aan ka shaqeeyey hawlgalkii UN ee Gaza iyo Afghanistan oo ahaa meelihii aan ku arkay caqabada, iyo xoogagga, iyo waliba fursadaha lumay, ee la shaqeynta kooxaha Islamiyiinta ah. Waxa aan u arkaa la shaqeynta kooxa kala duwan iyo fikrado in ay yihiin dhibaatooyinka waaweyn ee ka hor imanaaya UN. Waxa aan dareemay in aan kaalmo ka gaysan karaayey in xal loo dhan yahay la gaadho.

Markii aad ku soo noqotay, siyaabahee ayey xaaladdii isu beddeshay?

Waxii muuqday markii aan ku soo laabtay Noofamber 2008 waxay ahayd in wax xal ah uusan soo bixin 19 sannadood ee tagay. Hase-ahaatee waxa jiray waxyaalo isbeddel ah oo muuqday. Siyaasadda ka jirtay dhulka ayaa aad u sii adkaatay, way dhammatay in ay macneeyaan qabiiladu iyo qabqableyaashii markii hore la yaqaanay. Waxa jira kuwo fadalla cad oo kale oo ay ka mid yihiin kooxaha diinta oo ah in la maqlo. Qurbajooga oo hadda ah koox kale oo siyaasadeed. Waliba tiro badan oo ah indheer-garato iyo madax qiiimo leh ayaa iska tagay sababta oo ah rabshadaha.

Charles Petrie, Abdirahman Raghe (Interpeace), the Hon. Wafula Wamunyinyi (Dept. Head, AMISOM), iyo Jeremy Brickhill oo joogaa siminaar Nairobi, ah June 2009. © CR/Cynthia Petrich

Sannadihi 1990 kii waxa Somalia loo arkaayey masuuliyad caalami ah. Hase-ahaatee dabadeed 19 sannadood oo dagaal ah waa in aan hadda ka hortagnaa awood la'aanta hoggaanka Somalida si uu wax uga qabto dagaalada. Hadda dhamaantayo waan ka siman nahay canaanah karto bulshada caalamka. Dhamaantayo masuul ayaan ka nahay dhibaatadan. Waa in la helaa xal.

Sidee ayaad u sheegi lahayd ama aad isku barbar dhigi lahayd dowlkii UN waqtigii UNOSOM iyo dowlka ay hadda ku leedahay?

Kala duwanaashuhu waa aasaaka. UNOSOM waxay ahayd hawlgal gaar ah, hawlalka dhabta ah ee UN iyo duulimaadka UN ee ka danbeeyey dagaalkii qabowbaa ee u horeeyey. Hase ahaatee intee ayaa la canbaareen karaa UN, waxa keenay rabitaan dhab ah si loo xalilo dhibaatooyinka loona caawiyo dadka Somalida ah. Siday wax u qabanayso UN hadda way ka duwan tahay. Waan baranay duruustii fashilka. Ma jiro wax qasab lagu helayaa. Somalida qudhoodu waa in ay hogaamiyaan arrintan oo ay sharaxaan sida bulshada caalamku ay wax u qabanayso. Waxay Somalidu u baahan tahay in ay dib u hantiyaan kasoonda in wax la qaban karo. Hawada adduunka iyo dhaqdhqaqa siyaasaddu iyaguna way ka duwan yihiin manta. Waa run in indho-ku-heyn caalamku eegaayo Somaaliya mar kale hase ahaatee dhinac sababo

aan wanaagsaneen – cabsida budcad-badeedka, cabsida argagaxisada. Tan ayaynu ku helaynaa fursad.

Sumcadda qaldan waa in wax laga qabtaa oo loo beddelaa sumcad wanaagsan si loo xalilo dhibaatooyinka Somaliya. Danaha nabadvilyada ee caalamka ayaa jira waxayna u baahan yihiin in la mariyo waddooyinka habboon ee u ogolaan doona Somaliya in ay kasoo baxdo rabshadaha. Haddii tan lagu fashilmo, waxa ka soo bixi karaa waxay tahay siyaasad murgaxan oo wax lagaga qabto Somaliya.

Haddii la barbar dhigo 1990gii, Sidee ayuu habka soo gelitaanka UN isu beddelay? Maxay yihiin saameynta ay tani ku leedahay Somaliya?

UN waayo aragnimo weyn ayey ka heshay gelitaanka. Wuxa lagu doodi karaa saameynta UN ku leedahay Somaliya in uu yahay wax go'an. Wuxa kale oo jira xidhiidh koraaya oo ka dhexeeya qaybaha gobolka. Xidhiidhka ka dhexeeya UN iyo Ururka Afrika (AU) wuu cusub yahay. Ra'yiga ah ciidammo ay taageerto UN oo gobolka ah, sida aan ku leenahay hawlgal AU ah(Somaliya AMISOM) waa arrin xiiso leh iyo arin cusub oo la hindisay. Wuxa aan arkaynaa bilowgii uu imanaaya xidhiidh iskaashi siman oo lala yeesho qaybaha gobolka.

Isbeddel kale oo ahaa ilaa iyo 1990 waxa uu yahay in Golaha Ammaanku u muuqdo in uu ka maagaayo in uu soo dhexgalo.

Waxa ay u baahan tahay in si firfircooniya loo soo galiyo. Hase ahaatee waxa jira fursado ah in la hantiyo.

Muxuu yahay casharka qudha ee ugu mudan ay UN ka heli karto soo geliddeedii Somaliya 18 sannadood ee tagay?

Waxa casharka ugu mudan yahay in hawsha lagaga bogsanaayo ay hor kacaan Somalida qudhoodu. Waxa loo baahan yahay waa isku mid: dawladnimo dib u dhisi karta dalka. Waa shaqada UN in ay dhisto awoodda dawladdaa. Si loo xaqiisado culayska halkaa jira waxa aan u baahan nahay in kalsoonni aan ka dhex abuurno Somaliya iyo bulshada caalamka. Waxa aan ku samayn karnaa jiritaanka danaha caalamka oo ilaa heer jira. Sidaa ayaa lagu heli doonaa dhaqaalihii lagu dhisaayey awoodda.

Maxay nabad-ilaaliye-yaashu ka qabanayaan Somaliya?

Habka la raacayo waa in ciidamadu ilaaliyan dekadaha iyo garoonka diyaaradaha si ay u soo maraan badeecadda iyo macaawinada bani'aadnimada ah ee dalka. Ta labaad, in ay ilaaliyan hayadaha Dawladda Ku Meel-gaadhka ah ee Federaalka (TFG), la siiyo waqt iyo meel ay degto. Ta saddexaad, si ay u caawiso dhismaha ciidamada nabadsugidda. Waa habkaa ka la doonaayo in la ilaaliyo.

Maxay UN samaynaysaa si ay u caawiso AMISOM?

Waxa loo caawiyyaa si la mid ah haddii ay AMISOM ay ahaan lahayd hawl UN oo nabad-ilaalin ah. Kharashku waa taburucaad la qeexay. Lacagta loo qoondeeyey sagaalka bilood ee u horeeyaa waxay ka badan tahay \$200 malyuun.

Waxaan AMISOM u samaynay xafis taageero ah, waxaan hawlgalkan siinaynaa waxayaalihii ay toos ugu baahnaayeen sida guryaha iyo waxii la mid ah. UN waxay tijaabaynaysaa in ay habayso kuna dhiirigeliso xoojin socotoo kale waxayna caawinaysaa si loo dhiso aqoonta booliska iyo ciidammada nabadsugidda.

Sidee ayaad ku aragtaa dowlka hawlgallada taageerada ah ee nabadda caalamka meel ay ka jirto dagaal socda – sida aan hadda ku aragno Muqdisho?

Hawlgalka ciidan ee caalamku waxay halkaa u joogaan si ay u siiyaan meel nabad ah iyo waqt dawladda si ay markaa u bilaabi karto in ay ismuujiso oo ay bilowdo inay wax maamusho. Dowrka caalamku waxa kale ee uu yahay in ay dhiirigeliso dawladda si u waddo dadaalkeeda ah in ay isfidiso.

Tani waxay tahay xaalad xawli ku socota. Miyaad u malaynaysaa

in socodsinta nabad-ilaalinta ay ogolaadeen UNSC la tallaabo qaadayso dhacdooyinka jira? Miyay hagaagsan yihiin?

AMISOM waxay ku shaqaynaysaa jaartarka VII ee awood fulinta. Kani waa hawl socodsii ballaadhan waxayna ku haboon tahay hawlade-yaasha. Sharciyada ay leeyihiin ee hawlgalka waxa AU ku haysaa dib-u-eegid joogto ah. Wuxuu ku doodi karaa in AMISOM guud ahaan wax wanaagsan ay qabatayl. Wuxuu AMISOM nabad-ilaaliye-yaashedu ay maareeyeen inay ka foogaadaan inay ku dhacaan dabinka xubun ee UNOSOM. Wuxuu gaadhadhii dhimasho mararka qaarkoodna waxay u baahdeen in in ay tallaabo adag ka qaadaan, Matalan waqtigii lagu jiray dagaalkii muslimiinta July 2009.

Nasiib-darro waxa jiray dhimasho ah shacab. Hase-ahaatee, AMISOM waxay ku shaqaynaysaa meel aan xasilooneyn. Haddii la eego qalalaasihiil lagu kiciyey waxay samaysay iscelin xooggan iyada oo uu socdo dagaal. Ayaan-darro dad rayid ah ayaa dhaawac soo gaarey.

Miyaad u aragtaa hawlgalkii Djibouti mid dhammaystiran ama miyaad aragtaa dowr kale oo UN ka qaybgalayso dhexdhedaadin?

Waxa aan doonayno in aan ka fogaanno si kasta oo ay tahay waa kullanno danbe ama shir kale. Wuxaan dhexda kaga jirnaa ku meel-gaadhkiil waanan riixaynaa dawladda, Somalida qudhoodu, waa in ay gaadhsiyyaan guul dhammaystiran iyago u kala dab-qadaaya si ay u noqoto mid loo dhan yahay.

Dowrka UN, gaar ahaan SRSG, waa in ay hawsha fududeyso, ma aha inay hoggaamiso. Wuxuu Somalida qudhooda aan ku dhiirigelinaynaa in ay dhexdhedaadiyaan waxaanan ka doonaynaa in ay isku xilqaamaan in ay iswada gaadhsiyyaan qorshe loo dhan yahay. Kooxaha hawlgalka bannaanka ka jooga waxa loo baahan in lagu soo daro hase-ahaatee waa in aysan isku dayin inay wax beddelaan. Furasadda ugu danbeesaa waa inay timaadaa dhammaadka ku meel-gaadhka waxayna ay keeni doontaa waqt siyaasadeed oo qof kastaa ka qaybgalo.

Sidee ayaad ku aragtaa meelaha sida Somaliland iyo Puntland ee iyagu bannaanka ka joogay qaabkii dhismaha ee TFG?

Tani waa qaybta xigta ee hawlgalkii Djibouti. Culayska ay keeni karaan Somaliland iyo Puntland aad ayay u kala duwan yihiin sida lagu qaabilayaa midkiibana waa in uu ka duwan yahay. Hase-ahaatee tallaabooyinkaasi way u baahan yihiin in la qaado si loo awodo in la dareen siiyo in laga raali yahay hawlgalka ku-meel-gaadhka iyo in la raadiyo meel la isugu yimaaddo. Tani waxay doonaysaa in la isaga dabqaado oo la wada tashado. Hase ahaatee hawlgalkii lagu qabtay Djibouti wuu furan yahay si uu kuwa kale ugu ogolaado inay ku soo biiraan oo ayna ogolaadaan in la ballaadhiyo si ay uga soo qaybgalaan kuwo kale.

Miyaad arkaysaa lagu caawin karo in Al Shabaab ama Hisbul Islaam la keeno wada-tashiga?

Mabda'u waxa uu yahay qof kasta oo doonaaya inuu kala dhiegalo ama ka hadlo waxay isku hayaan waxa qabanqaabinaaya UN. Waxa UN ay rajaynaysaa inay isu keento.

Miyay UN awoodi kartaa in ay la kulanto kooxaha Islaamiinta Somalia?

Waa xaalad ah in la hantiyo fursadaha iyagu iskeena. Shaqooyinkaygii Gaza iyo Afghanistan waxaan ku ogaaday sida aragtiyaha laga qabo khilaafka u dhexeeya Islam iyo Galbeedku uu waxyeli karo tijaabada ah in kaalmo la siiyo kuwa u baahan. Waxay abuurtaa shaki iyo tuhun ah sida bulshada caalamku ay isku dayayso inay ku hesho kaalmada bani'aadmiga ay bixiso. Hadba fursadihii is keena waa in si roo looga faraqsadaa.

Dhibaatooyinkaasi waxay u badan yihii dhinaca siyaasadda waana la qiimeeyaa, Matalan, shaqada Golaha Ammaanka ee UN. Hase-ahaatee UN ma aha kaliya Golaha Ammaanka iyo siyaasadda. Mabaadi'da ku dhigan jaartarka UN iyo shaqooyinka ha'aduhu waxay khuseeyaan dadka oo dhan. Waxyalo laga mid yahay ayaa jira oo ah dhibaatooyin ay kooxaha Islaamiinta iyo UN ay ka wada shaqeyn karaan Somalia, waxayna ay ka gaadheen isafgarasho baahida bani'aadmaka. Waa iskaashiga noocan oo kale ah in la daryeelo oo la dhiirigeliyo.

Waxa aannu wax badan maqalnay masuuliyadda caalamka ka saran inay wax ilaalso. Sidee ayaad ku aragtaa in maanta Somalia arintani ay ku rumoobeyso?

Masuuliyadda ah inay wax ilaalso (R2P) waa arrin sidii loo sharchiyeen lahaa aad u culus tahay. Waxay keenaysaa arrin kale oo ah ka-hortagga dagaalada, loo aqoonsado in kooxaha iska-so-horjeedaa ahaadaan kuwo lagu ogyahay oo haya masuuliyado laga doonaayo inay oofiyaan. R2P ma aha kaliya xoojinta iyo hawlgalka. Waxay leedahay aragti kale oo ku jirta tijaabinta in la isu keeno dhammaan kooxuhu sidii ay u fahmi lahaayeen masuuliyadooda. UN, gaar ahaan Xafiiska Xuquuqda Dadka, waxay raadinaysaa siyaabo ay ku abuurto farsamooyin ay dhammaan qaybuuhu ku xurmeeyaan xilalkooda.

Maxay tahay arrinta kaliya ee ugu muhiimsan ee bulshada caalamku ay tahay in ay samayso si ay u caawiso Somalia inay ka baxdo qalalaasaha hadda ka jira?

Bulshada caalamku waa in ay xaydaamka ka baxdaa oo ay wax qabataa. Waxa aynu ku jirnaa ku kala-guurka dhexdiisii. Tani waa hawl Somalidu leedahay oo u baahan taageero

firfircoon oo caalamka ah si kor loo qaado awood wax lagu maamulo lana sameeyo dareen masuuliyaded iyo xisaabtan. Wawa bulshada caalamku ay leedahay waxyalo kale oo ka jeediya waxayna ka cabsi qabtaa taariikhda. Waa in aysan sugin, balse ay ku jirto, taageertona hawlaho kala-guurka ee haatan socda.

.....
Wareysi ay qaadday Sally Healy.

Nabad-raadinta dhinaca shacabka

dhaqaalaha iyo dib-u-dhiska Somaliya

Lee Cassanelli

Arrimaha dhaqaalaha ayaa sababay inta badan dagaalladii dhowaan ka dhacay Somaliya. Kooxaha tartamayaay ayaa si joogto ah u wada in ay maamulaan dhulka, dhaqaalaha dabiiciga ah iyo dakadaha ganacsiga ee dakhliga soo saaraaya

Ka hor intii aysan dhicin 1990–1991, dawladdii Siyaad Barre waxay isticmaali jirtay isku-darka sharciga habka hantiwadaagga, ciidammada caalamka iyo kaalmayntii dadka baahan, iyo siyaasadda naas-nuujinta si loo awoodo in la qabsado meelaha hantida badan ee dhaqaalaha dalka ka soo gelaaya la iskuna taxalijiyo awoodda dhaqaale ee dhexe.

Dabadeed 1991 kooxihi guulaystay ayaa ku tartamay in ay helaan maamulka hantida magaalooinka iyo miyiga ay ku taajireen taageerayaashii dawladdii hore. Koonfurta, kooxo ah maleeshiya hubaysan oo ka helaayey dad badan oo ay tababaraan qabaa'ilka reer guuraaga ee Somaliyada dhexe ayaa degay guryihii iyo dukaanadii dadkii ku noolaa magaalooinka, waxay qabsadeen dakadihi iyo garoonadii diyaaradaha ee loo baahnaa, waxaynay ku soo rogeyn maamulo meelo badan oo ah degmooyinka beeralayda ah ee u dhexxeeya wabiyada Shabeele iyo Jubba.

Somaliland iyo Puntland, haddii la barbardhigo, mileeshiyadii goobta ayaa dib-u-qabsaday hantidii dhaqaalaha ee goboladooda waxayna ka dhiseen dawlado madax-bannaan, oo ah in ay la soo baxaan dakhliga meeshooda. Ilaa iyo markii uu dumay xukunkii dalku, raadinta dhaqaale lagu naaloodo – iyo xoog – ayaa ka dhacday heer deegaan iyo gobolkaba. Dhammaan Somaliya, hawladeeno tiro badan ayaa raadinaayey in ay helaan meel ay u maraan wax allaaliyo waxii ah dakhli gudaha ah ee la heli karaayey. Wax kastaa waxa uu yeeshay dhaqaale badan, isbaaro la dhigto meelo u dhaw waddooyin gaadiidku uu maro, ilaa iyo hawlaha budhcad-badeedka ee xeebaha waqooyi-bari, iyo isku

dayga tartanka halganada diinta ah (lagu daro AlShabaab) inay qabsdaan maxkamadaha tuulada iyo saldhigyada booliska ee xaafadaha. In kasta waxa si cad uga muuqda, raadinta ammaanka dhaqaalaha ku salaysan ee dadka Somalida ah, isku dayga caalamka ee ah inay nabad ka abuuraan dalka waxay xoog saareen ururada siyaasadda. Shirarka qaranka ee nabadraadinta waxay u arkaayeen in guushhoodu ay tahay abuurista dawlad dhexe oo shaqaysa, iyaga oo moodaayey xukunka qaranka ee hagaagsani inuu yahay wax loogu baahan yahay in dhaqaalaha la soo kabto.

Hawlahaas waxa loo arkay in Somalidu ugu horraantii ay yihiin hawladeenada siyaasadda oo doonaaya in lagu heshiisiyo ‘miiska dawladda’. Sida muuqata Somalida intooda badani waxay jecel yihiin siyaasadda, iyo wadanka kuwa xoogga ku leh (ka mid yihiin ganacsatadu) ayaa si aad ah uga faaiiday dhaqaalaha caalamku uu soo galijey si loo taageero shirarka nabadda iyo miisaaniyadda dawladda ku meel-gaadhka ah.

Haddana hawlahaasi wax yar ayey ka qabteen inay dhaqaale ku filan gaadhsiyyaan Somalida inteeda badan; xaqiqiadii waxay abuurayaan siyaabo ah dhaqan siyaasadeed oo xanibaaya raadinta nabadda. Habkaasi waxa uu leeyahay saddex dhibaato oo muhiim ah:

1. Waqtii badan oo la siiyey ka-qaybgalka siyaasadda ee dhexe ayaa keenay wadatalashiyo u dhexeeyey oo ahaa yaa ka mid noqonaaya dawladda – ha ahaataba si loo caawi in la xalilo dhibaatooyinka mustaqbalka. – halkii ay ka ahayd hawlo la isku taxalijiyo si wax looga qabto dhibaatooyinka badan ee markaa jiray.
2. Hawlwadeenada ka faaiidaayey waxyaalaha la weecinaayo ama ganacsiga qalabka dagaalka ayaa ahaa ku wax kharibaaya mar kasta oo uu soo dhawaado abaabul ah wadatalashi siyaasadeed oo qaran ama sharchiyo dawladda ah.

- Eegidda habab ah ‘qabinta awoodda’ siyaasadeed wax yar ayey ka qabatay inay joogto ka dhigto ama meeleyo waxyalaaha kor u qaada isku-filnaasho dhaqaale, abuuro in la aamino fikradda dawladnimo u shaqaysa wax wanaagsan, ama ay keento kalsoonida bulshada caalamka ee dhaqaalaha bixisa.

Waxay Somalidu u baahan tahay in loo aqoonsado inay yihiin hawladeenadii dhaqaale iyo siyaasadeed. Taariikhda Somalida ee qarniga 20aad ayaa tusaalaynaaya waxyalo badan awoodda Somalidu u leedahay dhismaha dhaqaalaha gudaha kaddib xitaa dagaal dheer oo dhacay, abaaro iyo barakacyo bulshada ah.

Guushii dhawaan laga gaadhad tijaabadii Somaliland – haba jilicsanaatee – waa wax-ku-ool. Ma rkasta oo qof uu soo hadalqaado arinta dawladnimo, dadka badankoodu way oggol yihiin dib-u-soo-nooleentii dhaqaalaha hore ee la gaadhad in kastoo jirtay (ama laga yaabo sabata oo ah) xaqiiqada ah in dalka Soomaaliland in aannu lahayn awood weyn oo ay ku soo dhiegeli lahayd qaybta shacabka. Taasi waxa ka dhashay gobolka oo ku guulaystay in uu soo jiito mucaawinooyin qiimo leh oo lacag ah, xirfad iyo aqoon shaqo oo ka timid xubno ka mid ah qurbo-joogga iyo hayadaha aan dawliga ahayn.

Ganacsiga weyn ay ka dhexeeya Soomaaliland iyo bariga Ethiopia, iyo xadka dhinaciisa kale ee Kenya, ayaa iyaguna u keenay barwaqaqo kuwa gaadiidlayda ah, hoteelada iyo qaybaha baayac-mushtarka. Si kale haddii loo dhigo, waxay u muuqataa qaybo badan oo ka mid ah geeska Afrika, ka soo kabashada dhaqaaluhu waxay hormood ka soo kabashada siyaasadda, in kasta oo dareenkeena garasho uu na siinaayo in dib-u-dhiska siyaasadeed u soo horeeyo. Caddaymo ayaa sheegaaya in bulshada caalamka ee dhaqaalaha bixisaa, oo ay la jiraan inta badan siyaasiinta Somalidu, in uu qaldan yahay waxay mudnaanta ay siiyeen. Waxay garashadoodii, awoodoodii iyo dhaqaalahoodii ay galiyee in ay marka hore gaadhaan go'aamo siyaasadeed, taasoo badanaa ah tan ugu adag in ay Somalidu kasbadaan; iyaga oo aan helin dhaqaale iyo awood ku filan sidii loo dhisi lahaa waxyalaaha Somalidu ku fiican tahay inay sameeyaan – taas oo ah ka faaiidaysiga fursadaha dhaqaalaha.

Waxa laga yaabaa in aynu eegno siyaabo loo dhiso siyaasad lagu heshiis yahay oo ah aasaaska dhaqaale nabad ah, halkii uu ahaan lahaa sida kale. Qofna uma baahna in uu ka leexdo raadinta nidaam dawladeed oo wax-ku-ool ah si loo bilaabo sidii lagu heli lahaa fursado maskaxi ka danbeyso si loo dhiso degganaansho iyo nabad ka baxsan qaab siyaasadeed oo dhow. Ma laga yaabaa kuwa dhaqaalaha ku hawllan – halkii ay ka ahaan lahaayeen kuwa siyaasadda – ay ahaadaan kuwa u horseedaaya dhabbaa degganaansho iyo ammaanka gobolka?

Ganacsi, dagaal iyo nabad

Waxay bulshada ganacsatada Somalidu ay kaalin weyn ka qaateen taariikhda baaba’san ee Somaliya: mararka qaarkood iyaga oo is horaagaayey hawlaha dib-u-heshiisiinta iyaga oo dhaqaale siinaayey qabqableyaasha iyo maleeshiyadooda; kuwa kale la shaqaynaayeen halgameyaasha gudaha iyo hayadaha aan dawliga ahayn rr raadinaaya in ay dhaliyaan nabad. Dadka ganacsatada Somalidu waxa kale oo ay taageereen Maxkamaddii shareecada.

Maalqabeenada iyo xubnaha sida weyn ugu xidhan kooxda ganacsiga ayaa aad looga danbeyn jiray xagga siyaasadda. Shaki yarina kuma jiro in dadka ganacsatada ahi ay kaalmeen jireen qabqableyaashii tartamaayey horaantii 1990gii iyo qabanqaabista keenidda hubka iyo qalab kale oo lagu dagaalamo. Isla markaa qaybta dadweynaha ayaa buuxiyey meelihii ay ka baxeen baankiyadii qaranka ee dumay iyo isgaadhsintii telefoonada ayaga oo dhaqaale galiyey diridda lacagta (*xawaaladaha*) iyo war-isgaadsiinta. Wux kale oo ay taageereen dugsiyada madaxbannaan, labadaba kuwa diinta iyo waxbarashada farsamada, waxayna ku caawiyeen in ay bixiyaan musharkooda shaqaalaha nabadsugidda si dakaduhu u shaqeeyaan. Dadka ganacsatadu waxay raadiyeen in ay meel ku yeeshaan wax kasta oo ay tahay siyaasadda meesha iyo ciidamada ay yihiin meelaha ay markaa hawlaha ka wataan, xitaa haddii ay nasiibkoodu siiyo in ay xafiisyo ku yeeshaan iyo iskaashato ganacsi meelo ka baxsan dagaalada.

Markii ay ahayd 2000kii Soomaali badan oo ganacsato ah – inta badan hawlo ku lahaa Dubai, Nairobi, ama Dire Dawa – ayaa ka wareegay iyaga oo ka macaashay ‘dagaalkii dhaqaalaha’ waxayna ay bilaabeen in ay ballaadhiyaan qaybaha adeegga (Lacagta, gaadiidka, warisgaadhsintii casriga ah), shariikadii dhismaha iyo keenidda-dhoofinta ganacsiga ee la xidhiidha dalalka jaarka la ah Somaliya.

Sannadkii 2007 sahamin lagu sameeyey 41 dal oo Afika ah waxa Somaliya ka noqotay 16ka tirada dadka isticmaala telefoonka gacanta iyo 11ka kuwa isticmaala Internedka. Tiro ah 16 shirkadood ayaa adeegga hawada Somaliya ka shaqeeyaa, iyaga oo isticmaalaaya diyaarado sharci la siiyey iyo shaqaale ajanabi ah si ay hawluhu u socdaan iyo adeegyada kala hagidda hawada.

Dakhliga ka soo gala lacagta Somalidu u soo dirto Somaliya waxa lagu qiyasay \$1–1.5 billyan sannadkii, waxayna shariikadaha xawaaladuhu ay hadda bixiyaan adeegyo sii koraaya oo ah kaydsiga waxayna dhaqaale ay gashadeen qaybaha kale ee dhaqaalaha. Haddii xisaabta ka soo baxday Bangiga Adduunka la rumaysan karo, wax-soo-saarka waxa uu ka koray \$1 billyan oo uu ahay 1996 ilaa iyo in ka badan \$5.5 billyan 2007, isaga oo ku socday koror dhab ah oo ah qiiimaha 2.6 boqolkiiba. Sabata oo ah sida jirta dhammaan dheqdheqaaqa dhaqaalaha Somaliya maaha ‘caadi’ xisaabhaa waxa loo baahan yahay in

si aad ah looga taxadaro. Siday tahayba, waxaa soo jeedinayaah hawladeenada dhaqaalaha Somalia in ay u socdeen baahinta dhaqaalaha iyo gaadhsiinta dhovr qaybood oo dhaqaalaha ka mid koritaan dhab ah. Qaar ka mid ah waxayaalaha cusub ee dhaqaalaha lagu soo kordhiyey ee gobolka waxay ka dhasheen baahida, isku dayga Somalidu in ay barato kuna noolaato deegaan siyaasadeed oo aan la saadaaalin Karin. Shay kasta oo lagu guulaystay wawa jira darsin ah fashilaad. Ganacsatada Somalida ayaa si joogto ah looga waayaa sariibadaha, waayo maqnaanshaha nidaam ammaan oo qaran kaliya wawa ka ugu xoogga badan ama dadka ganacsiga ee sida wanaagsan ugu xidhan oo kaliya ayaa noolaanaaya.

Xitaa kuwa faallada ka bixiya sida Peter Little oo soo dhaweeya guulaha dhaqaalaha iyada oo uusan dawladi ka jirin Somalia wawa uu qiraa dhaqaale aan la xakameen dalka inuu dad badan oo sabool ah dib u dhigaayo. Dadka ganacsatada ah ee maalqabeenka ah ayaa laga yaabaa in mararka qaarkood ay lacag siyyaan dugsiyada goonida loo leeyahay iyo jaamacadaha, hase-ahaatee faaideo yar ayaa ugu jirtay haddii lacag galiyan mashaariicda waaweyn ee adeegyada dalka ama adeegyaha ballaadhan ee caafimaadka iyo arrimaha bulshada.

Ganacsatada madaxa-bannaan wawa kale oo ay isku dayaan in aysan dan ka galin deegaanka dabiiciga ah taas oo ka dhalata dhuxusha oo la gubo ama dhul loo seero daaqa. Iyo ummad dal aan haysan oo awoodi Kari la' in ay bixiso waxyaalihii lagu caddeyn lahaa, matalan, raali galin lahayd waxyaalaha caafimaad ahaan loo doonaayo in la soo waarido xoolaha, kuwaas oo badanaa cunaqabateen ku sameeya in xoolaha Somalia dibadda loo dhoofio.

Hadda dariska gobolka ee Somalia (Kenya, Ethiopia, Djibouti, iyo xitaa Uganda iyo Tanzania) waxay u muuqdaan in ay horumar weyn ku samaynayaan bayacmushtariga Somalida (ha u weynaato gudbinta badeecadda iyo adeegyada) marka loo eego dadka Somalia laftooda, halka hawlah ugaadhsiga adeegyadu ay ka sii socdaan si loo yareeyo fursadaha ay ganacsatadu ay uruursan lahaayeen hantida wax soosaarka ee dalka gudihiisa.

Siday tahayba, haddii shirarkii dib-u-heshiisiinta siyaasadda qaranku ay fashilantay mararar badan si ay u dhaliso mid uun natijjooyin ama dareen rajo, ganacsatada Somalidu rag iyo dumar waxay horumar ku sameeyeen isxilqaankoodii ahaa inay ballaadhiyaan hawlahooda. Iyaga oo diidan dhaqanka ah siyaasadda xumida aan dhammaaneen, waxay heleen wadooyin ah in ay iskaashi la sameyeen wakiilo dalalka dariska ah si loo dhiso isku-xidhka dhaqaalaha ee gobolka, maalgashi dhab ah oo qaran iyo u gudbinta adeegyada qabaa'ilka iyo xadadka dalka.

Ganacsigii oo si caadiya inkastoo dagaal jiro © CRD

Waaxda madaxabannaana si buuxda uma ilaawayaan dib-u-dhismaha dalka, waxaana dadka ah maalqabeenka waaweyni ay sii wadaayaan in ay maalgaliyaan kuwa ay taageersan yihiin ee ku jira wada –tashiga siyaasadda qaranka, markaa waxku darsanaaya xoogagga wareegaaya ee is hortaagaaya in la helo siyaasad waarta oo u dhexaysa. Hase-ahaatee iyada oo ay sii kordhayso waxa muuqataa qaar badan oo ka mid ah qaybaha aan duwaliga ahayn inay u arkaan abuurista dawlad dhexe oo shaqaysaa inay tahay ‘bandhig dhinac ah’, hawl aysan dooneen in laga saaro, hase-ahaatee guusheedu aysan hadda noqon mid waxyeelo u geysata ganacsiga ay wataan.

Jiil cusub oo ah ganacsato rag iyo haweyn ah

Waxa jira arrimo badan oo ah sababta ay waaxda ganacsigu u lahaan kartaa awoodda si loo helo dardar cusub oo ah xaalka Somalia.

Kow, marka la soo raaciyo madaxdii hore, maanta waaxda aan dawliga aheyn waxa ku jira dad aqoon dheeraad ah leh oo ah jiilkka yar 40ka. Waxay Somalidu badanaa ay ka dacwootaa in kuwa ka ah hawladeenada shirarka nabadda qaranka badankoodu ay yihiin kuwa ka yimid ama xidhiidh la leh jiilkii

siyaasiinta ee hore, oo markaa ilaa iyo inta la beddelaayo jiilkaa weyn waxay u eg tahay in waxyar horumar ahi ka soo bixi karo wadahadalada nabadda. Ganacsatada yaryari waxay rumaysan yihiin mudnaanta ay leedahay in lagu shaqeyeo sharciyada u yaal ganacsiga caalamka haddii ay ka faaiidayaan dhaqaalaha adduunka mar ay ahaatoba. Waxa kale oo laga yaabaa in ay noqdaan qaar wax ka beddela horumarinta dugsiyada ganacsiga ee rasmiga ah iyo kuwa aan rasmiga aheyn ee Somaliya iyo dalalka dariska ah.

Laba, qaar badan oo ku jira fasalada cusub ee ganacsiga ayaa bartay ama tababar ku qaataw dibadda, waxayna leeyihiin xirfado af iyo farsamo oo jiilka ka weyni ay la'aayeen, waxayna xidhiidh la leeyihiin jaalleyaal ah ganacsato iyo shirkado dibadda ka ah Somaliya. Markaa waxay taagan yihiin meelo fiican si ay uga qaybgalaan firfircooni dhaqaalaha gobolka ay ballaadhan, halkii ay ku tiirsanaan lahaayeen naas-nuujinta qabiilkii ama waxyar oo ay ka helaan deeq bixiyeyasha caalamka.

Saddex, qaybta 'cusub' ee ganacsiga ayaa ay gali karaan oo soo dhaweyn ay ka heli karaan shaqaalaha qurba-jooga Somalidu. Dad badan oo aqoonyahanno Somaliya oo dibadda ku nool

ayaa ka xumaaday fursadaha xadidan ee ahaa inay wax ku yeeshaan hawlaha nabab-raadinta ee heer qaran, taas oo ay noqotay in aan la eegin haddii aysan u adeegeen mid ka mid qabqable-yaasha ama siyaasiinta safka hore. Xidhiidhkooda iyo xirafadahooda waxa laga yaabaa in si weyn looga faaiideen karo hadii lala wadaajijo shariikadaha Somaliyeed ee madaxa banaanaa ee ka hawlgala geeska Afrika.

Isla markaa waxa jira dano badan oo dhaqaale meesha oo ka walwalsan isbeddelo lagu sameeyo dhaqaalaha, iyo xitaa ganacsatada 'cusub' oo aan aheyn qaar si buuxda u madax banaaneyn dadaalkooda ah in ay kor u qaadaan xaaladahao lagu wado ganacsi madax bannaan.

Matalan, ragga iyo haweenka ganacsatada Somaliyeed ee casrigan ayaa laga yaabaa in aysan u sii dabranaan qabaa'ilkooda, hase ahaatee waxay welii yihiin qayb ka mid ah. Xitaa kuwa ku noolaa dibadda sannado badan ayaa qaraaboododu doontaa in ay u dhaqmaan siyaabo in yarna aan waxyeelo gaadhsiin danaha kooxda. Waxyaalaha laga filayaa waxay iska hortaagaan dadaalka ah in ay u gudbiyaan shaqooyinka iyo garashooyinka mujtamacyada iyo dabeeecadaha dadka ay wax isku yihiin ee jooga Somaliya, waxaana wali dhib ah in ganacsaradu ku shaqeeyaan dal aysan taageero ka hayسان dadkoodii weliba, isku xidhka ganacsiga dalalka ka dhixeyya ee u keena badeecadu cuntadata ee rakhiiska ah suuqyada Somaliya, Ethiopia iyo Kenya waxa kale oo uu fududaanaaya in uu ku soo shubmo hubka iyo maandooriye-yaasha aan sharciga ahayn. Waa in aysan noqon layaab haddii qaar badan oo kda mid ah ganacsatadu ay wali gacan ku leeyihiin dhaqaale aan sharci aheyn xitaa halka ay wali (ama xitaa horaantii) ku hawlan yihiin ganacsi sharci ah.

Waqtiga waxa jira waxoogaa xidhiidhyo dawladda ah (oo aan aheyn shakhs) oo ka dhixeyya xubno ka mid ah qaybta ganacsiga iyo Dawladda Ku meel-gaadalka ee Federaalka (TFG), mana jiro qaab rasmi ah oo looga soo qaybgaliyo qaybta shacabka hawlaha nabadraadinta. Kuwa kor u qaadaaya dib-u-dhisidda siyaasadda waa in ay la isticmaalaan waxii awood ay leeyihiin hawladeenada siyaasadda si ay uga keenaan dhaqaalaha, sharciga iyo aqoonta lacagta qaybta dadweynaha oo ay u keenaan hawlaha xalinta dhibaatooyinka.

Marka waxoogaa ganacsi ah ay furaan Somalida qurba-joogga ahi, kuwa jooga dalku waxa laga yaabaa in ay ka walaacaan kuwa cusub. Dawladdan ku meel-gaadalka ah madaxweyne Sheikh Sharif Sheikh Ahmed waxa ka mid ah shaqaale badan oo Somaliya oo ku noolaa galbeedka, hase-ahaatee doorashadiisii waxay diidmo weyn ka abuuray madaxda siyaasadda iyo diinta oo ay la socdaan degmooyinkooda oo doonaayey in ay meel ku yeeshaan dawladda.

Qaybaha dhaqaalaha ay sida weyn uga faaiiday maqnaanshaha shruucda dalku – adeegyada lacagta, isgaadhsinta, iyo gancasiga badeecadda ay ka tallaabaysa xadku – waxa kale oo ka faaiiday qabqableyaasha iyo ku wax kharibaaya, kuwaas oo wax badan aan ka qaban inay hagaajiyan adeegyada dalka ee baaba'ay (waddooyinka, warshadda dabka, biyaha). Ka danbe waxa kaliya oo uu soo jiidanayaa maalgalin aan dawli aheyn marka dawlad qaran oo deggan (ama hayad gobolka ah) oo haysata ciidamo la isku haleeyo oo u jooga si loo hubiyo in hagaajintooda iyo ilaalintoodaba loogana ilaaliyo kuwa wax burburiya iyo kuwa kiro-doonka ah.

Arrinta murugan ee dhulka iyo xuquuqda lahaanshahu dhulka ee Somaliya ma dhammeen karto qaybaa aan dawliga aheyni ilaa la helaayo dawlad u go'doontay in ay u kala xukunto sheegashada kuwa hantidoodii laga qaaday sannadihii 1990dii, gaar ahaan dhulka beeralayda ee ah dhulka wabiga iyo dhulka loogu doonista badan yahay ee Mogaadisho magaaloojin kale.

Intooda badan kuwii ay xoolahoodii ay bililiqaysteen malayshiya hubaysani – may awoodin in ay dib u soo ceshadaan, waxayna kuwii meesha laga qaaday ay ku faraxsan yihiin in ay ka qaybgal ku yeeshen TFG. Midna kuwa hoggaamiya siyaasaddu si cad uga may hadlin in la sameeyo guddi looga dacwoodo dhulka, sababta u weyni ay tahay intooda badani aaya ayagu ah kuwa ka faaidda dhul boobkii dhacay ka bacdi 1990. Markay jiraan waxyaalo la aamino (haddii ay tahay arrin macaan) oo caddeyn ah oo ay hoggaankii maxkamadaha Islaamiga ahi sannadkii 2006 ay ku guulaysteen in ay dib uga soo celiyaan hanti guryo ah oo si sharci darro ah looga qaatay dadkii hore u lahaa, ma jiraan wax caddaymo ah oo iyaga ama in kuwii ka danbeeeyey ay lahaayeen wax qorshe ah oo looga hadlay sheegashada beeralayda miyiga. Tani waxay noqonaysaa arinta dhaqaale ee ugu dhibaato badan ay dawlad kasta oo awood ku yeelata Mogadisho.

Hawl wadeenada nabadda

Magacaabidda dhibaatooyinkaa badaneey ee horaagan, hawladeenada dhaqaalaha Somaliya waxay haystaan fursad yar oo ay ku beddelaan dhibaatada siyaasadda ee hadda ka jirta Somaliya. Siday tahayba, haddii dhaqaalaha yar ee ku yimid hoggaanka qaybaa aan dawliga aheyn uu sii ballaadho si ay uga mid noqdaan dad badan oo gobolka ku nool, dad badan aaya helaaya wax ka duwan dhaqaalaha hordhacay waxaana laga yaabaa in qayb laga helo badeecadaha iyo adeegyada la sii saadaaliyey ee si nabad ah ku yimid. Haddii Somalidu u hesho ammaan fiican oo dhaqaalaha ah suuqiyadooda halkii ay ka ahaan lahaayeen maleeshiyadooda, waxa laga yaabaa in culays weyn saaraan madaxdooda in ay taageeraan dawlad leh sharci iyo amar. Abuurista meelo ah nabad oo ku xidhan dhaqaale

koraaya oo gobolka ah ayaa laga yaabaa in uu qaato sannado badan, waxaanu u baahan doonaa iskaashiga dowladaha Kenya iyo Ethiopia.

Waxa kale oo laga yaabaa in ay fikrad cusub u yeelato deeq-bixiye-yaasha caalamka iyo kuwa hormuudka u ah siyaasadda, oo laga yaabo inay ka fakiraan in ay mashaariicda kala hormariyaan kor loogu qaadaayo tababarka ganacsiga, la shaqeynta hawladeenada horumaray si loo hagaajiyo adeegyada gobolada uu ganaci naabad ah ka dhashay, iyo eegidda arrimo kale oo wax-ku-ool ah si loo isticmaalo aqoonta dhaqaalaha ee Somalida Qurbo-Joogga ah.

Lee Cassanelli waa maamulaha Rugta Cilmi-baadhista Afrikaanka isla markaa waa macallin ka dhiga taariikhda jaamicadda Pennsylvania.

Qaybta 2aad

Lahaanshaha nabadda: casharradii laga bartay geedi socodka nabadaynta Somalida

Ma lix baa mise afar iyo tobant? inta jeer ee beesha caalamku isku dayday in dawlad dhexe loo sameeyo Somalida? Hase yeeshi mar haddii aan lagu guulaysan wax kuool maleh inta jeer ee laysky dayey.

Tafatirayaasha Qoraalkan Mark Bradbury iyo Sally Healy, waxay halkan ku muujinayaan inay lagama maarmaan iyo muhiim tahay in la fahmo qaabka iyo sida ay Somalidu doonayso inay dib uheshiisiin wadani ah ugaadho. Waa talo fiican in la raaco hadallada iyo casharrada halkan ku yaal si gacan loogu siin lahaa Somaliya inay iskeed nabaddeeda iyo mustaqbalkeeda udhisanhayid.

Bernard Harborne, Lataliye xagga arrimaha colaadaha, Gobolka Afrika.Bangiga Adduunka

Siddee ayaa hababka nabadeed ee Somalidu hogaamisaa u shaqeeyaan

Qayb hordhac ah

Dr Pat Johnson iyo Abdirahman Raghe

Sidee ayey bulshadda Somalida ahi uga shaqeeyasaa baahiyooda ay u qabaan nabadgelyada iyo maamulka, marka aanay dowladi jirin? Waxay xaqiiqdu tahay in marka laga soo bilaabo 1991 in habab dib-u heshiisiin ah oo badani oo Soomaaliyi hogaaminayo ay u dhaceen heerar degaan iyo gobol ahaanba. Inta badan, kuwani waxay caddeeyeen in aad loo joogteeyey, marka loo eego kuwa dhaqaalaha aad wanaagsan la geliyey iyo hababka dib u heshiisiinta qaranka ee sida wanaagsan loo xayeeysiiyey ee caalamkuna masuuliyadooda qaaday.

Qaar ka mid ah hababka dib u heshiisiinta Somaliyeed ayaa siiyey deganaansho waqtidheer qaataj iyo horumar oo ay ka mid yihiin kuwa ka jira Putland iyo Soomaaliland. Qaar kale ayaa wax ka qabtay dhibaatooyin markaa jiray, laakiin aan la joogteeyn. Laakiin qaar yar oo ka mid ah hababka ayaa la yaqaanay waxa ka dambeeyey waxa keenayey waxa markaa dhacayey. Cilmi-baadhis ay dhowaan sameysay Interpeace iyo hay'adaha la shaqeeya waxay ka diiwaan geliyeen in ka badan 100 hab nabadeedka waddaniga ah koonfurta dhexe ee Soomaliya, Putland iyo Soomaaliland ilaa iyo 1991. Waxay tani sii qoto dheeraysay fahamkayaga hababka iyo waxa wanaagsan ee ka soo bixi kara nabad-sameeynta Somalida. Hordhacani hababka nabadda ay Somalidu hoggaamiso waxay ka soo qaadatay waxyaalaha ka soo bixi kara cilmi-baadhista Interbis (Interpeace) iyo wax-qabadyadda nabada ay wadeen hawl kareenka kale ee beesha rayidka ah.

Waxyaalaha lagu soo kordhiyey ee qaybtani ka kooban tahay, waxay eegtaa noocyada kala duwan ee hababka nabada ay Somalidu hogaamiso. Habab badan ayaa soo qaata dhedhexaadinta ku saleeysan hab dhaqanka iyo dhedhexaadinta ay sameeyaan odayasha qabaa'ilka oo dhaqan waqtidheer ah u lahaa maareeynta xidhiidhada ka dhexeeya qabaa'ilka iyo laamaha hoose ee qabaa'ilka (fadlan eeg eray-bixinta loogu talo-galay sharaxida qabiilka iyo odaya). Marka loo qaato sida ay ugu jirto, waxay weliba ku dareen wax-qabadyadda casriga ah iyo tiknoolojiyadda oo ay ka qayb qaataan aqoon-yahanadda xirfadaha leh ee wax bartay.

Waxoogaa qoraallo ahi waxay weliba sharaxaan waxqabadyo nabad nooca cusub ah oo ay qoreen dumarka iyo halgamayaal kale oo bulshada rayidka ah, si ay u dhammeeyaan rabshadaha oo ay wax uga qabtaan waxyaalaha khatarta ku ah nabadgelyada ee aan toos wax uga soodan wax-qabadyadda dhaqanka. Waxoogeey ah qaababka lagama maamaanka ah ee nabad-sameeynta Somalida iyo casharada guud ee ku saabsan nabad-sameeynta ee xeerarka Somalida ayaa lagu muujiyey qoraallada la socda.

Habka wax loo qabto iyada oo diyaar laga dhigayo waa qaab lagma maarmaan u ah hababka nabadeeynta Somalidu hogaamiso. Sida caadiga ah tani waxay ku dartaa sameeynta xidhiidhyo bilow ah si loo soo saaro colaad joojin iyo sameeynta guddi qaban-qaabo si loo hawl-geliyo dadka iyo waxa wax lagu

qabanayo si loo hubiyo nabadgelyada. Guddigu waxay sida caadiga ah soo saari doontaa wax haya oo ku saabsan tirada, doorashada iyo ansixinta ka soo qayb-galayaasha iyo hababka loogu talo-galay gudbinta heshiis yadda.

Guddiga qaban-qaabodu waxay magacaabi doonaan guddiyo kale oo kormeer ku haya arrimaha kala duwan ee soo socda oo ay ku jiraan lacag ururin. Doorashada halka shirku ka dhacayo way adag tahay sababo wax-qabad, siyaasadeed iyo waxyalo kale oo la kala qabo awgood. Bulshadda marti-gelinaysaa waxay masuul ka tahay nabadgelyada iyo inay bixiyaan kharashyo badan oo badankooda degaanku bixiyo.

Hogaamiye la ixtiraamo oo leh awood xirfad dhedhexaadineed wada-hadaladda waxaa guddoomiya shir-guddoon, mararka qaarkood ka yimaada qabiilo dhedhexaad ah. Maadaama ay dib u heshiisiin waxtar lehi aad ugu xidhan tahay tayada dhedhexaadinta, cidda farsamo ahaan uga shaqeeynaysa iyo maareeynta, aasaas ahaan waa muhiim in guddoomiyaha la aamino oo uu yahay qof la ixtiraamo oo xumaanta iyo wanaaga kala saari kara, oo inta badana waa qof weyn oo wayeel ah.

Seddex Soomaali ah oo waayo-aragnimo leh oo ka kala socda Soomaaliland, Puntland iyo koonfurta dhexe ee Somaliya, Xaaji Cabdi Xuseen, Suldaan Saciid iyo Malaaq Isaaq ayaa ka hadlaya qaybtan la daabcay oo ku saabsan tayada dadka odayada ah laga filayo inay yeeshaan. Waxay sharaxayaan doorka muhiimka ah ee ay ka ciyaraan joogteenta nadada bulshadooda dhexdeeda ah iyo dejinta khilaafyadda ay la leeyihiin qabaa'ilka ay deriska yihiin. Cabdiraxmaan 'Shuke' wuxuu weliba sharaxaa dhaqanka salka ku haya xeer dhaqmeedka, marka aasaaska loo dhigayo dib u heshiisiinta iyo soo bixitaana qaababka siyaasadeed ee deggan ee ka jira Somaliland iyo Puntland.

Qayb ka ahaansho waa xeer muhiim u ah hababka nabadda ee Somalidu hogaaminayso, inkastoo duamarka iyo dadka baro-kacay ay wax yar ka qayb qaataan doodaha siyaasadda sababo lagu sharaxay qoraalada ku saabsan dumarka iyo kuwa baro-kacay. Tirada ergooyinka rasmiga ah hore ayaa loogu sii heshiiyey iyada oo la raacayo qaacido la soo saaray oo inta badan ku saleeyns saamiyo wakiilo ka ah qabaa'ilka. Ergooyinku way ka hadlaan heshiisiinta iyaga oo wakiil ka ah bulshooyinkooda ay weliba wakiilka ka yihiin. Qaybaha aan tooska uga qayb qaadan, laakiin ku noqon karta carqalad dib u heshiisiinta weliba waa in la tixgeliyaa.

Gabayada, diinta iyo dhaqanka waa qaabab muhiim ah dhammaantood iyada oo caawinaysa inay wax ka tarto ama ay barakayso heshiiska, oo markaa hawlcareyaal badan ee ku jiraa maaha oo keliya hogaamiyayaasha dhaqanka, iyo diinta, siyaasiinta, saraakiisha milateriga, qurbo-joogga, dadka

Odoyaal shir kaga hadlaya (Diya) Puntland © PDRC

ganacsatada ah iyo halgamayaasha rayidka ah, laakiin weliba waxaa ku jira gabayaaga, kuwa ra'yiga sameeya iyo wakiiladda war-baahinta – intuba waxay leeyihiin door ay ka ciyaraan oo la aqoonsn yahay.

Kulamadu waxay si caadi ah u soo jiitaan qaybo balaadhan oo dad ah oo aan rasmi ahayn oo qayb ka ah dadka wakiilka laga yahay, oo ay ergadu u hogaansami karto oo laga yaabo in ay si aan rasmi ahayn ugu soo kordhiyaan dhedhexadinta, aqoon gaar ah oo ah qorida heshiiska ama isku-dubaridka taageerda. Inta badan heerka ugu dambeeyaa ee hab nabadeedka waxaa markhaati ka noqda ergada qabaa'ilka dersika la ah, kuwaa oo culays ku kordhiya gabagabada. Ka qayb ahaanshadu waxay muhiim u tahay hababka aan dhaqanka ahayn sida uu sharaxay arrinka hoose ee hawlgalka Guddiga degmada ee Waajid.

Doorka dumarka wax yar baa laga og yahay oo ma dhaafsana taageeradooda hawlaho lojistigiska ee hababka dhaqanka ee qabiiladda dheddooda. Sida Faysa Jaamac Maxamed ugu sharaxday qoraalkeeda ku saabsan dumarka iyo nabad sameeynta, halka dumarku kaga jiraan bulshada – maadaama hablaha (gabdaha) qabiil ah ama ka soo jeeda oo inta badan ay guursadeen qabiil kale – waa loo diiday in ay siyaasadda ka galaan door rasmi ah. Si kasta ha ahaatee, dumarku waxay isku habeeyaan iyagaao isticmaalaya tabo noocyoo cusub ah oo waxay isku keenaan taageero, oo waxay culays saaraan xisbiyadda si ay u joojiyaan dagaalka oo ay u wadaan wada-hadlka marka ay u muuqato in hakad la gelayo.

Shirarka nabada ee Somaliya, dumarku way gabyaan si ay saameeyn ugu yeeshaan shirkha. Sannadkii 1998 baarlamaanka Puntland gabay qof dumar ahi ka tirisay ayaa ka xishhoodsiiyey ergadii ragga ahaa, siintaa kuraasta ay duamarka siyeeen. Meelo kale dumar ayaa cadaadiyey odayada si ay u gadhaan heshiis oo ay uga fogaadaan khilaafka iyagoo bixinaya diyo (mag).

Meelo badan oo magaaloooyinka ka mid ah, dumarku doorar saamayn aad ah leh ayey ka ciyari karaan, sida Faysa Jaamac ku muujisay qoralkeda hawsha muuqata ee ay sameeyeen duamrka halgamayaasha rayidka ah ee ‘qaaday nabada’ ka dhacday Muqdisho iyo meelo kale.

Go’aan sameeyn ah wax lagu heshiiyey waa arrin kale oo muhiim u ah nabad sameeynta Somaliya. Waqtiga loo baahan yahay in lagu heshiiyo wax la isla qaatay, waa sabab ka mid ah waqt dherarka ay qaataan qaar ka mid ah nabadda Somalidu. Malaq Isaaq wuxuu eegayaa in xawaaruhu dili karo hababka nabadda. Xoogaga kala duwan waxa laga yaabaa inay u muuqdan inay dhiiri-gelinayaan wax xalinta oo ay ku jiraan culayska kharashyada lacagta ah ee saaran bulshada martigelinaya ama u ololeeynta ay sameeyaan koox qayb ka ahi (inta badan dumarka). Awooda heshiisyada nabadu waxay ka soo baxaan hababka go’aan lagu sameeyo waxyaalah la isla garto iyo sidoo kale sharci ahaanshaha hogamiyayaasha, ka qayb ahaanshaha hababka iyo isticmaalka xeer.

Cabdiramaan shuke wuxuu sharaxay sida isticmaalka xeerkuu aasaas ugu yahay soo celinta nabada. Heshiisiyayaasha Somalidu waxay qaataan hab la kordhiyo oo nabad sameeyn ah. Isku-deyidaha hore si dib loogu xaliyo khilaaf inta badan way guul dareeystaa, oo waxaa laga yaabaa in dib loo bilaabo iyada oo wadata istiraatiyado cusub, oo ka soo qaygalayaashu waxay bartaan talaabo cusub oo wax lagu xaliyo oo ay mid kale uga sii gudbaan. Kulamada aadka u waaweyn badnkoodu waa kulammo yar yar ah oo isku tegay oo degaamaysanaa.

Ma aha wax aan caadi ahayn in hababka nabada Somalidu ay ku faafaan muddo bilo ama sannado ah, Habka u hogaaminaya shirka iyo fulinta heshiisyadda ayaa keena nabada, ma aha shirka oo keliya. Xaaji Cabdi Xuseen ayaa sharaxa sida guulaha Somaliland ee dib u heshiisiinta iyo dhismihii dawladeed ee 1990 loogu tiriyo in jogteeyn xoogga la saaray ku xalinta arrimaha heer bulsho inta aanay wax ka qaban arrimaha maamulka ee aadka u ballaaran.

Wada-hadaladda nabada Somalidu hogaamiso waxay si caadiya u hubisaa in dadweynaha si wanaagsan loo gaadho inta hwashu socoto oo dhan iyo in si ballaaran loo faafiyoo si loo saxo waxa ka soo baxa.

Nuxurka ama biya dhaca hadalka

Ujeedada kulamada nabada Somalidu waa in ay dib u soo celiyaan xidhiidhada dadka ee ka dhexeeyaa bulshoooyinka iyo soo saarida nidaam sharci iyo kala-dambeeyn. Dib u heshiisiinta waxaa loo tixgeliyaa udub dhexaadka guusha oo waxaa lagu gaadhaa xaaladda oo sideedii hore lagu soo celiyo iyo cadaalad waafiyoo aanay noqon mid cigaab iyo kala aargoosi ah.

Caddeeynta ay masuuliyadaha qaataan kuwii gardarada iyo dagaalka sameeyey waxaa loo arkaa in ay metelayo in ka badan seddex dalool in loo maryo xalka. Malaaq Isaaq iyo Sultan Saciid waxay xoogga saareen in ‘runta la sheego’ ama ‘qirashada xumaan sameeynta’ ay horyaal lagama maamaan ah u tahay in la dego.

Habab nabadeed badan oo deegaan ayaa gaadha heshiisyoo ku saabsan in dib loo sameeyo hay’adaha maamulka.

Ibraahim Cali camber (Cuker) wuxuu sharaxaad ka bixiyey qaababka kala duwan ee ay hay’adahaasi ka qayb qaataan ee ku yaal koonfurta dhexe ee dalka ee weliburbursan.

Cabdiraxmaan shuke wuxuu sharaxay baahiyaha dib loogu soo celinayo xidhiidhka bulsho ee ka dhexeeyaa qabaa’ilka ka dib markii ay burburtay oo uu xukunkiina burburay. Bixinta diyada waa lagu heshiiyey oo mid ka mid ah shaqooyinka odayadu waa in ay ka uruiyan cadadka lagu heshiiyey xubnaha qabiilka, sida uu Malaaq Isaaq uu sharaxay. Arrin weyn oo ah soo noqnoqoshada colaada waxaa dib u dhigi kara bixinta diyada oo waxoogeey heshiisyoo ah oo ay markaa ku jiraan waqt go’an oo lagu bixinayo diyada si arrintan wax looga qabto. Cali Cukeeyr wuxuu soo jeediye qaar ka mid ah waxyaalah ka hor yimi dhismo maamul oo leh qaab aad u deggan oo ka sameysama koonfurta dhexe ee Somaliya.

Inta badan kuwa ku xad gudba heshiisyada waxay ku soo rogaan cuno-qabateeyn, sida ay hoos ku muujiyeen Cabdiraxmaan shuke iyo Malaaq Isaaq. Inta badan, waxaa jira heshiisyoo ku saabsan la socodka iyo maareeynta khilaafyada mustaqbalka.

Soo celinta cadaaladdu waxay taageertaa dib u heshiisiinta bulshada iyada oo masuul laga wada yahay, laakiin waxay yareeysoo masuuliyadda shakhsiga ah. Waxoogeey heshiisyoo deegaanka ah ayaa tan wax ka qabta iyaga oo si gaar ah u sheegaya in xadgudubka wax lagaga qaban doono isticmaalka shareecada Islaamka, halkii laga bixin lahaa diyo. Ibraahim Cali Cukeeyr wuxuu arkay in mid ka mid ah jilicsanaanta heshiisyada degaan ahaan lagaga heshiiyey koonfurta dhexe ee Somaliya ay tahay maqnaashaha hay’ad dhexe ama deegaan ama maamul haya nabada ama xoog ku dhaqan geliya.

Marka la tixgeliyaa, waxyaalah shirarka nabada lagaga hadlayo, ujeedooyinka cad cad ee xoogga la saarayey shirkasta oo nabadeed oo Somalidu hogaaminaysay wuxuu ahaa in la dhammeeyo rabshad oo dib loo sameeyo nabadgelyada dadweynaha. Joojinta cadaawadihii ka horeeyey waxyaalah badan ee la qabanayo, ayaa dib loo xaqijiyyey oo waxaa loo turjumay xabad joojin waqtiga kulanka lagu jiro, oo

talaabooyin ayaa la sooo saaray si loo ilaaliyo nabadgelyadda loona dhiso kalsoonida.

Meelaha hub ka-dhigistu ka hirgashay, sida Somaliland iyo Puntland, heshiis ayaa lagu gaadhad in hubka loo geeyo masuuliyiinta dowlada. Laakiin waxaa jira istaham qasoon oo ay bulshooyinku kaga bixi karaan waxa ay galeen, haddii heshiyyada lagu xad-gudbo, taasi oo keenta kalsooni badan oo heshiiska nabada ah in la joogteeyo. Waxyaalaha Somalidu gashay ee ah waxa ay isla qaateen ee ah hababka nabad sameeynta waxaa laga arkaa masuuliyadda wada-jirka ah iyo maareeynta xabad joojinta iyo ka ilaalinta bulshada rabshada.

Qaab-dhismedka Somaliyeed ee rasmiga ah ee ka baxsan shirarka nabada iyo dejinta khilaafyadda ee jira, rag iyo dumar ku jira qaybaha bulshada oo dhan, ayaa helay dariiqooyin cusub oo wax lagaga qabto waxyaalaha ka hor iman kara nabadgelyadda. Dumarrku gaar ahaan waxay ka ciyaareen door muhiim ah, maadaama ay halgamaayaasha bulshada rayidka ah ee raadinaya inay iskaga dab qaadaan qorsheyayaal cusub oo loogu talo-galay nabadgelyada dadweynaha, sida qoraalada Faysa Jaamac ku sharaxday.

Waxyaalaha aan caadiga ahayn ee ay dadweynuhu ka sameeyeen Muqdisho si loo dejijo rabshada iyo sameeynta hababka deegaan oo ah shrciga iyo kala dambeeynta, waxaa weliba lagaga hadlay waxa uu ku soo kordhiyey Jaamac Maxamed ee ku saabsan ilaalinta xaafada. Jiritaanka muuqda ee suuqa Bakaaraha ee ku yaal Muqdisho waxaa lagu qoray hoos, Kuwani waa tusaalyaal muhiim ah oo ah waxyaalaha cusub ee dhacay si looga gaadho nabadgelyo degaamada magalooyinka.

Waxyaalaha kala duwan ee ka soo baxa Shirarka balbalaaran ee gobol ahaan u dhaca ee ka dhacay Borame oo ku yaal Somaliland 1993 iyo Garowe oo ku yaal Puntland 1998 waxay ahayeen habab siyasadeed oo soo saaray heshiisyoo waqtidheer qaataay oo ku saabsan awood-wadaag. Doorka weyn ee ay ka ciyaareen oday dhaqameedyadu hababka nabadgelyada waxaa lagu qoray qoraalka uu sameeyey Cabdiraxmaan Shuke iyo wareeysiyo lala yeeshay odayada Puntland iyo Somaliland. Shirarkani waxay sameeyeen aragti siyaasadeed oo ah dawlad mustaqbal ah, iyada oo si wanaagsan loogu dhigay jaartarada lagu qeexay qaabka iyo masuuliyadda maamulada dadweynaha iyo sameeynta adeegyadda nabadgelyada dadweynaha. Qaababkani weli kama jiraan koonfurta dhexe ee Somaliya, halka Ibraahim Cali Cukeer uu ka tilmaamay in ay jiraan degaamo dadkii lahaa laga qaaday iyo awooda oo aan si aad ah u dheelitirnayn, oo halkaa looga baahan yahay maamul awood leh si uu u hayo oo uu u joogteeyo heshiisyada.

Ugu dambeyn, hababka degaanku kama go'na siyaasadaha heerka qaran ama gobol. Waxaa si weyn saameeyn ugu yeelan kara qodobo ka baxsan kontoroolka bulshooyinka degaanka, haddii siyaasada ay wadaan siyasiintooda, dadka ka baxsan degaanka (oo ay ku jiraan qurbo-joogga), ama isbedelada ka soo baxaya shirarka nabadda ee heer qaran.

Suldaan Saciid iyo Malaq Isaaq sheekooyin dhex maray iyaga oo boqlaal mayl isku jira, waxay labduba arkaan sida ay u adag tahay in la sameeyo ama loo ilaaliyo nabad marka 'siyaasiinta' ay qayb ka yihiin, iyagoo ah dad inta badan loo arko in ay dantoodu wax walba ka horeeya, cidna aan wakiil ka ahayn oo aan falalkooda masuul ka ahayn. Qoraallada ay qoreen Jaamac Maxamed iyo Faysa Jaamac waxay tusaan qorshayaasha nabadgelyada xaafada ee sida fiican uga sameeyasant Muqdisho oo ay keentay siyaasadaha qaranka iyo ta caalamiga ahiba.

Daraasad cilmiyeedka ay qaaday Interpeace eek u saabsan nabadda waxaa la samayey Jan. 2007. Waxaa samayey cilmi badh yahano ka socda Akaadamiyadda Nabada iyo Horumarka ee Somaliland, iyo Rugta Cilmi Baadhista iyo Horumarka ee Puntland, iyo Rugta Cilmi Baadhista iyo wada hadalka ee koonfurta Somaliya. Qaabka loo samayey diraasadani waa habka Interpeace u samayso cilmi baadhida nabadeed oo ah in la warayto dadka badan 400 oo qof.

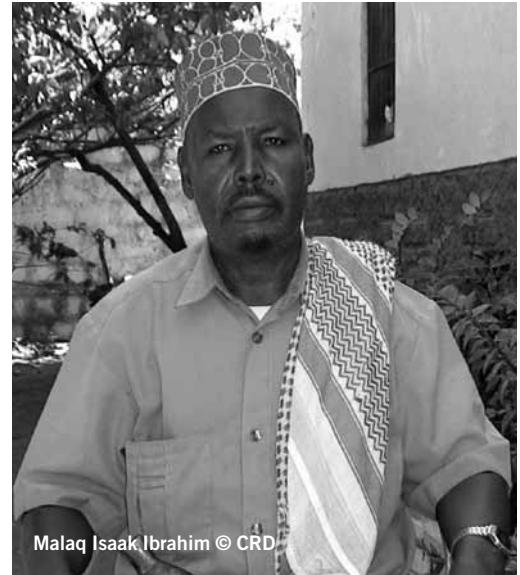
Rugta Cilmi Baadhista iyo wada hadalka (CRD) waxay qabatay diraasad ku saabsan shirarka di u heshiisiinta Somalida iyadoo la kaashanaysa Prof. Ken Menkhaus. Waxaa lasoo saaray shan filim oo ku saabsan cilmi baadhista.

Dr. Pat Johnson oo ah maamulaha barnaamijka Interpeace ee Somaliya tan iyo 2005, hore waxay lasoo shaqaysay OXFAM – GM iyo Hayadda qaramada midowbey (UN) ee Puntland iyo ergeyadda dalaka Yurub ee Nairobi jooga. Qayib weyn bay ka qaadatay daraasadii cilmi baadhista ahayd ee nabadyinta ay samaysay Interpeace oo ay wada qaateen sadexda xarumood oo uga furan Somaliya kuwaas oo di u eega hawlaho nabadyinta ay Somalidu samaysay iyo casharadii laga bartay.

Abdirahman Osman Raghe wuxuu ahaa hoghaya joogtada ah ee wasaarada arrimaha gudaha ee Somaliya ilaa iyo 1989 kii, kadibna wuxuu u shaqayey UNDP. Wuxuu dib ugu soo laabtay Gobolka Somaliya/ Nairobi isagoo ka yimi Canada 1998dii. Wuxuu ka mid ahaa asaasa yaashii iyo gudoomiya ku xigeenkii barnaamijkii la baxay WSP (Markii danbena loo bixi yey Interpeace).qayib weyn ayuu kaga jiraa hawlaho dib-u-heshiisiinta gobolada Somaliya oo dhan iyo geedi socodka diimoqraadiyada ee beelaha Soamliland iyo Puntland.

Dhismaha nabadda konfurta dhexe ee Somaliya

kaalinta odeyaasha

Malaq Isaak Ibrahim © CRD

Waraysigii Malaq Isaak Ibraahim

Maloq Isaak Ibrahim waxa uu ka tirsan yahay Luway qabiil hose oo Rahanweyn ah(Digil-Mirifle) kana tirsan gobolka Baay konfurta Somaliya ee dhexe. Waa odey sare oo la yaqaan, hadalkiisa la maqlo oo la ixtaamo waxaanu ka qaybgalay hawlgalo badan oo gudaha iyo dibaddaba ah oo nabad lagu raadinaayey sagaal iyo tobankii sanno ee tagay ee lagu jiray dagaalka Somaliya.

Sidee ayaad odehy ku noqotay?

Dhaqan ahaan waxa jira saddex waddo oo qof uu ku noqon karo odehy bulshada Digil iyo Midhifle. Tan ugu horaysaa waxay tahay doorasho ay xubnaha qabiilka ama qabiil hoose u ku doorto odehy. Ka labaad waa dhexceltooyo, marka odehy la yaqaan oo magac ku leh qabiilka uu dhinto oo ay markaa xubnaha qabiilku ay boqraan wiilkii uu dhalay odehyu kana codsadaan in uu wado masuuliyaddii aabihii. Tan saddexaad waxay tahay in ay soo magacaabaan madaxda kale waana ta ugu waxqabadka yar saddexda.

Waxa la ii doortay in Malaq aan u noqdo Luway ka dib markii uu dhintay Malaaqii hore waxaanan hawshan aan hayey muddo ku simman shan iyo soddon sannadood.

Maxay ahayd kaalintii aad ku lahayd hawlihii nabadda ee hore?

Sida kuwa kale ee odeyaasha bulshada Digil iyo Midhifle, waxa ay bulshadaydu igu aamintay arrimo iyo masuuliyado ka mid ah hawla nabadraadinta. Kuwaas oo ah in laga hortago lana xalilo rabshadaha labadaba gudaha qabiilkayga, iyo qabaailka hoose yimaadda iyada oo kaalmo laga helaayo odeyaasha kale,

iyo waliba in looga qaybgalo qabiilkayga Luway gudaha, gobol ahaan hawla nabadda ee qaranka. Tan waxaan mar kasta isticmaalnaa *xeer* (Qaynuunka dhaqanka) iyo *Shari'a*.

Waxa kale oo ay masuuliyadaydu tahay in aan bixiyo oo aan soo uruuriyo *diya* (karashyada magta lagu bixiyo) xubnaha ka midka ah qabiilkayga haddii qof ka mid ah qabiilkaygu uu dilo qof ka mid ah qabil kale. Tan waxay la socotaa xeerka dhaqanka ee dadka Digil iyo Midhifle.

Odehy ahaan qabiilka hoose ee Luway, waxa aan ka qaybgalay shan ka mid ah hawlgallo waaweyn nabadraadinta kana mid yihiin isqabqabsigii lahaanshaha dhulka Idaale, rabshadiihii awood-qaybsigii ee Golaha Degmada Dinsor, dagaal ka dhashay daaq dhul oo ahaa degmada Wajid iyo rabshado ka dhacay awood-qaybsi maamulka ah kana dhexeyey garabyo tartamaaya oo ahaa Ciidammada Ka Hortagga Rahanweyn (RRA).

Muxuu yahay kaalinta dhaqameed ay odeyaasha Somalidu ku leedahay nabad-raadinta?

Marka ay odeyaashu helaan warar ah dagaalo la abaabulaayo oo ku saabsan laba qabiil, waxa ay qabtaan in ay soo saaraan

odeyaal ku haboon waxayna u diraan meesha. Inta badan odeyaashu kama mid ah qabaa'ilka dagaalka isku haya. Hawlgal wadatashi ah oo rasmi aan aheyn, waxay odeyaashu ay keenan qaar uga qaybgala qabaa'ilka dagaalamaaya geedka wadahadalka ama deegaan kale oo ku haboon wadahadalka iyo iyo dhedhexaadinta. Haddii ay baahi timaaddo waxa hawlgalka dhedhexaadinta la keenaa madaxda diinta waxa ay leeyihiin awood xagga niyadsamida ah.

Kaalinta dhaqanka ah ee odeyaasha Somalidu ku leeyihiin nabadraadinta waxay tahay in ay cune-qabateen saaraan koox kasta ama qof kasta oo diida hawlgalka nabadda. Tani waxay noqon kartaa iyada oo la ganaaxo kooxahaas ama dadkaa jabiyeen nabaddii, iyo iyada oo si wadajir ah loo ciqaabo kuwa diida inay fadhiistaan dhedhexaadinta nabadda si wadahadal loogu xalilo waxa la isku hayo halkii ay ka ahaan lahayd dagaal. Waxa kale oo caadi ku ah bulshada Digil iyo Mirifle in ay qaataan hantida dadka jabiya nabadda.

Sidee ayay isku beddeshay kaalinta odeyaashu 20 sannadood ee tagay?

Kaalinta ay leeyihiin odeyaashu waxa ka hor imanaayay culees muddo sannado ah, gaar ahaan intii lagu jiray dagaalka shacabka. Hase-ahaatee wali odeyaashu waxay leeyihiin awoodo quwad badan xagga bulshada oo aan la dafiri Karin. Xoog kasta oo qabsaday gobolada Digil iyo Mirifle waxa uu isku dayey in uu xad u sameeyo awoodayada hase-ahaatee qolona kuma ay guulaysan.

Maxay tahay tayada uu u baahan Maxay yahay oday in uu noqdo nabad dhaliye wanaagsan?

Si uu u noqdo nabad dhaliye fiican odaygu waa in uu ahaado wadaad ku dhaqma *Shareecada Islaamka*, oo ixtiraam wanaagsan ku leh bulshada Digil iyo Mirifle, dhedhexaad yahay, daaacad noqdaana qof go'aan wax-ku-ool ah qaata. Waa in aqoon u leeyahay xeerka. *Waxa kale oo u baahan yahay in uu lahaado xirfado fiican oo hadalka iyo kartida in uu qaabilo dad aan aheyn qabiilkiisa.*

Maxay yihiin arrimaha hormuudka ah ay wax ka taraaya nabad-raadin Somalidu hoggaamiso oo guul ku dhammaada?

Waxa aan aad u aaminsanahay in aan guul la gaadheen iyada oo odayedu ay ka soo qaybgalaan oo ay ogolaadaan mooyaane. Si loogu guulaysto hawlgal nabadeed waxa uu u baahan yahay in fursado dheeraad ah la siiyo ganacsatada mudnaanta ku leh bulshada si ay uga qayb galaan. Dadkaasi waxay hawlah Nabadda ay ku soo kordhinayaa fikrado cusub.

Waxa kale oo muhiim ah in la yareeyo kaalinta ay ku leeyihiin dadka dibadda ah. Waa in la yareeyaa dhaqaalaha ku baxaaya hawlah Nabadda. Waxa kale oo lama horaan ah in loo daayo waqtii ku filan oo laga hadlo arrimaha aasaasiga ah.

Maxay hawlgalada nabadu ay mararka qaarkood u fashilmaan?

Fashilaadda ku timaadda nabad-raadinta waxa ka dhalan kartaa arrimo badan. Kuwa ugu muhiimsan waxa ay tahay lacag badan ayaa ku baxda. Nabadda lama iibsan karo. Shirarka nabaddu guud ahaan waxay ku fashilmeen in laga hadlo arrimaha aasaasiga u ah dib-u-heshiisiinta. Tan waa in ay ku jirtaa ogolaanshaha danbiga, in la iscafiyo, dulqaadka iyo in la soo bandhigo danbiyada hore loo galay.

Sidee ayayu nabad ku gaadhaynaa haddii aan laga hadlin arrimaha muhiimka ah ay keenay dagaalka ugu horaantii?

Habka kor-hoos ee lagu isticmaalay dhammaan heliddii nabadda qaranka waxay abuureen faashil. Badankoodu waxa lagu qabtay dalka dibaddiisa waxayna eegeen go'aan degdeg ah halkii ay wax ka qaban lahaayeen waxa dhab ahaan la isku hayo. Waxa jira in la la'yahay wax sii socda oo joogtona ah.

Hawlgalada nabadda Somalidu si liidata ayaa loo qabanqaabiyyey loona maareeyey waxaana ka maqan saldhig aasaas u ah nabad-raadinta. Badankoodu waxay la'yihin kalsooni ay ka haystaan dadka ay matilaayaan, inkasta tani ay waliba ay ka dhici karto hawlah Nabadda ee gudaha. Goobjoognimada xadidan ama maqnaanshaha odayada dhaqanku waa waxyaalaha ugu weyn ee keenay fashilka. Waliba waxa jira la'aanta awood weyn si loo hirgeliyo heshiisyada la gaadhi karo.

Midkoodna hawlgaladii nabad-raadinta ay caalimku wadeen ma keenin nabad waarta ama dawlad shaqaysa. Maxaad u malaynaysaa in ay yihiin sababaha arrintani?

Arrintan maalin kasta waan ka fakiraa. Maxaa dhibaataada Somalija mar kaliya loo xalili waayey si ay u dhammaato? Waxa ay anniga ii la muuqataa inkasta oo bulshada caalamku ay ku bixisay waqtii iyo lacag hawlgalada nabad Somalija midkoodna ma soo saarin hayado macne leh.

Qof kastaa waxa uu doonayaa in uu noqdo madaxweyne iyada oo dalka aan la siinayn mudnaanta kowaad. Waxayna u muuqataa sida ay u eg tahay in adduunka kalena iyaguna ay taageerayaan in si yar lagu dhammeeyo. Waxay madaxda Somalidu badanayaa ay danahooda gaarka ah ka horaysiyyaan danaha qaranka. Qabanqaabiye-yaasha hawlah Nabadda may laheyn aqoon ku filan oo ah dhaqanka Somalida iyo waxyaalaha sababta u ah in uu dhaco dagaalka Somalidu.

Dadkayagan Somalida ahi waxa aan u baahnayn dawlad. Hase-ahaatee waxyaabaha ka soo baxa nabad-raadinta may ay tarjumin codadka bulshada Somalida. Waxay muujinaayeen waxay u baahan yihiin qabanqaabiye-yaashu. Badankoodu waxay aaminsanaayeen ka qaybgalinta kuwa haysta hubka darajooyinka madaxtinimada in ay keenayso xal. Tani ilaa iyo hadda may shaqeyn.

Waxa kale oo aan jeclahay in aan sheego la'aanta taageerada siyaasadda iyo dhaqaalahay ay bulshada caalamka si wax uga soo baxaan hawlaha nabadda Somaliya.

**Sidee ayay odeyaashu wax ugu darsan karaan
dib-u-heshiisiinta qaranka?**

Odeyaasha dhaqanku waxay wax ku darsan kari lahaayeen dib-u-heshiisiinta qaranka Somaliyed haddii la siin lahaa fursad oo la maqli lahaa codkooda. Tusaalooyinka fiicani waxay yihiin maamulada gobolada Somaliland iyo Puntland, meesha odeyaasha dhaqanku ay suurtogeliyeen in ay abuuraan nabad iyo degganaasho. Gobolada Baay iyo Bakool waxaanu ka qaadanaa kaalin firfircoor si aan dhisno maamulka gudaha iyo ilaalinta nabadda iyada oo maamulku ka maqan yahay.

**Muxuu yahay aragtidaada lagu gaadhi lahaa in si buuxda
looga soo kabto arrimaha ah nabadda, degganaanshaha
iyo qaranimada?**

Haddii go'aamada dagaalku uu ka bilaabmo heerka u hooseeya iyo hab ah hoosta ilaa korka, Somaaliya waxay awoodi doontaa in ay ka bogsooto rabshadaha hadda jira. Waxa aan si weyn u aaminsahay in Somaliya helayso nabad. Dibaatooyinka hadda aan arkaynaa waxay waayo-aragnimo u noqon doonaan Somaliyada mustaqbalka. Waan ku niyad-samahay in Somaliya fiicani ay imanayso, inkasta oo laga yaabo in ay tartiib noqoto.

.....
Waraysiga waxa qaaday Rugta Cilmi-Baarista iyo Wada-Hadalka.

Hawlgalladi nabadda bulshada ee koonfor dhexe Somaliya

Professor Ibrahim Ali Amber ‘Oker’

Xarunta Cilmi-baarista iyo Wada-tashiga

Waqtigii lagu jiray muddadii dheereed ay Somaliya ku jirtay la'aanta dawlad qaran oo macne leh, Habab badan oo kala duwan ahna dawladnimada gudaha ayaa ka soo baxay koonfurta dhexe ee Somaliya. Dhismayaasha waxyar laga ogyahay ayaa laga qabanqaabiyyey heerka maxaliga waxayna abuureen ilaa heer ah degganaansho iyo nabadgelyo wada noolaansho ah oo ka dhxeeyaa dadka kala duwan helayna guulo kala duwan.

Ilaa iyo 1991 waxa jiray qabanqaabooyin nabadda gudaha ah oo ka badan 90 oo lagu qabtay koonfurta dhexe ee Somaliya oo loo isticmaalay hawlgalada dhaqanka ee dhexdhexaadinta gudaha iyada oo ay hoggaaminayaan odeyaasha dhaqanku, aqoonyahanno Islaamiya iyo kuwa hantida ku leh. Marka laga saaro hawlgaladii badnaa ee ku salaysanaa bulshada, dhawr arrimood ayaa ka hor yimid in nabaddu ku waarto gobolka.

Maqaaladani waxay muujinaysaa noocyaha kala duwan ee nidaamyada dawlanimada ee laga heli karo koonfurta dhexe ee Somaliya waxayna sharxaysaa noocyada kala duwan hawlgaladii nabadda ee gudaha iyo gobolka. Waxayna ku qoran tahay diraasad buuxda oo ah hawlgaladii nabadda ku salaysnaa bulshada ee Xarunta Cilmi-baadhista iyo Wadatashiga, degganaa koonfurta dhexe ee Somaliya, lana qabtay 2007.

Nidaamyada maamulka maxaliga ah

Ilaa iyo markii ay dhacday dawladdii Somaliya waxa konfurta dhexe ee Somaliya ka jiray nidaamyo maamulo gudaha ah oo aad u kala duwan. Shan nooc ayaa laga sooci karaa iyada oo la eegaayo waxay ku kala duwan yihiin asalkoodu iyo ujeedadoodu.

Tan kowaad, uguna horaysay, waxa lagu sameeyey hawlgalkii nabad-ilalinta Somaliya ay abaabulkeeda lahayd Jimciyadda Quruumaha midoobey (UNOSOM, 1993–95). Waxyaalihii ku qornaa heshiiskii 1993 ee UN ka soo saartay Addis Ababa, waxa UN ay taageertay in la habeeyo maamulada degmo iyo gobol, lana socodaan ciidamo booliis ah Hiiraan, shebeelada hoose iy dhexe iyo gobolada Baay iyo Bakool.

Ka dib markii UNOSOM ay ka tagtay 1995kii qaar ka mid ahaa maamulada degmooyinku way jireen, Matalan Hiiraan iyo gobolada Benaadir, hase-ahaatee waxay ahaayeen kala heer xagga awoodda iyo la'aanta dhaqaalaha si loo helo xukun ama ay keenaan adeegyada.

Nooca labaad ee Qaababka maamulka waxay yihiin kuwa ay madaxda kooxaha awoodda badan ku maamulaayeen(qabqable-yaasha dagaalka) meelaha ay xukumaan, sida shebeelada hoose iyo dhexe iyo qaybo ah gobolada Jubada dhexe iyo hoose. Maamuladaasi waxay qaadi jireen cashuurta waxayna sameeyeen ammaan hase-ahaatee may jirin adeegyadii dadku.

Nooc saddexaad waxa uu yahay qaababka ku salaysan bulshada ee lagu dhisay hawlgalo ah wada-xaajood oo ay ka soo qaybgaleen madaxda dhaqanka iyo diinta iyo kuwa kale oo maalqabeenno ah. Kuwaasi waxa jireen, matalan, Beledweyn oo Hiiraan ah iyo Guriceel oo gobolka Galgaduud ah.

Nooc kale oo ah maamulka gudaha waa ka ku yimid maxkamada Islaamiga ee qabaa'ilka. Kuwaasi waxay ka jireen tiro meelo ah, sida waqooyiga Muqdisho, Belet Wein

Odayaasha oo bulshada la kulmay oo uga waramaya nabadayintii Mudug
yo Galgudud © CRD

iyo Shabeelada hoose, waxayna isku-taxalujiiyen in ay ka abuuraan nabad. Wuxuu maal-gelinaayey kooxa ganacsato ah oo lala xidhiidhiyo qabil hoose oo gaar ah waxayna hantiyeen taageerada dadweynaha iyaga oo buuxiyey halkii uu baxay maamulku iyo nabadgeleyadu dalkan haligmay.

Ugu danbeyn waxa jiray nidaamyo ah xukunka oo ay dhedhexaadiyeen madaxda diinta iyo dhaqanka ee maxaliga ahi, kuwaas oo qaatax hoggaanka in la xaliyo dagaalada gudaha ah iyo abuurista waxoogaa degganaansho ah. Kuwaasi waxay yihiin hayado iska yimid oo loo qabanqaabiye in ay wax ka qabtaan dhibaato gaar ah, hase-ahaatee meelaha qaarkood waxa laga yaabaa inay noqdaan qaab raaga, sidii ka dhacday xalinta Beletweyne.

Hawlgalada nabadda

Daraasaddii CRD waxa lagu ogaa day in halgalada nabaddu ee gobolo kala duwan ay ku kala duwan yihiin isu eegidda culeeska uu leeyahay xidhiidhka ay leeyihiin qabaa'ilku iyo qabaa'ilka ka fircama, dhaqaalaha gobolka iyo saameenta ay ku leeyihiin siyaasadda qaranka. Matalan, ugu dhawaansho boqolkiiba afartan hawlgaladii guduhu ay diiwaan gelisay CRD waxay

ka dhaceen gobolada Jubbada hoose iyo dhexe. Tani waxay muujinaysaa xaqiqada ah in goboladaasi ay deggan yihiin in ka badan 19 qabaa'il Soomaali ahi waxaana ay leeyihiin dhaqaale qani ah oo beero iyo xoolo ka kooban.

Haddii la barbardiyo 13 boqolkiiba oo ahaa hawlgalladii guduhu waxay ka dhaceen gobolada dhexe ee Galgaduud iyo konfurta Mudug, ahna meelo dadku isku dhaw yihiin oo dhqaalaha dabiiciga ahi yar yahay si uu u soo jiito tartan ama in ay soo jiitaan dadka imanaaya. Waliba, dagaalada ka dheddhaca qabaa'ilka gobolkan waxa lagu waday inuu ka dhaco Muqdisho. Xoogga ciidan ee qabaa'ilku ku leeyihiin meel waxay waxyeli kartaa in laga abaabulo gudaha, sida ay noqon karta kaalinta siyaasiintu heer qaran ama xubno ah ganacsato oo laga yaabo inay qabtaan ama is hortaagaan hawlgalada maxaliga ah.

Dhacdooyinka siyaasadda ee ka baxsan arrimaha gudaha waxa kale ooo ay caawiyeen in la qabto hawlgalo ah nabadda maxaliga ah. UNOSOM maamulkeedii siddeed ah hawlgalada dhedhexaadinta gobolada ee koonfurta dhexe Somaliya ayaa ku yeeshay saameen wax-ku-ool ah nolosha dad badan.

Sannadkii 1999 markii Ciidankii Ka hortagga Rahanweyn (RRA) ay tirtireen qabsashadii Hussein Caydiid ee gobolada Baay iyo Bakool, waxa la qabtay hawlo nabadeed oo isdaba jooga oo ahaa bulshooyinka Digil iyo mirifle. Wawa muddadaa la dhammaystiray in ka badan shan dib-u-heshiisiino maxaliya oo muuqda. Dhammaadkii 2004, soo dhawaadkii dhammaystirkii hawlgalki dib-u-heshiisiinta e Kenya, waxa kale oo la abuuray hawlgalo kale oo isdabajooga iyada oo la eegaayo in la abaabulo dawlad qaran.

Hawlgalada nabadda ee maxaliga ah

Hawlgalada nabadda ee Somalia intooda badan waxa lagu macneen karaa ‘bulshaawi’. Taas oo ah, waxay tilmaamaan dagaalada ka dhaca dhul la wadaago, dhqaalaha xoolaha, ama dilitaan ah aargoosi oo la xidhiidha qabaa’ilka. Waxay caadiyan ku lug leeyihiin dadka ku nool tuulo, magaalo ama degmo iyo inay wax ka qabtaan dagaalada ka dhexdhaca qabiil ama qabiil-hoose ee dhulkaa.

Waxa tusaale ah dagaalkii ka dhacay Hiiraan ee u dhexeeyey qabaa’ilka hoose Afi iyo Abtisame qabiilka Gaaljeceil kuna saabsanaa aanoojin aangoosasho ah iyo kufsi, kaas oo ku fiday Beledweyne burburiyey dhismeyaal ah xagga galbeed ee magaalada. Odeyaasha qabiilka, madaxda diinta, dadka ganacsiga iyo kooxaha shacabka ee meesha ayaa taageeray heshiis ah dib-u-heshiisiin ka dhexaysa labada qaybood. Tan waxa lagu dhammaystiray tuulada Buqda-Aqable ee u dhaw Buloburde sannadkii 2005 walina wuu jiraa.

Tusaale kale waa dagaalkii dhulka ee ka dhacay tuulada Kulun jareer, u dhaw Baidao, iyo dhulka daaqa ah ee u dhaw, kaas oo dhaqan ahaan ka dhexeeyey qabaa’ilka Jiron iyo Hadame kana tirsan qabiilka Digil iyo Mirifle. Horraantii 1990, labada kooxood waxay ku dagaalameen cidda leh tuulada iyo xuquuqda daaqa. Madaxdii diinta iyo dhaqanka iyo haweyn ayaa abaabulay inay taageeraan hawlgal ah dib-u-heshiisiin si loo abuuro wada-noolaansho, kaas oo guul lagu dhammeeyey 1994 tuulada jaarka la ah Labaatan Jirow.

Hawlgaladii nabadda ee gobolka

Hawlgalada dib-u-heshiisiin ah ka kooban dad ka tirsan laba ama ka badan gobolo ahi waxay ka dhaceen qaybo badan oo ah koonfurta dhexe ee Somalia. Kuwaasi waxay u taagan yihiin wax cad oo ay dhigteen dadka ku lugta leh waxayna ku yeelanaysaa saameen wanaagsan dad badan marka ay guulaystaan. Tusaale hore waxa uu ahaa heshiiskii ee nabadda ee ka dhacay Mudug 1993 kana dhexeeyey qabaa’ilka Habargidir ee Galgaduud iyo konfurta Mudug iyo qabaa’ilka Majeerteen waqooyiga Mudug, kaas oo dhameeyey dagaaladii waaweynaa ee maleeshiya dhinaca kale ee xadka.

Hawlgal kale oo ahaa nabadda gobolka oo la xasuustaa waa shirkii Kismayo ee 1994 ay qabatay UNOSOM kaas oo dhammaan sagaal iyo tobanka qabiil ee Jubbadha dhexe hoose ka soo qaybgaleen. Shirkii nabadda ee Baardheere 1993 waxa abaabulay odeyaasha qabiilka Digil iyo Mirifle ee gobolada Baay iyo Bakool iyo odeyaasha qabiilka Mareexaan, si loo joojiyo dagaalada daaqa hantida biyaha. Dadkaasi si wadajir ah ayey u noolaayeey, iyada oo loo isticmaalaayey heshiiskii Bardheere in loo dhugto arin kasta oo dhexdooda ka dhacda.

Shir goboleed kale oo muhiim ahaa qabaa’ilka Hawiye waxa lagu qabtay Beletweyne bishii Oktoobar 1998 ilaa iyo Juun 1999. Kan waxa abaabulay oo martigeliyey oday dhaqameed la ixtriaamo oo magac weyn leh, marxuumkii Ugaas Khalif ee ahaa qabiilka Xawaadle. In ka badan 650 ergo ayaa ka soo qaybalay iyaga oo muraadka ay leeyihiin uu ahaa in dib-u-heshiisiin la dhexdhigo qabiilka Hawiye iyo qabaa’ilka kale. Marxaladihiisii ugu danbeeyey, siyaasiintii ayaa ku tartamay hoggaanka hawlgalka iyo hawlhiina ugu danbeyntii way fashilmeen. Siday tahayba, waxay wanaajisay ganacsigii dhexyaalay gobolada waxaanu muujiyey qiimaha ku jira hawlaho lagu dhiso habka ah kor-hoos loo eego dib-u-heshiisiinta.

Dhawaantan hawlgalkii dib-u-heshiisiinta ee ahaa Fabraayo 2006 ilaa iyo Fabraayo 2007 kana dhexeeyey Sacad iyo Suleyman qabaa’ilkooda hoose waxa uu ku dhammaaday dagaal culus oo la isku dhuftay oo ka dhexeeyay labada kooxood galgaduud iyo konfurta Mudug.

Siyaasadda dib-u-hehiisiinta

Hawlgalada nabadda ee gudaha qaarkood waa siyaasad aan qarsooneen, waxay doontaa qaybsashada awood iyo isku taxalujinta sugidda maamulada gudaha iyo dhaqaalaha wax-kuoolka ah. Dhaqaalaha sare iyo dadka badan ee lugta kula jira ayaa ku keeni kara iska horimaadyo muuqda dhexdhixaadinta qaar badanina way fashilmeen. Tusaale, sannadkii 1994 ergooyirnkii dhammaan qabaailka gobolka Jubada dhexe waxay la kulmeen siyaasiintii hore iyaga muraadkoodu yahay in ay xalilaan khilaafadka iyo habeynta maamul gobol. Ugu danbeyntii wax heshiis ah lama gaadhin.

Tusaale kale waxa uu ahaa shirkii Garbaharrey ee 1996 ay ka dhexeeyey qabaa’il hoosaadyada Sade ee qabiilka Mareexaan gobolka Gedo, loola dan lahaa in la abuuro midnimo iyo dhisidda maamul maxali ah. Mar labaad odeyaasha qabiilka iyo madaxda kooxda ciidamada, Jabhadda qaranka Somaliyed (SNF), waxay ku fashilmeen in heshiis la gaadho. Sannadkii xige shir nabadda ah oo u dhawaa Bulo Xaawa ayaa ka shaqeeyey siyaabo ay awooddha ku qaybsadaan SNF iyo kooxda ciidanka, Al itixaad Al Islaamiya, hase-ahaatee kanna waxa uu ku dhammaaday fashil.

Waxa kale oo jira tusaalooyin ah dib-u-heshiisiinno siyaasadeed oo lagu guulaystay kana dhacaayey heer gobol. Tusaale waxa ah shirkii nabadda Wajid ee 2006, markii heshiis laba kooxood oo hoos imanaayey RRA ay horseeden dib-u-heshiisiin bulsho oo ka dhex dhacday qabaa'ilki iyaga taageeraayey.

Dagaal ayaa ka dhacay qabiilka Digil-mirifle dheddooda sababta oo ah iyada oo ay kala baxeen madaxda RRA. Kuwaasi waliba waxay saameeyeen inaad loogu qaybsamo TFG dii oo la geeyey Baidao (halkii la geyn lahaa Muqdisho). Waxay keentay dagaal culus oo ka dhex dhacay labada garab ee RRA, kaas oo markaa u gudbay dagaal qabiil oo ballaadhan kuna jiraan inta badan qabaa'ilka hoose Digil-Mirifle.

Odeyaasha mansabka leh ee qabiilka (*Malaqyo*), odeyaasha Asharaf, madaxda diinta, aqoonahanno iyo kooxo ah haweyn oo dhammaantood soo dhexgalay oo abaabulay dib-uheshiisiin siyaasadeed oo dhexmarta qaybaha ku tartamaaya tuulada Samandheere, kaas oo si guul ah ku dhammaaday.

Waji labaad oo ah hawlalkan di-u-heshiisiinta ayaa Wajid loogu qabtay dhammaan saddexda hoggaamiye ee RRA, uu ka danbeeyey shir gobol oo ahaa dhammaan qabaa'ilka hoose ee meeshaa, si ay u adkeeyaan midnimada iyo nabad ka dhex dhalata bulshada qabiilka Digil-mirifle. Guushii ka soo baxday hawlalka ayaa suurtogeliyey TFG in ay dib u degto Baidao, iyada oo ay martigeliyeen dhammaan kooxaha iyo bulshada dhulkaa. Tani waa tusaale xiiso ku leh hawlalka dib-u-heshiisiinta siyaasadda oo u beddelmaysa dib-u-heshiisiin bulshanimo oo dadka dheddooda ah.

Dhibaatooyinka hortaagan xoojinta nabadda

Inkasta oo hawlalo badan oo ah nabadda gudaha uu jiray koonfurta dhexe ee Somaliya, may horseedin in ay abuuraan qaabab dawlad muddo dheer jirta oo la mid ah kuwa ka dhashay Somaliland iyo Puntland. Waxa hubaal ah in odeyaasha dhaqanku ay kaalin weyn ka qaateen dhexdhexaadinta iyo maamulidda isdhexgalka gudahooda iyo mujtamacyada maxaliga ah dheddooda. Hadana waxyaalo dhowr ah ayaa shaqadooda dhibaato galley.

Tan kowaad, madaxda kooxda qabiilka ku salaysan ee awoodda badan (qabqableyaasha) ee ka soo baxay dagaalkii koonfur dhexe ee Somaliya ayaa si joogto ah uga horjeeday awoodaha odeyaasha dhaqanka. Intii lagu jiray muddadii dheereed ee qalalaasaha iyo sharci la'aanta, madaxdani, oo la soo raaciyo siyaasiinta iyo dadka ganacsatada ah, waxay danahooda u qorteen maleeshiya hubaysan. Waxa kale oo ay kor u qaadeen odeyaasha iyagu ay doonaayeen, kuwaa oo ay ka maqnayd ogolaansho gudaha iyo iyaga oo lagu quudhsaday nidaamka madaxnimo ee jiray.

Ka hor intii dawladdii dalku aysan dhicin, awoodda bulshada miyiga waxa dhexdhexaad jiray caaqilo dhaqan iyo odyeaal, kuwaas oo ay taageeri jireen hayadaha dawladda ee nabadsugiddu. Waxqabadka qaynuunka dhaqanka ah iyo xeerarka macaamilka waxa diciifiyey kuwan ah 'ganacsatada dagaalka', ee isticmaali jiray xeelado ah 'qaybi-oo-xukun' odyeasha qabaa'ilka iyaga oo dabasocda muraadka ay leeyihin.

Ku tiirsashada bulshada caalamka ee madaxda kooxaha hubaysan ay ka dhigteen kuwa kowaad ay ka tarjuma Somaliya iyo ahna kuwa la arko ee ka ergeeya deegaanadooda ayaa abuuray dhibaatada siina masaxay awoodihii dhaqanka ee taagnaa. Dahiye Uulow, oo ah odoy magac ku leh Beledweyne, ayaa sheegay in "soo bixitaanka qabqable-yaasha hubaysan iyo dadka ganacsatada ah waqtigii uu socday dagaalka shacabku ayaa ah sababta kowaad ay fashilka tijaabooyinkii lagu daminaayey dagaalada maxaliga ah ee Somaliya".

Dibaato kale oo culusi waxay ahayd kala bixii iyo aamin-darradii ka dhacday qabaa'ilka dheddooda, taas oo horseeday in qabaa'ilka yaryari ay ku tiirsadaan madaxdooda. Dhaqan ahaa odeyaasha qabiilku waxa loo arkaayey in ay masuul ka yihiin hubinta wada-noolaanshaha bulshada dhammaanteed iyo in ay shaqadoodu noqoto in ay xaliyan dagaalada gudahooda ah. Siday tahayba xaaladii dagaalkii shacabka ayaa keenay in odeyaasha qaarkood ay u abaabulaan maleeshiyada qabiilkooda in ay gudaha iyo dibaddaba dagaal ku qaadaan oo ay garab siyyaan xigtadooda, xitaa markay iyagu gardaroonaayeen.

Marka la eego dhaqanka Somalida, caddaynta masuuliyadda – "Anigaa gardaroonaaya" – kooxda sheegataa way ku adagtayah in ay ku guulaysato go'aanada dhaqanka ah ee dagaalada. Haddii qolada ka masuulka ahi diidaan inay qirtaan in ay iyagu yihiin kuwii gardarooday, had iyo goor hawlalka dib-u-heshiisiintu wuu fashilmaa.

Calaamad kale oo muhiim ahayd waqtiji dagaalkii shacabka meelo badan oo koonfurta dhexe Somaliya waxay ahayd burburkii qanuunkii caadada u ahaa dhaqanka (*xeer*) ee dhaxyii bulshooyinka adhi-raacatada iyo beeralayda. Rabshadaha ka dhaca bulshada miyiga ee ku saabsan in la wadaago daaqa ama biyaha iyo dhulka beeraha ayaa caadiya qabaa'ilkuna way isku kacaan.

Xaaladaha badankooda *Xeer* ayaa ka jira kooxaha wada nool ee maamula xidhiidhka bulshada iyo helitaanka manaafacaadka dadweynaha. Ka hor intii uusan dhicin dalkii Somaliya dagaalada noocan ah waxa badanaa si guul ah u soo dhexgali jiray odeyaasha iyaga oo isticmaalaaya *xeer*. Xubin kasta oo qabiil ka tirsan (ama qabiil) ee diida dhexdhexaadinta waxa uu ka kasbdaa cune-qabateen *qabaa'ilka arinta ku jira*.

Fulinta qaynuunka dhaqanka ee xaaladaha wuxuu ku taagan yahay awoodda qiyaasan ee ka dhexaysa qabaa'ilka. Siday tahayba hubsiinta qabaa'il kala duwan waqtigii Siyaad Barre iyo dabadii waxay dadka beeralayda noqdeen qaar ku liita ciidamada marka loo eego kooxaha adhi-raacatada ee sida fiican u hubaysan.

Waliba, sannadiihii hore ee dagaalka waxay bulshada beeralaydu la kulantay inay qabsadaan qabaa'ilka xagga ciidanka ka awoodda badan ee aysan la laheyn wax xidhiidh ah ama xeer. Xaaladaha, iyo maqnaanshaha ilaalinta dawladda, xuquuqdii kooxaha liitay waa la kor maray.

Dheelitir la'aan xagga awoodda ee dhextiil dagaalka kooxaha waxay noqdeen dhibaato hortaal dib-u-heshiisiinta iyada oo laga yaabo in ka xoogga weyni uu keeno shuruud aan caqliga galin, abuuro iska-horimaad ama si kaleba u dhaqmo inuu kharbudo hawlgalka dib-u-heshiisiinta.

Xaladda xoolo-raacatadu ay yihiin kuwa gardarrada wada, odeyaasha bulshada beeralaydu waxay doonaan in aan la qaban shir si looga wadahadlo arrinta sababta oo ah waxay filayaan in wax yar uga soo baxaan kuwa aadka uga xoogga badan. Siday tahayba, haddii ka gardarrada wadaa uu yahay bulshada beeralayda, qaynuunka dhaqanka ayaa la isticmaalayaa waxaana la bixinayaa magdhaw si nabadda loo soo celiyo.

Fulinta qaynuunka caadada loo leeyahay waxyalaha dhaqanka ee la isticmaalo ayaa caawiyey in degganaansho la helo meelaha qaarkood konfurta dhexe ee Somaliya, hase-ahaatee xaalado badan halka ay jiraan xidhiidh aan sinnayni oo ka dhexeeyaa dadka waxa uu noqdaa mid hoos uga dhacay dib-u-heshiisiin dhab ah.

Waxyeelada uu gaystay dagaalka shacabku waxa uu ahaa isaga oo hoos u dhigay Xeerkii ilaalinaayey dadka jilicsan – *Birmageydo*, ‘kuwa laga dhaafay waranka’. Kuwan waxa ku jira haweenka, carruurta, waayeelka, odeyaasha mansabka haya iyo madaxda diinta, iyo wufuudda nabadda. Jabinta xeerarkan ee isdaba-joogga ah waxay dacifiyeen hawshan mudan ee ah xukunka dhaqanka waxaan keenay dhimashada dadkaa caadi ahaan loo aqoonsan lahaa ‘ka nabadgeli dhibaato’.

Nabad waarta

Dagaalada bulshada ee ku saabsan dhaqaalaha maxaliga ah ayaa aad u kordhay waqtigii dagaalka taas oo ay ugu wacneyd burburkii xeerarka dhaqanka ee xukumaayey xidhiidhka bulshada, barakaca qasabka ah ee dadka, qabsashada dhulka ee kooxaha hubaysan iyo sida fududeey lagu helaayo hubka. Isku dheelitir la'aanta helitaanka hubka ayaa macniihiisu yahay in qabaa'ilka sida weyn u hubaysan ay u xoog sheegtaan kuwa

jilicsan oo ay qabsadaan dhaqaalaha markii hore la wada isticmaali jiray.

Labaatankii sannadood ee tagay waxa la arkay tartan weyn oo dhex yaalay dadka si loo uruursado hubka culus oo la noqdo xogga ka taliya meeshaa. Iyo, dadka liita oo helay hubka qaarkii, waxa la sii waday dagaaladii.

Fikrad caadiya oo dhex socotay hawlgaladii nabadda ee koonfur dhexe ee Somaliya ayaa ah baahi loo qabo xukunka dalka oo shaqaynaaya si loo xoojiyo heshiisyadii dib-u-heshiisiinta ee gudaha iyo heer qaran. Siday tahayba haddii awooddan dalku aan lagu maamuleen danaha dadka, waxa kale oo ay noqonaysaa mid abuurta dagaal.

Hawlgalada nabadda ee maxaliga ahi waxay muujiyeen in ay ku wakan yihiin maareenta nabadsugidda meelo badan oo ah koonfurta dhexe ee Somaliya. Hase-ahaatee waxay waayo-aragnimadu inna tusaysaa heshiisyada nabadda gudaha ee sida adag lagu helay laguna gaadhay farasamooyinka dhaqanka ee go'aanada dagaaladu waxay yihiin qaar ay u sahlan tahay in ay xaqiraan kooxaha hubaysani, madaxda ganacsigu iyo kuwa kale ee awoodda weyn. Muddada dheer waxa nabaddu u baahan tahay maamul dawladeed oo ilaaliya.

Ibrahim Ali Ambar ‘Oker’ waa madaxa cilmi-baarista ee xarunta cilmi baartista iyo wada-hadalka Muqdisho Somaliya.

Waraysiggi

Sultan Said Garase

Suldaan Saciid waa oday dhaqameed ixtiraam mudan oo dadka wax u sheegi kara oo ka yimi magaalada Garoowe ee gobolka Nugaal ee ku yaal Puntland. Wuxuu ka qayb qaataay habab nabadeed fara badan oo ka dhacay waqooyi-bariga Soomaaliya oo ay ku jiraan kuwii lagu keenay sameeynta dawladda Puntland ee Somaliya ka dhacay 1998.

Waa maxay doorka odaygu?

Oday noqoshadu waa dhaqan Soomaaliyeed oo waqtii badan horteed sameeysmay, markaa oo aanay jirin wax dowlad ahi oo uu dadku u baahday in ay joogteeyaan qaab kala dambeeyn ah oo ku saleeysan go'aan wadaag.

Xataa haddii dawlad casri ahi sameeysanto, habkii dhaqanka ahaa ee la isku xukumayey wuu sii soconayaa, maxaa yeelay dowladnimadu kama jiri karto meel walba. Wuxaanu ognahay in dadka Soomaaliyeed badankoodu ku nool yihiin dhulka miyiga ah. Dadka magaalooinka deggani waxay ku tiirsan yihiin dhaqaalaha miyiga, maadaama aan dalku lahayn warshado ama dalagyo ka soo go'a beeraha oo laga faa'iido karo, marka laga reebo dhulka ku yaal labada webi ee ku yaal koonurta.

Markaa noloshu waxay ku tiirsan tahay xoolo dhaqashada. Bulshada reer miyiga ah waxaa laga yaabaa inay magaalada u jirto ilaa 300 kilomitir. Bulshada sidaa ahi waxay u baahan tahay hoggaan iyo go'aan sameeyayaal ilaaliya kala dambeeynta. Fikirka ka dambeeya hoggaan dhaqameedka hadda jira waa siddii ay ahayd waqtiyadii hore oo kale, si ay ugu adeegto bulshooyinkaa.

Muxuu ahaa doorkaagu hababkii nabadda? Maxay ahaayen khilaafyada aad wax ka xalisay?

Marka warar dhibaato xambaarsani soo gaadhaan oday weyn, wuxuu isla markiiba xoogga saaraa in uu qaboojiyo isaga oo u isitmaalaya wax kasta oo uu haysto. Wuxaanu u aragnaa in dhismaha nabadu yahay ujeedo fiican oo si lama filaan ah hawlaho loo qabta. Haddii aynu hayn lahayn qoraaladii

Sultan Said Garasse oo ka hadlaaya waxqabadka madax dhaqameedka ee dhisida nabadda, Garowe, Puntland. © PDRC

wixii aynu sameeynay labaatankii sanno ee ina soo dhaafay, waxaa hubaal ahaan lahayd in aanay jirin maalin keliya oo ina dhaaftay inaga oo aan xalin ugu yaraan seddex khilaaf oo jira. Wuxaannu si buuxda ugu hawlaneeyn shaqooyinka dhismaha nabada labaatankii sanno ee ina dhaafay intii lagu jiray oo dhan. Annagu odayaal ahaan, siyaasadi nama wado, oo ma raadino in wax faa'iido ahi naga soo gasho adeegyadayada. Wuxaannu u qabanaa shaqadayada faa'iidada iyo daryeelka dadkayaga. Waxaa jirta odhaah: "wanaaga waxaa lagu qiyaasaa inta aad ka bixiso qaybtaada (waxa aad adigu qayb ahaan u hesho)".

Waa maxay doorka dhaqanka ee odayada Soomaaliyeed ka ciyaraan dhismaha nabada?

Odaygu door weyn ayuu ka ciyaraa dhismaha nabada. Soomaalidu wxay leedahay odhaah ah "Illaahayow ha nagu ridin meel qoddax leh, annaga oo lahayn sidda lagaga baxo qodaxda". Tani waa duco lagaga duceeysto in aad joogto meel ay joogaan kuwa xumaatada sameeyaa oo keliya oo aan qofna u istaagin cadaaladda.

Bulsho kasta dhexdeeda waxad ka heli kartaa nooc kasta oo dad ah, qaar wanaagsan iyo kuwo xun-xunba. Haddii aanay jirin dad xumi, looma baahdeen oday weyn. Doorka odaygu waa in uu ka dhex sameeyo cadaalad dadka. Si taa loo sameeyo, wuxuu marka hore isku dayaa in uu qaboojiyo khilaafka islamarka uu bilaabaabmaba. Markaa ka dib, wuxuu u yeedhaa maamulka jira ee ugu dhow. Haddii maamulka jira aan la gaadhi karina wuxuu la xidhiidhaa wax-garadka si ay uga caawiyaan deminta dhibaataadaa. Dhaqanka Soomaalida su'aasha ugu muhiimsani ma aha 'maxaa dhacay?' laakiin 'sidee ayey u dhammaatay?' Doorka odaygu markaa waa in uu si joogto ah diyaar ugu yahay si uu uga jawaabo khataraha

ku imanayaya nabadda. Wuxuu leeyahay ilo uu si wanaagsan warka uga helo oo wuxuu ku jiraa kuwa ugu horeeya ee dhacdooyinka ogaada isla marka ay dhacaan.

Siddee ayaa doorka odaygu isku-bedbedelay 20kii sanno ee ina dhaafay?

Waxaan rumaysnahay in doorka odaygu uu si aad ah u kordhay labaatankii sanno ee ina dhaafay. Tan maxaa yeelay doorka odaygu wuxuu isla bedelaa irada dhibaatooyinka oo waxa ina qabsaday dhibaatooyin aad iyo aad u badan.

Waa maxay waxyaalaha wanaagga ah ee oday u baahan yahay inuu yeesho si uu u noqdo nabad sameeyey wanaagsan?

Si loogu doorto oday la caleemo saaray, qofku waa in uu ahaado mid Illaahay ka cabsanaya oo cadaalad sameeya. Ka cabsiga Illaahay wuxuu ka dhigaa mid qadarin mudan oo ku sameeya waxyaalaha wanaagsan dareen cadaalad leh. Waxaa jirta odhaah: “dad aan cadaalad lahayni waxay u kala firdhaan sida deerada!” lahaanshaha sifaha wanaagsan, odayga wanaagsani wuxuu u noqdaa ‘aabbe’ dadka hoos yimaada oo dhan, iyada oo aan eegin halka siyaasadoodu ku xidhan tahay ama diinta la rumaysan yahay.

Astaamaha kale ee muhiimka ah ee odayga wanaagsani leeyahay waa indheer-garadnimo, go’aan qaadasho wanaagsan iyo samir lahaansho. Samirku gaar ahaan waa muhiim, maadaama odaygu inta badan si aan hagaagsaneeyn looga hor jeedsado oo la af lagaadeeyo ama xataa si ula kac ah loo boobo ama loo dhaco. Waa in uu samir yeeshaa waqtiyada noocaa ah. Odayga wanaagsani waa in uu sameeyn karaa in uu wax huro, isagoo marmarna xoolo ka qaadaya xubnaha qoyskiisa ah oo siinaya dadka kale si ay u joogteeyaan nabada.

Waa maxay arrimaha ugu wanaagsan ee wax ku kordhin kara habka nabada Soomaalidu hogaaniso ee guuleeysta?

Waxay u muuqataa in aan waxba shaqeeyn si dib loogu xaliyo khilaafka Soomaaliya. Anagu Soomaali ahaan, dhib ayaa nagaga imanaysa shakhsiyadaha ama kooxaha ay wadaan oo keliya dano siyaasadeed ama qofnimo. Waxaa laga yaabaa in ay suurtgal tahay inaad aragto waddan wada karaaniyo ah, laakiin lama arag waddan wada madaxweynayaal ah! Tani waxay keentay in Soomaalidu caydh noqoto oo sharaf dhac ku dhacay ilaa aannu gaadhnay heer aannu weji ku yeelan weeyno adduunka. Si aannu dib ugu heshiino qaran ahaan, waxaanu u baahanahay in aannu yeelano caqido dhab ah mar labaad, qirno waxyaalaha xun-xun ee aannu sameeynay oo aan isa-saamaxno (iscafino). U adeegsiga xoogga iyo cadaadinta madaxbanaanida waxba dib uma xaliyan.

Maxay mararka qaarkood u guuldareeystaan hababka nabadu?

Hababka nabadu waxa ugu weyn ee ay u guuldareeystaan waa laba sababood. Marka hore, waxaad arkaysaa in dad badan oo ka soo qaybgalaa aanay daacad ahayn. Waxay la yimaadaan ujeedooyin qarsoon oo ay ka go’an tahay inay ku baabi’iyaan hababka oo dhan, haddii la raali-gelin waayo waxa ay rabaan. Marka labaad, hababka nabada ee heer qaran waxaa inta badan fare-gelin siyaasadeed ku sameeya waddamo shisheeye ah. Waddamada shisheeyaha ah waxaa la ogsoon yahay inay si qarsoodi ah ula dhinac noqaan dhinacyo qayb ka ah habka nabada, oo diyaar u ah in ay taageero siyaan,haddii dhinaca ay taageerayaan ku guuldareeystaan in ay gaadhaan ujeedooyinkooda xumaanta huwan.

Maxay ahaayeen khilaafyadii ugu adkaa ee la xaliyo?

Khilaafyadii ugu adkaa in xaliyo wxay ahaayeen kuwa siyaasadda. Siyaasi waliba wuxuu leeyahay dad isaga aaminsan laakiin uu tixgeliyo dadkiisa. Siyaasi kasta riyadiisa ugu weyni waa in uu madaxweyni noqdo. Wuxuu ka faa’ideeystaa kalsoonida la siiyey si uu ku gaadho ujeedadaa gaarka ah.

Sii wadida danaha siyaasadu waxay u hogaamisa murano iyo khilaafyay ay la yeeshaan dadka saaxiibooda ugu dhow dhow ah. Waayo-aragnimadu waxay ina bartay in siyaasadaasi ku saleeysan tahay xaqiiqooyin been ah. Soomaaliya taasi waxay dhabar-jebisaa damaca oo laba siyaasi oo kasta oo hadhay oo ay ka go’an tahay muddo waqtii muhiim ah inay gelyaan aragti qiimo leh oo ah inay u adeegaan danaha guud ee dadka. Taasina waa ta keenta in kooxeeyisiga siyaasada Soomaaliya si joogto ah isku bedbedesho. Taasi ayaa dhalisa in laba dagaalyahan oo isku dhinac ahaa maalin laga yaabo in kala noqdaan labada dhinac ee iskaga soo horjeeda dagaal xabadi dhacayso maalinta xigta.

Siddee ayey odayadu wax ugu kordhiyaan dib u heshiisiinta qaranka?

Marka aan daacad noqdo, labaatankii sanno ee ugu dambeeyey tiro odayaal ah ayaa la maran habaabiyeey iyaga oo lacag lagu kaxeeysanayo ama qabiilku cadaadis saaray iyo olole ay siyaasiintu si wadajir ah ugu qaadeen. Waxaa jira odayaal kale oo marwalba daacad ahaa oo aan isbedbedelin oo naftooda u huray nabada iyo dhismaha qaranka. Odayada wanaagsani wax bay ku soo kordhin karaan dib u heshiisiinta qaranka, taa oo ku xidhan in in habka loo dhamaado iyo dadka hagaagsan ee aan danaha gaarka lahayni ka qayb-galaan.

Puntland waa tusaale wanaagsan. Halkan Puntland, anagoo ah odayada iyo dadka ayaa doorta hogaanisayasha: wakiilada

baarlamaanka iyo sidoo kale madaxweynaha iyo madaxweyne ku-xigeenka. Waxaanu qayb ka qaadanaa go'aanada lagu sameenayo arrimaha siyaasada ee waweyn. Markaa waxaanu u qaadan karnaa Puntland qaab tusaale ah oo ay Soomaalida kale oo dhammina kaga dayato. Haddii gobolada kale leeyihiiin maamuladooda, waxaa dhibaatooyinka Soomaaliya lagu soo gabogabeeyn lahaa maalin keliya!

**Waa maxay aragtidaa in gobolka Soomaalidu si
buuxda uga baxo dhibatada xagga nabada, deganaanta
iyo dowlad ahaanba?**

Waxaan rumaysnahay in Qarammada Midoobay ay si toos ah u soo dhexgalaan qaybaha Soomaalida ee weli khilaafka taagani ka socdo oo si la mid ahna loo siiyo taageero horumar iyo dib u dhis ah meelaha nabadjelyada ah. Waxaan aad u rumaysnahay in xalal ku saleeysn dhaqanka in aan laga yaabin in ay wax ka taraan meeleha uu khilaafku ka taagan yahay.

Marka la helo kontorool buuxa ayaa Qaramada Midoobay ka hirgelin karaan hub ka dhigid oo waxay sii caawin karaan dadka deegaanka ah si ay u sameeysataan maamulo. Markaa aya gobolada hadda khilaafku ka jiraa ku biiri kari doonaan Soomaali weyn iyaga oo federal ah. Anigu ma qabo in uu jiro xal kale oo aan kaa ahayni.

**Waxaa wareeystay Muctar Hersi, Xarunta Cimi-baadhistaa Horumarinta
Puntland.**

Sidii looga bixilaha qalalaasaha

Xeerka Soomalida ee Puntland iyo Somaliland

Abdurahman A. Osman ‘Shuke’

Qiimaynta sida ‘xukun li’i’ iyo ‘fawdada’aya si joogto ah loogu adeegsadaa si loo qeexo musiibaddii ka dambeysey dumistii dawladdii Somaliya ee sannadkii 1991-kii. Laakiin maqnaanshaha dawlad iyo hay’dihii garsoorka. Somalidu waxa ay dib ugu laabatay hab dhaqameedkii iyo inay ku tababartaan xukumida, maaraynta amniga iyo sii wadida kala dambaynta, oo ay ka mid yahay xeer dhaqameedka iyo *Shareecada Islaamku (eeg Islaam iyo amarada bulshada)*.

Xitaa Somaliland iyo Puntland oo ah meel uu maamul ka jiro iyo hay’ado garsoor oo la soo nooleeyey, haddana waxa qayb weyn ka qaata xeer dhaqameedka. Koonfurta dhexe ee Somaliya oo ah meel aanay ka jirin hay’ado garsoor, xeer dhaqameedka oo la raacihey *shareecada* waxa uu noqday dhis ama hab lagu maareeyo dirirta, dadkana lagu ilaaliyo.

Xeer dhaqameedka iyo Nabadaynta

Xeer Soomaaligu waxa uu ka kooban yahay dhawr heshiis oo aan qorayn iyo sida wax loo qabto taasoo laga dhaxlay odayaal hore sheeko ahaan, kaas oo qeexaya xaqqa wada-jir loo leeyahay iyo xilka (waa jibaadka) u dhaxeeyaa xigaal iyo qabiilba, waxa uu daboolaa arrimaha gudaha, daryeelka, xidhiidhada siyaasada, hantida ma-guuraanka ah iyo maaraynta hantida dabiiciga ah.

Xeerku maaha uun wax laysla ogyahay. Waxa uu qaabeeyaa oo uu gundhig u yahay qiimaha, xeerarka iyo talada akhlaaqda bulshada. Waxa uu ku xidhan yahay oo uu astaan ka wataan *Shareecada Islaamka*, marka la doono Shareecada in wax lagu qabsado wadanka Somaliya ayaa waxa dhaxgala oo ka muuqda xeer Soomaaliga.

Wuu ka duwan yahay midkoodba *Shareecada* ama ka calmaaniga ah, xeerku maaha mid guud ahaaneed ee waa

mid khuseeya xidhiidhka ka dhexeeyaa laba qabiil ama laba jilib, inkastoo ay jiraan xukuno ku caana bulshada Somalida oo dhan, sida kuwa sida magta (diyada), kuwa meherka khuseeya iyo kuwa sida loo maareynaayo wixii hanti ah. Faraqu (kala duwanaanshuu) waa mid la xidhiidha hab nololeedka, sida beeraleyda iyo xoolo dhaqatada. Waxa kale oo keena faraqa u dhaxeeyaa reer-magaalka iyo reer-miyiga, wuuna isbelaa xilliyada.

Sida taariikhda ku cad xeer dhaqameedku wuxuu lahaa xeer-hoosaadyo xaga daryeelka. Xeerarkaasi waxa ay sheegayaan rabshadda lagula kaco kooxa gaara, sida haweenka, caruurga iyo duqayda, kuwaas oo ah ‘*biri-ma-geydo*’, waana ka mamnuuc in wax lagula kaco iyaga iyo in hantidoda wax la yeelo. Laga soo bilaabo 1991-kii ‘xeerkii dagaalka’ ee Somalida si is daba jooga ayaa loo jebiyey. Wada hadalada nabadda ee degaanadu waxa ay badi ahayeen in dib looga wada xaa joodo ama la cusbooneeyo xeerarka u dhaxeeyaa qolyaha is haya, heshiiska la gaadho laftiisu waxa uu u taagan yahay mid iskii u taagan, marka uu dhaqan galona waa xeer cusub.

Sii wadida xeerka dhaqanka.

U hanuusanaanta iyo fulinta xeer dhaqameedku waxa uu ku tiirsan yahay talada qadarinteeda iyo isku wadida wada noolaanshaha bulshada, xeerka waxa ka wada hadla *xeer-beegti* aqoon xeel dheeri ah u leh xeer dhaqameedka.

Inta badan waxay odayaasha qabiilku qaateen maqaamkii dawladdii, kaalin aad muhiima ayayna ka ciyaareen ka talintii maaraynta dirriita sida dhedhexaadiyaal, fudaydiyaal (xaga dhaqaalaha iyo marti gelinta) ama u kala ergeyayaal. Sida caadiga ah qofkasta oo lab ah oo qaangaadh ahi wuu

Geel loo soo ururiyey in lagu bixiyo mag lagu
heshiyo © PDRC

odayayn karaa, xaqna waxa uu u leeyahay in uu hadalkiisa (fikirkiisa) ka dhiiban karo shirka, laakiin sida dhabta ah odayaasha waa la xushaa inay metelaan qolodooda waxana qayb ka ah, ma laha da'dooda, codkarnimadooda iyo hantidooda.

Odayaashu waxa ay leeyihiin in lagu niyadsan yahay (kalsoon yahay) iyo awood ay talada ku gooyaan, maxaa yeelay iyadoo ah ergedda reerka (qoloda) u metelaysay ee ka wakiilka ahayd sida himiladadooda loo midha dhalin lahaa wax kasta oo arrimaha qabiilka khuseeya. Qabiilada qaar baa leh odayaal daraja leh oo kala sareeya, kuwaas oo kala duwan waxana loogu yeedhaa sida *Isim, Suldaan, Garaad, Ugaas iyo Malaaq*. Waxa ay caadiyan ku kasbadaan darajada badi dhaxal iyo marar dhifa oo hawl maalmeedka reerka (qabiilka) loo xilsaaro. Hab dhameedka odayeynta iyo awoodahooda iyo siday talada u gooyaanba way ku kala duwan tahay bulshada Somalidu, labaatankii sanno ee la soo dhaafay meelaha qaar odayaashu waxa ay ka sameeyaan isbedel baaxad leh. Dawlad la'aantii, odayaashu waxa ay muujiyeen si baaxad leh oo muhiima inay hayaan xeerkii iyo kala dambayntii, waxa ayna ahaayeen laf-dhabar shirkii dib-u-heshiisiinta ee Somalidu qabsatay.

Puntland iyo Somaliland toona kama badbaadeen dagaaladoodii sokeeye haddaanay taageero joogta iyo ku hawshanayn odayaashu oo aanay ku xalilin dhibatooyinkii xaga siyaasada iyo ammaankaba. In kastoo aanay hab dhaqameedkaasi helin wax hanti dawladeed oo gacan qabasho ah, oo ay ku gaadheen go'aamadooda. Hadday ku gaadheen (shir lagu qabto) meel miyya geed hoostii ama guri casri ah oo ku yaal magaalo badhtamaheed (faras-magaalo) waxa ay qaadeen (qabteen) awood dawladeed.

Odayaasha iyo wadaadada (culuma-u diin) waxa ay maalin walba ku hawllan yihiin sidii reer guuraagu u wadaagi lahaayeen ceelasha biyaha iyo dhulka daaqsinkaba, iyadoo wax dhibaato (rabshad) ahi ka dhicin. Marka dhibaato dhex marto labo qabiil, waxa kulma oo laysugu yeedhaa odayaasha labada dhinac oo ka wada xajooda arrimaha si saraaxad leh (furan), kuna xalilaan dirrirta wada hadal nabadeed iyo heshiis guud. Go'aamada la gaadha waxa laga yaaba inuu jiro magdhow, khasaarihi laysu geystay iyadoo la raacinayo dhaar inaan dhacdadani aanay dib u dhicin ama looga hortagi lahaa mustaqbalka. Wadaaddadu waxa ay qiiimeyaan khasaarahaa iyo inta magahu noqonayaan mar ka loo eego waxay shareecadu ka qabto si loogu taageero go'aanka odayaasha ee kama dambayska ah.

Odayaasha iyo dawladnimada casriga ah

Kaalinta odayaasha laguma xadayn oo keliya qaybtan dhaqan ahaaneed. Puntland iyo Somaliland waxa ay ka qayb galeen hay'adhihi dawladnimada casriga ah. Somaliland kaalintoodu waa illaaliyaasha nabadda iyo ammaanka waxa laga dhigay hay'da *Guurtida*, waxayna ka qayb qaateen xulista sida murashaxiinta laga soo sharaxay dhinaca xisbiyada. Puntland se waxa ay ka qayb qaateen soo magacaabista murashaxiinta ka mid noqonaysa baarlamanka.

Puntland iyo Somaliland-ba, in kastoo ay joogaan (dhisan yahay) maamulkii madaniga ahaa iyo ciidamaddii amnigu, haddana odayaasha waxay sii wadaan kaalintii odayaynta ee sharciga iyo amrida (kala dambaynta), waxayna qaabeeyaan (dhigaan) xeer dhaqameedyo iyo ka shareecada oo ay mararka qaar iyagoo iskaashanaya wadaadada. Badi xoogaga hay'adaha dawladu waxa ay dabaqaan qaabka dhaqanka ah in lagu taabo arrimaha ammaanka. Puntland, tusaale ahaan, odayaasha iyo wadaadadu iyagaa isku hawlay inay ka waaniyan dhalinyarada budhcad baddeednimada inay iska daayaan (ka waantoobaan) oo ay ka baxaan dambiyada ay faraha kula jiraan. Waxa ay ka gaadheen waxoogaa horumar ah dadaalkooda markii dhalinyaro doora ay ka tageen hawlihiibudhcad baddeednimadda.

Odayaashu waxa ay waayo-arragnimo iyo talinba u leeyihii isku duwida dadka iyo arrimaha kale ee ammaanka caamka ah. Xushmada loo hayo ee bulshadu siisay awgeed, maamulka Puntland wuu la tashadaa, waxayna ilaashadeen taageeradooda intaanay waxba ku kicin iyaga la'aantood oo xaga amniga ah taas oo waxyelaysa dadkooda, sida budhcadnimadda, kooxaha isbaarada dhigta, afduubka shisheeyaha, qabiilka ku mucaarada dawlada (ka soo horjeesta maamulka) iyo hub ka dhigista.

Wada shaqaynta u dhaxaysa maamulka Puntland iyo odayaashu waxa kale oo uu la xidhiidhaa kuwa ku saabsan faraqa siyaasadeed ee soo kala dhexgala mudanayaasha baarlamaanka iyo madaxweynaha, marka odayaasha qabiilada iyo wadaadada loogu yeedho in ay soo kala dhexdhexaadiyan laba dhinac oo diriri u dhaxayso waxa ay u soo jeediyan inaanay xoog isticmaalin.

Casharada laga helay Somalia waxa ay maraysaa xaaland aad u adag oo kala-guurka ah. Wadanku waxa uu weli u kala qaybsan yahay degaamo kala maddax banaan, oo ay haystaan ciidan beeleeedyo, dagaal oogayaal ama maamulo jilicsan oo ay qabiiladu dhisteen oo ku eg xadkooda. Inkastoo ay jiraan kuwo badan oo laga gaaday xaga bulshada, baayac-mushtarka, maamulida iyo abaabul siyaasadeed, haddana waa ta odayaasha dhaqanka kuwa dadka isku hayaa. Weli waxa

jira caqabado badan oo ah in laga gudbo si ay u soo noqoto maamul dawladeed, mid diimeed ama xeer dhaqmeed oo ka shaqeeya Somalia.

Abdurahman A. Osman 'Shuke' Agaasimaha Xarunta Horuumarinta iyo Cilmi Baarista, Garowe, Puntland, Somalia.

Doorka odayaasha Somaliland ku leeyihii samaynta iyo ilaalinta nabadda

waraysigii Hajji Abdi Hussein Yusuf

Xaaji Cabdi Xuseen Yuusuf ‘Cabdi Waraabe’ wuxuu ka mid yahay kuwa ugu waaweyn looguna aqoonta badanyahay odayaasha reer somaliland, waana gudoomiye ku xigeenka Golaha guurtida. Waxaa lagu yaqaannaa hal adayg iyo codkarnimo markay noqoto habka dhaqanka xalilka khilaafadka, nabadaynta iyo carqaladaha siyaasadeed ba. Wuxuu ka mid ahaa odayadii aasaaska u dhigay shirbeeledkii 1993kii ee Boorame ee lagu unkay axdi qarameedkii beelaha kaas oo siiyay maamulka Somaliland saldhig adag oo uu ilaa maanta ku hormaro. Dhaqan ahaan derejadiisu waa Jiif Caaqil.

18kii May 1991, dhawr bilood uun ka dib burburkii taliskii Siyaad Barre, waxa ururkii Dhaqdhaqaqa Waddaniya Somaliyed(SNM) ku dhawaaqay in bulshadii ku noolayd gobollada Waqooyi ka go’een Somaliya, samaysteenna Jamhuuriyadda Somaliland. Saddexdii sannadood ee ku xigay waxa ay odayada dhaqanku Jamhuuriyadda cusub ka soo gudbiyeen shirar nabadayn ah oo is daba joog ah oo saldhig u noqday deganaanshaha maanta ka jira Somaliland.

Waraysigan la la yeeshay Xaaji Cabdi Xuseen, oday caan ka ah Somaliland, wuxuu daaha ka qaadayaa doorkii uu ku lahaa nabadaynta iyo midayntii bulsho qaybsanayd.

Goorma iyo sidee ayaad ku noqotay oday beeled? Muxuu ahaa dariqa loo maray sharaxaaddaadii iyo sidii loo qabtay?

Walaalkay oo iga weyn ayaa xijaabtay 1940 dabadeedna waxa la ii sharraaxay inaan isagii beddelo iyadoo la xidhiidhay dhaqanka Somalida marka aabahaa ama wallaalkaa oo kaa weyni dhinto inaad jagadiisii dhaxasho.

Inkasta oo aan markii hore diiday waxa oo aan ku ogolaaday oo kaliya markii la iga yeelay saddex arrimood inay nabada ilaaliyaan inay u hogaansamaan; iyo inaydaan ka xumaan ama ka hinaasin wax reer kale haysto ugu daynbayntiina waxa la ii calleemo saaray jiif caaqil.

Maxay ahayd kaalinta aad ka qaadatay kacdoonkii lagaga soo horjeeday taliskii Siyaad Barre?

Xilliggi dagaalka waxa aan u cararay tuulo yar oo ku taalla dalka Itoobiya halkaas oo aan hawlgalay isu keenista odayaasha, saraakiisha ciidamada iyo culimada oo aannu ku falanqayn jirrey mustaqbalka SNM.

Arrimaha aan ka qaybqaatay xallintooda waxa ka mid ahaa xil la kala wareeggii labada gudoomiye ee SNM. Isbeddelkan hoggaanka ee wuxuu fududeeyay xoojinta iyo midaynta ururka, wuxuu na baajiyay isku dhac xubnaha dhexdooda ah. Kolkii dambe waxa ay ka qaybqaatay wareejintii ay madaxdii ciidamada ee SNM awoodda ugu dhiibeen Golaha Guurtida ee Somaliland, taas oo madaxdhaqameedka Somaliland siiyay door ay ku yeeshaan dhisitaanka nabadda iyo wadanoolaashaha beelaha Somaliland.

Muxuu ahaa doorka gaarka ah ee aad ka ciyaartay dibuheshiisiintii beelaha Somaliland dhexdooda?

Ka dib markii SNM jebisay Siyaad Barre waxa aan ku soo laabtay Somaliland, waxa aan kala shageeyay odayada kale sidii loo damin lahaa xasarado ka dhex oognaa beelo kala duwan. Waxa aan door hormood ah ka ciyaaray shirar dib u heshiisiineed oo kala duwanaa, kuwaas oo lagu lafaguray

mustaqbalka Somaliland iyo ka qaybgelinta beelihii markii hore Siyaad Barre taageersanaa. Mawduucyadaas oo dhan waxa ka ma dambayntii lagu xalilay wadahadal. Intii kacdoonku socday oo dhan waxa aan ku doodi jiray in haddii SNM guulaysato ay talada ka qaybgeliso beelaha dawladda taageersan. Siyaasaddaas waa lagu dhaqmay waana ta suurtagelisay midnimada reer Somaliland, abuurtay kalsoonida bulshadu isku hanto, baajisayna isku dhac beelaha dhexdooda ah. Waxayna awoodsiisay in aannu taaganno dawlad dhexe iyo baarlamaan u taagan dadka reer Somaliland oo dhan.

Waa maxay doorka Guurtida ee xalinta khilaafaadku?

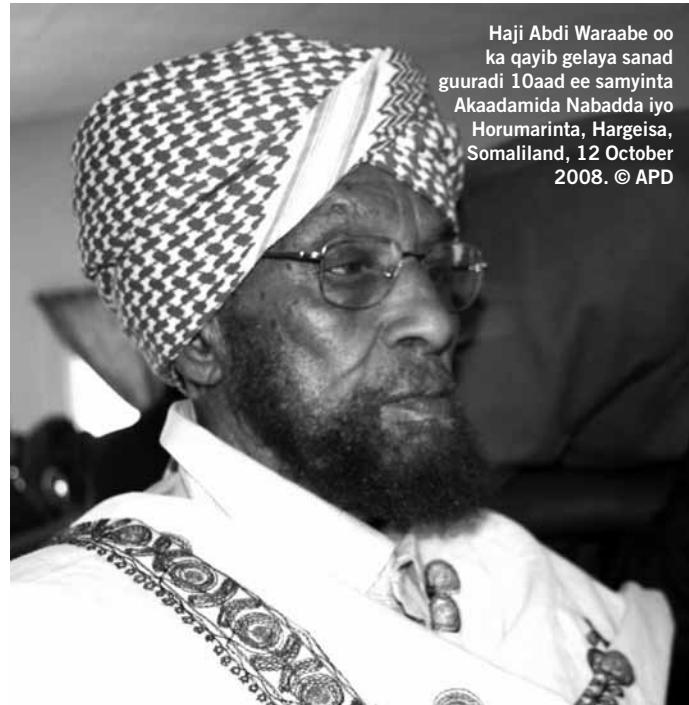
Doorka ugu mudan ee golaha guurtidu waa joogtaynta nabadjelyada. Waxa ay awoodeen inay u xalilaan khilaafyada yimaadda hab iyaga dhaqan u ah taas oo baajisa in loo baahdo faragelin ciidan. Dhaqanka Somalidu wuxuu odayada siyaa awood ay ku metelaan reerahooda. Waxa ay u hadlaan beeshooda waxayna leeyihiin awood ay go'aan ka ma dambays ah ku gaadhi karaan. Waxa ay leeyihiin awood culus oo kala kaxayn karta laba dhinac oo is haya.

Door ma ku lahayd habkii dhisitaanka dawladda?

Xilligji shirkii dibuheshiisiintii beelaha ee Boorame 1993, kaas oo reeraha Somaliland isugu yimaaddeen kuna go'aansadeen qaabka dawladda mustaqbalku qaadan doonto, waxa aan door ku lahaa wadahadalladii lagu goynayay qaabka siyaasadeed ee la qaadanayo. Waxa aan soo jeediyay in habka madaxweyne yahay kan inoogu habboon. Waxa aan ku dooday in habka madaxweynuuhu saddex waxtar u leeyahay dhinacyada nabadjelyada iyo badbaadada dalka. Ta koowaad, madaxweyne toos bulshadu u dooratay ma keeni doono xiisad ka dhext abuuranta beelaha. Ta labaad, madaxweyne wuxuu u baahan yahay in la siiyo awood buuxda si uu u hirgeliyo dawlad dhexe oo xooggan. Iyo tan ugu dambaysa, madaxweyne waxa lagu ridi karaa oo keli ah xil ka xayuubin, lagu ma ridi karo sifo qalalaase ah.

Xilligii shirkii Boorame waxa la isku raacay in dawladdu soo diyaariso dastuur ka dhiga Somaliland dimquraadiyad xeerka ku dhisan. Door ma ku yeelatay habkii dimquraadiyadnya Somaliland?

Kolkii la go'aansaday habka madaxweyne, dawladdii ku meelgaadhka ahayd waxa ay bilowday qoritaanka dastuur qaran, kaas oo saldhig u noqday nabadda iyo xasiloonida Somaliland. Xilli door ah ayay arrintaasi qaadatay. Kolkii lagu gudo jiray samaynta dastuurka waxa aan gacan ka geystay xasilinta muranno dhexmaray dawladda iyo golaha xeerdejinta. Arrintaas waxa lagu gaadhad tanaasul, wada xaajood iyo hilaadinta ah in dalka la wada dhiso.

Haji Abdi Waraabe oo ka qayib gelaya sanad guuradi 10aad ee samyinta Akaadamida Nabadda iyo Horumarinta, Hargeisa, Somaliland, 12 October 2008. © APD

Muxuu ahaa doorka aad ku lahayd in Guurtidu noqoto mid ka mid ah rukumada dalku ku dhisan yahay?

Kolkii aan ku soo laabtay Somaliland waxa aan gacan ka geystay samaynta koox guurti ah-oo aan kolkaan door cayiman lahayn-si xallilo wixii khilaaf yimaadda. Shirkii Boorame, waxa aan u ololeeyay in guurtida lagu daro habka siyaasadeed ee cusub. Taas baa awood noo siisay in aannu badbaadsanno habdhqankayagii hore ee daminta ismaandhaafyada una adeegsanno kolka xiisado cusubi nagu soo baxaan. Dhankaas marka laga eego door lama horaan ah ayaan ku lahayn taagista Guurtida.

Maxay shirarka dunidu maalgeliso ee Somaliya loo qabtaa u burburaan?

Xilligii gumaystaha, Koonfurta Somaliya waxa haystay Talyaani oo baabi'iyay habdhqankii lagu xallili jiray ismaandhaafka yimaadda, taas oo odayadii ka dhigtay kuwo aan loo baahnay. Sidaas aawadeed doorkoodii daminta khilaafaadka iyo nabadayntu wuu lumay. Se dhinaca Somaliland, waxa haystay Ingiriis oo daayay habkii dhaqanka ku dhisnaa ee lagu heshiin jiray, dhaqammadaas iyo caadooyinkaasi na way waareen. Kuwaas ayaa ugu dambaynti na awoodsiiyay in aannu dadkayaga heshiisiinno oo kobcinno is aaminaadda iyo wada xaajoodka.

Waraysiga waxa qaaday Mahamed Farah, Akaadamiyada Nabadda Iyo Horumarka (APD).

Haweenka Somaliyeed iyo dhismaha nabbadda

Faiza Jama

Intii lagu jirey dagaalka sokeeye dumar {haween} badan waxay isu arkeen in uu saameeyey dagaalkaa u dhaxeeyey Innamadooda, raggooda {ragga ay u dhaxseen} iyo ragga kale ee qoysaskooda ah. Si ay u badbaadiyaan qoysaskooda haween badani waxa ay ku dhaqaaqeenn nabad-dhalin iyo dib-u-heshiisiin.

Caadada Somalida waa ragga, khaasatan odayaasha, kuwa caada ahaan ay tahay inay nabada ku dhaliyaan wada-hadal iyo dhexdhexaadinba. Laakiin, inkastoo ay haweenku ka baxsan yihiin golleyaasha lagu wada hadlo ee nabada lagu gaadho, haddana waxa ay qabiilka gudiiisa ku leeyihiin awooda isku xidhka go'aanka qoyska iyo inay markiiba u kala war qaadaan kooxaha dagaalku u dhaxeeyo.

Haweenku waxa kale oo ay si firfircoo u dhiiriyaan odayaasha iyo kuwa kale ee ku lug leh dagaalka iyo isku duba ridaan dhaqaalaha kulanka nabada iyo caawimaada kala fogonya ciidamada. Halka, raggu ku foogan yahay sidii ay go'aano u gaadhi lahaayeen, ka dhabaynta nabada dhexmartay, haweenka aragtidoodu waa in nabadu hirgasho oo ay soo noqoto noloshii, waxbarasho, run ah iyo dib-u-heshiisiin.

Waxa kale oo ay haweenku hoggaamiyaan isku dubarididda bulshada rayidka ah ka qayb qaadashada xaga nabada, inkastoo, hawlhooda in yar uun laga qaato. Haween doora oo u olaleeya nabada waxa ay la kulmaan caqabad u riixda inay u doodaan xaqooda haweenmimo.

Shirarka nabada ee ay qabtaan caalamku waxa ay haweenku ku guulystaan in ay meel ka helaan gollayaasha go'aanada lagu gaadho iyo kuraasiba baarlamaanka. Iyo inay sameeyaan waxoogaa horumar ah xagga siyaasadda, sida haysashada kuraasi baarlamaanada Somalida ee kala duwan iyo ka mid noqoshada gollaha wasiirada. Laakiin hawshooda siyaasadeed waa mid aad u liidadata oo uun xal. Xaaladan siyaasadeed

ee ay qolyaha diintu wadaan waxa ay ku soo kordhiyien bulshada Somalida caqabado hor leh: qaar ka mida waddaadadu waxa ay raacsan yihiin ka qayb qaadashada siyaasada haweenku; kuwana way ka soo horjeedaan, taas oo wax yeelaysa intii yarayd ee haweenku ka gaadheen xaga siyaasada.

Maqaalkani waxa uu ka hadlayaa aragtida nabada ee haweenka Somalidu rabaan, fikradaha ay la yimaadeen iyo waxa ka soo baxay hawshoodii.

Haween, hidde iyo nabadaynta degaanada

Dagaalkii lagaga soo horjeeday maamulkii Siyad Barre ee 1980-tamaadkii waxa loo arkayey oo keliya in ay sababtay in Soomaali badan iyo haween badani ka qayb qaataan halgankaa lagu rideyey keli-talis-nimo. Kuwii ku helay magaca iyo qadarinta ka qaybqaadashada hawshaasi waxa ay markii dambe inay ku waydiistaan (ixtiraamkii) in ay wax kaga helaan ama tanaasul dagaal oogayaashii iyo ciidan-beereedkii. Qaar waxa ay ka mid noqdeen hoggaaminta bulshada rayidka ah iyo inay noqdaan kuwo ka qayb qaata nabadaynta.

Laakiin dumistii dawlada, haweenku waxa ay ku waayeen maqaamkoodii iyo sinaanshihi hawsha badani ka soo gashay ee la siiyey. Iyadoo haweenku si firfircoo ugu jiraan nabadaynta, ayaa haddana marka ay siyaasaddii la reereeyo ayaa waxa caado ah in aanay haweenku meel ku lahayn inay si buuxda uga qayb qataan wada hadaladda nabada.

Waxa had iyo goor la yidhaahdaa Somaliya haweenku waxa ay dhisi karaan nabada laakiin ragga uun baa goyn kara. Waxa lagu sababeeyaa in haweenku ku xidhan yihiin qoladdii Aabaheed, iyo Hoyadeed, kuwa saygooda, caruurtooda iyo dumaashiyadood, taana waxa lagu macneeyaa in haweenka u hogaanshaha qolada aan garan Karin ama la saadaalin Karin. Sidaa darteed laguma daro wefdiga qolada uga qayb galaysa

Medina Mohamoud Elmi (Generale) oo la hadlaysa gudiuda Muqdishu, halkas lagu gaaroy heshiislagag qoado sporoayinka magaalado © CRD

wada hadaladda iyo golloyaasha go'aanada lagu qaadho taas oo loo nisbaynayo nasiiibka qolada.

Isla odhaahahaa ayaa tidhaahda xidhiidhada faraha badan ee haweenka ee qabiilooyinka ayaa siinaya doorka nabad-dhisid, una fudaydiya inay noqdaan janalkii (gacanka) wadahalka ee u dhaxeeyaya qolyaha dagaalamaya iyo inay awooda saaraan oo ku cadaadiyan sida wada hadalku u socdo.

Marka laysku duwo haween waxa ay ka ciyaareen qayb aad muhiim ah oo ah kaalin dhiirigelinta hal socodsinta nabada gudaha, khaasatan haddii ay leeyihiin hanti, ama ay qaraabo yihiin odayaasha qabiilooyinka ay ka soo jeedaan qoys xishmad leh {magac leh}. Puntland oo kale, ka jawaabida dirrir, haween duqay ah oo ka soo kala jeeda dhowr qolo ayaa u tegey hogaamiyayaashii, weydiistayna in la joojiyo colada. Fariintoodu waxay ahayd mid fudud (caadi ah):'way na soo gaadhay bara-kac in nagu filan intii aanu jirey iyo da'dan aanu nahay uma dulqaadan karno'. Tani waxay isku duwday odayaashii qabiilooyinka iyo hogaamiyayaashii inay dhexgalaan oo hubiyaan (si ku tashi leh) in dirirta si nabada loo xallilo.

Shirarkii nabadaynta ee Somaliland, kuwii Boorame iyo Sanaag (1993) iyo Hargeysa (1996), may qabsoomeen haddaanay si urursan haweenku ugu ololayn, caddaadisna u saarin odayaasha inay dhexgalaan oo joojiyaan dirrirta. Laakiin waxa ay awood galiyeen, iyo hubinta wadaadada ee ah in Islaamku xaq u diidaya oo ka saaraya aanu jirin, haweenku kamay qayb qaadan wada hadalki iyagu, aan ahayn inay soo ururiyaan kaydk iyo cunto karinta. Markii ay awood saareen raggi qabiilooyinkooda ayaa tobant haweenka loo ogolaaday inay kor-joogayaal ka noqdaan wada hadalkii nabada ee Borame ee 1993-kii iyo kow iyo tobant loo ogolaaday shirkii hargeysa ee 1996-kii, laakiin cod kumay lahayn.

Tabta ugu awooda badan ee markay ololaynayaan haweenku isticmaalaan waa gabaya (buraanbur) oo lagu dirqiyo.

Shirkii Garowe ee 1998-kii ee Puntland, Canab Xasan, waa niyad jabiyey waxa ay ugu yeedhay 'awooda-boobka

ragga iyo anaanimada', waxa ay na tirisay gabay rag badan ka ilmaysiiyey. Sida laga soo weriyey, markii la dhegaystey gabagii(buraanburkii, odayaashii waxa ay ogolaadeen in loogu talo galo haweenka kuraasi maamulka (la dhisayo). (Geeraarkii Anab Xassan):

*Dalka haystaa aan idiin-ka haajirnee
Haween waa duul janna oo dakana magalo
Nin doorka ma dilaan iyo wiilkii ay dhaleen
Dabin intay kuu dhigaan ruuxna kuma dagaan
Dulmi ma qaataan oo xaaraan ma dababsadaan
Ee ragow dabkad shiddaan baan ku daadanaa
Haddaan haween nahay shaqada heegan baan u nahay
Habeen iyo maalin hawl baan u taagannahay
Hanuun baannahayoo ubadkaanu kala hufnaa
Habeenkoo bartegeyna odaygaan u hawl gala
Markay na haleesho awlaadu waan hurnaa
Sagaal biloodoo horlaan uurka ku hinjinnaa
Habeen kii foosha cidladaanu habannaa
Waliba ragoo hirdann ubadaka sii habnaa
Sidii neef hebeddaan hadba naas u hoorinnaa
Hadil yar oo la'isladhaafaa raggu hilhishaa
Oo hoyga iyo ubadka horay naagta uga diraan
Horin sameesayoo meherkeeda kahambadaa
Si uu kuhodmo ayuu aqalkeeda kala haraa
Sharciga kii loo hordhigay waaba nahandadaa
Intaas oo hadal ah maragoodii baan hayaa
Xiliga aan joogno ragu waa inuu habsado
Ama dalii haysta aan idinka haajirnee.*

Sida badan, ragga ayaa isku qora wefdiga, iyagaana qaabeeyaa wada-hadallada. Haweenku waxa ay ku hadhaan (ahaadaan) shirka sida korjoogayaal iyo inay ku cadaadiyan kooxaha, kana hubiyaana wixii tartan ah ee keeni kara burbur in aan lagu daahin ee laga heshiyo.

Puntland iyo Somalia waxa loogu talagalay haweenka baarlamenka boqolkiiba siddeed (8%) iyo boqolkiiba laba iyo tobant (12%) siday u kala horeeyaan, Somaliland ma jirin qoondayn laga soo xigtaa ee doorashadii baarlamenka ee 2005-kii, laba keliya oo ka mida 82-ka kursi ee loo tartamayey waxa qaataay haween tartamaayey, mid keliya ayaana la doortay labaddii.

Haweenka, Bulshada rayidka ah iyo nabadaynta

Marka laga reebo gole-rageedka siyaasada ku salaysan qabiilka, haweenku waxa ay toosiyan urursanaantooda siyaasad maskax furan iyo ururada (wakiilo bulshada rayidka ah taas oo banaanaatay kolkii ay dawladdii duntay. Waa yara bilaw macnaynta iyo xadaynta bulshada rayidka ah, haweenka Somalidu waxa ay kaalin muhiim kaga jiraan wax

kala socodsiiinta, waxay na muujiyeen siday niyad fiican ugu hayaan hoggaaminta. Runtii, haweenka qaarkood washa ay ku doodi lahaayeen ‘ururada rayidka ee Somalidu kumay shaqayn kareen hawsha nabada haddaanay haween qaadan kaalintooda hogaa mineed.

Ka ilqaadasho ay ka heleen, ka qaybqaadashaddii shirkii Beijing ee ka hadlayey arrimaha haweenka ee 1995-kii, haweenka Muqdisho waxa ay 1996-kii dhiseen urur khibraddii ka koradhsadeen ee ay ka heleen is kaashiga xaga nabada inay aasaastaan “Coalition for Grassroots Women Organizations (COGWO)” oo ah dallad xaga nabadaynta oo ideeyey codka haweenka iyo awoodoodaba. COGWO waxa ay kor u qaaday haweenka xaqooda iyo taageerida dhibanaha qalaanqalka (rebsheda), laakiin tabaruceeda ugu weyni xaga nabadaynta Somaliya waxay ahayd kicintii ka shaqaysiinta ururada bulshada rayidka ah (CSOs).

1997-kii shir hosaadyo ama shaqa-kooxeed oo ay isugu yimaadeen ururada rayidka ah (CSOs) oo ay qaban qaabisay COGWO laguna qabtay Muqdisho waxa lagu gaadhay inay qaadaan talaabo dheeraad ah oo wada-hadal ah oo ay la gelayaan kooxii yaryaraa ee dagaal ogayaasha ahaa iyo taageerayaashoodii dunida si loo helo xal soo afjara dirirta Somalida. Ururadaadaasi kulankoodaa waxa ay isla gaadheen balanqaad inay ka hortagaan wax kasta oo nabada caqabad ku noqonaya: dagaal ogayaasha iyo taageerayaashooda bulshada caalamka, qaybo baayac-mushterka, odayaasha, kooxaha hubka sita, saxaafada aan masuulka ahayn iyo fici-darada bulshada rayidka ah.

Talaabadii u horaysey ee ay qaadeen shirkha-hoosaadka (workshop) ka dib waxa ay ahayd dhisida “Isku xidhka Nabada iyo Xuquuqul Adamiga (INXA)”. Tani waxa ay ahayd isbedelkii siyaasada Somalida iyo CSO shaqadii nabad socodsiiinta. INXA waxa ay noqotay dallad ay siyaasiyiintu rabeen inay la xidhiidhaan, xitaa dagaal ogayaashii ayaa rabey, kwuaas oo u arkayey fursad ay siyaasada ugu badbaadaan, maxaa yeelay dadku khatiyaan bay ka joogeen iyaga.

Waxa intaa aynu soo sheegnay dheer, inta dhaqdhqaqaqa nabadaynta haweenka Somalidu Wadeen waxa aynu faahfaahin kaga bixin karaa inagoo raacna tusaalihii Badhtamaha koonfurta Somaliya:

- *Xuquuqal Adamiga Maryan Xuseen*, marwaddii uu ka dhintay qareenkii Ismaaciil Jumcaale, waxa ay aasaastay *Xarunta ismaaciil Jumcaale* ee Xuquuqda Adamiga inay isha ku hayaan, ayna qoraan wixii xad-gudub ah ee ka dhaca, si cida geysatay loo hor keeni karo cadaalada marka helo hay'ado sax ah oo cadaalad ah.

- *Hub-ka dhigid* ururka horumarinta haweenka ee IIDA ee Marka, waxa aasaastay Xaliimo Cabdi Carush oo hore u ahaan jirtey macalimad, maamule-Iskuu iyo Kormeere Wasaarada Waxbarashada, taas oo ku weydey ninkeedii iyo qaar kale oo qoyskeeda ka mid ahaa dirirtaa Somalida. Waxa ay ku bilowday taageerida dadka ku bara kacay waddanka gudihiisa. Badhtamihii sagaashamaadkii waxa ay bilowday inay ku dhiirato inay hubka ka dhigto iyo inay taba-barto dhalintii yaryarad ee hubka sidatay. Taas oo ay toos isu wajaheen dagaal ogayaashii, barnaamiju wax uu weydiisanayey dhalinta hubka sidatey inay balan qaadaan oo ay ka waantoonayaan rabshada iyo inay soo dhiibaan hubkooda. Waxana loogu bedelayey in la siiyo qalab, taba-bar iyo waxooga gacan qabsi ah. Ilaa 156 ka mida dhalintii hubka sidatey aaya laysu duway, qoryahoodiina waa la baabi’iyey.

- *Nabada iyo Nabadqabka Isku Xidhka haweenka* Horseedka ee Nabada iyo Nolosha, oo loo yaqaan HINNA (Haweenka Horseedka Nabadda), waxa la aasaasay sanadkii 2003-kii, waxana isugu tegey oo dhistay haween dagaalami jirey, sida kuwii Madiina. Waxa ay noqdeen ‘Horseedka Nabadda’, waxa ay isu duwaan ololaha nabadda waxa ayna u isticmaalaan wejigii ay ku lahaayeen kooxaha dagaalama wayna dhex tagaan dhalinta hubka sidata iyo dagaal oogayaashaba si ay u damiyaan wixii xiisa khatar ah ee ka dhaca Muqdisho.

HINNA hawshoeddii ugu horeysey ee ugu weyneyd waxay ahayd tii ay 2005-tii ku qaadeen 42-ka isbaaro ee Muqdisho iyo fadhiimaddii kooxaha ayna tababarrada ugu qabteen kooxihi. Heshiiskii dhexmaray dagaal oogayaasha iyo kooxihi HINNA waxa uu isku duba riday kharshkii bixiyey Baayac-mushtarka iyo ururada rayidka ah (SCOs), waxana lagu aasaasay laba xero oo dhalinta lagu xareeyo. Macaawino caalamka ka timaad la'aanteed. Si kastaba ha ahaatee, ma si jirayaan xeryuhu haddaan lagacan qaban, wiilashuna isbaaradii bay dib ugu noqonayaan.

Markii kooxihi argagaxiso la dirirkii uu maraykanku hoggaaminayey oo ay la socotay lacag aad u badan oo la siiyey dagaal ogayaasha si ay u soo dhiibaan shakhsiyoo ay Washington {Dawlada Maraykanku} ku dartay liiska argagaxisada. Maadaama ay dagaal oogayaashu rabeen inay kooxhoodii dib uga shaqaysiyan, waxa ay dhabar jab ku noqotay qorshihii haweenku ay hore ugu sii wadeen in lagu kala diro. Qaar ka mida haweenku waxa ay markii isku dayeen inay dhexdhexaadiyan Maxakiimti (ICU) iyo qaar dagaal oogayaashii ka mid ahaa oo iyagu xidhay una dhoofiyey shakhsiyad lagu tuhmay ama ku jirey liiska Maraykanku rabey.

- *Himiladda Siyaasada sanadkii 2007-kii waxa ay bilaabeen ururka hawwenka ee Somali Women's Agenda (SWA), kuwaas oo xidhiidhinayey haweenka qurba jooga iyo kuwa wadanka joogay. Wuxuu saldhig u ahayd Mudisho, gobolladana faracyo ayay ka furteen, xubnahoodu waxa ay qabanayeen inay kor u qaadaan nabada iyo sidii haweenku uga qayb qaadan lahaayeen gollayaasha degaanada iyo kuwa maamulka gobolladaba.*

Arrintaasi waxa soo jiidatain inay taageeraan deeq bixiyayaasha caalamku kuwaas oo arkay sida hawsha ay ku jiraan bulshada rayidka ahi taas oo miisaan muhiim ah oo u dhigma gudoomiye kooxeedyaddii, dagaal oogayaashii iyo odayaashii qabaa'ilka, kuwaas oo buuxiyey kuraastii ka soo baxday shirkii ay qabteen deeq bixiyayaasha caalamku. Waxa 2000-kii lagu soo dhisay Jabuuti dawlad ay ururadda bulshada rayidka ah gacan weyn ka soo qaateen shirkii dib u heshiisiinta ee Carta. Wada hadalkii nabada ee Kiiniya (2002–04) bulshada rayidka ahi way ka qayb qaateen iyagoo ay caawinayaan Midowga Yurub iyo deeq bixiyayaash kale.

Haweenka iyo shirkii nabada ee dunidu qabatay

Waxa markii dambe, taageerada caalamku waxa ay halgamayaasha haweenka bulshada rayidku awoodeen inay toos uga qayb galaan hawshii nabad socodsintii, oo ay hore rag uun badi u xidhnayd. Shirkii Carta ee Djabouti iyo kii Mbgathi ee Kenya-ba haweenku waxay heleen inay ka qayb qaataan isnaa soo taagaan.

Hawshii Carta lagu heshiiyey in lagu ogolaaday xeerkii numbarkiisu ahaa 1325 ee golaha Amaanka eeQaramada Midoobey ka soo saaray arimaha Haweenka, Nabadda iyo Amniga. Cadaadintani waxay muhiimad u lahayd haweenku inay ‘si la siman ragga uga qaybqaataan, si buuxdana oo ay awoodooda isu geeyaan si loo sii baqaado oo hore loo mariyo nabadda iyo amaan helida, iyo in kor loo qaad kaalintooda go'aan gaadhida arrimaha la xidhiidha ka hor-tegidda dirirta iyo xalilideedaba’.

Markii shirkii carta la joogay qolyaha haweenka u ollaleeya waxa ay ku guulaysteen inay ku qancyaan maddaxweynaha Djabouti Ismaaciil Cumar Geelle in haweenka wax laga siiyo wada hadalka iyo in loo qabto 25 kursi haweenka oo ka mida 245 kursi ee baarlamaanka. Wixii la gaadhay waa la yara adhax jabihey, si kastaba ha ahaatee, kolkii haweenka ay doorteen rag ay isku qabiil yihiin sida raggaba dhacaysey, ee loo maray dariiqa ‘4.5 formula’, halkii laga qiimayn lahaa qofka.

Laba sanno ka dib, Mbagathi, qaban qaabiyaashii shirkii waxay haweenka ku dareen dabaqada bulshada rayidka ah. Illaa haween 100 ah oo kala duwan ayaa isku dayey sidii ay uga

qayb qaadan lahaayeen shirkii dabaqadan bulshada rayidka ah, halkii tiraddii ragga ahayd ay gaadhay 1500 oo wafti. Halkaa waxa humaag soo kala dhexgalay sidii loo kala saari lahaa dadkii bulshada rayidka ahaa iyo siyaasiyiintii, oo qaar ka mida siyaasiyiintii waxay isku dayeen inay kuraasi ku raadsadaan magaca bulshada rayidka ah.

Qolyihii shirkii maamulayey waxay xaqiiqdii gacanta u galeen hogaamiye kooxeedyaddii iyo tageerayaashhoodii gobolka, 55 keliya oo haween ah ayaa loo helay meel: 21 rasmii ahaan baa loo qoray goob joogayaal, 34-na mas'uuliyyiin coddbynaya. Shaxdaa, 26 haweenka waxa ay kid noqdeen kooxihi amma dawladii Kumeel gaadhka ahayd {TNG}. Haweenay baa ku jirtey gudi kasta oo dib u heshiisiineed oo hawshaa lagu dhisay iyo laba ka qayb qaataay guddigii hugaaminayey shirkii oo aad u awood weynaa, 22 ka kooban hogaamiyayaashi kooxaha iyo 5 ka mid ahaa bulshada rayidka ahaa.

Sidaa darteed Haweenku meela badan horay uga mareen mar la eego sida rasmiga ee ay uga qayb qaateen wada hadaladdii Mbagathi waxana sabab u ahaa taageeraddii caalamka. Si kastaba ha ahaatee Axdigii Federaalka ahaa ee Ku Meelgaadhka aha ayaa dhimay intii haweenka loo qoondeeyey shirkii Carta waxa na laga dhigay boqolkiiba laba iyo tobant (12%) tirade guud ee baarlamaanka TFG-ga. Hogaamiyayaasha siyaasadu waxay ku fishilmeen inay halkaa ka sii wadaan tiradaa haweenka iyo marka haweenay banayso kursiga qabiilkeedii waxay ku daraan ama keenaan nin.

Sidaa dartee haweenkii waxay noqdeen boqolkiiba sided (8%) tirada MP-ya ee ah 275-xubnood. Markii la sii kordhiyey bishii Janawari 2009-ka, haweenka waxa ku soo kordhay boqolkiiba saddex (3%) xubno baarlemaan waa dawlada cusub ee Sheekh Sharif Sheekh Axmed e.

Rajeynta

Haweenka Somalida ee hogaamiya ururada bulshada rayidka ahi waxay gaadheen guulo labaatankii sano ee u dambeeyey. Wuxa ay haweenku gacan ka geysteen awood tiriddii dagaal oogayaasha, waxa ay dhimeen si aada xidhiidhkii qabiilka, waxa ay muujiyeen sida loogu baahan yahay bulshada rayidka ahi inay daruuri tay goobjoogooda nabad kasta iyo dib u heshiisiin kasta oo la qabto, waxay horumar ka sameeyeen ka qayb qaadashada haweenka xaga siyaasada. Laakiin haweenka Somalidu waxa ay weli waajahaan dhibaatooyin la xidhiidha dhidigaantooda, sinaan la'aan iyo dhaqanka iyo derbi adag oo kaga gudban sidii ay si siman siyaasada uga qayb qaadan lahaayeen.

Wuxa aad u xiiso leh sida xaqa haweenka Somaliland u helaan, halkaasoo ay raggu siyaasad qabiil ku xukumo,

waxa se la filayaa in taas lagu bedelo sida xisbiyo badan oo siyaasada ku tartama. Haweenku waxay way muujiyeen xaqooda inay codka dhiibtaan weliba tiro badan bay ugu soo baxeen saddexddii doorasho ee la qabtay ilaa iyo 2002-dii. Halgamayaasha degaanka iyo ururuka dallada ah ee Nagaad waxa ay haweenka u qabteen tababaro sida haweenka iyo hogaaminta, wayna taageereen haweenkii isasoo sharaxay doorashooyinka. Laakiin waxa ay la kulmeen dhaqan lid ku ah hogaaminta haweenka ee dawladda, labada ba rag iyo haweenba. Koonfurta dhexe ee Somaliya arrintu waa ay ku niyad jebinaysaa. Laga soo bilaabo 2006-kii rabshaduhu kor bay u kaceen, waxana xumaaday amnigii, waxayna adhax jebinaysaa waxyaabihii bulshada rayidku qabsadeen, waxana ay dib u dhigtay horumarkii loo samayn lahaa xaga in la dhiso maamul dawladeed oo degan, waxana ay soo hormarisay siyaasad ay wadaadadu wadaan.

Qoraal ahaan haweenku xaq badan bay ku leeyihiin *Shareecada* marka loo eego xaga ka dhaqanka Somalida, kaasoo ka soo qaada si wax ahmiyad yar. Kuwa dawlaadda Islaamiyinta ah ee aan xagjiri waxay haweenka u oggol yihiin waxooga inay helaan xaga siyaasada. Laakiin Xizbul Islaam iyo Al Shabaab war wanaagsani u yaalo haweenka iyo bulshada rayidka fursaddii haweenka Somalidu ay soo qabsadeen iyo ay ku xidhnaayeenba ilaa 1991-kii. Haweenka Somalidu waxa ay tilmaameen xeerka dhaqanku waxa uu ba ka ilaaliyaa dilista. Meelaha qaar oo ay Al-Shabaab maamusho waxa la abaarsadaa oo cidhiidh badan lagu hayaa haweenka xaqooda iyo ururadooda.

Diblomaasiyiinta dunida ee hawshan ku mashquulsanaa kana qayb qaatay ayaa iyana la kulmay arrimo aad u adag. UN SCR 1325 xoogaga caalamka ka yimi ee ka shaqeeyay nabadaynta ayaa iyana ku soo biirtay hawsha si ay u hubiyaan in haweenku si buuxda uga qayb qaataan shirka. Taas oo weliba layska illaalinayey in lagu eedeeyo inay rabaan inay ku soo rogaan dhaqano shisheeye iyo inay qalaalood ka dhigaan bulshada Somalida. May samayn wax khatar gelin Kara in haweenku xaqooda waayaan.

Ugu dambayntii, ururada bulshada rayidka ah iyo halgamayaashii (arrimaha haweenka) waxay tahay inay dusha saartaan ku-guulaysiga in guulo laga dhaliyo. Shirkii Carta ka dib, tusaale ahaan, CSOs way iska seexdeen oo isha kumay qaban mana dabagelin horumintii dawladdii TFG-ga iyo la xisaabtakoodaba. Halkii la daba geli lahaa, dhawr haweenkii olaleenayaasha ahaa ayaa ku biiray baarlamankii ama golihii wasaaradaha. Sidoo kale CSOs way ku guuldaraysteen inay hubiyaan kuraasta haweenka loo qoondeeyey ee dawlada TFG-ga inay buuxiyeen haween keli ahi iyo in kale. Halka ay kaga guulaysteen ka hadalka arrimo caqabad ku ahaa nabada gudaha Somaliya, kamay olalay gobol ahaan iyo ta caalamka toona.

Haddii ay Somali women's Ajenda samayn lahaayeen siyaasad cad oo ay kaga ololay lahaayeen guud ahaan tan gudaha iyo ta caalamka-ba oo ay ku waajahaan caqabaha ka hor imanayey. Markan fadhi ma jiro ilaa laga banaynayo waxa halista ku ah nabadda iyo in la abaaro waddadii wax qabadka.

Faiza Jama Mohamed waxay madax ka tahay hayada la yiraahdo Equality Now ee Nairobi. Waa xubin firfircoон oo ka shaqaysa ururada haweenka ee Somaliya waxaanay khibrad labaatan sano ah u leedahay la shaqaynta hayadaha caalamiga ah. Sanadkii 1998kii waxaa lasiiyey bilad sharaf ku saabsan taageerista xuquuqda haweenka ee Somaliya. Waxay bilad ku qaadatay horumoodka la dagaalanka gaajada.

Nabadayntii Muqdisho

ilaaladii Xaafadaha

Mohamed Ahmed Jama

Dagaalka sokeeye ee Somaliya wuxuu dilay boqollaal kun oo qof, wuxuu abuuray malaayiin qaxooti ah, waxa burburay degaankii, xadaarad qarniyo soo jirtayna wuxuu ka dhigay dambaska.

Kolkii xaaladda nabadgelyo ee Muqdisho gaadhay heer aad u liita ayaa waxa ay ku kelliftay xubnaha ugu firfircoo dadweynaha iyo ururrada bulshadaba in ay qaadaan tallaaboooin lagu dhimayo waxyeellada shicibka iyo in la ilaaliyo dadweynaha, tallaaboooyinkaas waxa ka mid ahaa Ilaalada Xaafadaha oo qoraalkan lagu qeexi doono. Ujeeddadu waxay ahayd in dhibaatada la joojiyo, lana abuuro jawi ku habboon wada hadal siyaasadeed oo horseedi kara in xal loo helo dhibaatada Somaliya.

Baabi'inta khadka cagaaran ee Muqdisho

Sannadkii 1992kii, ka dib markii afar bilood dagaal xun oo gacan ku qabashada Mudisho loogu jiray uu socday, ayaa waxa xabbadjoojin laga dhexdhaliy Cali Mahdi Maxamed iyo Maxamed Faarax Caydiid. Kolkii dhinac na gaadhiwaayay guul dhammaystir ah ayaa waxa abuurmay khad cagaaran oo u dhexeeyaa magaalada waqooyigeeda iyo koonfurteeda muujinayana mid waliba inta uu haysto.

Khadku wuxuu kala jaray qoysas iyo reero, wuxuuna abuuray deyr u dhexeeyaa dadka kala deggan labada daamood. Xitaa laba lacagood oo kala kaan ah ayay labada maamul soo kala saareen. Ganacsatada ka shaqaysata khadka cagaaran ayaa cashuuro lagu soo rogay, dadka ajanabiga ah ee u shaqaynayay hay'adaha caalamiga ahna waxa ay ku kellifi jirtay in ay baabuurtooda beddelaan kolka ay u kala gudbayaan waqooyiga iyo koonfurta magaalada.

Bilowgii sannadkii 1990kii ayaa xulufo ka tirsan ururrada bulshada, Shabakadda Nabadda iyo Xuquuqda Aadamaha(PHRN), Xulufada Ururrada Haweenka ee COGWO iyo kuwo kale oo badan si xoog ah u dareemeen in la joogo xilligii tallaabo wax ku ool ah la qaadi lahaa.

Dedaallo isbiirsaday oo ka kooban wadahadallo la la galay qabqablayaashii dagaal, cadaadis ka yimi bulshada, odayada iyo culimada iyo saxaafadda, ayaa dhaliyay in khadkii cagaarnaa iyo jidgooyooyinkii kale ba la qaado.

Ilaalada xaafadaha

Ilaalada Xaafaduhu waxa ay ahaayeen tallaabadii ugu ballaadhnayd ee ay qaadeen ururrada bulshadu si loo ilaaliyo bulshada ku nool Muqdisho iyada oo la adeegsanayo bilays bulshadu samaysatay oo leh qaab dhisan.

Sannadkii 2002dii awooddii Dawladda Kumeelgaadhka ahayd ee ay ka soo horjeedeen Xulufadii SRRC ee Xabashidu taageeraysay, waxa ay noqotay mid sii gudhaysa. Dagaaloogayaashu waxa ay u tartamayeen inay bannaystaan goobihii ay ku yeelan lahaayeen shirkii la dhawrayay inuu furmo ee dib u heshiisiinta ee lagu talagalay inuu ka dhaco Kiiniya. Nabadgelyadii Muqdisho way ka sii dartay, waxa batay afduub joogto ah, dilal, kufsi iyo dhac. Si taas looga baxo waxa ay ururradii bulshadu Muqdisho ka hawlgeleyen bilays bulshadu leedahay oo loo yaqaannay Ilaalada Xaafadaha. Fikraddan waxa kolkii ugu horraysay shir ururrada bulshadu qabteen 2002dii ka soo jeediyay oday ka yimi xaafadda Buulo Xuubey ee degmada Madiina. Waxa la sii ballaadhiyay sannadkii 2003dii kolkii bulshadu ka tashatay sidii loo wajehi lahaa dhibaatada afduubka. Ururrada dedaalkan safka hore kaga jiray waxa ka mid ahaa Civil Society in Action iyo Women Pioneers for Peace and Life (HINNA), iyo ururro badan oo kuwa bulshada ah ee Muqdisho ka jiray sida Center for Research and Development (CRD) iyo COGWO.

Qorshahani wuxuu Muqdisho u qaybiyay 80 xaafadood oo lagu saleeyay qaabkii maamul ee jiray 1990kii iyo xaaladda nabadgelyo ee xaafad kasta ka jirtay. Xaafad kasta waxa laga codsaday inay qortaan 20 ilalo oo hubaysan kuwaas oo hoos imanayay guddi nabadgelyo oo afar xubnood ah oo ay xaafaddu dooratay. Adduunka lagu maamulayay iyo kan gunno ahaan loo

Hubka culsu oo la laga saaray magaalda iyadoo la raacayo qorshihii nabadayinta 2005 © CRD

siinay llaalada waxa bixiyay xaafadaha, waxa na maamulkisa hayay guddida nabadgelyada. Adduunkaasi wuxuu u dhignaa 20,000 Shilin Somali (US\$1) oo reerkastaa bixinayay bishii ba.

Ururrada bulshadu doorar kale ayay iyana lahaayeen kuwaas oo ay ka mid ahaayeen; indho ku haynta qaabka xulista ilaalada loo marayo iyo tababarista guddida nabadgelyada iyo ilaalada laftooda, iyo xeerarka iyo shuruucda ay ku dhaqmayaan. Qaab loo ilaaliyo habka wax u socdaan ayaa la sameeyay kaas oo saxaafaddu reedyawga si toos ah uga sii deyn jirtay barnaamij nabadgelyada ku saabsan oo loo yaqaannay Hooddi Hooddi. Hab maamulkaasi wuxuu noqday mid guulo badan soo hooyay oo dhammaan Muqdisho xaafadaheeda oo dhan laga hirgeliyay.

Dembiyada fudud ee dhaca waxa ciqaabtooda llaalada Xaafadaha Muqdisho ka dhigeen in qofka lagu ceebeeyo bulshada dhexdeeda iyada oo shebeg suuqa dhexdiisa ah uu qofkaasi ku xidhnaanayo 24 ilaa 48 saacadood.

Maqnaanshaha hay'adihi caddaaladda ee ciqaabi lahaa dembiyada ay dilka, tuugada iyo burburinta hantidu ka mid yihiin waxa lagu fulin jiray maxkamado madani ah oo adeegsanaya Shareecada iyo Xeer Soomaali labada ba. Muuqaalka llaalada Xaafadaha ee hubaysan iyo ka baqashada in lagugu ceebeeyo bulshada dhexdeeda ayaa baqdin gelisay dembi falayaal badan. Nabadgelyadii way roonaatay, heerkii dembiyaduna hoos ayuu aad ugu dhacay.

Waxa llaalada Xaafadaha barbar socday isna barnaamij ay fuliyeen hay'adaha waddaniga ee aan dawliga ahayn oo ay hub ka dhigis ku dhiirrigelinayeen. Ururrada sida COGWO, SAACID, Somali Olympic Committee (GOS), the Formal Private Education Centre (FPENS) iyo Safe ayaa taageerayay barnaamijkaas hub ka dhigista. Taasi waxa ay fududsay in dableydi, dembi falayaashii iyo dhallinyaradii shaqada la'ayd ee xaafadaha nabadgelyo darrada ka waday si sahlan loogu daro bulshoweynta. Waxa loo sameeyay nolol cusub oo ka dhalatay tababarro iyo xirfado ay ku xoogsan karaan. Dabley iyo dembi falayaal badan ayaa la dhaqanceliyay, waxase kolkii dambe barnaamijki carqalad ku noqday dagaaloogayaashii

oo u arkay in tani keenayso hoos u dhac ku yimaadda suuqii ay ciidankooda hubaysan ka soo qoranayeen.

Guusha barnaamijkan ka dhalatay waxa ay keentay qorshayaal cusub oo lagu doonayo in lagu ballaadhiyo dhamaan magaalooinka badhtamaha iyo koonfurta Somaliya. Haseyeeshee, dhisitaankii dawladda Kumeelgaadhka ah (TFG) 2004tii ayaa waxa ay la timi yididiilo laga qabay in maamulka cusubi bulshada u keeni doono nabadgelyo. Kolkii dawladdii bilowday inay saldhigiyadii booliska furto ayaa la joojiyay dadkii shebegga lagu xidhi jiray. Dawladdu waxa sida loo maleeyay ay la wareegtay hub ka dhigistiisa dableyda iyo bulshaweynta ba. Ururradii bulshadu waxa ay isku dayeen inay dawladda wada hadal kala galaan sidii llaalada Xaafadaha loo sii wadi lahaa. Haseyeeshee, mar haddii qaar badan oo dawladda wasiirradeeda ahi ka mid ahaayeen dagaa-loogayaashii barnaamijkana diiddanaayeen, dawladdu codsigii ururrada bulshada ma oggolaanin, ilaaladii xaafadahana waa la kala diray. Yeelkeedee, qaabdhismedkii llaalada Xaafadahu wuu ka sii jiray xaafad walba. Inkasta oo dawladdu ka soo horjeesatay bulshadu waxa ay rabtay in mar kale la hawlgeleyo ciidankaas.

Xidhiihinta nabad ilaalin bulshadu leedahay iyo wada-xaajoodka siyaasadeed

Xubno badan oo bulshada Somalida ka mid ah ayaa fuliyay tallaabooyin ay ku doonayeen in dalka nabad loogu keeno nafta baxaysa iyo hantida dadweynahana lagu badbaadiyo. Tallaabooyinkaasi waxa ay badbaadiyen nafta dad badan oo Somaliyeed waxna ay abuureen gole laga ambaqaadi karo wada xaajood siyaasadeed.

Mid ka mid ah casharrada laga bartay barnaamijkii llaalada Xaafadaha Muqdisho wuxuu noqday in aanay bulshada u samayn karin nabadgelyo iyo badaabdin dhammaystiran haddii ay hay'adihi caddaaladdu maqan yihiin. Qofka dembi fala waa la qaban karaa, si ku meel gaadh ah loo xidhi karaa, haddii se aanay jirin maxkamado, xabsiyo iyo barnaamijyo lagu dhaqanceliyaa, waxa qudha ee la filan karaa waa xal aan joogto ahayn. Haseyeeshee, maqnaanshaha dawladii shaqayn karta ayaa wuxuu llaalada Xaafadaha ka dhigay dar keena nabadgelyo iyo badbaado. Wuxuu taas ku gaadheenna waa kalsoonni iyo taageero ay ka haystaan bulshada. Nabad waarta oo Somaliya ka dhalataa waxa ay u baahan tahay hab isku xidha habka dadweynuhu u raadsadaan nabadgelyadooda iyo wada xaajoodka siyaasadeed, taas oo noqonaysa in ka qaybgalka ama xubin ka noqoshada wada xaajoodka siyaasaddu uu ku xidhnaado awoodda qofkaasi u leeyahay inuu nabadgelyo iyo badbaado ka dhalinkaro aagga uu maamulo.

Mohamed Ahmed Jama waa agaasimaha Hayadda Horumarinta Bulshada (SOCDA)ee Somaliya.

Shaqadu waa caadigeedii

suuqa bakaaraha oo dagaal ku jira

Suuqa bakaaruha wuxuu ku dhex yaala badhtamaha muqdisho waana meesha laga xukumo dhaqaalah somalia wuxuuna muujiyey sida uu uga badbaaday labaatankii sanno ee dagaalka sokeeya. Sheekada suuqa bakaaruhi waxay ina tusaysaa ad adkaanta baayac mushtariga soomaliyeed iyo kaalinta ay ka qaataan nabada iyo dagaalkaba.

Taariikhdi bakaaraha.

Magaca bakaaro wuxuu ka yimi meelo dhulka hoostiisa oo dhagaxa nuurada ee aqalada lagu dhiso lagu gubo sannadihi kunteenadii aad bay ugu badnaayeen halka imminka suuqa bakaaruhi ku yaal. Waababkii ugu horreyey waxa laga dhisey suuqa bakaaraha dhinaca waqooyiga kuwaasoo lagu iibin jirey hilibka, caanaha, timirta, milxda iyo tubaakada iyo alaaboo yaryar oo kale. Suuqa bakaaruhi wuxuu aad u weynaaday markii dawladu dad dejisay meel koonfurta ka xigta.

Horaantii toddobaataneeyadii wuxuu ka mid noqday xaafada howl-wadaag halkaasoo dhul laga siiyey shaqaalahi dawlada madaxda milleteriga iyo booliska si ay guryo uga dhistaan. dhamaadkii todobaadkii waxaa deggay dad xoogaa yara laddan waxaana yara saamaxay darriiqyo badan oo hareeraha ka soo galla taasoo guubaabisay suuqu u durko dhinaca barriga.

Dukaamadii ugu hooreeyey ee waaweynaa ee cuntada hudheeladii hurdada iyo cuntada waxaa laga dhisay bakaaraha gudihiisa sababtoo ah suuqyadii kale ee muqdisho sida Via Egitto, Via Roma iyo kii dhawaan la sameeyey ee dharka iyo alaabada elekteriga ah ee suuq bacaad ee xamar weyne oo meel ay ku fidaan jirin, Bakaarihii wuxuu bilaabay inuu soo jiito ganacsii waaweyn. Sannadkii 1983 mawjad kale oo ganacsato ah ayaa u soo guurey ka dib markii uu dab qabsaday suuqii bacadle.

Ka dib markii uu dhacay taliskii siyaad barre 1991 waxaa xadhkaha goostay baayacmushtarkii shacabka oo aan dawlad

xakaymaysaa jirrin ganacsigii cusbaa ayaa caadaa maray sida xawaalada warisgaadhsiinta (gaar ahaan telefoonno jaban) shirkado cusub oo ah gaadiidka iyo saxaafada.

Magaalooyinka waaweyn iyo tuuloooyinka, gaar ahaan muqsisho ganacsatu waxay sameysteen cusbitaalo, iskuulo, wershedo laydh, shirkadaha biyaha iyo xataa wersed koko kolaha soo saarta.

Ganacsatada Somalida waxay bilaabeen inay dhoofiyan xoolaha nool, hargaha iyo saamaha, kalluunka, iyo khudrada iyo sisinta waxayna soo iibsan jireen alaaboo aad u kala duwan: Cuntada, alaabada dhismaha, baatrool iyo daawooyin.

Dhaq-dhaqaqa dhaqaale intiisa badani waxay ka socotay suuqa bakaaraha. suuqa bakaaruhi wuxuu ka mid noqday suuq ka mid ah suuqaqa ugu waawey Bariga Africa kaasoo lagu iibin alaaboo badan oo gudaha iyo dibedaba laga keeno loona qaadi jirey Somaliya oo dhan iyo dhulka af somaliga lagaga hadlo ee itoobiya iyo kiiniya.

Bakaaruhi wuxuu kaloo u shaqeeya sida Wall Street ka Somaliya. shillinka soomaaliga iyo lacagta qalaadba way ka shaqeeyaan suuqa. maadaama aanu jirin bangi dhexe iyo meel lagu qiimeeyo sarifka lacagaha toona dalku wuxuu ku khasban yahay qiimaha lagu gooyo bakaaraha. Waxaa ku yaala xawaaladaha waaweyn oo dhan sida Dahabshiil, Amal, Qaran iyo weliba shirkadaha war is gaadhsiinta sida Hormuud, Somali Telecom iyo Nation Link – iyo xafiiska tigidhada diyaaradaha kuwa loogu jecelyahay saxaafada, Horn Afrik, Radio Shabbele iyo Radio Simba ayaa iyaguna xafiisyadooda waaweyn ku leh bakaaraha.

Suuqan cammiran waxaa kaloo lagu iibshaa hubka dagaalada lagu gallo oo dhan. Suuqa hubku waa meel ka dhix muuqata suuqa bakaaraha oo loo yaqaano cir toogte taas loogu bixiyey dadka oo tijaabiya hubka fudud ee aay iibsadaan sida AK47s. Hub dibeda laga keeno oo isugu jira hub fudud iyo gantaalaha diyaaradaha lagula dagaalamo waad ka iibsan kartaa halkaa.

Waxa ka hor yimaada bakaaraha

Suuqa bakaaraha iyo dadka shaqeeyaaba waxay ka gudbeen wax badan oo ka hor yimi 40kii sanno ee u danbeeyey sida cadaadiskii siyaasadeed iyo dhaqaalee ee taliskii siyaad barre iyo dabab soo noqnoqday. Tujaarata taala awgeed wuxuu suuqa bakaaruhi soo jiitay dagaal qabqablaayshii, tuugtii, maleeshiyoonkii iyo askartiiba. Waxaa ku dhacay weeraro badan oo baad iyo booba leh. Khatartii ugu weyneyd waxay la soo deristay bakaaraha 2007-08 ka dib markii ay is baheysteen milleteri ahaan dawladii ku meel gaadhka ahayd ee Somaliya iyo ciidamadii itoobiya qaar ka DKM waxay waxay aaminsanaayeen maadama uu yahay meesha laga xukumo dhaqaalahi muqdisho, bakaaruhi inuu maalgeliyo xoogaga iyada ku kacsan. Duqii hore magaalada muqdisho Maxamed Cumar Xabeeb ayaa ku sheegay bakaaraha xuddunta

dadka nabbada ka soo horjeeda. Xataa suuqu wuxuu noqday goob meleteri iyadoo xoogaga kacdoonku ay haysteen isgoyo muhiim ah sida Hawl wadaag Blacksea iyo bar ubax.

In ay bakaaraha xukumaan ayey aad u dooneen DKG iyo itoobiyaankii taageerayey. Wax kasta oo ay haysteena tan way u isticmaaleen haday noqoto hanjabaad hadidaad dagaal buuxa oo toos ahba,dhimasho iyo dhaawac hanti bur bur badan.

DKM ahi kumay guulaysan inay bakaaraha qabsato. Markii askartii itoobiya ka baxdayna january 2009 waa laga wada farxay suuqa. Si kastaba ha ahaatee waxay weli aheyd meel ay ku dagaalamaan dawlada iyo kooxa ku kacsani. Dhawr jeerna waxa hoobiyeaal ku garaacay ciidamada midawga africa iyo kooxa kacdoonka wada.

Xooggaga Suuqa: Kaalinta shacabku ka qaatay dhismaha nabbada

Dadka xukuma ama leh baayac mushtarka waaweyn somalia waxay leeyihiin awood aad u badan. Tan waxaa loo isticmaali karaa laba siyood:Inaad ku dhisto nabbad dadkoo dharmi ka faaiideystaan ama inaad kula shaqesato qabqablayaasha iyo cida wax u tarayso dagannansho la' aantu. Horraantii 1990s markii uu ugu xumaa iska horimaadyadii qabiilku waxaa jiray qaar badan oo baayac mushtarkii muqdisho noqday dagaal qabqableyaal ama maalgelin jirey qabqablayaasha dagaalka.

Hase ahaatee qeybtii danbe ee 1990s colaadii beeluhu way yaraatay. Ganacsato badanina waxay bilaabeen inay is hubeeyaan iyo weliba inay qortaan shaqaale ka soo jeeda beelaha kale oo difaaca baayacmushtarkooda. Itaa ka dib waxa caadi noqotay inay baayac mushtar wada yeeshaan dad ka kala yimi reero kala duwan iyo meelo kala duwan.

Maanta ganacsato baddan oo ka timi koonfurta dhexe ee Somalia ayaa ganaci duulaya ku leh somaliland iyo puntland, iyaguna kuwaaso kalay ku leeyihiin. Ganacsatdu waxay xarfaan ku noqdeen siday sida ganaci loola wadaago reeraha kale sababtoo ah waxaa laga sameyn karaa macaash badan. Tanina waxay caawisay inaan reerihii iska hor imman degganaanshihiina waxbay ka tartay. Ganacsatdu waxay maalgeliyeen hub ka dhigistiee dhaqancelintii iyo shaqaalesiintii kumaamkunkii qoryaa sidan jirey. Inkasoo aanay u sameynin si abaabulan iyo si isku xidhan toona. Muqdisho gudeeheda sancogameed yaqaanada kuwa telfoonada sameeya, jeeblayaasha, dareewalada iyo kuwa ilaaliya shirkadaha iyo baayac-mushtarkuba waxay ahaayeen inamadii hubeynsaa. Meheraduhu waxay kale oo maal gelin jireen markay odayaasha beeluhu iska arkayaan arrimaha nabbada waxayna bixin jireen meeshay ku shirayaan gaadiikooda iyo qadadooda.

Ganacsadu waxay gacan ka geysteen dhaymihii dhaawacii dagaalada iyagoo bixin jirey shiidaalka cusbitaalada meeshay

doonaan ha ku yaaleene, caawin jirey dadka abaaruhu wax yeelaan iskuulada ka bixiyaan ardayada qoladay doonayaanba ha ahaadeene iyo iyagoo cunto iyo dhar u geeya dadka muqdisho iyo hareereheeda ka qaxa.

Hadii si fiican loo abaabolona kaalinta ay ganacsadu ku leedahay nabbad dhisida waa la ballaadhin karaa xataa waxay gacmaha maroojin karaan siyasiyiinnta si ay heshiis kama danbeys ah u gaadhaan.

Qoraagan Soomaaliga ihi magicisa muu sheegin.

Ilaalinta nabadgelyada Suuqa

Intii u dhexeysay December 2006 iyo 2008 ciidanka nabadgelyada ee lagu tirinaayey inay la socdaan DKM ayaa lacag aad u fara badan dad aad u badana ku laayey oo u baddan ganacsati shaaqalihii iyo dad meesha iska taagnaaba. Markii uu kululaad day dagaalka lagaga soo horjeedo DKM iyo itoobiyaanka xoogaga mucaaridku waxay saldhig ka dhigteen suuqa dhexdiisa. Feb 2008 wererakii suuqu wuu kordhay iyadoo ciidamada duqeyn iyo boob badan u geysteen iyo ku soo dhumanayey baadhitaan nabadgelyada la xidhiidha.

Bulshada rayidka ah, dad metelaya baayac mushtariga kuwa xuquuqal aadamaha iyo culmida diinta ayaa talaabooyin qaaday ay wax kaga nabadgelyo xumada ka sii dareysa. Ka dib dhawr munaaqasho waxay goosteen in xalku ku jiro in milleteriga laga qaado booliis dadweynaha ka yimina la sameeyo.Si tan loo helo waxay sameeyeen guddiyo ka shaqeysa sidii laysugu soo dhaweyn lahaa DKM iyo xoogaga ku kacsan. Iyagoo isticmaaliya saxaafada gudaha iyo ta dibedaba si ay dadka u tusaan xaalada suuqu ku sugar yahay.Ka dib dhexdhexaadin adag gudida waxay ku guulaysatay in ka dhexdhaliyan is afgarasho ay dhinacyadii soo kala hiorjeeday oo dhami qaateen oo aheyd:

- In ciidanka laga qaado suuqa nawaaxigiisa
- In la keeno 450 Qof oo booliska shacbiga ah suuqa dhexdiisa
- In la sameeyo sanduuq lacagdeed oo lagu ilaaliyo nabadgelyada suuqa iyo arrimaha bini aadanima.
- In la samyo gudi xidhiidhisa fulinta heshiiska

Hawshan oo dhana waxa la rabay in lagu qabto 30 casho gudahood. MOU waa la fuliyey ganacsatiina shaqadoodi waxay dib ugu bilawdeen si nabadgelyo ah.

Waxaa qoray Mohamed Ahmed Jama

Degmada Waajid

jasiirad nabadeed

Maqaalkani wuxuu sharxayaa sida loo nabadeeyey gobol ku yaala koonfurta dhexe ee soomaaliya oo loo maray wada shaqeyn aan hore loo arag oo ay iska kaashadeen dawlad hoose oo madax banaan odayasha, ganacsata iyo, haweenka. Nabadgelyadii iyo xasloonidii iyo daryelka aadminimo oo lasugay in ka badan 10 sano markii ay reer Wajid la heshiiveen kooxihi kala ee siyasiyiinta ahaa iyo xakuumado isdabajoogey, kuwaa oo qaar ka midi ahaayeen kuwa ay beelaha calamiga ahi sameeyeen.

Sannado baddan gobolka waajid wuxuu ahaa gasiirad nabadeed oo ku taala badweynta dagaalka ee koonfurta dhexe ee somalia. Gobolka bakool iyo dadka reer waajid waxay ka tirsan yihiin Digil iyo Midhifle oo raxanweyn ah, waxayna kala yihiin jillibada kala ah Jirroon,Haddame,Leysaan,Harin,Moalim, Moalim-weyne, Garawale and Ashraf.

In yar ka dib markii dawladii siyaad barre dhacday waxaa qabsaday wajid maleeshiyadii cali mahdi ee USC. Ka dib markii ay la tashadeen odayashii reerka wafdigii cali mahdi Badhasaab ama maayor oo ahaa inan reer waajid ah kuna dhashay waxna ku bartay halkaa deganaana. Badhtamihii 1991 wuxuu ku biiray dadkii u qaxay itoobiya oo ka carraraayey dagaalkii uu dhxeeyey USC iyo mareexaanka oo dadku u arkeen innanay kala raacin laba qoloo is dillaaya. Abriil 1992 wuxuu ku noqday wajid isagoo maayor ah Xilligan oo ahaa xilli aad xun dadka gobolka oo ay haysatay maccalluul dagaal keenay. Taasoo shacab baddani ku dhinteen gaar ahaan dumarkii iyo carruurtii. Tageero shisheeye ayaa 1992 ka dib ciidan nabbad illalineed gobolka waajidna wuxuu doortay maayor cusub.

Awood cusub ayaa timi 1994 markii jeneral maxamed faarax caydiid garabkiisii USC uu weerary ee qabsaday gobolada bay bakool. 1996 raxanweynii waxay billaabeen inay wax iska celiyan waxayna sameysteen RRA rahanweyn resistance army.

Sameyntii RRA dadkii ayey kala qaybisay waxaana dagaal lagu hoobtay oo dhix maray reer waajid gudahooda jillibka jirroon wuxuu taageeray USC-SNA halka jillibada kalena ay adkaysteen RRA. Wajid gebi ahaanba RRA way burburisay

wayna gubeen xoogagii RRA shacabkii qaar way qaxeen qaara way laayeen.

Abriil 1998 maayorkii horre ayaa dib loo soo celiyay kaasoo billaabay tallaabooyin dadkii laysugu soo dhawenayo iyo odayashii lacag ayuu ka urruriyeen ganacsatii iyo reer miyigii tuulooyinkii ayuu ku wareegay illaa uu dadkii oo dhan gaadhsiyay waxaana odayashii heshiis ka kooban saddexan qoddob:

1. In caddaalada la soo celiyo dadkuna isa saamaxo
2. In la illaliyo nabbada iyo wadda noolaanshaha
3. In la qaado isbaarooyinka iyo in la dillo cid kasta oo mid dhigata qoladuu doonayaba ha ahaadee
4. In qofka dila loo dilo gobolka gudihuisa

Heshiiskii wuxuu shaqeeynaayey in ka badan sannad. May 1999 RRA oo taageero ka helaysa Ethopia waxay ka saareen xoogagii USC gobollada tani markii shannaad ee la kala qabsado muddo siddeed sano ah Bay bakool.

Xilligii Dawlada ku meel gaadhka ah

Sannadkii 2000 geeddi-socodkii nabadda ee carta oo lagu sameeyey dawladii wuu kala daadiyey waajid RRA waxay u kala jabeen laba qaybood oo isku hayey inay qeyb qaataan iyo in kale. Maamulkii gudaha iyo hoggamiyeeyashii shacabka ayaa tallaabooyin qaaday ay kaga soo horjeedaan inaan dagaal danbe ka dhicin waajid iyo nawaaxigeeda. Kala RRA wuu ka sii daray iyadoo qaarna taageereen dawladii Carta qaarna Itoobiya lyadoo mid waliba waliba rabbo inuu maamul ka sameeyo dadkana taageero ka helo reer waajid.

Dadkii waxay mar kale u kala qeybsameen reero kala taageeraya laba garab oo ka kala tirsan RRA Waxaa keliya oo dhix dhixaad ka ahaa jirroon oo taageeray waajid.

Markay ku timi kala daadashadani dadka reer waajid tallaabo kale ayey qaadeen maamulkii; dadkii kala taageersanaa labbada dhinac ayey la hadleen waxayna ka dhameeyeen inaan labada dhinac isku dilli karin gobolka guddeheeda dadkuna si nabbadgelyo uga bixi karaan una soo geli karraan giiddina way yeeleen soo jeedintan.

Waxaa taa ka darayd waajid waa markii ee shacabka guduuhu ay heshiisayaan kooxo siyaasadeen oo waaweyn. Maamulka gudduhu wuxuu isu keenay odayaashii ururadii dummarka waxayna billaabeen inay soo dhawweyaan hogaamiyaashii labada dhinacba ugu danbayntiina heshiisiyeen RRA. In ka badan laba boqol oo oday oo ka kala socda jillibada oo ka kooban yahay diggil iyo midhifle ayaa ka qeyb qaatey geeddi-socodka nabadda oo uu hoggaaminayey malaaq cali barre oo ah jirroon.

Xilligii Dawladda Ku Meelgaadhka ah

Ka dib markii shirkii nabbadeynta ee dawlkaduhu ka Wadeen kenya lagu sammeyey dawlad ku meel gaadh ah. Waxaa ku jirray dad metalaayey RRA waxay muddo yarna degganeyd baydhabo.

Maamulkii waajid waxay oggolaaeen in ciidan ka tirsan dawladda ku meel gaadhka ahi yimaadaan laakiin ciidan aan amar qaadaneyn wxayna billabeen boob iyo dil. laga billabo. 2007 Dawladii ku meel gaadhka ahayd waxay u guurtay xamar iyadoo gacan ka helaysa ciidanka itoobiya. Hoogaamiyeyeashii shacabka reer waajid waxay sameeyeen inay halkii ka sii wadaan dhexdhexaadnimadoodii.

Sababaha ka qeyb qaatey guusha waajid

Markii ay hayadaha samafalku go' aansadeen inay degaan waajid 2002 maamulka guduuhu waxay qaadeen talaabooin ay ku illaalinayaan kagana hortagayaan iska hor imaad gudaha ah. Waxay isla ogolaadeen sharchiyo lagu wadaagayo hantida si sinnaana si aan qabiilooyinku isaga hor iman.

Waxaa laysla gartay in gegida diyaaradaha loo dhiibo guddi u gaara oo dadka u qaybisa caawimada. Tan waxaa fuliyey dadkii degaanka iyo dadkii kalee ku luglahaa. Talaabooyinkani waxay si fiican isugu dubba rideen nabadjelyadii iyo ilihii dhaqaalaha. Dadkii deggaanka ee reer waajid nabadjelyadii waxay u noqotay il dhaqaale oo ay cid kasta oo rabta inay wax geliso gobbolka ay ka iibyaan shacabkuna faaiido ka helaan.

Lahaanshaha shacabka

Masuuliyada waxaa iska lahaa guddida gobbolka oo go aanka u danbeeyana ay wada qaataan. Tani waxay tusatay shacabkii wada lahaanshaha awooda gobbolka waxayna u muuqaataa inay ku guubaabisay dhinacyadii oo dhan inay dhinac iska dhigaan wixii u dhexeeeyey oo dhan ayna raacaan waxay ugu muuqato inay tahay danta waajid.

Ka qayb qaadashada goaanada

Wada tashi ballaadhan ayaa isna ka qayb qaatay adkaynta nabbadjelyada. Mar kasta oo go aan oo nabadjelyada lagu illalinayo loo baahdo in la qaado waxaa caado ahaeyd in lagala tashado qaybaha kala duwan bulshada gaar baayac-mushtariga iyo odayaasha.

Guddida gobolka qaar ka mid ah shacabka iyo odaayshuba waxay wada saxeexaan go' aanka u danbeeyaa taaso ku adkaanta cidkasta oo rabta inay wax ka sheegto inay canbaareeyaa. Markay noqoto nabbadjelyada gudaha waxaa jirey xilli ay odaayasha iyo guddida gobbolku wada fadhiisan jireen oo ay saxeexi jireen xeer beeled ay ku fasaxayaan in la toogto cid kasta oo isbaaro dhigata xaqla aan lagu kala qaadan.

Wajid imminka waxaa gacanta ku haya alshabaab waana maamulkii siddeedaad ilaa 1991.

Qoraagu waa Soomali magaciisa qariyey.

Qaadashada dhaqanka nabadda

gabay, riwaayad & miyuusiga bulshada Soomaalida

Maxamed Daahir Afrax

"Somalidu waa dad hadal u dhashay. Oday kasta waxaa looga fadhiyaa inuu awood u yeesho inuu hadal u jeedin karo dad ama ummad saacado iska dhan, isaga oo isticmaalaya hadal ay ku jiraan maahmaaho iyo hal haysyo hore u baxay oo gabayo ku jiray."

Professor I. M. Lewis

Gabayga Soomaaliga, codkarnimada, masrixiyada iyo heesuhu waa habka ugu badan oo ay kusoo bandhigaan dhaqankooda. Aar'adii Somalida ee labaatankii sanadood ee musiibada waxaa ay ku duubeen qaab suugaaneed oo ah gabayo, riwaayado, heeso iyo suugaan qoranba.

Marka laysugu yimaado shirar wada xaajood ah ama nabad lagaga hadlayo gabayga, codkarnimada iyo aftahanimadu waxay saameeyn karaan dareenka dadka iyo waxa kasoo baxa wada xaajoodkaas, waxaana saameeynteeda laga dareemay shir nabadeedkii shirkii Carta ee sanadkii 2000.

Bulshooyinka ay codkarnimadu tixgalinta ku leedahay, hadalada iyo qawlka laysku raaco ayaa ka miisaan badan wax la kala qorto. Dhaqanka afmaalnimada Soomaaliyeed waa cudud loo adeegsado nabadaynta iyo xalinta iska hor imaadyada.

Codkarnimo

Xilligii gumaystaha hortii Somalidu waxay aad u qiimayn jirtay codkarka iyo aftahanka. Dadka ugu codkarsani waxay muujin jireen awoodooda codkarnimo iyagoo adeegsanaya gabayo maahmaaho iyo hadal murtiyeed. Hadalka waxaa loo dhigi jiray qaab gabay ama waxaa doodaha lagusoo dari jiray hal qabsiyo lagasoo qaataj gabayo caan ah, maahmaahyo iyo sheekoojin soo jireen ah.

Dhaqankani wuu socday inkastoo ay isbadalo badani ku yimaadeen sidii Soomaalidu u noolayd iyo burburkii uu keenay labaatankii sannadood ee dagaalku. Hibada aftahandimo waxaa weli laga tixgeliya shirarka nabadeyta ee gudaha iyo dibedaba.

Odayasha shirka gabayaaga, iyo dadka kaleba waxay isku dayi jireen inay qalbigooda hantaan si wax wacani meesha uga soo baxaan. Aftahamenimadu iyo gabayadii dumarka iyo raggu waxaa loo isticmaalay shirarkii kala danbeeyey ee lagu soo af jaraayey dagaaladii soomaliland 1990s. Aftahamenimadu in ka baddan ayey ka badbaadisay shirkii carta in uu kala daato. Mar waxa dhacday in wadahadaladii djibouti khatar galeen ka dib markii laba qollo oo waaweyne diideen inay ka heshiyaan wixii u dhexeeyey kuna hanjabeen inay ka baxaayaan shirka. Sultan Axmed, oday ka mid ah odaayasha yibraha oo ah reer la quudhsado ayaa ka jeediye qudbad naxdin leh oo ximad gabayo maamaaho iyo murti kale ku dheehan tahay.

Sultan Axmed wuxuu si toos ah ula hadlay labada qollo ee is haystay oo uu ugu hanjabay inay xanfalay qaadi doonto wixii shirka ka horyimaada nabbadana carqalad ku noqda. Tani waxay beddeshay jawigii shirka oo dhan ka dib markii dadkii qosol la daatey isagana loo istaagey. xaaladii way qabowday labadii way ka noqdeen hanjabaadoodii.

Gabay

Qoraaggii qarnigii 19aad ee Richard Burton wuxuu soomaalida ku sheegay umadii gabayaaga qoraalkiisii caanka ahaa ee u horeeyey oo la odhan raadkii u horreeyey ee barriga africa. gabaygu waa waxa quudha ee soomalidu isku gartaan waxay yihiin ku qortaan taariikhdeda ku sheegtaan waxay doonayaan fikradowhadana ku dhiibtaan.

Gabaya soomaaligu wuxuu isugu jiraa hees hawleed sida ta marka xoolaha la waraabinayo loogu heeso iyo maansada gabayaagu tiriyo Afmaalnimada gabayga ee soomaalidu waxay wax ka baddeshaa darrenka dadka iyadoo dagaal kicin karta nabbadna dhallin karta taariikhdana way kabuuxdaa sheekoo yinkan oo kale.

Horraantii qarnigii 20aad gabayaagii daggaalyahankii Sayid Muhammed Abdulle Hassan ayaa tusaale ah wuxuu 20 sannadood la dagaalamayey gumeystihii wuxuu gabaygiisana u adeegasan jirey inuu daraawiishtisii ku guubaabiyo.

Gabayaa Somali ah oo badani waxay u isticmaali jireen inay nabad ku raadiyaan sida gabaygani tilmaamayo:

Hawo iyo hilow gacalo iyo hurud nabaduun baa leh.

Aragtida gabayaagu waxay la mid tahay maah maaha ay somalidu tiraahdo sida tan oo kale:

*Ha dagaalin: minaad raydo reerkaaga waaye;
minii lagaa raayo ruuxaaga waaye*

Dagaal waa ka-dare

Nabad la'aan waa nolol la'aan

Waxa kale tusaale fiican ah gabayaa nabad ku dhaliyey gabaygiisa horraantii qarnigii labaatanaad waxaa weeye salaam Carrabay oo laba qolo ku kala celinayey reer daahir io Axmed faarax oo wadaadadii u kala caal waayeen oo kula hadlay af ay labada qoloba fahmayaan kana tirihey geeraarka caanka ah ee *Waar tolow colka jooja*.

Awoodii gabaygu waxay ka badatay quraankii shiikhu akhriyaayey. Colkii waa lakala diray dagaalkiina waa istaagey.

Gabay: Waar tolow colka jooja

*Curadkii habartay Cali Shiiil ma illaawin
Ciilnna waa isuqabnaa cidna waa isxegnaa
Haddii aa iscuntaan laydin caawin mayo
Rashan baydin cayaayir cada dhaaf u disheen
Oo caday loo jebin manta
Jaamacii calmanaa curf xaja ninkii codkar noogu danbeeyey
Alla waa is ogayin, waa into mid la ceejin midna kakaleeto ku ciiraa
Waa siday ciddidatu caloosha ugu jabtaa
Aan ciil iyo way cadh aan u dhintaa cududadu laciiftaa
Ee wada cawdu billaysta Waar ragow colka jooja.*

Gabaygu weli xoog ku leeyahay soomaalida qurbaha iyo ta gudahaba laakiin waxaa is beedel kaga iminaaya dhinnaca saxaafada war is gaadhxiinta iyo dhaqamada kale.

Masraxa iyo Muusigga

Gabaygu wuxuu kale oo salka ku hayaa qaybo kale oo loo soo bandhigay dhaqanka afmaalnimada sida masrixiyada oo magaalada ka soo baxday intii ka danbesey gumaysiga qayb weyna qa qaadatay nolosha magaalada, oo ay ku dhix jirreen muusig cayaaro iyo hab masrixiyeed iyo gabayo gaagaaban taasoo aheyd qaabka uu wax u sheego suugaanyahanku ilaa iyo dagaalkii sokeeye siyaasadana door weyn qaatey.

Riwaayad la yidhaahdo *Gaaraabidhaan* oo la dhigey in 1968 oo uu sameeyey alle haw naxariistee Xasan Sheikh Muumin, ayaa la aaminsanyaay inney guubaabisay inqilaabkii ciidamada ee siyaad barre watay 1969 Sidoo kale *Laankuruusar*, oo iyana aheyd riwaayad uu sameeyey alle ha u naxariistee cabdi muxumed amiin oo lagu dhigay tiyeetarkii muqdisho oo iyana weerartay waxqabadkii dawladdii siyaad barre ayaa dad badani aaminsan yihiin inay soo dedjisay dhicitaankiisi. Ka dib markii la xidhey ninkii qoray riwaada, hees riwaayada la magac ahayd oo heesta riwaayadu ku fadhidoo ayaa suuqa qabsatay taasoo muujineysey sida dawlada looga soo horjeedo.

U hilawga dhaqan nabadeed

Horraantii 1990dadii suugaan-yahanka soomaalidu qaar ka mid ahi waxay isku barbar taageen qoladooda dagaalkiina way uga sii darreen. halka intii waaweyneyd iyo kuwii xoog loo yaqaaney ay dibbeda iyo gudahaba ku canbaareynayeen iskuna dayuayeen inay suugaantooda nabbad iyo caddalad ku dhaliyaanln.

Waxaana tusaale u ah gabayaaga Mustafa Shiikh Cilmi (oo jooga Sweden), Cabdi Dhuux Yuusuf (Mogadishu), Cabdulqaadir Cabdi Shube (Puntland); the musicians Axmed Naaji Sacad (Yemen), Mariam Mursal and Fatima Qaasim (UK), Saado Cali (US); iyo alle ha u naxariistee abwaankii Cabdi Muxumud Amiin oo soo saarey shan gabay oo ay ka mid ahaayeen *Qoriga Dhig Qaranka Dhis* oo Xamar lagu dhigay dabayaqaqadii 1990s.

Soomalida hadda joogtana weli gabayaagu tixgelin weyn ayuu ku leeyahay soomaalida. Qeybtii danbe ee 2003, tusaale ahaan gabayaaga Maxamed Ibraahim Hadraawi, oo ah inta nool gabayaaga ugu caansan oo shan sanno siyaad siyaad barre u xidhnaa tobban sannona dalka dibbeda uga maqnaa intii siyaad barre xukunka hayey ayaa dalka oo dhan ku soo maray socdaal nabbadeed.

Socdaalkiisi dheera ee nabadda maxamed Ibraahim Hadraawi' wuxuu taageero ka helay dad badan oo ka mid bulshada rayidka ah dadka caadiga ah. Soo dheweyn uu u helay dadkii la socday way ka yaabeen. Dadkii soo

Adhi jir riyo lisaya

dhaweynaayey waxay u arkayeen rajo soo baxday iyagoo si aada ugu baahana cid u buuxisa meesha ka bannaan hoggaankooda. Si kastaba ha ahaatee isagu ma rabin han siyaasadeed ajende isaga u gaar ah oo wuxuu rabay oo keliya in nabbadi dhalato.

Arrin kale oo xiiso lihina waxay tahay oo metaleysa sida uu hore ugu maray dhaqankii afmaalnimada ee soomali waa yarka kaynaan ee dalka Kanada muusiga iyo laxanka raabka ah oo ku soo caanbaxay – “The Dusty Foot Philosopher”. K’naan waxaanu ka daalin inuu hadalllo culculus iyo murti uu nabadda ku guubaabinayo. Heestiisa ugu caansan (“nagala soo baxa”) waxayna ku waajahantahay qabqablayaasha dagaalka:

*Nagala soo baxa
Dhiig baa kudaadiseen dalkayga
Dad badan baa disheen
Dhibaato badan baa geysateen.*

Hees kalena wuxuu K’naan ku muujinayaa cadhada uu u qabo naxariis darada qabqablayaasha dagaalka:

Waxaa isdulsaaran waa meydad maahaa badar

*Waaxyahay jaraan maaha geedaha
Naftay saaraan maaha xoolaha
Waaxar raadsadaan maaha runta
Waxay waabiyaan nabaradda maaha dhirta
Waxay fidiyaan isku dirka maaha isu imashada.*

Gabayga, riwaayada, heesaha iyo codkarnimadu waxay qayb weyn ka qaateen halgammadii kala danbeeyey ee soomaalidu soo martay sida xorriyat-doonka 1960, kuwii kacaanka 1969 iyo kuwii siyad barre lagu rideyeyba. Shirkii carta ee djibouti 2000 oo lagu dhisay dawladii ku meel gaadhka aheyd ee ugu horreysay.

Intii shirkii carta uu socdey waxa la soo abaabuley abwaanadii reer jabuuti iyo kuwii dibbeda joogeyba Lixdii billood ee shirkii socday waxay gabayo iyo heeso iyo murt kale oo ay nabadgelyada iyo in lays saamaxo ku guubaabinayaan taasoo laga sii daayey saxaafada caalamka ee af soomaaliga ku hadasha oo dhan.

Waxaa arrintan xoojiyey laba arrimood oo sal u ah soomaalida oo hal af ku wada hadasha iyo iyagoo gidigood suugaanta jecel. labaatankii sannadood ee u danbeeyey soomaalidu waxay soo saareen suugaan aad u fara badan oo ay nasbbadgelyada dalkooda kaga hadlayaan.

Hadii dad ka mida soomaalida lagu guubaabiyo laguna gacan qabto
inay suugaan soo saraan ama toodii hore soo celiyaan iyagoo nabbada
ku taageeraaya wax weyn bay ka tari laheyd.

Maxamed Daahir Afrax waa qoraa iyo aqoonyahan deggan Dalka UK.
Waa aasaasihi ururka qoraaga iyo hal abuurka Somaliyed (PEN),
iyo wargeys xilliyeedka HALABUUR.

Qaybta 3aad

Qodobadda xasilloonida iyo degananshaha

Qoraalkani wuxuu xogga saaraya mararkii badnaa ee beesha caalmku iyo Somalidu isku dayeen nabad raadinta, taldo waxay tahay in lahelo xeelado kale oo lagu dhiso nabadda. Qoraalkan wuxuu ilaynayaa aragtida aqoonyahannada hawshaa gacanta kula jira, iyo casharradii la bartay intii ay hawshaasu socotey.

Hibo Yassin, Waxay Ergey Gobol utahay Hayadda CDEC

Somaliland

nabad la gaaro iyo dib-u-dhis siyaasadeed oo dalka ka beermay

Mohammed Hassan Ibrahim iyo Ulf Terlinden

Jamhuuridda Somaliland ayaa ku dhawaaqday inay ka madax bannaantahay Somalia sannadkii 1991 ka dib markii dagaal sannado socdey uu ku dhammaaday in la cayrsho dikataatoorkii Siyaad Barre. Taniyo xilligaas Somaliland waxay xaqiijisay in tahay goobta ugu xasilloon geyiga Somaliyeed.

In kastoo ay jireen dibudhac soo gaarey xilligii labada dagaal ee 1992 iyo kii 1994–6, misna Somaliland waxay isla markii ahayd meesha ugu nabdoon geeska Afrika. U-hawlgal dib-u-heshiisiin beeled ay dadku kharashkooda la baxeen ayaa bilawgiiba 1990dadii ay ka dhalatay xukuumad awood-wadaag ku dhisani. Tallaabadanii waxay sal u noqotay xasillonida siyaasadeed ee raagtay iyo dib-u-dhisikan iyo horumarka dalka laga gaarey.

Somaliland waxay si cad uga soo hor jeesatey arigtida caanbaxday ee oranaysa Somalidu iskood isma xukumi karaan. Iyadoo ay jiraan dhibo fara badan oo weli taagan gaar ahaan kuwa la xiriira dimuqraadiiyanta ee sannadkii 2001 bilaabmay ayaa Somaliland waxay soo bandhigtay tijaabo iyo marin kale oo loo raaco dib-u-dhiska dawladeed ee la rabo in laga hirgeliyo gobollada Somaliyeed.

Nabad la dhiso iyo dawlad la sameeyo

Judhiiba waxa caddatay oo la garwaaqsaday in heyadaha dhaqanka ee ka jira Somaliland ee ka dhex shaqaynayaay yihiin kuwo muhim ah aan laga kaaftoomi karayn. Heyad-dhaqameedyadaasi waxay kasoo doogeent oo ka badbaadeen talisyadii gumeysiga iyo dawladihii Somaaliyeed saamayntoodii, wax-qabadkoodiina waa sidiisii oo wax u kordheen. Golaha odayasha guurtidu iyagoo dar dar iyo nolol cusub ka qaaday ka-hortaggiii taliskii Siyaad Barre lagaga hor tegayey ayey isu xilsaareen kaalinta lagu fulinayo maaryanta miliishiyada,dhexdhixaadinta khilaafaadka, sugidda garsoorka, la-shaqaynta heyadaha caalamiga ah iyo sidii loo soo saari lahaa kharash deegan mar haddii rasmi ahaan aanu jirin maamul deegan oo dhisani.

Waxa taas soo raaca iyadoo odayasha dhaqan-beeledku ay mar walba diyaar u ahaayeen xallinta khilaafaadka iyo gudashada dib-u-heshiisiinta ugu habboon. Sannadihi 1990dadii waa la ogsoon yahay sida ururka qarammada midoobey (UNO) ciidankiisii la oran jirey (UNOSOM) iyo xoogag kale oo ajnabi ah isugu dayeen inay isu keenaan oo heshiis ka dhex ridaan qabqablayaashii dagaalka ee

Muqdisho ku hirdamayey. Wuxaase jirtey in Somaliland ay joojintii colaadda dhexdeeda iyo abuuriddha xaillooni dheer ay usoo martay kulammo gaarayey 38. Kulammadaas dhammaantood waxay madaxda beeluhu ku gorfaynayeen nabad-raadinta iyo dib-u-heshiisiinta muddadii u dhaxyeysey 1990 ilaa 1997.

Hawsha lagu kacay Somaliland (iyo Puntland) dhawr siyalood oo muhim ah ayey uga duwanaayeen kuwii laga gaarey gobollada dhexe ee koonfurta Somalia:

1. kulammada laysugu imanaayey waxaa kharashkooda la baxayey beelaha degaammada iyo dadkooda dibedda jooga ee arrintu wada taabanayso
2. odayada beelahaas wada deggan kuwooda caanka ah ee ugu mudan ayaa hawshaas si madax bannaan iskood uga soo qaygalay
3. wada-tashi ballaaran ka dib, go'aammadii la gaarey waxaa lagu guddoonsaday qaab wadar ahaaneed oo is-afgarad ka dhashay.

Duruufaha noocaas ah ayaa keenay inay rumowdo wada-lahaansho deegaan, mid qaran, sharcinimo aan muran lahayn, iyo istixgelin. Arrimahaas intooda badan ayaa loo adeegsadeu markii la dhisayey dawladda Somaliland, ugu yaraan xilligii bilawga.

Siyaasaddan cusub waxaa badanaa lagu sifeeyaa inay tahay mid ka dhalatay isku dhafka laysku dhafay dhaqan-beeledka degaanka,

iyo maamulka casriga ee reer galbeedka. Siyaasaddaasi waxay ku salaysan tahay qaabka awood-qaysiga iyo ka wada qaybgalka siyaasadeed oo isu miisaaman. Maana aha sidaas darteed dhaqan beebleed keligiis murduxsan ee waa mid ku dhex shaqaynaya hab iyo heyado casriya oo galbeedka ka cashar qaadanaya, sida doorashooyinka golaha barlamaanka iyo kan wasiirrada. Waxaa dhismaha dawladda meel xudun ah kaga jira Golaha Guurtida, aqalka sare ee barlamaanka ee awooddada badan, ee ansixiyey in odayada dhaqanka iyo diintu ka qaybgalaan heyadaha siyaasadeed.

Kala-diriddada dagaal yahannadii hore iyo kusoo biirintooda beesha ayaa ahayd tallaabo lagu baajinaayo lana awood tirayo qalalaase iman kara. Markii ay dawladdu si buuxda gacant ugu dhgtay dekeda Berbera ayey meesha ka baxday meel kaleeto oo loo adeegsado in laga soo saaro dhaqaale lagu dagaal galo. Kharshkii dekeda kasoo galay wuxuu dawladda awood u siiyey inay ciidammadii miliishiyada ahaa badankood qorto oo ku biiriso ciidanka qaranka dalka. Madaxdii hore ee SNM qaar baa loo magacaabay golaha wasiirrada. In kastoo aad loo dhawrayo raalligelin wadareed in lagu dhaqmo, haddana marmar ayaan, danta awgeed, laga maarmayn in tab ka yara duwan oo debecsan in Igu kaco. Falal noocas ahna dawladdu way ku guulaysatey.

Rabitaanka in la hanto aqoonsi caalami ah, wuxuu si weyn Somaliland u faray inay adkayso xasilloonideeda. Somaliland dhulka ay sheeganayso waxay ka kooban yahay xuduudii gumeysigu kaga tegey ee ay Somalia la lahayd xilligaas. Xisbiyada oo idil, gaar ahaan SNM-tii guuleysatay, waxaa si fiican uga dhaadhacsan, si Somaliland loo aqoonsado inay tahay dawladda madax bannaan, in loo baahan yahay isku duubnaan iyo arrimaha kasoo jeeda dagaalladii hore wada-hadal lagu xaliyo. Waxa kaloo aan iyana saxar saarrayn in dawladd waliba kolley u baahan tahay in ugu yaraan in beelheedu si buuxa u aqoonsan yihiin.

Dadka lagu sheego nakhwada ama xulka siyaasadeed ee Somaliland iyagu waxay kaloo garteen inu dalku isu muujiyo inu

yahay mid qaba dawladd casri ah oo hab dimuqraadi ah hawlaheeda ku gudanaysa. Qaadashadii habka dimuqraadigu siyaaluu u abuuray dareen shicbigu u arkay inu waxtar weyn uleeyahay adkaynta xasilloonida; hase yeeshi wuxuu dhinaca kale soo bixiyey is-diid urka ku duugan. Markii la arkay ahamiyadda ay beeluhu leeyihii ee ee isa soo taraysa ayaa dawladda dan u aragtay in qaabkii awood-qaysiga siyaasadeed ee beeluhu xanbaarsanaayeen (jagooyinka oo laysu magacaabo) lagu soo biiriyo heyadaha sare ee maaamulka habka dimuqraadiga ku dhisan.

Adkaynta xasillonida iyo dib-u-dhiska siyaasadeed

Shan khisladoos ma sifnood ayaa si weyn uga qayb-qaatay habkii xasillooni-dejinta iyo dib-u-dhiska siyaasadeed:

1. hawlgalladaasi waxay si xawli ah uga gudbeen nabad-raadintii oo u gudbeen samaynta iyo dhisidda dawladda oo ay barbar socdeen dib-u-heshiisiinta iyo dimuraadiyantu. Shirweyne beebleed oo wal in kasoo uu lahaa wax yaabo ka tirsan tallaabooyinkan aan xusnay; haddana tallaabadii cusub ee la qaadaa waxay si uun ugu gogol xaaheysey abuuritaanka iyo korriimada dastuurka iyo anshaxa in wax lagu fuliyo markii loo baahdo si baraagmati ah oo danta xeeriya.

Tallaabooyinka loo soo maray dhisidda dawladd qaran ee Somaliland way ka duwanayd kuwo badan oo lagu yihiin inay u dabranaadaan xilli muddaysan iyo bartilmameed kooban oo xaddidan. Tallaabooyinka iyo tijaabada ay Somaliland qaadday mar walba waxay u laylsanaayeen oo ay ka shidaal qaadanayeen duruufaha gudaha ee xawliga ku socdey. Kaalmada adduunka oo si weyn uga cagajiidaysey iyo shuruudaha ay kaalmadaasu wadatay oo ahayd in durbadiiba lagu kaco oo la taago heyado awood buuxaa leh iyo dimuqraadiyadda oo la hirgeliyo, u cuntami weydey Somaliland.

2. Awooddada dawladda Somaliland oo awel ku baahsanayd dhinaca galbedka ee xarunta maamulku ku yiil ayaa ku duruktay oo ku fidday dhinaca degaanka bariga. Dhinacaas oo qayb ahaani gacanta ugu jirtey beelo wax tabanaya; kuwaas oo Puntlandda deriska ahina ku andaconaysey.

Nabadaynta iyo dawladd-dhiska waxay Somaliland u martay qaab aad uga dulwan kuwii lagu yihiin ‘kor-kasoo-dhiska hoos u dega’ ee sidii daawo qoran layska raaci jirey. Tijaabadii taxanaha ahayd ee Somaliland waxay si weyn u tixgelisay kala duwanaanta iyo duruufaha beebleeeda gudahooda ka jira, oo waxay garwaqsatay waqtii laysku cirriiro iyo iyo jawi siyaasadeed oo xakamaysan inaan marna lagu hawlgelin. Sidaas baana degaankasta baahidiisa iyo dhibahiisa lagu xalin karaa.

3. Waxaa xusid mudan in sanndkii 1993 uu hoggaankii siyaasaddu u gacan galay cid qabta dhugma-dheeri iyo tilmaan cad. Madaxweynihii hore ee Maxamed Ibraahim Cigaal, oo ahaa siyaasi rug-caddaa ah shicbigana ku lahaa kalsooni weyn ayaa kasoo baxay inu xoojiyo awooddha dawladda, qeexona waddada loo marayo dimuqraadiyadda.
4. Nidaamka beeluhu in kastoo u turunturro ku yahay dawlad iyo qaran-dhiskaba, misna siyaale kale wuxuu wattaa itaal u suurageliya ilaalinta iyo xakamaynta loo baahan yahay. Taasi waxay ka muuqataa golaha fulinta oo awoodiisu aad u kortay misna sida uu ugu qasban yahay tixgelinta danaha beelaha dhammaantood iyo isudheeliniraantooda in la dhawro dawladda gudaheeda iyo dibedeedaba. Nidaamkaas beeluhu wuxuun kaloo ilaaliyaa in dawladda dhexe aanay siday doonto u muquunin goobtii ay doontoba taasoo ay ka iman karto xasilloonidariddii oo soo cusboonaata.
5. Tallaabooyinkii dimuqradiyaynta ay Somaliland ku kacday ka dib, mabaadi'dii wax-isu-ogglaanshaha iyo wax-wadadhiska ee hore laysku raacay meeshoodii ayey kasii socdeen iyadoo loo aarkay inay muhim yihii. Heyadda sharciga ee dawladdu iyadoon weli gaammurin oo wada dejin sharciyadii iyo awaamirtii lagu wada dhaqmi lahaa oo weli aan nku baahin dalka, ayaa dhaqan-beeleeedkii soo jireenka ahaa lasoo dhoweeyey oo waxtarkiisii laga faaidaystay. Xeer-dhaqameedka ah qaado oo anna i sii iyo xalka dhexdhexaadinta ee lagu camalfalay ayaa si weyn u xoojiyey xasilloonida Somaliland.

Dimuqraadiyaynta heyadaha siyaasiga ah ee somaliland

Somaliland way ku guulaysatey dawlad dhiskii, waxayse kasoo martay khilaafaad iyo dhibo aan yarayn. Laba dagaal oo sokeeye oo dhacay 1990dadii ayaa diburiix ku keenay socotaankii dawladd-dhiska, qiiriqirina geliyey midnimadii dhulka Somaliland. Wuxaana la yaab leh xoogaysadkii ay wdawladda dhexe xoogayssatay ay iyana saami ku lahayd xasilloonida liicday. Habkii siyaasadeed iyo awooddai ay heyadda fulintu is bidday ayaa damacsiiyey inay yara shuuqiso hab-beeleeedkii u taagnaa jiritaanka sharciyaysan iyo daryeelka danhooda.

Nasiib-wanaag, shirkii dib-u-heshiisiinta ee Hargeysa lagu qabtag 1997 eee ballanqaaday in doorashooyin lasoo rogi doono ayaa abuuray xaalad loo baahnaa in wax lagu toosiyo, horena loo tallaabsado. Dastuur-samayntu in kastoo ay qaadatay muddo shan sannadood ah, waxaa jirey in qaabkii dimuqraadiga ahaa ee mar walba lagu dadaalayey uu sahlaay in xal loo helo dhibaatooyin badan iyo iska-horimaadyo qallafsan lala kulmay

Dimuqraadiyadda xisbiyada badan ee ku salaysan dastuurka ee lagu dhaqaaqay sannadkii 2001 waxaa loo arkayey guul lasoo hooyey. Hase yeeshii, dhinaca kale mashaqooyin cusub ayey hor keentay xasilloonidii. Isweyddiinta ugu weyni waxay ahayd sida nidaam-dhaqameedkii lagu dejiyey xasilloonida siyaasadeed u gudbi karo dimuqraadiyad sharciyaysan oo xuquuqda muwaadiniinta marjac mar walba loo noqdo u tahay.

Somaliland gudaheeda codad diidmo qaraar ayaa ka hor yimi qaab-dhismeekii cusbaa oo ku doodayey in nidaamka dimuqraadiyadda la raacayaa uu noqdo mid debecsan, oo furfuran oo la rogrogan karo. Taasi waxay keentay axsaabtii siyaasadeed, guddiga doorashada qaranka, qaabka musharixiinta loo soo magacaabayo, habka doorashooyinka laftiisa, diiwaangelinta codadka, iyo heyadaha kale ee rasmiga ah in loo wada baahday in la tixgeliyo oo la soo dhoweeyo xoogagga bulshada iyo siyaasadda ee kala wada geddisan. Taasina waxay dabartay Awooddii dawladda iyo sidi ay heyadaheeda ugu simi lahayd heer ay ku yeeshaan lixaadka, xasilloonida, sharcinimada taamka ah, iyo xirfadda ay u baahan yihiin inay ku shaqeeyaan.

Nidaamkii doorashada ee xisbiyada badani wuxuu isna la yimi dhaqan cusub oo sheegaya "kan reeyaa . . . wax walba qaadanay" oo dabcan ka horjeeda qaab dhaqameedkii beelaha ee isku soo dhoweynta iyo ka wada qaybgalka wadey. Arrintaasna waxa nka dhashay in marar badan lagu sigto in khilaafka siyaasadeed gaaro heer isku dhac iman karo. Wuxaana sii dacareeyey iyadoo khilaafaadka.

Xallintooda iyo furdaamintooda gacanta loo saaray koox gaar ah oo madaxbannaan halkii ay heyadiihii sharcii ahaan xilkaas u dhisnaa ay kan fulin lahayeen. Dhexdhexaadinta dadkaasi khaaska ahi ku kaceen looma qaadan karo mid lagu wada kalsoonaan karo, meelmarinteeduna waari karto. Heyadaha u kala qaybsan sharcii-dejinta iyo sharcii-fulintu waa kuwo tabar yar. In kastuu jiro dastuur xilalka heyadha qeexayaa, misna heyadda fulinta ayaa si muuqata uga wada xoog badan heyadaha kale oo dhan, mar haddii ay meesha ka maqan tahay xisaabtan cad iyo xakamayn laysku ilaaliyo oo lagu kala baxo. Golaha wakiilladu kuma tallaabsan karo xilkiisa dastuuriga ah ee faraya inu kormeeri karo heyadda fulintu dhaqdaqaqeeda. Sidoo kale heyadda shuruucduna dhaqaale yari, khibrad yari, midnimo la'aan, iyo karti yari siyaasadeed awgood nyaanay ku dhicin inay heyadda fulintu si dhab ah ula xisaabtanto. Heyadda sharcii-fulintu iyadu waxay badanaa u dhaqantaa sidi ay daba-joog u tahay tan fulinta.

Heyadaha rasmiga ah ee Somaliland ka dhisan waxaa si weyn u hadheeya oo ka ndhex shaqyasta arrimo murugsan sida waaxda nabad-sugidda, xuquuqda wakiillada barlamaanka, miisaaniyad

dejinta, xabsi-u-taxaabka codkii diidmo ka yeedho. Qofka kabiirka ah ayaa loo maamulaa.

Somaliland nidaamkeeda siyaasadeed ee faca yar waxaa carcariniyo isku-soo-taag ku keenay doorashooyinka laftooda. Doorashooyinku waxay ku bilaabmeen heer degmobishii Diisambar 2002.

Saddexdii urur ee doorashooyinkaa ku guulaystey ayaa dastuurku ansixiyey inay noqon karaan kuwa keliya ee doorashooyinka rukhsad u haysta. Soo-koobidda intaas le'eg ay weheliso axsaabtaa laftooda oo qaab-dhismeedkooda iyo dimuqraadiyad ku dhaqankooduba xaddidan yahay ayaa ciriiri gelisay loollan siyasadeed oo fiyoobi inu hirgaloo.

Doorashooyinkii madaxweynaha ee sannadkii 2003 ayaa xisbiga xukunka hayaa mucaaradka kaga guuleystay tiro ku siman 80 cod kelia. Mucaaradku natijadaas wuu ka murmay. Maxkamadda sare waxay u xukuntay xukuumadda. Hase yeeshi waxay ahayd dhedhexaadin lixaad leh iyo culays ka yimi dhinaca shicbiga ka dib in mucaaradku guushi u qiray madaxweynihii xilka hayey ee Daahir Riyaale waxaase dhacday in sannadkii 2005 mucaaradku doorashadii barlamaanka ku guulaystey aqlabiyadda.

Kolkaasna waxa soo baxay dawlad ku siman xaalad kala qaybsani ah. Tan iyo xilligaas shicbigu marar badan wuxuu usoo taaganaa iska-horimadka siyaasadeed ee dhexmaryey heyadda fulinta iyo tan sharci-dejinta iyo qaskii ka dhashay. Kalsoonidii iyo qadderintii loo hayey golaha guurtida – aan doorasho ku iman – ayaa si weyn u dhaawacmay markii uu golahaasi babar-jog u noqdayheyadda fulinta, taasoo aad u wiiqday awooddi dastuuriga ahayd uu ku dhedhexaadin jirey khilaafka siyaasadeed ee dalka nku yimaadda. Mugdigaa ay ku jirto shabaakadda sharciyada u qaybsan iyo iyadoo meel cad oo loogu soo hagaago yeelan weydey ayaa awoddeedii ay khilaafka wax kaga qaban lahayd lumisay.

Tabar-yarida heyadaha rasmiga, xoogagga iska soo horjeeda oo aan isku miiisan ahayn, ay ku darsanto isdiidka asal ahaaneed ee ka dhex taagan dhismaha bulshada kala raacsan habka dhaqan-beebleedka lio habka dastuurku qeexayo ayaa ku dambeeyey inu keeno dibudhac dheer oo weli socda oo ka yimi doorashadii labaad madaxweynenimada.

Doorashooyinkii degaanka ee ahayd inay qabsoomaan bishii Diisambar 2007 ayaa ilaa xilli aan la ogayn dib loo dhigay. Doorashadii madaxweynenimada ee iyana Abriil 2008 ayaa markii shanaad bisha Sebtambar dib loo dhigay. Dibudhigga doorashooyinkaasi wuxuu keenay in golayaasha degmooyinku iyo kan qarankuba sii durugsadaan muddadoodii iyadoon

doorashooyin dhicin. Guurtiduna iyadoon u aabbe yeelin ayey sii korodhsatay dhawr jeer xafiis-joogiddeeda muranku ka taagan yahay.

Laba sano oo dibudhig ahi si weyn ayey u wiqayaan habkii dimuqraadiga ahaa ee soo korayey iyo sumcaddii dalka Somaliland. Marka diirrade la saaro horumarka siyaasadeed ee xagal-daacaya ee lasoo xusay shaki ma laha inu handidaad ku yahay Somaliland wiqi kara xasilloonideeda.

Tiro badan oo arrimaha ka mid ah ayaa toos ula xiriira xaqiqada ah ducfiga ka jira isku-xidhnaanta beelaha degaanka iyo dadka laga soo doorto. Xiriirkaas oo hadduu jiro oo nheer sare gaarsiisan yahay ka ilaalin lahaa habka dimuqraadiyadda wiqlasho ku timaado. Sidaas awgeed ayaa weli loo la'yahay xoog shicbi ah oo firfircoo oo loo aqoonsado inu si dhab ah heeggan u yahay hore-u-riixidda dimuqraadiyadda.

Ururrada madaniga iyo kuwa beebleed eek u kala baahsan dalka tabartoodu way xadidan tahay, waxaana si cad uga marag kacaya maqnaanshaha dhaqdhaqaqyo bulsheed oo sal ballaaran iyo kdhaqankooda. Marka uu maqan yahay waaya-arag loo leeyahay in laga qaybqaato dimuqraadiyad madabannaan, waxaa badanaa dhaca oo kaalintaas meesheeda gala in caado loo yeesho in ra'yi iyo wixii kaleba kor laga sugo inay ka yimaaddaan. Fikradda dimuqraadiyadda iyo wax-kuoolkeeda iyadoo si weyn loo wada qirayo shicbi ahaan, waxaa runtii taalla in dimuqraadiyadda weli la'dahay rukummo adag oo dhab ugu hiiliya.

Muranka xuduudka iyo somaliland oon qoonisi jritaan qabin

Handidaadda ugu duran ee haatan lasoo gudboonaatay Somaliland waxay kasoo jeeddaa oo ku xiriirsan tahay miliishiyada (isslaamka sheegata) ee qalalaasaha ka wadda koonfurta bartamaha Somalia. Canaasir al-shabaabka ah iyo kooxo la mid ah ayaa dhoomaalaysi ku jira sababtoo ah ma ay qabaan taageero shicbi, laakiin sin isdabajoog ah ayey ugu kaceen dil loo geysanayo shaqaalaha heyaddaha samafalka tan iyo 2003 iyo weliba tii u dambaysey ee saddexda goobood laga soo weeraray Hargeysa Oktoobar 2008 iyadoo is-miidaamiyeasha bombooyin sitteen. Kooxahaasi waxay ku daba jiraan sidii loo abuuri lahaa Soomaali ballaaran oo midaysan ama Soomaali daaye ajenda caalamka ku siman oo aan marna maqli Karin madaxbannaanida Somaliland una heellan inay iska horaagaan in hab dimuqraadi ahi ka hirgaloo.

Muranka iyo isku-haysashada gobolka Sool iyo bariga Sanaag ee muddo dheer taagnaa ayaa Somaliland mushkilad socota ku haysa. Somaliland dooddeedu waxay ku qotontaa xadkii ay la lahayd Somalia xilligii gumeysiga. Halka ay Puntlandna

ku andacoonayso in beelaha Dhulbahante iyo Warsangeli ee gobolladaas deggani ay ka tirsan yihiin baatha Harti ee ka talisa manta Puntland.

Ilaa iska-horimad dhiig ku daatay yimi sannadkii 2002, intii ka horreysey khilaafku ‘dagaal qabow’ ayuu ku sinnaa. Muddadii dagaalkaas ka darmbeeysey, dhawr jeer ayaa iska-horimad dhex maray labada dhinac. Caasimadda gobolka Sool ee Laascaanood ayaa ciidanka Somaliland gacanta ku dhigeen 2007. Xaaladdu way cakiran tahay oo isku-dhac teel teel ah ayaa la fili karaa mar haddii aan halka mushkiladdu kasoo jeeddo aan la abbaarayn ee dhinac waliba tiisa la qumman ee dhulkaas uu ku sheeganayo ku adkaysanayo.

Intaa Somaliland waxa usoo raaca oo mushkiladaha dibedda ka haysta aan sina uga tagganayn, waa rabitaanka Somaliland rabto inay hesho aqoonsi caalami ah, iyo xiriirkay ay Somalia la leedahay oo aan weli xalismin. Arrimahaas muddada dheer soo jiitamayey ayaad imminka mooddaa in daal ka dhalanayo. Waxaa walaacaas sii badinaya iyadoo Somaliland dhulkeedaas wax xafaalaqaad ah u haysan iyo haddii qalalaase ba’ani ku yimaaddo cid usoo gurmata lahayn in kastoo xiriir adag iyo iskaashi dhinaca amniga ay Somaliland la leedahay dalka Itoobiya.

Waaya-aragga somaliland casharro laga kororsan karo

Marka laysku ekaysiyo xaaladda Somaliyed, waaya-aragnimada Somaliland waxay caddaynaysaa waanwaanta nabadda iyo dib-u-heshiisiinta kasoo dhalata dalka iyo dadka gudahiisa baaxadda ay soo ifbixin karaan. Iyadoo aan qabin kaalmo caalami ah oo wax kasoo qaad leh – marka laga reebi qurba-joogta Somaliland ee khaliijka, Yurub, iyo Maraykanka waqooyi ku nool – ayay misna Somaliland gudatay xilal aad u culus. sida maliishiyadii oo hubka laga dhigay, shaarciga iyo kala-dambayntii oo lasoo nooleeyey, dhaqaalaha oo maamulkiiisa la madax banneeyey, dastuurkii oo la dejiyey, iyo tallaabooiyinkii ugu horreyyey ee horseedayey dimuraadiyad ballaaran oo lagu dhaqmay.

Intaa oo dhan waxaa lagu gaarey nabad aan kor ka soo deign, dibedna ka iman. Isafgaradka shicbiga Somaliland waa mid ka dhashay oo ku koray degaanka iyadoo hawsha loo galay dantaa la siiyey waqtii aan seetayn, dadkuna rabitaankooda oo buuxa kaga qayqaadanayeen. Si weyn ayaa laysaga ilaaliyey intii nabadaynta lagu jirey in laysku dabro waqtii ciriiri ah iyo dantoo marinkeeda wadiiqo gaaban laga dayo.

Tan kale ee iyana laga digtoonaaday ee layska reebay waxay ahayd in ceeriin wax lagu qaybsado, markii la arkay kulammadii badnaa ee Somalia ka dhacay ee sidaas yeelay fashilaadda iyo

hungowga ay kala kulmeen. Sidaas darteed, Somaliland qaab kaas ka duwan ayey ku kacday. Hawl-qabadyadeedii isdaba joogga ahaa waxay saas uga dhigtay xabbad-joojin dhidibbo ku taagan. Si kasta hawlahasi ha isugu soo noqnoqdeen ee raadintii nabadda, dhisiddii heyadaha, u hawlgalkii dimuqraadiyanta, intuba waxay suuroobeen markii xabbad-joojinta iyo nabadda si roon loo qotomihey. Taas baana keentay dib-u-heshiisiintii sida weyn u dhaqan gashay iyo habkii beeluhu ku dhaqmayeen oo si weyn u kaalmeeyey saadaasha siyaasadeed ee musqbalka la raaci doono.

Guulahaas Somaliland soo hoysey midkoodna ma aha wax tuurta loo ridan karo oo sidooda laysaga qaadan karo. Dib-u-dhiska siyasadeed ee dagaalkii ka dambeeyey ma ahayn mid majare toosan ku soconayey lamina oran karo ma murkucanayo oo dib-u-gurasho kuma iman karto. Mar walba waxa soo baxaya baahida loo qabo in dib loo cusboonaysiyo heyadaha siyaasadeed iyadoo isha lagu hayo isbeddelka ku imanaya kaalinta beel-dhaqameedka iyo awooddeeda. Habka dimuqraadiyanta xagal-daacii dhowaan ku dhacay ayaa qasbaya in marxalad kasta oo la galoba, iyadoo duruufa habboon lag faaidaysanyo, in tallaabooiyin cusub oo dhiir-dhiiran lagu kaco.

Casharrad tijaabada Somaliland laga kororsan karo haddi la rabo in la oggaado, waxaa muhim ah in laga warqabo in duruufa gaarka ah oo israacsani si wakan ugu shaqeeyeen Somaliland: sida hab-dhaqameed xoog leh, maqnaanshaha ilo dhaqaale oo dagaalka loo adeegsado, iyo xeerinta baahida loo qabo iyo dadaalka loogu jirey hanashada aqoonsiga adduunka.

Sidaas darteed, waaya-aragga Somaliland ma ah mid loo gudbin karo koonfurta Somalia iyo ka shisheba. Si cadse waxay tijaabadaasi ku dhiirrigelinaysaa kuwa heyadaha caalamiga u shaqeeya iyo kuwa qaabilsan siyaasad-dejinta inay weligood taageeraan oo fiira weyn u yeeshaan dhaqanka iyo duruufaha u gaarka ah dadyawga dalalkooda lagu hawllan yahay in nabadda iyo dib-u-dhiska dalka wax laga qabto heer qaran, mid gobol, mid degmo kuu doono ha ku sinnaadee.

Mohammed Hassan Ibrahim waa madaxa cilmi-baarista ee Akaademiyadda Nabadda iyo Horumarinta, Hargeysa, Somaliland.

Ulf Terlinden waa caalin siyaasadeed oo ku takhasusay habka xukunka iyo arrimaha is-khilaafka ee Gobolka Geeska Afrika. Hadda shahaadada Daktooraaga ayuu ka diyaarinaya Habka dib-u-dhiska siyaasadeed ee Somaliland.

Dhismaha qaabab nabadeed

Muqdisho side loo maamuli karaa?

Hassan Sheikh

Muqdisho waxay ku caanbaxday inay tahay magaalada ugu qatarsan adduunka. Sidii taliskii Maxamed Siyaad Barre u dhacay sannadkii 1991, kooxo kala duwan ayaa loollan qaraar oo geeri watta foodda isku la jirey say xukunka Muqdisho gacant ugu dhigi lahaayeen.

Isku-day fara badan ayaa lagu kacay sidii Muqdisho iyo agagaarkeeda-degaanka Banaadir-maamul loogu dejin lahaa. Laga soo qabto waan waan heshiis cimri gaaban oo madax-kooxeedyada dhex maray ooh anti-qaysi ku dhisnaa, ilaa kuwo roo roon oo kasoo jeedey beesha Muqdisho kuna wada jihaysnaa sidii xasillooni loogu soo celin lahaa degaanka. Midkoodna ma xaqiijin amnigii sida weyn loo quuldarraynayey. Wax laga qabtay khidmadii kale ee shicbigu u baahnaa taas hadalkeedaba daa.

Murugsanaanta arrinta Muqdisho waxay kasoo jeeddaa iyadoo marna loo arkayo in Muqdisho tahay xaruntii siyaasadda dalka la maamulaayey, isla markaasna mustaqbalka waxay ku dambayn doonto muran ka taagan yahay: Ma caasimad ummad Somaaliyeed baa, mise waa magaalo qabiil? Ma magaalo gobol Somaliyeed ka tirsan baa, mise waxay u baahan tahay sifo ku tilmaamaa dhul la wada leeyahay oo u dhexaysa Soomali oo dhan gobol iyo reer kastaba ha laga soo jeedee?

Caasimad ahaanta ay Soomaali caasimad u tahay, Muqdisho waxay noqotay astaan qaran oo soo jireen ah. Taas baa ugu wacan dagaalladan lagu rabo in cid waliba gacanta ku dhigto. Sida ay al-shabaab iyo xisbal-islaamku haatan wadaan, xukuumadii kala dambeeyey ayaa ku wada dadaaleen inay Muqdisho qabsadaan kumase guulaysan. Dadyaw iyo dano fara badan ayaa ku mashquulsan inay aayatiinka Muqdisho ku dambayn doonto ka taliyaan, sidaas darteed maamul awood leh oo Muqdisho kan fulaa aanu u jirayn.

Kala-qaybsanaanta muqdisho

Maamul laysku dayo in in Banaadir loo sameeyo, waxa lagu dhaqaaqay judhiiba markii Siyaad Barre la ridey sannadkii 1991. Kala-jabkii ururka USC ee siyaasad ahaan Muqdisho ka amar-ku-taaglaynayey laba kooxood oo iska soo hor jeedda u kala jabay ayaa sababay dagaal dhaawac weyn oo afar bilood soconayey. Xarriijin cagaar ah ayaa Muqsisho lagu kala qaybiyey oo loo kala saaray waqooyi iyo koonfur. Waqooyiga taladiisu waxay u gacan gashay madaxweynihii ku-meel-gaarka ahaa ee Cali Mahdi, halka koonfurtuna hoos timi ninkay aad isu diiddanaayeen ee Maxamed Faarax Caydiid. Goobaha laba dhinac iska soo gaaraan ee laysaga kala gudbo waxaa la dhigay miliishiya wax baarta. Sidaas ayaa magaaladii loo kala ququbay.

Dagaalkaasi wax weyn ayuu magaaladii Muqdisho ka dooriyey dhinaca bulsha-ahaanteed iyo siyaasad-ahaanteed ay astaanta gaarka ah u lahayd. Dad badan ayaa degaankoodii Muqdisho ahaa ka haayirey oo kuwo kale oo gobollada ka socdaa beddeleen. Dhaqankii amniga iyo nabadda ee nloo bartay ayaa meesha ka baxay, dhismooyin taariikhi ahaana way burbureen.

Heshiiskii nabadda ee Qaahira lagu qabtay sannadkii 1997 wuxuu Muqdisho u ahaa tub cusub oo furantay. Cali Mahdi iyo Xuseen Caydiid oo jagadii abbihi kan geeriyooday qabtay ayaa ku heshiiyey.

Inay Banaadir maamul cusub u sameeyaan. Taasna waxa lagu dhaqaaqay bishii agost 1998 iyadoo laysku afgartay awood-qaysi siyaasadeed oo labadooda dhex maray. Shicbigu si aad u kooban ayuu uga qaygalay, hayeeshee ganacsatada ayaa maamulka cusub taageeray iyagoo lacag dhan \$500,000 gashaday hawshii socotey. Saddex kun oo saraakiil booliis ah ayaa la tababaray iyadoo kooxaha iyo beeluhuna ugu deeqaya wixii hub ah.

Ugu dambayntiise maamulkaa cusubi wuu fashilay iyadoo ay ugu wacnayd kala-jab cusub oo hoggaankii ku yimid. Laba hoggaamiye oo muhim ah oo labadii kooxood ee heshiyey ka ntirsanaa kalana ah Muuse Suudi (ku-xigeenka Cali Mahdi) iyo Cismaan Caato (oo cCaydiid liddi ku ahaa) ayaa ka hor yimi maamulkii. Halkas waxa magaaladii kusoo tira batay kooxihi markii ay hoggmiyayaasha cusubi gobo ka degeen magaalada lana yimaaddeen miliishiyadoodii si ay tixgelin u yeeshaan.

Dib-u-heshiisiintii Carta ka dhacday sannadkii 2000 ayaa ugu horreysey tan iyo 1991 mar la sameeyo barlamaan lana doorto madaxweyne. Judhiiba markii Muqdisho lagu laabtay ayaa dawladda cusubi Muqdisho uu magacowday guddoomiye, Cali Ugaas Cabdille, iyo duqa magaalada Cabdullaahi Muuse Xuseen.

Kooxo hubaysan oo Muqdisho jooga aan heshiiskii Carta ka qaybgelin ayaa magacowgaa ka soo hor jeestay. Dawladduna halkii ay waanwaan iyo dib-u-heshiis ula geli lahayd kooxahaas, shicbigana fursad u siin lahayd uu maamulka kusoo biro, ayey ku tallaabsatay madaxdii bedesho keliya. Muddadii u dhexeysey sannadkii 2000 iyo 2004 dawladdii Carta magaalada Muqdisho u magacowday 3 guddoomiye iyo 3 duq-magaalo aan midkoodna kun guulaysan in shicbigu soo dhoweeyo.

Qorshaha xasilloonida iyo ammaanka muqdisho

Dawladdii Somaliyeed ee lagu soo sameeyey Mbgathi ee Kenya Oktoobar 2004tii, way isku raaci weydey in Muqdisho loo noqdo, mar haddii madaxweynaha cusub ee Cabdillaahi Yuusuf aanu magaaladaa shicbiyad ku lahayn. Xataa intaan Kenya laga soo ambabixin ayaa arrinta Muqdisho laysku hayey. Dad badan oo dawladda federaalka KGM ka tirsanaa ayaa qabey in marka hore xoogagga mucaaradka Muqdisho laga safeeyo intaan magaalada lagu noqon.

Madaxweynaye Cabdillaahi Yuusuf wuxuu soo jeediyey in si ku simid ah Jawhar saldhig u noqoto ka dibna loo wareego Baydhaba. Wuxuu kaloo ku baaqay in ciidan fara badan oo nabad ilaalin ah oo nkan socda Ururka Midowga Afrika Somalia la keeno say maamulkisa taageero u siyyaan, fikraddaas oo dad badan oo Muqdisho joogey diidmo iyo nacayb xun u ahyeen.

Koox ka socota barlamaanka iyo golaha wasiirrada oo guddoomiyaha golaha barlamaanku, Shariif Xasan Sheekh Aadan, hoggaminayo ayaa Muqdisho tegey bishii Maars 2005 suu ugu caddeeyo dawladda inay Muqdisho ku laaban karto. Kooxdaasi dadka Banaadir deggan waxay soo hor dhigeen inay ka qaybqaataan maamulka cusub ee la nsameeyey.

Wada-tashi dhex maray mujtamaca madaniga iyo ganacsatada ayaa isla gaarey in la sameeyo guddi farsameed oo soo diyaariya

taloooyinkii gobolka Banaadir hore loogu marin lahaa. Wada-hadal iyo dood kulul oo socdey laba bilood ka dib waxaa kasoo baxay oo laysla oggolaadday Qorshaha Xasilita iyo Ammaanka Muqdisho (MSSP). Qorshahaasi wuxuu ku tiiqtiqsaday laba baahiyood oo si weyn loo qabey: In magaalada nabadda lagu soo dabaalo iyo in rukummada loo taago maamul goboleed.

Qorshahaasi bilawgiiba wuxuu culayska saaray sidii nabadda iyo ammaanka loo xasilin lahaa, taasoo wax weyn ka taraysa maamul-goboleedku inu hirgal. Kolkaasna ay u suuroobi karto in dawladda cusubi caasimadda ka hawlgasho. Qaybaha ugu roon roon ee qorshuhu waxay ahaayeen:

1. in magaalada gudheeda la wada qaado taakooyinka kala xayiraya
2. Miliishiyada hubaysan in gobo magaalada ka durugsan loo raro
3. In la xulo gole degaan oo guddoomiyaha Muqdisho soo doorta
4. In la dhiso laan qaabilسان maamul fulinta, iyo booliska iyo heyad sharciga wadda.

Qoshaahaasi taageero buuxda wuxuu ka helay dad muhim ah oo ra'yigooda Muqdisho si weyn loo qaddeyo. Mujtamaca madaniga iyo ganacsatada waxay ku dhaqaqeenn sidii lacag lagu hawl galoo so heli lahaa iyo taageerada shicbiga sidii loo kasbi lahaa.

Kulan ka mid ah kuwii ololaha laga wadey waxaa kasoo qaybgalay laba madaxweyne oo hore, guddoomiyihii barlamaanka, ku-xigeenka raiis-al-wasaaraha, iyo toddoba

Tababarka maleeshiyada si loo ilaaliyo amanka iyo xasillonida
Moqdishu, 2005 © CRD

wasiir oo ka tirsan dawladda federaaliga KMG; kuwaas ay weheliyeen hoggaamiyayaal ka can ah mujtamaca madaniga, sida koxaha haweenka, ganacsatada, iyo culimada diinta ee Muqdisho.

Dhacdadaas waxaa laga baahiyey raadiyaha FM dhawriisa maxadadood. Natijaddii ka dhalatay ayaa keentay in baaq wada-jir ah la sii daayo oo lagu taageerayo qorshaha (MSSP). Baaqaasi isaguna wuxuu ku nuuxnuuxsaday in taakooyinka waddooyinka kala xayiraya magaalada gudaheeda iyon dibeddeedaba la qaado, iyo in si weyn loo fiiriyo ahamiyadda ay leedahay in mujamaca madaniga laga qaybgeliyo fulinta qorshaha; heyadaha maamulka dawladda ka tirsan waxa lagu booriyey inay hawsha la wareegaan.

Dhawr tallaabo oo qaaya leh ayaa ka fulay qorshahaas. Taakooyinkii kala xayirayey waddooyinka waa la qaaday. Miliishiyadii xeryo dibedda ah ayaa loo raray. Toddoba xubnood oo ka tirsan barlamaanka ayaa loo xilsaaray inay soo dhammayiraan maamul-dejinta. Bishii Diisambar 2005 ayaa guddigu gobolka Banaadir u magacaabay gole ka kooban 64 xubnood. Hawiye jilibyadiisii saami roon ayey golaha ku yeeshen; gobollada iyo reeraha kale waa lagu soo daray golahaas oo dad bay ku yeessheen.

Hawshaasi si fiican siday isu taraysey ayaa taageeradii laga filayey kooxda dawladda KMG ee magaalada joogtey bilawday inay hoos u dhacdo oo shuuqdo. Kooxdaas dawladda ka socotey waxay jeclaysatay inay iyadu noqoto tan soo saarta golaha gobolaka, magacowda guddoomiyaha iyo kaaliyayaashiisa, iyadoo u cuskanaysa qodobka awood-qaybsiga. Taasina

si bareer ah ayey uga hor imanaysaa in guddoomiyaha doorashadiisu ka timaaddo golihii la magacaabay sidii ay guddigu horeba ugu talisay. Qaskaa waxaa ka dhashay in xubno ka tirsan dawladda KMG ay taageeradoodii la noqdeen oo dabadeed sidaas fashal kale ku yimi.

Qorshaha Nabadaynta iyo Xasilinta Muqdisho (MSSP) sheekadiisu waa mid tilmaan cad ka bixinaysa mahadhada dahsoon ee laga dhaxlay dagaallaii Muqdisho ka dhacay. Siyaasiyiinta Muqdisho waxaa si cad oo aan gabasho lahayn uga hor yimi bal inna inay awoodi karaan inay Muqdisho iyo dadka matilayaanba nabad usoo hooyn karaan. Waaya-araggiilasoo maray ayaa muujiyey in siyaasiyiintaasi aanay marna kasoo bixi karayn wax-isu-oggolaanshaha dantu ku jirto ee loo baahan yahay si maamul lagu ngudbi karo loo samaysto. Arrintaas lafteeeda ayaa caddaynaysa in siyaasiyiinta Muqdisho iyo taageerayaashoodu aanay diyaar u ahayn inay si dhab ah mushkiladda u abbaaraan iyadoo ay ugu wacnayd is-aamin la'aanta sida ba'an u kala dhex martay.

Hoggaamiyayaasha mujatamacaa madanigu wax kale oo ay ku dhaqaaqi karayeen ma jirin aan ahayn in la taageero wixii siyaasiyiinta kasoo yeera. Waxay aaminsanaayeen in mar haddi lagu guulaysto in maamul la dhiso ay iman doonto dib-u-heshiin degaanka dhex mara oo isna soo xera-geliya nabad lagu waaro. Kooxaha ka tirsan mujtamaca madanigu saami lixaad leh ayay ku lahaayeen hirgelinta Qorshaha Nabadda iyo Xasilinta Muqdisho (MSSP) dhiancyada deeqda lacagta iyo wacyi-gelinta.

Mujtamaca madaniga iyo ganacsatada oo is-kaashanaya ayaa kafaala qaaday kharashkii lagu hayey Ciidammada miliishiyada ee gaarayey 700 (aanay ku jirin kuwa maxkamadaha islaamku) ee tan iyo Febraayo 2006 xeryaha lagu hayey. Muddadaas ka dib miliishiyadii xeryahaas way iskaga baxeen markay arkeen in maamul cusub oo siyaasiyiintu soo wadaan meesha ka muuqan.

Dad badan oo Muqdisho jooga ayaa qaba in ururka Is-bahaysiga Dib-usoo-noolaynta Nabadda iyo La-dagaalanka Argagixisadu ee qabqablayaasha dagaalku ay samyasteen Febraayo 2006 uu nadijo u ahaa fashalkii mashruuca Qorshiha Nabadda iyo Xasilinta Muqdisho (MSSP). Kuwo kalena waxay ku andacoonaayaan in qabqablayaasha dagaalku ay (MSSP) kala noqdeen taageeradoodii markay isu qaateen qayb ka tirsan ajendada caalamiga ah ee lagu la dagaallamayo argagaixisada. Ajendadaas oo dawladda Maraykanku dabada kaga jirto. Ammurahaas oo idil waxa mar qura kasoo dhex kudey Maxkamadaha Itixaadka Islaamiga (ICU) oo sannadkii 2006 bilawgiisiiba la wareegey taladii Muqdisho iyo badanaa gobolladii koonfur dhexe ee Somalia.

Maxkamadaha itixaadka islaamiga

Maxkamadaha Itixaadka Islaamigu waa urur ka dhismay reero isu tegey iyo maxkamado is daba jooga oo kala dambeeyaa. Bilawgii waxaa loo dhistay in laga hortago khatarta sii fidaysey ee ammaankii iyo nabadjelyadii magaalada Muqdisho iyo nawaaxigeeda ku habsatay. Barnaamijyo loogu tala-galay ilaalinta xaafadaha ayaa qaybo ka mid ah magaalada ammaankoodii si weyn wax uga taray. Wawaase weli xal loo la'aa wixii laga yeeli lahaa dembiilayaasha lasoo qabqabtay ee xeraysan.

Qabiilooyinkii degaanka iyo gancsatadii ay isku xirnaayeen waxay isku raaceen in Muqdisho meelo ka mid ah laga furo maxkamado islaami ah oo kooxihiil ilaalinta xaafadahu u noqda garabkii sharciga u hayey. Haddaba markii ay maxkamadahaasi hanteen dhqaale bursan iyo taageero farsameed, waxay la wareegeen hawshii ilaalinta, dadkii hore xilkaa u hayeyna badankood waxaa loo qaataay ciidanka ammaanka.

Sida qabaailka lagu yaqaan, maxkamadahaasi waxay isla wada midoobeen markay arkeen khatarta kaga soo fool leh hoggaamiyayaasha koxaha. Kuwaas oo sheegay inay cayrsanayaan dhaqdhaqaaq argagixiso Muqdisho ku dhuumaalaysanya gacanna ka hela kooxaha islaamiga qaarkood. Maxkamadaha islaamigu markay Muqdisho la wareegeen, tallaabadii ugu horreysey ay ku kacaan waxay ahayd in la adkeeyo ammaanka waddooyinka magaalada. Taasina waxay usoo hooysey taageeradii shicbiga oo usii korodhay.

Mujtamaca madaniga iyo ganacsatadu way soo dhoweeyeen amnigii iyo nabaddii ay maxkamaduhu keeneen, waxayna maxkamadaha ku dhiirrigeliyen inay maamulka gobolka Banaadir degdeg u dhisaa oo wax walba ka horraysiyan si ay riyadii raagtey ee dadka Muqdisho u rumowdo. Maxkamaduhu waxay magacaabeen dad iyaga ayidsan iyo kuwo ka socda mujatmaca madaniga si ay talo uga bixiyaan qaabkii loo dejin lahaa maamulka gobolka.

Guddigu waxa uu soo jeediyeey si maamul-dejinta la rabo ay u tisqaaddo in si ballaaran looga qaybgalo, iyadoo mar walba la hubinayo dadka loo xulayaa inay yihiin kuwo dan iyo aqoonba u haya.

Intaas ka dib, dadkaas shirweyne laysugu keeno lagu magacaabo 'Shirweynihii Aayaha Banaadir'. Guddigu taladaa wuxuu usoo gudbiyey guddiga fulinta ee maxkamadaha isagoo sidatan u qodobeeyey:

1. ujeeddooyinka laga leeyahay iyo danta la rabo inay shirweynaha kasoo baxdo
2. in si cad loo tilmaamo sifaha looga soo qaybhelin karo iyo cidda kasoo qaybgeli kart shirweynaha

3. goobta iyo xilliga shirweynuhu qabsoomi doono
4. dhismaha uu yeelan doono maamulka cusubis

Markii guddigu soo bandhigay talooyinkiisa, kulan ayaa laysugu yimi laysku weydaarsaday su'aalo iyo jawaabo kulkulul oo qodob kastoo talooyinkii ka mid ahaa lays weydiinayey waxa looga jeedo. Maxkamaduhu way u mahad celiyeen guddiga, waxayna ballan qaadeen inay talooyinka dersi doonaan ka dibna go'aan ka gaari doonaan waddada la raaci doono.

Ballan-qaadkaasi ma uu fulin. Xubno tiro badan oo beesha wadaniga ka mid ah oo firfircoor ayaa, ka sokow talooyinkay soo bandhigeen, door biday in dib loo cusboonaysiyo golihii jirey ee Qorshaha Nabadda iyo Xaslinta Muqdisho (MSSP) lagu sameeyey iyadoo lagu darayo xubno cusub, laantii fulintana wax laga toosinayo.

Maxkamaduhu qaababkii jireyna waxba kama ay toostosin kuwo cusubna ma ay dhisin, ka hor intaan ciidammada Itoobiya qabsan Muqdisho Diisambar 2006. Maxkamaduhu waxay si weyn isku mashquuliyeen amniga iyo cadaaladda, in lasoo qabqabto dambiliayaasha oo maxkamad lasoo taago. Taasaa uga darrayd maamul siyaasadeed in la dhiso. Waxaa intaas maxkamadaha u weheliyey dhacdooyin kale oo ay si weyn maanka ka galay. Sida, is-ballaarintooda, loollanka ay kula jireen dawladda, iyo soo-fara-gelinta Itoobiya. Kuwaas oo dhammaantood lix bilood gudahood ku dhacay.

Dawladda oo lagu soo celiyo muqdisho

Dawladda KMG ma ay aqoonsan hawshii ay guddoomiyaha iyo xubnihiibarlamaanku ka qaateen sidii kor loogu sii qaadi lahaa Qorshihii Nabadda iyo Xaslinta Muqdisho (MSSP). Sannadkii 2005 ayaa raiis-al-wasaaraha dawladdu, Cali Maxamed Geeddi, uu Maxamuud Xasan Cali (Cadde Gabow) u magacaabay duqa-ayo-guddoomiyaha Muqdisho in kastoo wax tabar ah aanu muujin.

Dawladda KMG waxay markii ugu horreysey Muqdisho kusso laabatay, ka dib markay ciidammada Itoobiya maxkamadii Muqdisho ka saareen bishii Diisambar 2006. Raiis-al-wasaaraha Cali Maxamed Geeddi ayaa bishii Abril 2007 ayaa magaalada Muqdisho u sameeyey heyad cusub oo ammaanka qaabilسان، wuxuu kaloo duqa-ayo-guddoomiyaha Muqdisho u magacaabay Maxamed Cumar Xabeeb (Maxamed Dheere) oo hore gobolka shabeelada dhexe ka ahaa qabqable dagaal.

Xilligaas gagaal kulul ayaa ka dhix taagnaa dawladda KMG iyo ciidammada Itoobiya oo iskun dhan ah iyo dagaalyahannada Maxkamadaha Itixaadka Islaamiga oo kasoo hor jeedey. Dagaalladaasi mar kale ayey si cusub usii kala qaybiyeen magaaladii Muqdisho oo qaybo awel xasilloonaa tan iyo 1991 rabshadahaasi haatan saameeyeen.

Dagaalkii 2007–08 wuxuu ahaa mid aad u qaraar oo laysku garaacay hubka culus. aarrintaas waxaa ka dhashay in tiro gaaraysa hal milyan oo qof ay ka bara-kaceen degaankoodii. Duqa magaalada ee Maxamed Dheere waxba arrintaas kama qaban, sababtoo ah dagaalka ayuu la jirey. Wawaase dhacday in bishii Juulay 2008 u raa-iis-al-wasaaruhi labaad Nuur Xasan Caddow uu Maxamed Dheere jagadii ka casiley. Raiis-al-wasaaruhi cayrinta Maxamed Dheere hortiis xoogagga mucaaradka ayuu wada-hadal la galay. Maxamed Dheere wuxuu ku dadaalay inu isku sdhejiyo jagadaas, iyana khilaaf bay ka dhex aloostay madaxweynaha iyo raiis-al-wasaarii cusbaa. Wuxuu raiis-al-wasaaruhi ku adkaystay in la raaco xeerkii u dejisnaa dawladda KMG. Sidaas ayey ku dhacday in bishii Noofambar 2008 ay 70 wakiil oo ka tirsan degmooyinka Muqdisho ay Maxamed Cismaan Cali ‘Dhagaxtuur’ u doorteen duqa-iyo-guddoomiyaha magaalada Muqdisho.

Hor u jeed rajo qaba

Maamulladii ay dawladda KMG (TFG) u sameeysay Muqdisho iyo Banaadir, midkoodna khidmadiihii ugu yaraa uma qaban dadka. Sababta ugu wacnaydna waxay ahayd sida loo abbaaray cidda xilkaas loo dooraneyey. Wawa kaloo sii dacareeyey arrintaa dagaalkii dhex maray ciidammada Itoobiya iyo kuwii kasoo hor jeestey. Is-qabadkii iyo khilaafkii hoggaanka dawladda ka jireyna lug buu fashiladda ku lahaa. Muran kama taagna in dagaalka weli ka dhix socda dawladda KMG iyo labada urur ee islaamigu – alpshabaab iyo xisb-al islaamiya – ay xasillooniidii lagu riyoonayey aad dib usii ridayaan.

Muqdisho marna ma ay dareemin hab dib-u-heshiisiin ah oo si buuxda oo dhab ah loo guda-galay, taasoo soo celin lahayd ia-aamminka, dawanna u noqon lahayd xusuusta qaraar ee laga qaaday wixii lasoo maray. Dad bulshada madaniga ee Muqdisho u hadla ayaa ku taliyey in kooxaaha is-haya taageerayaashooda maxalliga ahi ay heshiyyaan si looga waantoobo dagaallada soo noqnoqnaya ee magaaladda kala qaybiyey.

In kastoo xilli hore la qaaday diillintii cagaarnayd, weli waxaa meelo badan magaalada kassii jira kala qoqobnaan nafsaani ah. Muqdisho waxaa ku habsadey oo weli sii haysta colaaddii ugu murgsanayd taariikhda, dagaalkuna dad badan oo muwaadiniin caadi ah ayaanu xusuustooda ka bixin. Sida ba'an ee loo kala faquuqmay ayaa sheegaysa sababta maamul loo dejin kari waayey 19kii sano ee lasoo dhaafay.

Qodobka 5aad ee xeerka dawladda KMG ee laysku raacay sannadkii 2004 Kenya intii la joogey ayaa dhigaya in Muqdisho loo aqoonsado oo la siyo sifo, tilmaan, iyo jiritaan u khaas ah marka ay dawladda KMG ay dalka ka hirgeliso habka federaalka ah. Waxaa barlamaanka looga baahan yahay inu arrintaas qeexo oo sharraxaad faahfaahsan ka bixiyo si magaalada

Muqdisho loo ilaalyo awooddeeda dhaqaale, siyaasad-qarameedkeeda soo jireenka ah, iyo dadka ku wada nool kala-duwanaanshahooda, inahaas oo ay Muqdisho astaan u wada tahay. Marka si fiican loo dhgto taariikhdaas dhibta badan ee magaalada soo martay, weli dhiiggaas qubanaya, iyo xaaladdan la maarayn la'yahay, dad badan oo degaankoodu Muqdisho yahay ayaa qaba in magaalada wax-ka-qabadkeeda la sheeg-sheegayaa uusan ahayn mid innaba saansaan kiisu meel dhow ka muuqan karo.

Hassan Sheikh waa: 1991 – Ka mida asaaseyaashii; Machadka Maamulka iyo Maareenta (SIMAD). 2001 – Cilmi-baare: Xarunta cilmi-baarista iyo wada-jaajoodka (CRD). 2005 – Isku-duwe cilmi-baarista: Madasha Mujtamaca Madaniga (SCSF). 2006 – Ka mida asaaseyaashii: Shabakadda Waxbarashada iyo cilmi-baarista (Somali REN). 2007 – La-taliye: Heyadaha Qarammada Midoobey ee UNDP iyo UNICEF.

Waaya-aragnimada dastuur-samaynta ee Somalia, Puntland iyo Somaliland

Hordhac qaybtiiisa dambe

Sally Healy

Dastuurka marka sida ugu fudud loo sheego, ma aha wax kale ee waa xaanshad lagu soo bandhigayo mabaadiida asaasiga ah ama dhacdooyin hore oo laysku raacsan yahay in dawlad (ama urur kale) lagu xukumo.

Marka sida ugu hufan lagu tilmaamo dastuurku waa qandaraas ama heshiis dhex mara cidda talada haya iyo inta loo talinayo, iyadoo si cad loo qeexayo xilalka, waajibaadka iyo xuquuqda labada dhinac. Ahamiyadda xeerka Somaliyeed ku leeyahay kala hagista arrimaha bulsheed iyo sida xeerkaasi u fara badan yahay oo qayb kasta oo ku saabsan xidhiidhka dhex mara reeraha Somaliyeed iyo qaybaha ay kasoo kala jeedaan . . . haddii sidaas loo dhugto, waxaa loo qaadan karaa in soomaali xeer-u-dejinteedu tahay arrin sahal ah; hase yeeshie, marna xajadu sidaas ma aha.

Sida ay 3da diraasadood ee kala duwan ee ku saabsan xeer-samaynta Somaliyeed halkan ku caddaynayaan diraasaduhu waxay muujinayaan sida 3da siyaalood ee loo kala abbaarayaa dastuur-dejintu u kala duwan yihiin. Mudane Kirsti Samuels wuxuu soo bandhigayaa sidii ay isku-daygii dawladda federaalka kmg ah dastuur loogu samayn lahaa 2006 u fashiley. Axmed Cabbaas iyo Ruben Zamora iyagu dastuur-samayntii Puntland ee socotey tan iyo 1998dii ayey sharaxaad ka bixiyeen. Ibraahim Xaashi wuxuu qiimaynayaan tijaabada ku saabsan dastuur-samaynta ee dhinaca Somaliland sida roon ugu guulaysatay.

Khubarada allifay diraasooyinkani fikradaha iyo aragtiyaha kala duwan ee la kala abbaarayo ayey soo ban-dhigayaan. Mudane Samuels waa aqoonyahan ku xeel dheer arrimaha dastuurka oo ururka qarammada midoobay (UNO) u dirsaday inu dawladda federaalka kmg ee cusub gacan ka siiyo dastuur-samaynta.

Halka ay Axmed Cabbaas iyo Ruben Zamora ay ka socdaan ‘Interpeace’ oo ah urur caalami ah nabad-dhiska u heellan. Ururkaasi wuxuu u taagan yahay in kharashka lacag-bixiyeenka loo isticmaalo in lagu fuliyo mashruuca dimuqraadiyaynta. Mashruucaasi waa inu taageero ka hanto qaybaha ka socda mujtamaca madaniga ee la rabo inu si muuqata uga qayb qaato dastuur-dejinta Puntland laga wado. Ibraahim Xaashi waa garyaqaan madax bannaan. Wuxuu falanqaynayaan tijaabadii ay somaliland usoo martay dastuurkeeda iyadoo aan qabin kaalma dibeddeed. Lur iyo dhibaatooyin siyaasadeed ay la kulantayna waxay kaga raysay ku-adkaysadka in lagu dhaqmo shuruucda uu dastuurku dhigayo.

Soomaali gudaheeda, dhibaha laga la kulmaa marka loo dhaqaaqo in la sameeyo dastuur waxay si bayaan u muujinayaan qallafsanaanta ay asalahaan dabiicadda dawladnimadu leedahay. Dalalka mashaqooyink dagaal kasoo baxa waxaa badankood lagu yaqaan in aanay wax muran ah kala kulmin qeexidda dhulkooda iyo dadkooda toonna. Mir hore u go'an ayey arrintaas u arkaan oo dhibi kaga ma timaaddo. Xagga Somalida xajadu marna sidaas ma aha.

Waxaa tijaabo cusub oo wax laga barto innoogu filan Somaliland oo ku guulaysatey dastuur-samaynta.

Guushaas oo ku timi iyadoo aftida loo qaadayo ansixinta dastuurka ay la socotey dhisma-adkaynta dawladnimada cusub, iyo kasoo noqoshada midnimadii 1960 lala galay Somalia.

Puntland xaajadeedu sidatan way ka duwanayd. Iyadu had walba dastuur ahaan waxay ka duulaysey inay ka tirsan tahay oo qayb ka mid ah tahay dawladda federaalka kmg (TFG) ee Somalia. Dawladdaas kmg oo sharciahan si qeexan aan umuuqan isla markiina aan lahayn jog iyo muuqaal siyaasadeed oo jiritaankiisa la qirsan yahay.

Fikradda ah in dastuur loo dejiyo Somalia dhammaanteed-sida caalamku weli xadkeeda u aqoonsan yahay-waxaa carqalad weyn ku ah tallaabooyinka iyo tijaabooyinka durugsan ee laga soo maray Somaliland iyo Puntland dhinaca dasturrada. Kooxo badan oo islaamiyii oo bartamaha Somalia koonfurteeda si muuqata usoo baxaya ayaa dawlad federaali ah ka door bidaya dawlad dhexe oo midaysan. Kooxahaas mintidka ah ee islaamigu waxay u arkaan in dastuurka habka reer ngalbeedka waafaqsani uu liddi ku yahay shareecada islaamka. Qaarkood intaasba way dhaafsiisan yihiin oo ma aqoonsana xuduudka Somalia ee la yaqaan ee waxay u hanqal taagayaan in la dhiso ‘imaarad’ islaami ah oo ku fidsan dadka Somaalida ah ee deggan Geeska Afrika.

Mushkiladaha ka jira aqoonsi la aqoonsado shakhsiyadda gaarahaaneed ee Somalia (tusmadeeda0, waxaa kasoo soka maray dhibatooyinka ka haysta sidii dawlad dhexe looga dhisi lahaa bulsho haatan awooddeedii siyaasadeed dhaqan ahaan kala furfurantay oo aanay meel ku urursanayn. Si loo habeeyaa awoodda siyaasadeed mid sahal marna ma aha. Saaska iyo salka dawladnimo sedan ayaa loo eegi karaa: in dawladdu awoodda siyaasadeed gaar u leedahay iyo xilka ilaalinta xuquuqda muwaadiniinta. ay soo raacaan waajibaadka, go’ammada, qofkana xaqiisa iyo inta sharcigu farayo.

Arrimahaas la garwaacsan yahay in dawladnimadu ku dhisan tahay, waxaa labaya oo licifiinaya Soomaali ahaan qolada iyo xeerka laga hor marinayo. Xeerkaas oo badanaa loo arko in laga heli karo isku-tiirsanaan siyasadeed, sharci iyo nidaam lays la garanayo sida loogu kala baxo iyo weliba qofka oo ammaankiisa awgi u dugsada.

Imminka qaabka caalamku u la xaalo arrinta dawlad-dhisika, waa mid si habboon u laasima tab loo dejiyey oo sidatan isu daba yaalla: heshiis nabadeed, dhismo dawlad ku dhaqanka siyaasad awoodda la wadaago, iyo xeer marxaladda kala guurka loo hoggaansamo iyadoo guddi madaxbannaan loo saarayo soo-diyaartinta nuqlukii u horreeyey ee dastuurkii dawladda oo khubaraa caalami ahi gacan ku siiyayaan. Kaalintii shicbiga ayaa ah mid laga ma maarmaan ah mar haddi la rabo in dawladdu hab dimuqraadi ah isku maamusho. Sidaas darteed waa in shicbiga la talageliyya iyadoo looga gol leeyahay in nabadaynta iyo dimuqraadiyaddu ay qaybtooda ka qaataan hawlaho dastuurka dejintiisa iyo dawladda dhismaheedaba.

Ka dib marka ay heyadaha sharcigu ansaxiyaan datuurka, waa in afti loo qaadaa shicbigu ku oggolaanayo. Marka intaas laga soo jeesto, waxaa la qaban karaa doorashooyin uu habraacooda dastuurku tilmaamayo.

Waa maxay waaya-aragga maanta laga hayaa dastuur-samaynta Somaliyeed? Tilmaamo iyo tallaabooyin caalamku u bogey, hawl-gal culayskeeda leh, iyo siyaasad loo abbaaray. Si deggan oo debecsan ayaa Somaliya lagu tijaabiyeey sida diraasadahani ay muujinayaan.

Somaliland, Puntland iyo Somalia waxay ku jiraan heerar kala duwan oo laga gudbayo waan-waan nabadeed oo loo gudbayo xeer ku-meel-gaar ah, dastuur, afti iyo doorashooyin. Natijjooyinkii kasoo baxay waxay noqdeen kuwo isku dhafan oo niyadjab keenay siday u arkeen hawladeenkii ka dhex shaqaynayey.

Casharka meesha kasoo baxay wuxuu yahay in guul la gaaraa had walba ku xiran tahay awoodda siyaasadeed ee loo kaashanayo meel-maarinta iyo najixinta hawsha dastuurka iyo dawlad-dhisika.

Dastuurka Somaliland iyo ku dhaqankiisu waxay la kulmeen caqabado kaga imanayey dhacdooyin siyaasadeed. Waxase muuqatay in dastuurkaasi sees adag ku dhisan yahay oo adkaysi badan awgi uu kusoo gudbay 10 sanoo wax dheer yihiin.

Muddadii Puntland hawsha dastuurka ay ku xadfanayd way yar tahay. Sagaal sano ka dib jiritaanka Puntland ayaa markii ugu horreysey ay heyadda sharci-dejintu qoraalkii kowaad ee dastuurka ansaxisay sannadkii 2009; aqbalaaddii rasmiga ahayd ee heyadda fulinta iyo shicbiguna weli maqan tahay. Labada dhinac ee Somaliland iyo Puntland in kastoo ay qabaan hanasho iyo oggolaansho siyaasadeed dadka iyo dalkaba, misna dastyuur-qaadashadu waqtii aad uga dheer intii la filayey ayuu ka qaatay.

Kordhintu la kordhinayo muddadii xil-xafiiseedka loo qabtay, ee kasoo hor jeedda dastuurku siduu dhigyo ayaa keentay in Puntland iyo sidoo kale Somaliland ay mushkiladda muddo-dheerayntas kaga timi is-afgarad iyo wax-isu-oggolaansho siyaasaadeed oo waaritaan gaaban xal uga raadiyaan. Si kastoo ay ahaataba waxa lays la qirayaan in dhibtii dastuurka laga soo maray ay keentay dhismo dawladeed oo sharci ah shicbiguna uu raalli ka yahay. Haddaynu u eegno heer qaran (Somalia guud-ahaanteed) ma jirin horumar noocaas ah oo la gaarey ilaa 2006, welina ma muuqato inu jiri doono intuu maqan yahy heshiis siyaasadeed oo ballaaran oo laysku raacaa.

Fursad ah wadatashiga nabad-raadinta?

sidee loo samayey dastuurka Somalia

Dr Kirsti Samuels

Waxay Somaliya ka mid tahay meelaha ugu adag hawlgalka dejinta dastuurka. Ma aha kaliya waxay soo aragtay 20 sannadood oo dagaal shacab ah, hase-ahaatee jiilkeeda yaryar ayaa ku soo koray dal fashilmay. Iyaada oo lagu soo noolaa labaatan sannadood oo ahaa cadaadiskii kaligii-taliyaha oo ay ka danbeeyeen labaatan sannadood oo dagaalo xumi ay jireen, dad badan oo Somaaliya ayaan haysan wax la arko oo lagu daydo ama waay-aragnimo qof oo ah dal Somaliya oo shaqeeya ama nabad ah, gaar ahaan arimaha hayadaha, qaababka dawladnimada iyo hoggaaminta.

Dad ka soo baxaaya dagaal shacab, hawlgalka dejinta dastuurku waxa uu u keenayaa fursado ah dib-u-heshiisiin, in la soo saaro go'aamo laga tashado oo ah arimaha lagu kala qaybsan yahay, iyo in la helo wada ogolaansho iyo heshiis ah arimaha badan ee la isku hayo.

Waxa ay summad beddesha ay u noqon kartaa waqtigii tagay iyada oo la abuuro jawi ah rajo iyo dib u hagaajin, iyo in ay caawiso si loo sameeyo dawlad xaq oo taagan. Waayo-aragnimo la bardardhigay ayaa mujisay in qolooyinka dhisa dastuurka lagu dhanyahay ee laga qaybgalaa uu dhaliyo ku meel-gaadhyo guul leh oo ah dagaal ilaa iyo nabad, iyo hayado waxtar iyo degganaansho weyn leh. Hawlgalada laga qaybgalo ee dhisidda dastuurku waxa ay kordhisaa sharciga dastuurka iyo in dadka ay taageeraan, taas oo muhiim u ah in dastuurku uu kaalin macno leh ku yeesho abuurista dal deggan.

Waxa maqaalkani sharxayaa xooggii la saaray 2006 in Somaliya dastuur loo sameeyo. Markaas waxa dalka ka jirtay waxoogaa nabad ah, hase-ahaatee waxa gudaha ku yareed in la qaato hadalada nabadda ee caalamku maalgeliyey ee Kenya ka socda, kaasoo soo saaray Dawladdii Federaalka ee Ku Meel-gaadhka (TFG) iyo xeerka Qaranka ee Ku-meel-gaadhka (TNC).

Hawlgalkii dejinta dastuurka waxa loo arkaayey mid loo dhan yahay oo laga qaybgalay waxaana la filaayey in la labanlaabo in uu ahaado hawlgal nabadeed oo hoosta laga soo dhisay taasoo caawin doonta in hawsha lagu gaadho nabad. Waxa kale oo la filaayey in hawlgalku kaalmeen doono in la tilmaamo arrimaha dagaalka ee dhimman, kuwaas oo ah danbiyada dagaalka, hantida la xaday, dhulka la haysto, arrimaha sharciga ahaan la isku haysto, xuquuqda qaxootiga, dadka barakacayaasha gudaha iyo neceebka abuurmaaya ee kooxaha dareemay in la fogeyey.

Hawlgalkii 2006 ee ahaa dhismaha dastuurka

Waqtigii uu baarlamenka federaalka ku meel-gaadhka ah ee Somaliya uu ka hawlgalay markii ugu horaysay magaalada Baydhaba bishii Fabraayo 2006, hawlgalka dastuurka ayaa kow ka ahaa waxyaalaha degdeg loo qabanaayo. Sannadkii 2004 ayaa baarlamenka la dhaariyey, oo haddii la eegana jadwalka ku meel-gaadhka waa in dastuur qorani diyaar yahay Oktoobar 2007.

Ku tiirsashada hawsha dastuurka oo qayb ka ah ku meel-gaadhka ah heshiiska nabadda oo u gudbaaya dawlad sharciya oo la soo doortay ayaa ah habka socda ee caadiga ah. Waxay qiraysaa in kuwa fadhiya waqtiga lagu jiro wadaxaajoodka nabadda in aysan u joogin dhammaan danaha dalka, oo ay tahay marar badan arrimo badan oo la doonaayo in laga hadlo dastuurka in ay ku badan yihiin wadaxaajoodka nabadda, oo qaar badan oo ka mid ah arrimahaasi inay ku fiican yihiin in si tartiib ah looga hadlo, hab loo dhan yahay.

Hubaal waxa tani ay ahayd xaaladda Somaliya. Heshiiskii nabaddu waxa uu yeeshay qaabkii dastuurka ku meel-gaadhka – Jaartarkii Federaalka ku meel-gaadhka ee jamhuuriyadda Somaliya – waxaana ka soo baxay waxyaabo badan oo qayb ka noqon karaayey dastuurka, kana mid yihiin qaabka xukunka federaalka iyo shareecada Islaamka oo noqda meelaha laga qaato sharciyada.

Siday tahayba jaartarka waxa qaataay ka qaybgalayaal aan la dooran oo ku jiray wadaxaajood nabadda ah. May haysan ogolaanshaha iyo ka qaybgalka dadka Somalida ah waxayna u baahneyd in si sharcii ah ay hesho nabad jirta iyo dal fayow. Markaa qodobka 71(2) ee xeerka ayaa sheegay in dastuur federal ah oo ku salaysan xeerka in la diyaariyo (2–5 sannadood dhedhood) oo lagu dabaqo codsi sannadka ugu danbeeya ee muddada ku meel-gaadhka. Waxa TFG u furan saddex sannadood iyo koox ah deeq-bixiyeyaa, waxaana la abuuray NGOyada iyo hayado caalamka ah oo taageera hawsha. Waxa aniga la ii keenay in aan noqdo madaxa taliyaha sharciga si aan u caawiyo mashruuca.

Waxa xeerku uu muujiyey abuurista Guddiga Dastuurka ee Federaalka (FCC), taas oo xubnaheeda lagu soo magacaabi doono golaha wasiirada oo ay soo ansixiyaan baarlamenka. Waxa tallabada u horeesaa markaa ay noqonaysay in la abuuro guddiga.

Waxa aan shaki ku jirin in wadatashi adagi uu ka dhex dhacay wasiirada iyo baarlamenka si ay u sameeyaan 15 xubnood, oo marka danbe lagu soo dooranaayo hab qabiil iyada oo la isticmaalaayo ‘habka 4.5’, sida baarlamenka. Dadkii hore ee la soo socay kumay jirin haweyn, hase-ahaatee iyada oo laga jawaabaayo talo ahayd mudnaanta ay leedahay in la helo guddi loo dhan yahay, waxa lagu daray laba haweyn ah oo loo diray baarlamenka si loo soo ansixiyo.

Qayb ka mid ah kaalintaydu waxay ahayd in aan la raadiyo TFG noocyada hawlgalada iyo waddooyinka noo furan si aan u samayno hawlgal ah dhismaha dastuurka, iyo in la kobciyo garashadooda waxyalaaha u bannaan iyada oo la maraayo wadatashi ku dhisan in la barbar dhigo hawgalada dastuuryada kale.

Waxa wadahadal lala yeeshay Somalidu uu muujinayaan qaar badan oo ka mid ahaa fikradahii qumanaa ay laga xaajooday muddadii lagu jiray heshiiskii nabadda in aan si fiican loo fahmin. Federaalku, iyo gaar ahaan xaqiqiqa ah in federaalku u baahan yahay in awoddha wax loo dhaafsi iyo maamulka dawladda dhexe iyada oo la raacaayo dalalka ama gobolada, in aan dhexe lagu soo koobin, sida ku cad wada tashigii lala yeeshay xubnaha TFG.

Waxa culees badan la saaray baahida loo qabo wadatashi shacabka ah iyo hawlgal loo dhan yahay si loo hubiyo in qoraalka ugu danbeeyaa uu sharci yahay oo lagu ogolaanaayo cod la qaado. Markaa, waxa Kenya ay noqotay digniin waay dadka reer Kenya ayaa markaa dastuurkii cusbaa ku diiday codsi la qaaday.

Bishii Juun waxa baarlamenku uu Somaliya ka soo saaray (FCC) Xeerka Guddiga Dastuurka (Juun 2006). Tani waxay dejisay mabaadii'dii hagaysay guddiga, la magacaabo waxay ahayd in la tixgeliyo: Jaartarka, caqjidada Islaamka, demoqraadiyada iyo cadaaladda bulshada, iyo hawlgal ah"(a) kor u qaadaayaa ka qaybgalka dadweynaha, muuqaalka iyo xisaabtanka dadka; (b) caawinaysa dadka Somalida ah ee kala duwan iyo fikradhooda; iyo (c) kobcinaysa degganaanshaha, nabadda iyo dib-u-dhiska".

Xubnaha IFCC may aheyn qaar awood ku leh qabaa'ilkooda, hase-ahaatee waxay ahaayeen xubno ka tirsan qabiilka oo la ixraamo oo leh aqoon shaqo oo ah xukaam ilaa iyo odayaal diinta ah. Waxa ay mar u horaysay ku kulmeen aqoon-isweydaarsi gaaban oo uu qabanqaabiye barnaamijka horumarinta ee UN (UNDP) bishii Ogost. Waxa xubnaha guddigu ay muujiyeen waxqabad iyo in ay xiisaynayaan, ka warhayaan khatarta iyo dhibaatooyinka ay la kulmeen iyo in ay go'aansadeen masuuliyadooda in ay si dhab ah u gutaan.

Mid ka mid ah go'aanadii ugu horeeyey ay qaateen waxa uu ahaa in ay u beddelaan Guddiga Dastuurka Federaalka Madaxa-banaan. Muddadii isweydaarsiga, waxa IFCC ay qoreen qawaaniinta ay ku soconayaan waxayna ogolaadeen habkan soo socda iyo tallaabooyinkan la maraayo: Barnaamij waxbarasho ah dadka oo soconaysa dhammaan saddexda sannadood (ilaa dhammaadka 2009) iyo in baro dadka Somalida ah in ay fahmaan sababta loo sameeyey dastuurka iyo waxa ay doonayaan in ay isku xukumaan. Tan waxa kor ka ilaalinaya guddiga hase-ahaatee waxa wadaaya xoogheynta oo ay la shaqaynaya dad ka tirsan bulshada.

Hawlgal dastuurka ah oo sagaal bilood ah oo ay raaci doonto muddo bilow ah oo waxbarashada dadka, taas oo guddigu uu abaabuli doono wada-tashi qaran si kulan looga dhex abuuro kooxaha kala qaybsan ay kala duday si ay uga hadlaan mustaqbal ka dhixeeya ee dalka. Diyaarinta qoraalka dastuurka ayaa qudhisiis qaadanaayey lix bilood, waxayna guddigu codsanaayeen mid la barbar-dhigo iyo kaalmo aqoonyahanno iyaga oo sheegaaya waxay u baahan yihiin. Qoraalku waxa uu noqonaayey mooduuca waxbarasho dadka ah oo kale inta ka horaysa codbixinta. Waxa jira wada-tashi ku saabsanaa shir ansixinaaya ka qaybgalidda ka hor inta aan codka loo qaadin, hase-ahaatee go'aan lagama gaadhin. Waxa go'aanadan si wanaagsan u soo dhaweeeyey wasiirkha Derro, wasiirkha arimaha dastuurka, waxayna ay taagneyd rajo bilow ah hawlgalka dastuurka. Xulafada caalamku waxay ku heshiyyeen in ay sidaa ku taageeraan hawlgalka waxayna ay u saaraan miisaaniyad fiican in lagu qabto, in u dhaw 10 malyuun oo Euro ah. Siday tahayba waxay dhammaan hawlahasi u dhacaayeen iyada oo laga horjeedo soo ifbaxa Ururka Maxaakiimta Islaamiga (ICU) Mogadisho (Juun 2006) iyo is hortaageedii TFG. Xitaa markii hawlgalka dastuurku u muuqday in uu furaayo fursad ah wadahadal iyo wada-tashi dhammaan Somalida, lagu daro Islaamiyiinta, waxa muuqatay in ICU iyo TFG ay iskaga horimanayaan dagaal kale. Runtii wasiirkha arimaha dastuurku waxa uu noqday kii ugu horeeyey ay ku dhinta dagaalkii ka soo cusboonaaday Somaliya. Waxa la dilay kaddib salaad Jimce bishii Ogost maalmo ka bacdi furitaankii aqoon-isweydaarsigii IFCC.

Wali ma cadda in la raadsaday sababta oo ahayd in uu ka shaqaynayaayey hawlaho dastuurka ama waxa qudha uu ahaa qof la heli karo. Qalalaasihii ka danbeeyey, hawshii dastuurka waa la joojiyey, mar haddii baarlamenkii ku meel-gaadhka ahaa iyo dawladdii ay jeesteen rabshadaha.

Ilaa iyo 2006, guddiyo ayaa isku dayey inay sii wadaan diyaarinta, hase-ahaatee iyada oo ay sii dhacayso TFG ma ay jirin wax xoog saaraaya in la sameeyey hawsha culus ee dastuurka deegaan aan degganeen oo noocaas ah. Iyada oo dawlad cusub ay jirtay ilaa iyo 2009 waxa laga yaabaa inay jirto fursad ah in dib loo bilaabo hawsha, hase-ahaatee waxay ku tiirsanaan doontaa hadii uu dalku uu deggan yahay si loo sameeyo hawsha dhisidda dastuur laga qaybgalaayo.

Arrimaha hor taagan

Xitaa haddii dalku aannu ku soo noqon dagaal waxay Somaaliya ay la kulmi lahayd caqabado si loo dhiso dastuur shaqeeya. Doorashooyinka oo la meeleyo, qorsheynta hayadaha cusub iyo doorashada luqada ugu wanaagsan ee dastuurku dhab ahaan ma kaynaayaan xaalado ah nabad iyo degganaansho.

Dhaqanka qabiilka bulshada Somalida ayaa keena mid ka mid ah waxyalaaha hortaagan si loo arko dalka Somalia oo

isku xidhan, sida ka muuqata waayo-aragnimada lidka ku ah ismaamulka Somalida. Tusaalo, wareysiyadii qorsheynta dastuurka dad Somaliya ayaa ku adkaystay iyaga hadana doonaaya dal, aysan dooneen mid lahaa “wax ayaga ku shuql leh”.

Su'aal mudnaan leh oo ka soo baxaysaa waxay tahay haddii hababka dawladnimo ee reer galbeedka in abid si wanaagsan looga hirgelin doono Somaliya ama haddii ay lama huraan ay noqon doonto in la raadiyo go'aamo ku salaysan qoomiyadda. Dhibaataadan waxay ilaa iyo heer ay ka jirtaa hawla demoqraadiyadda ay taageeraan bulshada caalamku.

Kala duwanaanta fikradaha maxaliga ahi iyo dhaqan wanaagga iyo aragtida reer galbeedka ee dalka ayaa badanaa macnahaydu yahay in hayadaha la abaabulay aysan waarin marka bulshada caalamku ay meesha ka baxaan. Si guul loo gaadho waa in hayaduhu aysan noqon waxyalo dibadda looga keenay, hase-ahaatee waa in ay ahaadaan xubno ay gartaan oo aaminaan dadweynuhu.

Somaliya waxa ka soo baxay kala qaybsanaan weyn oo ahayd qaababka awoodaha rasmiga ah iyo awoodaha dhabta ah ee ka jira dhulka. Inteeda badan hababka aan rasmiga ahayn iyo dhaqanka ee dawladnimadu waxa lagu maamulaayey awood, lagu waday rabshadaha oo badanaa keenay saadaalin iyo dawladnimo.

Waxa jira labada hababka dawladnimo qabiilka ku dhisan ee aan ahayn rasmiga iyo hababka awoodda qabqableyaasha danbiilayaasha ah. Haddii ay tahay iyo haddii kaleba oo waxyalo muuqda lagu daraayo dastuurka si loo aqoonsado qaababkan awoodda ee maxaliga ah, la habeeyo, ama la raadiyo in la iska daayo, waxa cad in jiritaankooda maeesha la tixgeliyo. Isku-day ah in la baabi'yo ama aan la daneen farsamooyinka aan caadiga ahayn ee shacabka sida wanaagsan ugu adeegay waxay abuuri karaan qalalaaso. Qaabab cusub oo aan la aaminin ama la garan oo ay hoos u dhigeen qaababka aan rasmiga ahayni waxa laga yaabaa in uu shacabku ka sii xumaado sidii hore.

Somaliya arintani waxa kale oo ay u keenaysaa mudnaan meelaha laga soo qaato qaynuunka. Waxa jira qawaaniin la habeeyey hase-ahaatee meesha ay ka maqan yihiin nidaam maxkamadeed oo shaqeeya, *xeer* (qaynuunka dhaqanka) iyo Shareecada ayaa ah meelaha hadda laga soo qaato sharciyada. Horumar la sameeyaa waxa uu u baahan doonaa iyada oo si taxadir ah la isu geeyo qawaaniin kala sareesa taas oo dhista runta hadda jirta. Tan waa in aan loo qaadan in uusan jirin meelo laga hagaajijo sharciyada hadda jira iyo in loo tarjumo in uu la socdo heerarka caalamiga ah ee xuquuqda bani'aadamka,

hase-ahaatee in runta la qaato marka la dhigaayo qaynuunada dastuurka ee arimahan.

Waxa Somaliland ay keenaysaa culees kale si heshiis buuxa looga gaadho aragtida dalka mustaqbalkiisa. Inkasta oo Somaliland ay si ka go'aan ay u shaqaynaysay ilaa iyo 1991, dad badan oo Somaliya ahi ma oggola madaxbanaanida ay Somaliland ku dhawaaqday iyo iyaga oo u arkaaya in ay noqoto qayb ka mid ah waxa la isku odhan doono isku darkii dalka Somaliya. Sannadkii 2006 Soomaaliland oo la doonaayey in lagu daro hawsha dastuurka ayaa la diiday, iyo isku daygii in lagu daro xubno ka mid ah qabaa'ilka Somaliland hawsha dastuurkaayaan waxba ka beddalin sida runtu ahayd in kuwa madaxda ka ah hadda Somaalilanad ay diideen isku-darka.

Qaar ka mid ahaa dhibaatooyinkaa waxa laga yaabaa in lagaga bixi lahaa iyada oo la kordhiyo muddada waxbarashada iyo wada-tashiga. Hase-ahaatee waxa wali aan la hubin haddii isku dayga in laga keeno habab, duruuus iyo qaabab hayadaha ahi meelo kale oo deggan iyo bulshooyinka horumarka sameeyey in uu waligeed noqon doonto guul. Ka liita, sharciga aan la aaminsaneen iyo qaabka maxkamadda iyo la'aanta garashada kala danbeenta madaxda, rajoooyinka laga qabo in la socodsiiyo dastuurku aad ayaa uu u hooseeyaa. Waxa kale qaababka dhaqanka ee aan rasmiga ahayni waxa laga yaabaa inay la tartamaan hayadaha kale ee cusub ama sharciyada lagu dabaqay dastuurka.

Obole ah waxbarashada dadweynaha waxa uu kicin karaa kala qaybsanaan haddii ay isticmaasho aragtivo fog halkii ay ku dhiiregelin lahaayeen casriyeenta balangaadyada. Waxa hawlgal la odhan karaa sharcii ma aha marka laga saaro codadka haweynka ama kuwa tirada yar. Waliba, dastuurka la qaataay waxa laga yaabaa in uu noqdo mid aan lagu kalsoonaan oo aan dhaqan galeen haddii uu wax badan radinaayo ama qaali uu yahay. Ugu danbeyn waxa kale uu keenayaa dagaal haddii si aan xaq ahayn uu u abaari waayo arimaha lahaanta dhulka, danbiyada dagaalka, ama qaybinta awoodda iyo dhaqaalaha. Sidii ay doonto ha noqotee, marka laga saaro niyadjabka ilaa iyo hadda dhacay, iyo khatarta ku jirta, waxa jira kaalin muuqata oo ah dhisidda dastuurka ee raadinta nabadda Somaliya. Hase-ahaatee hawshaasi waxay keeni kartaa kala qaybsanaan haddii si habboon aan looga qaybgalin, ama ku salaysnay isla oggolaansho.

Dr. Kiristi Samuels waa qareen waaya argimo badan u leh xallinta colaaadaha sida kuwa ka socda: Somaliya, Afghanistan East Timor, Bolivia, Ecuador, Haiti iyo Iraq. Waa qoraa arrimaha siyaasadda iyo dib udhiska dawladaha iyo nabadda. Waxay la taliye u noqotay dawlado kala duwan iyo hayadaha horuumarka ka shaqeeyaa.

Dejinta dastuurka Somaliland
iyo kaalinta uu ku leeyahay
demoqraadiyada iyo nabadda

Ibrahim Hashi Jama

Magaca ay Somaliland ku leedahay nabad-samaynta wanaagsan ilaa iyo 1991 waxa la socotay dhismaha dalka. Tan waxa lagu gaadhay iyada oo la adeegsanaayo tiro ah qawaaniinta aasaasiga ah ee horaantii lagu dejiyey qoraalo iyo markii danbe dastuur ku meel gaadh ah, oo lagu soo koobay cdastuurkii u danbeehey kaas oo codsi loo qaaday. Wuxuu maqaalkani uu baadhayaa dejinta dastuurka iyo sida, ilaa iyo manta, waxa loo isticmaalaayey in uu keeno nabad iyo in uu demoqraadiyad ka abaabulo Somaliland.

Dejinta dastuurka

Hawlgaladii dhismaha nabadda ee ballaadhnaa ee ka dhacay Soomaaliland intii u dhexaysay 1991 ilaa iyo 1997 waxay dib u dhigtaghawshii samaynta dastuurka. Marka ka danbe uusan aheyn mid ka qaybgal ah sida ka hore, waxa adkayd ka guuridda dagaalka ilaa iyo nabad iyo la sameeyo muuqaalka dawladnimo. Shirarkii waaweynaa ee bulshada Somaliland 1993 ilaa iyo 1997 sidii lagu sheegay warqaddii Ibrahim Xaashi Jamac (eeg p.89) ayaa noqday guddiyada dadweynaha Soomaaliland. Waxay sharci ka dhigeen qaadashada qoraalkii qaranka ee 1993 iyo dastuurkii 1997 sida weynna u fasirnaa ee ka danbeehey.

Labadaba qoraalkii iyo dastuurkii ku meel-gaadhusku waxay dhiggeen tallaabooyinkii lagu isticmaali lahaa dastuurka ugu danbeeyaa. Qodobka shanaad ee jaartarkii qaranka ee 1993 waxa ku qornaa in qoraalka la isticmaalo laba sannadood oo ka bilaabmaya taariikhdi la saxeexay, iyo markaa lagu beddelo dastuur loo sameeyey codsi lagu aqbalo. Sidii la arkay in aysan suurtoobeen in lagu qoro dastuur laba sannadood, muddada jaartarka iyo madaxweynaha ku meel-gaadhuska ah Moxamed Cigal (oo lagu doortay shirkii weynaa ee ka dhacay Borame 1993) ayaa la kordhiyey sannad iyo badh. Sannadkii 1994, kii ahaa guriga wakiilada ayaa doortay guddi dastuur oo ah toban xubnood kuwaas oo ay la talinaya guddi talo-bixiyeyaa ah kana kooban shan iyo labaatan xubnood oo kala ah qareeno, madaxda dhaqanka, odeyaal diinta ah iyo siyaasiin. Waxa guddidu ay soo saareen dastuur qoraal ah, hase-ahaatee isla sannadkaa waxa madaxweyne Cigal uu doortay qareen Suudaani ah si uu u soo saaro qoraal ka duwan. Labada qoraal waxay ku kala duwanaayeen isku-dheelitirka awoodda ee ay siiyeen sharciga iyo fulinta. Bishii Nofambar 26dii 1996 shirkii weynaa ee Hargeisa ayaa ku amray guddiga dastuurka in ay iswaafajiyan labada qoraal oo ay keenaan mid kama danbeyn ah. Tan waa la sameeyey shirkiina wuu ogolaaday in uu ahaado dastuurka ku meel-gaadhuska ah ee Jamhuuriyadda Soomaaliland.

Dastuurka ku meel-gaadhuska ahi waxa uu ahaa in lagu hirgeliyo muddo sannadood ah ilaa iyo inta uu qabsoomayso codbixinta qaranka ee lagu ansixinaayo. Bishii Ogost 1999 waxa dawladdu ay soo saartay qoraal ah dastuurkii oo dib loo naqqidiyey kaas oo aad u yareeyey 156 qodob ee dastuurka ku meel-gaadhuska. Wuxuu isbeddelka lagu sameeyey ka hadlay 24 xubnood oo ah isku-dhaf aqalka wakiilada iyo aqalka odeyaasha waxaana guddoomiye ka noqday ku xigeynka aqalka odeyaasha. Ugu yaraan dhammaan isbeddelkii dawladdu ay samaysay waa la diiday. Dastuur ka kooban 130 qodob ayey labada aqal ansixiyeen bishii Abril 30dii 2000 si weynna waxa lagu ogolaaday codbixin dadweyne oo dhacday 31dii May 2001.

Ilaalinta Nabadda

Dejintii dastuurka Somaliland ee 1991 ilaa iyo 1997 waxa si aad ah ugu jiray hawlgalada raadinta nabadda iyo dhisidda dalka. Lama qaban wada-xaajood ka dadweynaha oo ku saabsans waxa ka kooban yahay jaartarku ama dastuurka intii ka horaysay isticmaalkiisii. Siday tahayba shirarkii waaweynaa ee raadinta nabadda waxa ka soo qaybgalay dhammaan qabaa'ilka kala duwan (*beelaha*) ee Soomaaliland waxayna abuureen sharcigii loogu baahnaa in la meelmariyo xeerka iyo dastuurka ku meel-gaadhuska ah.

Ka bacdi 2000 aqaladii baarlamenka ee sida aan tooska aheyn lagu doortay ayaa buuxiyey kaalintan. Hawshan dheer, 1993 ilaa iyo 2000, waxay qeexday in caadooyinka, diinta iyo rajada ay filayaan dadweynuhu in lagu muujiyo labadaba hordhaca iyo waxyaabaha uu qabanaayo dastuurku.

Waxyaalaha dhaqan ahaan loo leeyahay ayaa ka muuqda culeeska la saaray iskaashiga, war-kala qaadashada iyo go'aan gaadhid loo dhan yahay iyo kaalinta la siiyey *Guurti* (odeyaasha). Meelo badan ayaa lagu xusay diinta Islaamka, marka lagu daro golaha *columada* ee wali aan la sarnayn. Arimaha dastuurkii 2001 waxa uu ka duwan yahay dastuurkii Somaliland ee 1960 iyo dastuurkii jamhuuriyadda Somaliya, inkasta oo waxyaalaha qaarkood ka danbe dib loo soo saaray.

Xeerkii qaranka ee 1993 ayaa kaalin muhiim ah siiyey ergooyinka qabaa'ilka. In loo qaato madaxda dhaqanka ay u soo doorteen *beelhoodu* (qabiilo ama bulshooyin) qaybta baarlamenka ee aqalka odeyaasha, xeerka iyo dastuurku si dhab ah ayay u meeleyeen qaar ka mid ah odeyaasha dhaqanka. Inta ku jirta aqalka waxay mudnaan u leedahay qabanaabinta awood qaybsiga ee wada noolaanshaha aan rasmiga aheyn ee ka dhexeeyaa qabaa'ilka Somaliland, inkasta oo aan lagu cayimin dastuurka hadana waxay mudnaan u leeyihiin dhammaan arimaha nolosha Somaliland.

Waxa ka soo dhix baxa tan si kulul ayaa looga hadli, gaar ahaan iyada oo qaar u arkaan in siyaasadda la galinaayo odeyaasha. Odeyaasha dhaqanka Somaliland (Suldaanka iyo Ugaaska)

ma fadhiistaan aqalka odeyaasha koox ahaan hase-ahaatee waxay leeyihii ‘Golahooda Salaadiinta’. Siday tahayba cod ayay ku lahaayeen magacaabiddii hore xubnaha aqalka waxanaa sii jirtay in kaalin aan toos aheyn ku leeyihii doorashada xubnaha aqalka ee galaaya kuraasida bannaan.

Waxa xiiso leh hawshani waxa ay soo saartay xubintii u horaysay aqalka ee haweyn ah, oo xafiiska loo dhaariyey bishii Janaayo 20dii 2009. Marka ay jirtay marar lagu dhawaqaqayo in xubnaha aqalka la doorto halkii laga magacaabi lahaa, arimaha ilaa liyo hadda waa la diidsan yahay.

Lama dafiri karo in dastuurku uu caawiyey jiritaanka nabadda isaga oo sharci ka dhigay hayadaha dalka iyo siyaabaha isbeddelku loogu samayn karo. Iyada oo ka duwan Afghan *Loya Jirga*, dastuurka Somaliland sharci kama dhigo shirkarka qabaa'ilka. Markii la qaataay dastuurka, waxay noqotay in wadahadalka siyaasaddaa qaranka la qabto iyo baahida ah in la yareeyo shirkarka waaweyn ee qabaa'ilka ah (*shir beebleed*). Qaylo dhaankii ka danbeeyey ee shirkarka qaran (*shir qarameed*) waqtiyadii adkaa ee la isku haystay dastuurka ayaa si xoogan ay dawlaaddu u diiday iyadoo oo soo badanaayey diidmada dastuurku. Ilaa iyo markaa, dhawr goor oo heshiis la'aan ka dhacday xisbiyada Somaliland dhexdooda, madaxweynaha iyo wakiilada ayay ka dhalisay rabshado ah siyaasadda iyo dastuurka. Rabshado dhawaan dhacay oo ku saabsanaa doorashadii madaxweynaha oo dib u dhacday ayaa la damiyey Oktoobar 2009 markii madaxweynaha iyo madaxda xisbiyada mucaaridku ay kala saxeexeen qodobo la isku afgartay (MOU) oo ku saabsanaa doorashada madaxweynaha ee dib loo dhigay. Tan waxay ka qaadday culayskii ka haystay dhibaataadii siyaasadda iyo dastuurka ee sida xu u dhaawacay farsamadii ay Somaliland ku xalili jirtay qalalaasaha.

MOU waxay suurtogelisay arimihii ahaa dhibaataada doorashada in lagu maamulo iyada oo meesha laga saaraayo mashkaladda dastuurka oo ah maxaa dhici lahaa marka muddada xafiiska madaxweynuhu uu dhammaado. Inkasta oo ballanqaadyada laga xaajooday ay ku haboonaayeen jiritaanka nabadda Somaliland iyo amarada, wali waxay waxa ka muuqda waxyaalo ila isku hayo oo aan la dhammaystirin.

Demoqraadiyada

Laba mabda' oo waxtara dastuurka Somaliland waxa lagu sharxay qaybaheeda kala duwan oo ah “Mabaad”da demoqraadiyadda iyo nidaamka xisbiyada badan” iyo “nabad iyo iskaashi”. Ilaa iyo heerkee ayaa la waday mabaadi’daa? Madaxweynaha iyo xubnaha labada aqal ee baarlomenka waxa markii hore doortay guddi odeyaal ah shirkii waayeynaa ee 1993 ilaa 1997.

Codbixintii dastuurka ee 2001 waxa meesha u banaysay in loo wareego doorashooyin dadweynaha ah. Markii laga joogay laba sannadood markii dadku ay doorteen dastuurka, waxa la

ogolaaday qawaaniin ahayd in la sameeyo xisbiyada siyaasadda, la qeexo wadaniyadda, la sharxo qaabka dawladaa hoose, iyo in la dejijo hababka doorashooyinka.

Doorashooyinkii u horeeyey ee golaha degmada waxa la qabtay bishii Diisamber 2002, waxa ku xigay doorashadii madaxweynaha ee u horeesay May 2003. Doorashada hore ee wakiilada waxa la qabtay Sebtamber 2005. Inkasta dhammaan saddexda doorasho aan lagu qaadin diiwaangelin dadweynaha, ra'yiga dadka caalamka ee eegaayey waxay ahaayeey, guud ahaan, ‘wanaag iyo madaxbanaani’.

Doorashada madaxweynaha waxa loo qabtay in uu dhaco May 2008, hase-ahaatee dib ayaa loo dhigay saddex goor, markii u danbaysay Sabtamber 2009, dhinac waxa sabab u ahayd isqabqabsi ka yimid hawsha diiwaangelinta dadweynaha. Buuqii shacabka ka dhashay dib u dhigiddii u danbaysay waxa joojiyey culees ka yimid gudaha iyo dibadda waxaana la gaadhat heshiis ahaa daqiqaddii u danbaysay (ay sheetay MOU, kor) kana dhexeeyey saddexda xisbi in la beddo guddiga doorashada, dib loo eego diiwaangelinta dadweynaha lana ogolaado maalin danbe oo la qabto doorashada. Waxa kale oo si ku meel-gaad ah loo kordhiyey muddada uu madaxweynuhu xafiiska uu sii joogaayo. doorashooyinkii dawladaa hoose ee dib loo dhigay waxa la qabanayaa doorashada madaxtooyada dabadeed. Xadka loo qabtay saddexda xisbi (lagu qeexay qodobka 9 ee dastuurka) iyo joojinta musharaxiinta madaxa banana ee lala xidhiidhinaayo, ayaa dad badani u arkaan in aasaas ahaan ka soo horjeedo demoqraadiyada iyo nidaamka xisbiyada badan ee lagu qeexay qodobka 9 (1) ee dastuurka. Dad badan oo taageera xadka dastuurku u sameeyey si la iskaga ilaa liyo xisbiyo badan oo qabaa'il waxay ku murmaan saddexda xisbi ee hadda jiraa in aysan mar kasta noqon saddexda uu dastuurku ogolyahay.

Waxa kale uu ‘erayga muranka dhaliya ee kordhintu’ waxyeelo u gaystay aragtida dadweynaha ee dastuurka iyo sidii uu u hirgeliy madaxweynuhu iyo aqalka odeyaashu. Erayada kordhintu waxa laga yaabaa in laga filo dal aan la aqoonsan oo dhaqaaliihiisu yaryayah si uu u qabto doorashooyin waqtigooda. Hase-ahaatee tirada kordhintu iyo xaqiqada ah in go'aamadooda ay lahaayeen kaliya aqalka odeyaasha iyo madaxweynuhu, iyada oo laga saaray wakiilada, xisbiyada siyaasadda iyo guddiga doorashooyinka, ayaa si aad ah hoos u dhigaysa in ay dadweynahu ay aaminaan siyasadda jirta.

Aqalka odeyaashu waxa uu leeyahay awoodo xadidan, oo lagu soo saaray dastuurkii ku meel-gaadha ah 1997, in ay kordhiyeen waqtigii xafiiska ee wakiilada saddex goor ilaa iyo markii uu dhacay doorashadii baarlomenku. Waxa kale oo ay saddex goor ay kordhisteen waqtigoodii, markii ugu danbaysay dhawaan muddo ah afar sannadood. Wuxuu qabto aqalka odeyaashu uu mooday awooda, uusan taageerin midha dastuurka ama qawaninnta dawladda hoose, in ay kordhiyeen muddada xafiiska golaha dawladda hoose. Iyo ilaa 2002 waxa ay kordhiyeen muddada madaxweynaha shan

goor, iyada oo madaxweynaha hadda joogaa uu ka faaiidaystay afar ka mid ah kordhintaa, tii ugu danbaysay oo ahayd 2009.

Taageerada mabaadi'da

Waxay Somaliland ay awoodday in ay isticmaasho mid aan dhamaystirneen, hase-ahaatee dastuur caqligal ah oo ku haboon heerka ay hadda ku jirto ee horumarinta siyaasadda. Hadana waxa ay noqotay mid caado u ah siyaasiinta Soomaaliland iyo kuwo kaleba in ay ku sheegaan qaar ka mid ah muranada siyaasadda iyo dastuurka ama qaylada mararka qaarkood ka soo yeedha Soomaaliland in ay yihiin qaldaad ku jira qoraalka dastuurka.

Marka ay muuqato in waxoogaa isbeddel ahi ay u baahan yihiin in la sameeyo marka la eego, tusaale, madax-banaanida garsoorka iyo isku dheeli-tirkka fulinta iyo garsoorka, waxa jira sababo kale oo badan sababta rabshadaha siyaasadda iyo dastuurku u soo baxaan.

Waxa jira la'aan jecel loo qabo mabaadi'da dastuurka iyo maqnaansho joogto ah oo ah sharciyada bilowga ah iyo kuwa sare oo la doonaayey inay hirgeliyaan waxyalo badan oo ku jira dastuurka. Mar haddii guddidii garsoorka ay loo cayimay inay macneeyaan dastuurka aysa shaqayneen waxa fudud in ay fulintu dhinac ka marto waxa ku qoran dastuurka iyo isku-dheelitirkka ama mararka qaarkood in danbi lagu qaadeen. Marka laga la'yahay awood qeexda dastuurka maxkamadda dastuuriga ah ee Soomaaliland – taas oo ku fashilantay inay qabato kaalinteeda dastuurka – Dadka reer Soomaaliland waxay raadiyeen siyaabo ay ku xalilaan oo hubiya nabad raagta, iyaga oo doorbiday in ay hoos u eegin macnaha saxa ah ee dastuurka.

Habkan waxqabadka ah waxa uu tusaale u yahay ogolaanshaha kordhinta badan ee dastuurka aan ku jirin, iyo xalinta rabshadaha qayb ka ah dastuurka iyo isqabqabsiga sharciga wadatashiyo ay fulintu, iyaga oo ah ku leh awoodda dalka, waxay markaasba lahaayeen gacanta sare. Khatartu waxay tahay in tarjumaad dastuurka ah oo awood leh aan waligeed la soo saarin. Qaylo dhaan ahaa in wax laga beddelo dastuurka iyo isqabqabsiga waxyaalaha ku qoran way jirayaan haddii arimaha sida awoodda la iska yeeshay si loo kordhiyo muddada xafiisku aan lagu dhammeen si uun.

Marka la dhaafo heshiiskii ahaa daqiqaddii ugu danbaysay ee Sebtamber 2009, haddii doorashada madaxweynaha ee soo socotaan lagu qaban dhoor bilood, waxa dib u soo noqonaaya rabshadii waqtigii madaxweynaha oo dhammaaday. Arinta ah go'aanka rabshadaha dastuurka waxay markaa noqonaysaa mid ka mid waxyaalaha ugu muhiimsan ay waxa laga qabanaayo sannadaha soo socda.

Ibrahim Hashi Jama tafatiraha Somaliland. Com muddo ka badan 12 sano. Wuxuu af ingriis uturjumey dastuurka Somaliland wax badanna wuxuu wax ka qoray dastuurka iyo sharuucda Somaliland.

Dib u eegista dastuurka Puntland

Ahmed Abbas Ahmed iyo Ruben Zamora

Maamul goboleedka Puntland ee Somaliya waxa lagu dhisay Axdi beeleeedkii shirkii ka dhacay Garoowe badhtamihii 1998 halkaas oo ay israac ikhtiyaari ah ku samaysteen beelaha dega gobollada Waqooyiga Mudug, Nugaal, Bari, Sanaag Bari, iyo Sool Bari.

Axdi ku meelgaadh ah oo shirku isku raacay ayaa lagu qeexay qaabdhiska iyo shaqada dawladda Puntland, taas oo loo arkayay inay xubin ka noqon doonto dawlad Federaal ah oo Somaliya yeelato. Axdigu wuxuu dhigay in muddo saddex sannadood ah Dastuur lagu sameeyo doorashooyinna ku dhacaan. Hawlaхаas lama dhammaystirin kolkii Julaay 2001 maamulka xilligiisii dhammaaday, haseyeeshee Dastuur hordhac ah ayaa la sameeyay oo baarlamaanku oggolaaday.

Madaxeynihii koowaad ee Puntland, Cabdullaahi Yuusuf, isaga oo ku xadgudbaya Axdigaa u yaal Puntland, wuxuu go'aansaday inuu korodhsado muddadii kursiga, taasi waxa ay dhalisay qalalaase siyaasadeed iyo iska hor imaad millateri. Arrintaas waxa la xalilay May 2003, iyada oo madaxweyne Cabdullaahi Yuusuf loo yeelay muddo kordhintii, mucaaradkiisiina kuraasi wasiirnimo laga siiyay dawladda, ciidamadoodiina lagu daray ciidanka Puntland. Khilaafkii Dastuuriga ahaa ee dhibaatada kiciyay isaga xal looma helin.

Kolkii Cabdullaahi Yuusuf noqday madaxweynaha dawladda Federaalka Ku Meelgaadhka ah ee Somaliya bishii Oktoobar 2004, waxa baarlamaanka Puntland Jeneweri 2005 madaxweyne u doortay hoggaamiyihii mucaaradka Janaraal Cadde Muuse. Bishii Diisambar 2006 wuxuu Cadde Muuse amar madaxweyne ku soo saaray barnaamijka dimquraadiyadaynta habsiyaasadeedka Puntland, barnaamijkaasi wuxuu u dhignaa sidatan:

- Dastuurka oo dib loo eego
- Guddi doorasho oo la sameeyo
- Bulshada oo la gaadhsiyo laguna wacyigeliyo Dastuurka wax laga beddelay
- Afti guud in Dastuurka loo qaado
- In la qabto doorashadii dawladaha hoose iyo baarlamaanka

Bishii Febraayo 2007 waxa la saaray guddida dib u eegista Dartuurka(CRC) oo ka koobnayd wasiir, xildhibaanno, xaakin iyo xubno kale oo sumcad ku leh bulshada Puntland

dhexdeeda. Iyada oo taageero laga haystay hay'adda Interpeace ayaa waxa la isla meel dhigay qaabkii loogu hawlgeli lahaa dib u eegista Dastuurka.

Qaabka dib u eegista Dastuurka

Guddida dib u eegista Dastuurka (CRC) waxa ay go'aansatay in loo baahan yahay in si hufan loogu noqdo Dastuurka ku meelgaadhka ah. Iyada oo gacanqabasho laga helayo koox la taliyayaal ah ayaa bishii Noofambar 2008 lagu guulaystay in la dhammaystiro nuqulkii koowaad ee Dastuurka. Tallaabada labaad oo ku xidhnayd in bulshoweynta la la tashado ayaa keentay in bishii Jeneweri 2009 la diyaariyo qorshayaashii wacyigelinta iyo la kulanka dadweynaha.

Barnaamijyo wacyigelinta Dastuurka ah oo idaacadaha laga sii daayay ayaa xiiso badan iyo doodo ku abuuray bulshada Puntland taas oo keentay mararka qaarkood in qodobadii Dastuurka halhays laga dhigto. Kulammo wada tashi ayaa Feberweri 2008 oo dhan lagu qabtay magaalo madaxda Puntland ee Garoowe, kuwaas oo ay ka soo qaybgaleen ururro kala duwan, dad haybad ku leh bulshada dhexdeeda, iyo wakiillo ka kala yimi qaybaha iyo gobollada Puntland oo dhan. Dadkaasi waxa ay ka koobnaayeen guddoomiyayaal, madaxda wasaaradaha, shaqaalaha dawladda, ururada bulshada, culimada iyo hoggaamada dhaqanka.

Sida dadku u muujiyeen meelaha ama qodobada ay walaaca ka qabaan waxa ay ku xidhnayd mar walba qofka ra'yiga dhiibanaya waxa isaga dantiisa ugu muuqday. Waxyabaha laga dhawaajiyay waxa ka mid ahaa; dawladaa hoose oo ku dooday madaxbannaani dheeraad ah in laga siiyo dawladda dhexe, ururada haweenka oo xuquuqda dumarka in la kordhiyo cadsaday, suxufiyinta oo u dooday xorriyadda ra'y i dhiibashada, iyo odayada dhaqanka oo cadsaday in talada qayb muuqda dastuurku ka geliyo.

Waxyabihii ka soo baxay wada tashiyadaas waxa guddidii dib u eegista Dastuurku (CRC) ku dareen nuqulkii kamadambaysta ahaa ee Dastuurka. Wixa kale oo ay daqiqadihi u dambeeyay ku dareen wax ka beddel aan ka soo bixin wada tashiyada, kuwaas oo ay ka mid ahaayeen qodob madaxweynaha siinayay inuu xukun degdeg ah soo rogo, kaas oo carqalad ku ahaa mabaadiida laga rabo Dastuur dimquraadi ah.

Guddida dib u eegista Dastuurku (CRC) waxa ay nuqulkii kama dambaysta ahaa u gudbiyeen si ay u eegaan kalfadhi gaar ah oo golaha wasiirrada Puntland yeesheen 2dii Juun 2008. Golaha wasiirradu, iyaga oo iska indhotiray talooyin dhinaca farsamada ah oo loogu tilmaamay qodobo iska soo hor jeeday, waxa ay go'aansadeen in Dastuurka loo gudbiyo baarlamaanka si ay u ansixiyaan ka hor inta aan afti guud loo qaadin.

Haseyeeshee, isla xilligaas waxa gebagebo noqday muddadii baarlamaanka iyo dawladdaba xilkooda ku ecaa. Si looga hortago xan la isla dhexmarayay oo sheegaysay in u codaynta Dastuurka ay baarlamaanku u adeegsan doonaan inay muddadooda ku kordhistaan, waxa baarlamaankii go'aansaday in ansixinta dastuurka loo daayo baarlamaanka cusub ee la soo dooran doono.

Isbeddel siyaasadeed oo nabadgelyo ku dhacay ayaa ka hirgalay Puntland dhammaadkii 2008. Baarlamaan cusub ayaa la dhaariyay 31kii Diisambar 2008, wuxuu baarlamaankii doortay madaxweyne 8dii Jeneweri 2009, wasiir u gaar ah habka dimquraadiyadnya ayaa dawladdii lagu soo daray.

Maamulka cusubi wuxuu hilaadiyay in geeddiga lagu degayo habka asxaabta badani uu dhammays noqon doono dhammaadka laba sannadood ee dawladda la doortay oo ku eg bilowga 2011. Wuxuu maamulku ka cadsaday baarlamaanka in nuqalka Dastuurka lagu soo celiyo golaha wasiirrada si ay uga bogtaan oo u bartaan waaxyahiisa. Taasi waxa ay keentay isbeddello kale oo isdhaaf cusub ku soo kordhiyay Dastuurka. Isbeddeladaas qaarkood waxa ay ka yimaaddeen aragtiyo Interpeace soo kordhisay, qaarkood na waa dar lagu yaraynayo madaxbannaanida caddaaladda iyo dar kale oo lagu kordhinayo awoodda dawladda.

Madaxweynuhu wuxuu ku baaqay in baarlamaanku kulan aan caadi ahayn isugu yimaaddo April 2009, si looga wada xaajoodo, waxyaabo ay ka mid yihiin sidii Dastuurka afti dadweyne loogu qadii lahaa. Baarlamaanku wuxuu bishii May oo dhan ku dhammaystay doodihii Dastuurka, wax ka beddel ayuu ku sameeyay qoraalkii laakiin is dhaafkii qodobada qaarkood weli waxay ahaayeen halkoodii. Dhammaandkii bishii Juun 2009 ayaa Dastuurkii cusbaa ee dawlad goboleedka Puntland ee Somaliya lagu ansixiyay cod ahaa 49 u codaysay, 2 diiday iyo 3 ka aammusay (12 Xildhibaan ayaa golaha ka maqnaa).

Ugu dambayntii waxa soo dhacay codad ka imanaya ururrada bulshada iyo xubno sumcad weyn ku leh dadka dhexdiisa oo ku dhawaaqay in dib u eegis kama dambays ah lagu sameeyo Dastuurka si looga saaro qodobada is dhaafka ugu culusi ka muuqdo iyo in la toosiyo meelaha qoraalku dalab ka leeyahay. Xilligan qoraalkan la diyaarinayo weli dawladdu ma ay saxeexin nuqulkii Dastuurka ee baarlamaanku ansixiyay bulshada na loo ma soo bandhigin. Mana ay caddayn dawladdu mawqifka ay ka taagan yihiin qaabka loo xalillayo dhibaatooyinka nuqalka ku laaban.

Casharro hordhac ah oo laga bartay hawlgalkan

Hayaan siyaasadeed oo aan weli dhammaystirmiin in gebagebo iyo casharro laga bartay looga fadhiyaa waxa ay

noqonaysaa arrin dhicis ah. Yeelkeedee, waxa suurtagal ah in la soo hormariyo tusmooyin muujinaya casharradii laga bartay waay'aragnimada Puntland. Qodobada soo socdaa waa ifafaalooyin laga arkay oo ka soo dhex baxay ilaa iyo intii habsocodkani jiray.

Geedigan noocan oo kale ahi waa mid siyaasadeed loo mana sawiran karo oo keli arrin farsamo. Tani waxa ay carqalad culus ku noqonaysaa hay'adaha debedda ka yimi ee laga codsaday inay taageeraan samaynta Dastuurka, gaar ahaan kolka ay arrinta u ekaysiinayso mid debedda laga wado oo dadkii madaniga ahaa lagu beddelayo khuburo shisheeye. Waa in si u fiirsasho leh la isugu dheellitiraa waxa farsamo ahaan suurtagal ah iyo ixtiraamka loo hayo xaqlaha meesha u dhashay iyo inuu isagu gacanta ku hayo qaabka habku u socdo.

Waa lagama maarmaan in la aqoonsado saamaynta qaabdhismeedka bulshadu ku yeelanayo habka Dastuurka loo dejinayo. Dasturrada casriga ahi waxa ay ku salaysan yihin 'muwaaddin' iyo 'maamul', waxa na lagu guuraa in Dastuurku qaalib ka yahay xeerkasta oo kale oo dhaqan ah. Haseyeeshee, Puntland, ma aha qofka ee waa qabiilka kan xuquuqda iyo masuuliyadda ba qaadaa. Ismaandhaafkani wuu soo taxnaa oo muuqday intii samaynta Dastuurku socotay oo dhan. Inkasta oo Dastuurku tibaaxay xuquuqda qofka, hadda na waa in mar walba awoodda qabiilka lagu xisaabtamaa, sidaas aawadeed habdhqankii qabiiliga ahaa waa mid taagan oo ah aalad awooddeeda la adeegsan karo.

Dhinaca kale samaynta Dastuurku waxa ay ka bilaabantay meel qaab maamul iyo dabeecadhiisii ka jiraan. Puntland waxa ay leedahay habdhismeed dawladeed oo taagdaran kaas oo adeegsiga awoodda ee madaxweyne tahay mid qof keli ah gacantiisa ku urursan. Qaabdhismeed dawladeed oo kale oo kaas ka culusi wuxuu dalka ku keeni karaa halis ka timaadda miisaan dhaqaale oo aanu qaadi karin ama in la dhaqangelin kariwaayo habka noocaas ah.

Iyada oo tixgelin la siinayo qodobadaas kor lagu soo xusay, habka dhisitaanka Dastuurku wuxuu si uu u horumaro u baahan yahay 'xoog debadeed' oo kaaba geeddisocodkaas. Ma jirto awood ka xoog badan ta bulshoweynta oo lagu bedelan karaa kolka ay u dedaalayaan dhisitaanka dimquraadiyadeed. Sida qaybaha kala duwan ee bulshadu uga qaybqaadato horumarka geeddisocodku waxa ay dammaanad xoojinaysa u noqonaysaa sida dimquraadiyaddu dalka ugu xididsato, iyo in Dastuurku qaato door muhiim ah oo ku aaddan qeexidda dimquraadiyadda iyo ilaalinteeda.

Marxaladda ugu halisaysan dhismaha Dastuurku waxa ay soo ifbaxdaa kolka wadatashigu dhammaado ee loo diyaar noqdo

dhaqangelintiisa. Waxa suurtagal noqon karta in shaqadii bilaha dhan la soo waday ee ay ka qaybqaateen qaybaha badan ee ay danaysaa iyo khuburada aqoonta u lihiba, in ay noqoto biyo col dhaanshay haddii hay'adda fulinta iyo halbowlayaasha xeerkuba aanay aqoon u lahayn arrimaha Dastuurka oo dan siyaasadeed kolkaas qaalib ka noqoto goobta. Waa in 'awood debedede' codka bulshada ku cadaadisaa hay'adaha dawliga ah si ay ugu dhaqmaan sifooyinka dimquraadiyadeed ee nuqulka cusubi tilmaamayo. Cidha kale ee arrintani khusanayso sida deeqbixiyayaasha ayaa iyana loo baahan yahay inay joogteeyaan cadaadiskooda si loogu dhaqmo Dastuurkii la isku raacay.

Casharka ugu dambeeyay ee laga korodhsan karo Puntland wuxuu ku aaddan yahay kaalinta waxbarasho ee hay'adaha debedda ka yimi biirin karaan. Xubnaha guddida dib u eegista Dastuurku ma ahayn kuwo hore u arkay qoraalka Dastuurka, waxa na ka dhinnaa tababar dhinacyada xeerka ah. Hay'adaha debeddu waxa ay ka gabbadeen inay si laxaad leh u maalgeliyaan waxbarista xubnaha guddida iyo inay u fidiyaan taageero farsamo oo baahsan.

Tallaabada loo raacay habdhiska Dastuurka Puntland waxa ay dabooshay qaybo kala duwan oo ka koobnaa qeexid shaqada Dastuurka ah iyo horumarinta iyo isku xidhka qaabdhisca kala duwan ee Dastuurka. Xubnaha guddida waxa loo soo bandhigaay faahfaahinta kol ba cutubkii Dastuurka la dhammaystiro iyo wixii kale ee laga la maarmiwaayo. Habkan qunyarsocodka ahi wuxuu noqday mid taabbagal ah, qiime jaban ku kaca, isla markaana dhaqangelintisu tahay mid debecsan.

Ahmed Abbas Ahmed waa xubin ka tirsan guddida dejinta Axdira Waqooyi Bari Somaliya(1991) iyo Shirweynihii 5aad ee Congress of Somali Salvation Front (1992). Waxa uu xubin marjac ah ka ahaa guddidii qortay Axdira ku mealgaadhka ah ee Puntland(1998), iyo Consultant Independent Federal Constitution Commission of Somalia (2006). Waxa uu xubin ka ahaa kooxdii barnaamijkii asalka ahaa ee WSP Somali ee 1996. Imikana waa Sarkaal Interpeace u qaabilسانهاینکه ایضاً ممکن است که این متن در زبان عربی نوشته شده باشد، اما محتوا به زبان سومالی است. ممکن است این متن در مورد مساعی و مشارکت اخدریه (Axdira) و پارلمانی باری سومالی (Waqooyi Bari Somaliya) در سال ۱۹۹۱ میلادی و فront of the Salvation of Somalia (SSF) در سال ۱۹۹۲ میلادی تأثیرگذارد. همچنانکه این متن در مورد کمیسیون قانون اساسی مستقل فدرال (ICFC) در سال ۲۰۰۶ میلادی و WSP Somali در سال ۱۹۹۶ میلادی تأثیرگذارد. این متن احتمالاً در مورد این مساعی و مشارکت اخدریه و پارلمانی باری سومالی تأثیرگذارد.

Rubén I. Zamora waa Maamulaha Mashruuca Interpeace ee Dimquraadiyadnya Somaliyeed(2004–06). Waa madaxweynaha Machadka Dimquraadiyadda ee Salfadoor(ISPADE), waa na xubin ka tirsan 'Círculo de Copan', aqoonyahan, xubin ka tirsan uruka Central American Integration. Waa aasaasihii iyo xubin maamulka sare ee Interpeace global program

Islaamka iyo hab dhaqanka Somalida

Suluxa (heshiisiinta)

Nabadda iyo heshiiskuba waxay ka mid yihiiin asaaska caqiidada Islaamka, ee wax ku hanuunisa in uu yahay xalka ugu fiican ee dagaalku habka suluxa (Heshiisiinta). Aayaado badan oo Quraanka ka mid ah ayaa ka hadlay dhiirri-gelinta heshiisiintu waxay tahay facil khayr leh dadkana waxa logu boorriey in ay khilaafkooda sidaa ku dhammaystaan. Sida uu yidhi Nebi Maxamed (NNKH), dagaalku wuxuu dhalaa murug waxaanu khatar geliyaa tiirarka nolosha kale oo dhan. Markaa in la heshiisiyo ciddii dagaal dhexmarayo ayaa ugu faa'iido badan lana raaco mabda'a suluxa oo muftaax u wada ah.

Dhaqanka Somaalida ee Islaamiga ah

Somalidu dhaqan ahaan waxay aaminsan yihii dariiqada shaficiyadda iyo Sunnaha Islaamka. Taariikh ahaan inta badani waxay taabac-sanayd mid ka mid ah habka suufiyadda oo hore u dhisnayd taasoo ay is waafaqin jireen dhaqanka iyo caadooyinkooda iyo Islaamka. Awoowayaasha qabaa'ilka waxaa lagu asteyya (shabbahaa) Awilyada, qawaaniinta dhaqanka Somaliduna waxay ku milantay qodobbada shareecada Islaamka. Madax-bannaanidii Somaalida ka dib, dawladihii madaniga iyo askartuba waxay go'aansadeen in Islaamku yahay diinta rasmiga ah ee waddanka, laakiin marnaba may oggolayn Islaam siyaasadaysan.

Markii wadaaddadu ay kaga horyimaaddeen dawladdii Moxamed Siyaad Barre sannadkii 1975 tii xeerkii qoyska ee cusbaa ee simayey raga iyo haweenka, waxa si aan qarsoodi ahayn loo dilay tobant culamaa'u ddiin ah. Markii ay noqotay 1980 naadkii, waxaa isa soo taray Islaamkii oo loo turjumu si mutadaifnimo ah markii ay ka yimaddeen waddanka Masar iyo Sacuudiga culumaa'u ddin somaliyeed oo ka soo horjeeda fasaadka baahay, dhaqaale-burburka iyo kacdoonka iyo degganaan la'aansha ummadda.

Sannadkii 1991kii, waxaa burburtay dawladdii Barre, waxaana si cad raakoodu uga muuqday dhaqdhqaqa Islaamijiinta Islaaxiyeenta ah, khaasatan gobollada dhexe ee koonfurta. Markii ay burburtay dawladdii, Somaaliya waxay ku dhacday xaalad murugsan oo la mid ah ta Quraanka lagu sheegay. Qabaa'ilkii ayaa

isdiley, xusbiyada siyaasigga ah ayaa iskaga horyimid suldadda, jaraa'mkiina waxay noqodeen wax joogto ah. Waqtigan imminka ah, ku talax taga dilka ayu ka mid noqday nolosha maalin walba, gacan ku dhiiglayashuna absi la'aan ayay socdaan iyaga oo aan ka baqayn in lagu qaado masu'uuliyadda jaraa'mkaas. Waaas oo xadgudub ahi wuxuu saamaynayey bulshada aan dembiga lahayn, ku waas oo markay quus istaageen ay dhiiri gelsey abuuritaankii maxkamadaha Islaamiga ah.

Markii dadku u jeesteen xagga Islaamka iyaga oo raba nabadda iyo in ay dhisaan macnawiyadda iyo qaab-dhismeedka bulshada, ayaa waxaa maalhelin ku sameeyey arrimaha ganacsiga iyo adeegga bulshada hay'ado deeqbixiso ah oo dalka debedda ka jooga. Waqtiyo kala duwanna, hoggaamiyayaasha siyaasadda ayaa sidoo kale dhiirri geliyey dhadhaqaqyada Islaamiga ah iyaga oo daba jooga danahooda siyaasadeed ee istaraatijiyada ah.

Soo bixitaankii Maxkamadaha Islaamiga

Maxkamadiihii Islaamiga ahaa ee ugu horreeyey waxaa laga asaasay Makka iyo Madiina ee Muqdisho ah sannadkii 1991kii. Ururka mayalka adag ee Isaamiga ah ee Somaalida ee la yidhaado Al Itixaad Al Islaamiyiyana waxay ka asaaseen gobolka Gedo maxkamado Islaamiya isla xilliyadda, maxkamado badan ayaa iyana laga sameeyey woqooyiga Mogdisho sanadkii 1994kii, ka bacdina waxay ku fideen degmooyinka kale ee Muqdisho oo dhan laga bilaabo 1998kii ilaa 2000.

Maxkamadahaasi waxay asalkoodu ku dhisnaayeen qabyaalad lakiin way isku darsameen si ay u abuuraan midowga maxkamadaha Islaamiga ah (ICU) sannadkii 2004kii. Sababta ugu horraysa ee loo sameeyey waxay ahayd in dhiirri geliyo sulux dhexmara qoysaska reeraha iyo qof-qofba. Maxkamaduhu waxay wax ka qabteen qaddiyadihi dilka iyaga oo ku salaynaya shareecada Islaamka, una kala saaraya saddex darajo: ula kac, ula kac dhiman (dil ku yimaadda wax aan sida badan nafta halis gelin) iyo ula kac la'aan. Arrimahaas oo dhan waxa lagu saleeyey shareecada Islaamka. Ka bacdi markii waxoogaa guulo ah laga gaadhay so af-jarku falal dilka, maxkamadiihii waxay ku dhaqaqeent in ay wax ka qabtaan arrimihii madaniga ahaa ee

ay ka mid ahaayeen murammada dhulalka, furitaanka, dhaxal-sheegadka, afduubista gawaadhida iyo wax-isu-shegashada qoyska, iyaga oo adeegsanaya labada hab ee ciqaabta iyo xallinta murumada si loo gaadho heshiisyo.

Maxkamado khaas ah ayaa dabadeeto la taagay si dabagal loogu sameeyo danbiyadi aan la xallin ee dhacay ka hor intii aan maxkamaduhu samaysmin. Waxay kala dooran siyyeen eeddeeyaha iyo eedaysanaha in ay ku heshiiyaan isu-magdhow ama oggolaadaan go'aanka maxkamaddu gaadho. Maxkamaduhu waxay kale oo oggolaadeen in ay wax ka qabtaan arrimihii laga codsaday ee ka dhacay meelaha ka baxsanaa xukunkooda. Arrimo ka midah falal dil ah, waxay waafajiyeen hab-dhaqankii mag-bixinta marka caddayn la helo.

Isku dhafista Hab-Islaameedka iyo hab-dhaqameedka

Maxkamadaha Islaamigu waxay ka barbar shaqeeyeen madax-dhaqameedka si xukummadooda ay oggolaansho uga helaan qabaa'ilka, iyo sidoo kale marka ay raalli-gelinayaan qoyska geeridu ku timi ama gacanta ku dhigaan eedaysanayaasha. Laakiin dhinacyokale haddii la eego, xukunnadii maxkamadaha Islaamiga ahi way ka duwanaayeen kuwii xeer-dhaqameedyada. Wuxuu oggolyahay xeer-dhaqameedku in, odayaashu ay samayn karaam go'aan qaadashad qofka ama qoyska hadday tahay aqbalaadda ama diidmada heshiisyada magdhowga, ayna awood u leeyihiin tala-ka-qaadista qoyska qofkooda la wax yeeleeyey. Maxkamadaha Islaamigu arrintaas may aqbalin waxaanay ku adkaysteen in qoysku oggolaado shuruudaha heshiiska. Xeer-dhaqameedka waxa ku jira in reeraha qaarkood ay leeyihiin xeerar u khaas ah oo la xidhiidha xallinta khilaafkooda, oo ay ka mid yihiin bixinta lacag kooban oo yar oo ku tilmaaman magta dilka.

Maxkamaduhu iyaga oo taa ka soo horjeeda, waxay waafajiyeen shareecada Islaamka marka la eego arrimaha dhiiga, iyaga oo ku xaqaya dilka ninka iyo naagta 100 iyo 50 geela, sida ay isugu xigaan, ama lacag u dhiganta. Si kastaba ha ahaatee, culimadu waxay aaminsanayd ku dhaqanka saxa ah ee Islaamku in uu soo jiidan doono taageerada hoggaanada diinta iyo odayaasha, iyo weliba indheeragaratada iyo hoggaamiyaasha bulshada. Xeer-dhaqameedka Somalidu wuxuu kale oo uu sheegaya in demiyada ciqaabtoodu ay si weyn uga maqan tahay waxyabaha u salka ah xallinta khilaafyada. Waxay ku beddeleen in ay raacaan xeer ay hore u dhegeen odayaasha iyo culimadu marka ay wax kala xaqanayaan. Ciqaabta dilka ee shareecada Islaamka ku xusan ee ay fuliyeen maxkamadaha Islaamigu ma taageersana xeerdhaqanka Somalidu. Dhiirigelinta iscafiska ka dhexxeeya ciddi khilaafku dhex yaallo ayaa mar walba ka ahayd qayb weyn khilaaf-xallinta Islaamka iyo dhaqanka Somalidaba.

Malcaamad Qoraan © Ryan Anson/Interpeace

Intii aanay iman maxkamadaha Islaamigu, Culamaa'uddiinku kamay hor iman jirin isku dhaafka dhaqanka iyo wadaaddaduna way iska barbar shaqayn jireen. Odayaasha iyo culimaa'uddin, ay ka mid yihiin ururka somaliyeed ee Islaamiga ee la yidhaahdo Ahlu Sunna Wal Jamaaca, ayaa yeeshay guddi yar oo u khaas ah oo ah Shuura Islaamiya, oo ka kooban culimaa'uddin, odayaal beeled, ganasatada iyo hoggamiyaasha jaaliyadaha. Doorka guddigaas wuxuu ahaa in joogteeyaan taageerada ay siyyaan qaaddiyada (Xaakimada) iyo taageero ay ka helaan beelhooda. 1994kii maxkamadaha Islaamiga ee woqooyiga Muqdisho waxay yeesheen guddi ka awood sarraysa oo la yidhaahdo Guddiga Sare ee Hirgelinta Shareecada. Guddigaasi wuxu u shaqaynayey sidii Hay'ad (Majlis) xukaam ah oo ka mas'uul ah fulinta sharciga iyo toosinta guud. Waxaa u madax ahaa caalim sufi ah waxaanu ku daray xubnihiisa odayaal-dhaqameedka beelaha.

Islaamka iyo Mas'uuliyadda Ijtimaaciga

Marka lagu daro nabadynta iyo sharci xoojinta, Islaamku wuxuu si xoog ah saamayn ugu leeyahay baayic-mushtariga, iyo tabargelinta ku aaddan dib-u-noolaynta iyo joogtaynta adeegyada bulshada. Qaar badan oo ka mid ah mashruucyada hirgalay intii dagaalku socdey, sida baayic-mushtariga dhoofista/keenista isgaarsiinta meelaha kala fog, iyo xawaaladaha lacagta waxaa yeeshay dad ay saameeyeen oo ay dhiirigeliyeen mahdabaha Islaamiga ee cusub ee islaaxiyinta ah.

Waafajintii mabaadii'da Islaamka waxay keentay in tijaaradahaasi ay soo jiitaan dad la shurkooba oo ka kala yimid ardaayo kala duwan, ayna taasi u suurogelisey in ay ka hirgalan meelihii siyaasadda ku kala qabsanaa. Kooxahaa Islaamiga ahi waxay kale oo maalgeliyeen qaybaha bulshada u baahantahay sida waxbarashada iyo caafimaadka ka hor intii dadku aanay ka barakincin Muqdisho 2007dii, waxa waxbaran jirey 130,000 oo carruur ah taageerona ka heli jirey hay'ado tabaruca oo Islaami ah. Macaahidka tacliinta sare sida

Jaamicadda Muqdisho waxa dib u soo nooleeyey taageerada uga imaan jirey lacagayowga Islaamiga ah.

Culimada iyo Dib-u-Heshiisiinta

Islaamku had iyo goor door la taaban karo ayuu ka ciyaari jirey nabadynta iyo nabad-dhisidda. Culimadu waxay mutaysteen xushmo dhab ah, dadkuna had iyo jeer iyaga ayay ciirisan jireen si ay uga caawiyaan khilaafyadooda qabsoomi waaya. Markii ay socdeen shirkii dib-u-heshiisiinta Soomalidu gudaha iyo debeedda waddankaba, culumadu door wax ku ool ah ay ka qaateen xagga talo-siinta dhedhexaadiyaasha iyo kala xidhiidhkooda qalabka isgaadhsiinta ee lagu wada hadlo iyaga oo codsashadooda ku celcelinaya in la isu debco oo la isu tanaasulo. Waxanay ka codsanayeen hoggamiyayasha in ay dib u noqdaan Islaamka markay xallinayaan khilaafkooda.

Dadaaladii ugu waaweyna ee la gelio xallinta khilaafaadka waxaa lahaa hoggamiyayasha diinta sanadkii 1991kii. Markii ay ku hungooban odayaashu in ay so af-jaraan colaaddii dhextaley Cali Mahdi Mohammed iyo General Mohamed Faarax Caydiid ee Mogdisho 1992kii, wadaaddada ugu magaca dheeraa Sh. Mohamed Mocallim, Sh. Ibrahim Suuley iyo Sh. Shariif Sharafow (dhammaan way geeriyoodeen)-waxay la kulmeen Cali Mahdi iyo General Caydiid iyaga oo uga digaya dagaalka. Markii ay labada dhinac bilaabeen is waydaarsigii hubka culus, waxay bilaabeen culimaadu in ay isaga dabqaadan horyallada dagalka oo hubka iswaydaarsanaya iyaga oo si muuqata isugu deyayey in ay dagaalka joojiyaan. Ka bacdi markii ay midowga maxkamadaha Islaamigu ay qabsadeen Muqdisho iyo koonfurta dhexe ee Somalia sannadkii 2006kii waxay la wareegeen doorkii ay lahaayeen culumadii wax-bartay. MMI waxay dhiseen Guddi shuuro ah iyaga oo meeleyey badankii culimadaas waxay kale oo asaaseen laamo-fulineed loo xilsaaray shaqooyin maalmeedyada.

Culumo ka socota Ahlu Sunnah Wal Jamaaca, oo ah urur ka kooban madax-diineed Somaliyeed oo ah mahdabta suufiyadda lana sameeyey 1991kii ayaa arkay in jawigii ay ku sii kordhayso colaaddu markii ay gacan-sarraynta wahaabiyiinta iyo salafiyiintu saamayn ku yeelatay, kuwaas oo mar walba is-hortaagayey ceebana ka sheegay wax ay u arkayeen in doorka sufifiintu yahay mid aan wax ku ool u lahayn nolosha siyaasadeed ee Somalida. Laakiin wahaabiyiinta iyo salafiyiintu gacanta kumay wada hayn maxkamadaha Islaamiga ah. Matalan, 1994kii maxkamadaha Islaamiga ah ee woqoyiga Muqdisho waxaa dhammaanteed maamuli jirey suufiyiinta, iyada oo culimada sufifiadda ee Ahlu Sunnah wal Jamaaca ay asaaseen maxkamado Islaami ah oo ku salaysan qabiil kana sameeyeen Muqdisho 1998kii.

Waxaas oo ururro Islaamiya oo ay ka mid yihii wahaabiyiinta, salafiyiinta iyo Ahlu Sunnah wal Jamaaca waxaa loo

ictiqaadsanyahay in ay yihii culimo. Si kastaba ha ahaatee qaar xusbiyada ka mid ah ka kala socda ururro Islaami ah siyaasad ahaanna shaqeeya, ay ka mid yihii majmac culimaa', Al-Islaax iyo Ahlu Sunnah wal Jamaaca aya ku dooda in ay yihii difaacyasha waaweyn ee suluxa. Ururradaasi waxay aad ugu eg yihii in ay is taageersadaan, kulligoodna way wada noolaan karaan sida ay muujiyeen ka hor intii aanay maxkamadaha Islaamigu qabsan, iyo sida weliba ku cad gilgilashada culimo badan oo kala duwani ay ka qabto dagaalka ka taagan Somaliya.

2009kii ka bacdi la sameeyay Dawladda Fedraalliga ee ku meel-gaadhka ah ee cusub ee Hoggamiyaha uu yahay Sh. Shariif, ayaa Muqdisho laga dhisay Gudi Culimo ah. Labadusano ee faragelintii militariga Itoobia keentay baaba'a, ayaa khalkhal ku beertay arrimihii diinta iyo siyaasadaha. Danta ugu horreysa ee guddigu waxay ahayd in ay abuuraan suldad diini ah oo dadka siin karta hoggaamis macnawi ah. Si kastaba ha ahaatee, dagaalku wuxuu hore uga dheddhacay dawladda iyo ururrada mucaaridka. Climadu waxay si toos ah isugu taxalujisay in ay dagaalka daawo u hesho, iyagoo soo saaraya amarro inta badan iska horimanaya. Waxay dalbadeen in ciidammada nabad-ilaalinta ee midowga Afrika una shaqeeya AMISOM in kaga baxaan waddanka muddo afar bilood ah, waxaan dalbeen in golaha xildhibaannaddu dib u fadhiistaan si loogu dhaqmo shareecada Islaamka.

Isla markaas waxay ugu baaqeen mucaaridka in ay joojiyaan dagaalka ay kula jiraan dawladda. Bishii Maayo 2009kii, markii ay mucaaridku ku soo qaadeen Dawlada Fedaralka ku meel gaadhka ah (DFK) weerarro ballaadhan, ayaa culimadu isku dayday ku dhedhexaadiyaan dagaal joojin labada dhinac laakiin mucaaridka ayaa ku gacan saydhay. Culimado Islaamku meel cad ay iska taageen dhibaatada taagan. Sh. Cummar Faruuq, oo laga yaabo in uu yahay caalimka ugu weyn ee maanta ku nool Somalia, ayaa dhaleeceeyey cudurdaar kasta oo lagu qaadayo hubka lagaga hor imanayo dawladda iyada oo lagu marmarsoonayo Islaamka. Taas ayaa waxaa ku kala qaybsameen Hisbul Islaamiya iyo Jabhatul Islaamiya in ay wada qaataan ra'yigii culumida iyo in kale.

Culimaada Islaamka iyo dhedhexaadinta dibedda

Haddi la rabo in ay Somalia ku waarto nabad iyo ammaan waxaa ma horaan ah in laga qaybgeliyo hoggaanka Islaamka maamulista waddanka. Culimada Islaamku waxay ka qaybgaleen badidodo shirkii dibuheshiisiinta ee hore, laakiin caadi ahaan sifomuraaqibiin ah. Xubno ka mid ah majmaca culimada iyo Ahlu Sunnah wal Jamaaca aya ka ahaa muraaqibiin sannadkii 1993kii shirkii Adis Ababa. Culimadu Islaamku waxay kaleeo ka qayb qaateen sannadkii 2000 shirkii carta ka dhacay in kasta oo ay ahayd heer shakhsii, iyo dhow

culimo ah oo ka socda maxkamadaha iyo xubno ka mid ah Al-Islaax oo markaas noqday golaha xildhibaannada ee Dowladda ku-meel gaadhka qaranka. Culimada Islaamiga ahi saamayn badan kumay yeelan wada hadalkii nabad-raadinta Mbagathi ee Kenya 2002dii ilaa 2004tii, halkaas oo odayaasha beelaha iyo hoggaamiyaal kooxeedku ay lahaayeen doorka ugu weyn. Sido kale, habkii 4.5 ka ee lagu metelayey beelaha ayaa soo koobay tiradooddii ku jirtey xildhibaannada Dawladda Fedaraalka ku-meel-gaadhka ah. Hase ahaatee waa lagala tashaday qoritaankii distuurka Fedaaraalka ku meel-gaadhka ah waxaanay ku digeen in aan la oggolaan doonin faqraddii ka hortimaadda Islaamka.

- Wada hadalsiintii Djibouti 2008dii ee dhex martay (DFK) iyo Isbahaysiga Dib-u-xuraynta Somaliya (ARS) waxay kale oo ka qaybgelisay tiro aad u badan oo culomaa'uddiina oo ka socda ARS ta. Wada hadalka Djibouti wuxuu dhalay, in Culimu Islaamka ah iyo koox-diineedyo kale ay si xoog leh uga muuqdaan goolihii xildhibaannada ee la ballaadhiyey ay haddana door wax ku ool ah ka ciyaraan hab-u-socodka siyaasadda Somalida.
- In badan oo ah culimaa'u-diinka Somalida ayaa rumaysan in Islaamka oo keliya ahi leeyahay awoodda ka dhalin karta waddanka nabadjelyo buuxda waayo Somalidu 100% waa muslim, waxaanay u aqbalayaan Islaamka si aad uga sahlan in ay aqbalaan habkii kale ee siyaasad ah. Waxay rumaysan yihiin in degganaanshihi lagu dhaliyey lix-bilood gudohooda ay (ICU) xukumaayeen Mogdisho aanay ku iman nasiib laakiin se la soo celin karo Culimadu Islaamku waxay aammin-san yihiin Islaamka siyaasadaysani in uu marayo xulli waqtigu kacsanyahay Somaliya lana mid ah xilligii hoggaan kooxeedyada oo soo jirey ilaa xilli dhowaa. Faraqu wuxuu ahaa oo keliya hoggaan-kooxeedyada oo ahaa siyaasiyiin, halka ururrada mucaaridka hubaysan ay ka maqan tahay hoggaaminta lagu yaqaaney culimaa'uddinka oo aaminsan suluxa (heshiisiinta) sababtuna tahay mawqifka naxariisdarrada leh ee ay kooxahaasi leeyihiin. Rajada culimadu qabtaa waxay tahay, waqtii ay ahaataba, dadka Somaalidu waxay aqbali doonaan hoggaan Islaami ah oo ay hor kacayaan dad cilmi leh oo qaddaris mudan.
- Tiro badan oo culimaa'uddiin Somaaliyeed ah ayaa u malaynaya in xoogagga debeddu marna aanay oggolaanayn in hab Islaami ahi ku xididaysto dalka. Waxay u arkaan falaha beesha caalamku in ay taageersantahay ra'yigaa guud, khaasatan oggolaanshihi reer Galbeedka ee ku saabsanaa faragelinii Itoobiya si ay u ridaan maxkamadihii Islaamiga. In badan oo koonfurta Somaliya ah ayaa xoog u rumaysan in ay Soomalidu ku heshiin karto hoggaan keliya oo ay dhalin karaan kalsoonii

iyu nabad haddi la qaato shareecada. Faragelinla'aanta debadeed, waxay u arkaan in ay suuragal run ah tahay in dawlad Islaam ahi ay ka samaysmi karto Somaliya.

Dadka siyaasadaha ka faalloodaa waxay ka doodaan in ururada Islaamiga hubaysan ee Somaliyeed ee hadda jiraa ay hayaan barnaamij siyaasadeed oo gudaha ah ama mid debedda ah. Urudadii Islamiga mayal adkaa ee hore, sida Al-Itxaad Al-Islaamiya, waxay qeexeen barnaamij daakhili ah. Arrintaasi si cad uga ma muuqato mucaaridyadan hubaysan ee maanta. Ururka Al-Qaacida madaxdiisa ugu sarraysa, marka lagu daro, Usaama Bin Laadin laftirkiisa ayaa dhowaan u soo diray hoggaanka Al-Shabaab hambalyo dhiiri gelin ah, taas oo iyaguna sidoo kale ay ugu ballan qaadeen in ay daacad u yihiin Usaama Bin Laadin.

Barta maxaa xigi?

Markii ay bilaabatay colaadda Somalidu, dagaalku wuxuu dhex yaaleey beelaha, markaa dabadeedna wuxu dhexyaaleey xisbiyo reeraysan. Maanta xusbiyo Islaami ah ayaa ku kacsan dawlad caddaysey muraadkeeda ah inay si buuxda u hirgeliso shareecada Islaamka.

Dagaalka guntiisu maanta waa siyaasad ee ma aha diin iyada oo la adeegsanayo mabda'yo diini ah oo iska soo wada horjeeda loona isticmaalayo xoojin dano shaqsi iyo kuwo siyaasadeedba. Runtuna waxay tahay hoogga maanta jiraa wuxuu hoos u dhigay awooddii culimada, waxaanu dhaawac weyn u gaystey sumcaddii hoggaanka Islaamka. Ururada mucaaridka ee Islaamiga ahi waa qaar haba yaraatee aan naxariislahayn, mabda' ahaanna iska soo wada horjeeda hadday isku deyi lahaayeen iskukeenidda qaybaha Somalida oo dhan, falalka ay ku kaceenna waxay muujiyeen xasaasiyadda ay leedahay in dawlad casriya dulucda loo geliyo diin. Fashilaadda in la taageero mabaadii' Islaamiya oo nabadaysan ay abuurtay xaaladdan murugsan ee maanta taagan waxaanay dhaawacday Islaamkii ka jirey Somaliya. Habka naxariisdarrada ah ee ay mucaaridku u raadinayaan dawlad Islaamiya, ayaa mid dhalin karta in ay sii fogayso weligeed rajada laga qabo dawlad Islaamiya.

.....

Qoraagu waa Somali magaciisa qariyey.

Codad fog-fog iyo xariga isku xidha

aqoonsi, siyaasadaha iyo dhallinyarada qurba-joogga
ah ee Soomaliyed

Khadra Elmi

Maadaama ay Somaliya ku dhowdahay muddo 20 sannadood ah oo ‘dawlad la’aan ah’, da’ ama jiil ayaa koray si ay u ogaandaan waddan colaad xun iyo jahwareer siyaasadeed ku habsaday. Soomaali badan ayaa xiligan dib u degay oo ku koray waddmada reer Galbeedka.

War-bixino ah in tiro yar oo rag Soomaliyed ahi ay dib ugu noqonayaan Somaliya si ay dhinac ugala soo dagaalmaan kooxaha dagaalka kaga soo horjeeda dowladda, halka ay dhallinyaradu kaga jirto dadka Soomaaliyed ee qurb-joogga ah – oo ku dhex wareeray waddankii ay martida u ahaayeen iyo kii ay u dhasheen – ayey dadka siyaasadda sameeya ee reer Galbeedku saareen baadhitaan aad u xoog badan.

Arrimaha ku riixay dhallinyaada ragga ah ee Soomaliyed in ay ku biiraan waxa ay ku magacaabaan argagixiso dowladaha Reer Galbeedku waa kuwo adag oo la xidhiidha sameeyska aqoonsiga (identity), aragtiyadaha jiilasha ee kala duwan, iyo sida jiilasha kala duwani ay wax uga qabanayaan waddankooda.

Qurba-joogga Soomalalidu waxay u arkaan in dhallinyaradu u baahan yihii in lagu sharaxo ka dib – 2005 muuqaalkii siyaasadda – muddo la arkay soo bixitaankii iyo dhicitaankii Maxkamadaha Islaamiga ah ee Midoobay iyo soo gelitaankii Itoobiya ay soo gashay Muqdisho. Dad badan oo Soomaali ah ayaa dareemay in waddankoodii noqday waddan kale oo Muslim ah oo loo isticmaalay ‘la dagaalanka argagaxisada’iyo waxa loogu yeedho’isku-dhicitaanka ilbaxnimooinka’. Muddadani waxay soo dhoweeysay dareen siyaasi ah oo cusub oo Soomaliyed oo si fiican uga turjumay ka hortaga mideysan ee lagaga hotegayo oo gelitaanka Itoobiyaanka.

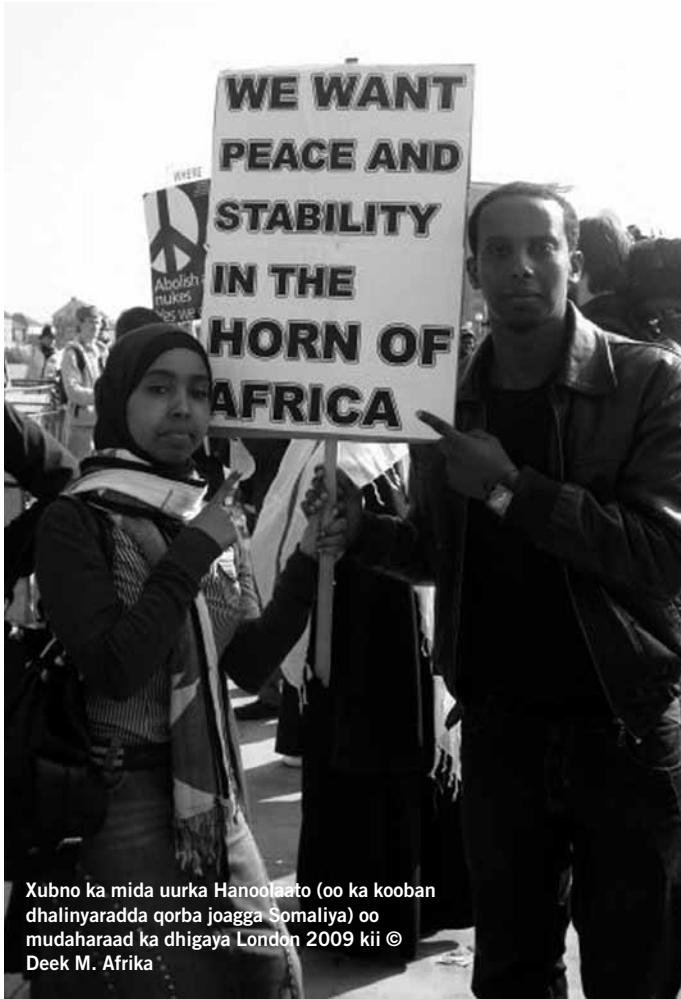
Marxaladda kala-guurka aqoonsiga Somalida

Soomaali lagu qiyaasay inay hal milyan ka yihii tirada guud ee Somalida oo qyaastii sagaal milyan ah ayaa loo maleeynayaa in ay degan yihii dibeda Somaliya, kuwaa oo ka dhigaya qurbo-joogga Somalida kuwa ugu badan adduunka, marka loo eego qiyaasta ay ka noqonayaan tirade guud ee dadkooda.

Socdaalka dalka dibeda loogaga baxaa ma aha wax Somalida ku cusub. Waxay ka dhaci jirtay xuduudaha Somalida qarniyo, iyagoo u sii dhaafi jiray Waddamada Reer Galbeedka, taasi oo la tixraaci karo ilaa Soommaalidii maraakiibta raaci jirtay ee u shaqeeyn jiray maraakiibtii gumaysiga horrantii qarnigii labaatanaad, oo waxoogeey iyaga ka mid ahi degeen oo ay bulshooyin ka sameeystaan magaalooyinka dekedaha leh ee waddamada Britain iyo Norway.

Socdaalo kale oo dheeraad ah oo ay Somalidu ku tegayso dibeda ayaa iyana waxay dhaceen markii Somalidu madaxbanaanida qaadatay ka dib, markaa oo arday Soomaliyed dibeda u tagtay si ay wax ugu bartaan jaamacadaha waddamada Reer Galbeedka. Ka dibna sannadihii 1970-nadii ayaa tiro badan oo Soomaliyed u socdaaleen waddamadda Khalijika iyaga oo raadsanaya shaqooyin iyo fursado dhaqaale kale oo ay dhiiri-gelisay ganacsigii saliida ee aadka u kordhay.

Marka laga bilaabo 1980-naddii, Jabhadda Dimoqraadiga Badbaadada Somalida (SSDF) iyo Dhaqdhaqaqa Waddaniga Somaliyed (SNM) ee ka soo horjeeday dowladda ayaa sameeysmay, tiro kordheeysay oo Soomaliyed oo ka soo horjeeday xukuumadii Maxamed Siyaad Barre ayaa u tegay magangelyo siyaasadeed waddamada dersika ah, waddamada Khalijika iyo waddamada Reer Galbeedka. Mowjadii sodaalka

Midowday (UK), halkaa oo ay joogeen bulsho Soomaali ah oo aad u badan, sida cadna waxaa ku nool ummad dhaqano aad u badan leh iyo fursado diimeed, waxbarasho, dhaqaale oo aad u wanaagsan.

Somalida qurbo-jooga ahi si balaadhan ayey u firidhsan yihiin oo waayo-aragnimadda socdaalka iyo soo-dhoweeynta waddanba ka kale wuu kaga duwan yahay waqtiyadda kala gedisan. Tani waxay raad ku yeelatay sida Somalidu u qabatimayso degaanadooda cusub ee ay yimaadeen.

Waddamada sida Boqortooyadda Midowday (UK), Somalidu waxay ku soo biirtay bushooyinkii Somalida ahaa ee hore u joogay iyo soo kale dadka laga tirada badan yahay ee Muslimka ah ee qurbo-joogga ah. Sidoo kale waddanka Maraykanka, Somalidu waxay qayb ka noqdeen dad aad u badan oo qurbo-joog ah oo Afrikaan ah, inkastoo ay weli isku tix-geliyaan in ay ka duwan yihiin Afrikaanka kale ee socdaalka ku yimi oo ay yihiin dad Muslim ah oo isla markaana qaxooti ah. Waddamada sida Denmark, sweden, iyo Norway, Somalidu waa dadkii ugu badnaa ee Afrikaan ahaa ee islamarkaana ahaa Muslim Qaxooti ah, taa oo inta badan keentay dhibatooyin badan oo la xidhiidha doodadaha is-dhexgalqa iyo wax lahaanshaha (belonging).

Sameeyska aqoonsiga (identity) qurba-joogga Somalida waxaa raad ku yeelan kara halka dadku degay iyo jiilkay yihiin. Dhibatooyinka ka dhasha aqoonsiga qofku isku aqoonsanayo iyo arrimaha wax lahaanshaha, waxay u saameeyeen dadka waaweyn si ka yar kuwa dhallinyarada ah, maadaama ay ku xidhnaantooda Somaliya aad u xooggan tahay oo waxa ay rumaysan yihiin-na aad ugu cad yihiin.

Iyadoo ay jiraan waxoogaa kala duwanaan ah, Somalida waaweyn ee dibeda u soo baxday, waxay guud haan isku habeeyeen qabiiladoodii. Waxay dib u xoojiyeen qiimeeyntoodii Islaamka oo waxy huwadeen aqoonsi islaamkooda ah, wayna ku adkaatay in ay dadka dhexgalaan. Waxay mar walba rabaan in ay Somaliya ku noqdaan oo waxay ku mashquulsan yihiin siyaasadda isbedelaysa ee ka dhacaysa waddankooda, iyaga oo sugaya sida ay u suurtogalayo in ay ku noqdaan waddankii.

Hababka wada-xidhiidhka ee sare u kacay xilligan adduunku maanta marayo oo Somalida u suurto-geliyey in ay ku xidhnaadaan waddankoodii oo ay la xidhiidhaan qoysaskooda ku kala baahsan adduunka.

Xaaladda colaadda ah ee waqtiga dheer ka jirtay Somaliya waxay suurtogal uga dhigtay Somalida qubo-joogga ah in ay sameeystaan wada-xidhiidho xoog leh oo ka shaqeeya waxqabadyo badan oo kala gedisan oo kala-guur ah. Lacagta qurbo-joogga Somalidu dirto waxaa lagu qiyasay US \$1 bilyan sannadkii, taa oo ka badan gargaarka rasmiga ah ee dalka loo diro.

ahayd ee ugu weynaydha waxay soo baxday bilowgii iska-hor-imaadka Somalida iyo burburkii dowladdii Somaliyeed ee ka dambeeysay ee sannadkii 1991.

Kuwii ka cararay dagaalka badankoodu waxay tegeen Kenya, Itoobiya, Jabuuti iyo Yaman, halkaa oo ay weli kumaankun qof ku jiraan xaalad jahwareer oo ku daba dheeraatay oo aanay garaneyn inta ay ku jiri doonaan iyo kuwo barakacay oo qaxooti ku ah xeryo qaxooti iyo magaaloojin. Tiro yar laakiin tiro xaddi leh ah yaa weli socdaali kareysay iyaga oo ku biiraya bulshooyin hore u dhismay oo ku nool waddamada Bariga Dhexe, Waddamada Reer Galbeedka, Maraykanka iyo Kanada.

Qiyaas lagu kalsoonaan karo oo ah tirada Somalida ee dibedaha ku nool way adag tahay in la helo, maxaa yeelay waxaa adag ururinta macluumadka kala daadsan, xaalada deganaansho ee kala duwan iyo dhaqdhaqaqa dadka ee weli socda. Laakiin maanta tirade dadka ah ee ugu badani ee ku nool waddamada Reer Galbeedka waxaa laga helaa Boqortooyadda Midowday (UK) (Qiyaas aan rasmi ahayni waxay soo-jeedisaa 250,000) iyo waqooyiga Ameerika, gaar ahaan Minnesota iyo Ohio.

Waxaa weliba jira tiro badan oo Soomaali ah oo ku nool Nederland (Holland), Noway, Denmark, iyo Sweden, in kastoo dhowaan ay jireen isbedel ah in Somalidu u soo guureeysay Boqortooyadda

In kastoo lacgta la diro badankeedu yahay heer qoys, waxay raad ku yeelataa heerka dhaqaalaha waddanka iyada oo taageerta wax-gadashada, taa oo markaa dardar-gelisa ganacsiga. Wax yar oo laakiin ah cadad muuqda ayaa si toos ah loo maalgeliyey ganacsiga, waxyaalaha la dhisayo iyo mashaariicda ku saleesyan bulshada ee waxbarashada iyo daryeelka caafimaadka.

Somalida waaweyn ee qurbo-joogga ahi waxay weliba ka ciyaartaa door muhiim ah siyasadda, iyaga oo ka qaybqaata dariiqooyinka dib u heshiisiinta ee isdaba socday si loo sameeyo dowlad Somaliyeed iyo sidoo kale in la taageero dowladaha madaxa-banaan ee ka jira Puntland iyo Soomaaliland. Ka qayb-qaadashadooda hababka siyasadeed ee heerarka qaran iyo kuwa ka hooseeya, waxay noqon karaan waqtiyo kala duwan iyagoo hurinaya coladaha ama ka shaqeeynaya nabada iyo deganaashaha, oo waxa ay soo kordhiyaan waxoogeey jahwareer ah ayey gelisaa wada-hadalka siyasadda Somalida.

Kuma ayaan ahay oo xaggee ayaan ka imi?

Filka da'da yar ee Somalida ah ee ka tagtay Somalia iyaga oo carruur ah ama ku dhashay laguna koriyey debedaha, waxay leeyihiin arrimo ah aqoonsiyo iyo habab ay kaga qayb-qataan waddankooda. Dadka dhxgalay ee wax ku bartay waddamada Ree Galbeedka, waxay inta badan isku arkaan inay kala dhxgaleen laba dhaqan oo iskuma arkaan inay qayb dhan ka yihiin midna. Markaa su'aalaha'kuma ayaad tahay?" iyo'xaggee ayaad ka timi?" waxay keenaan jawaabo kala duwan iyada oo ku xidhan waddanka ay deggan yihiin, xidhiidhka ay la leeyihiin waalidiintooda iyo fahamkooda aqoonsiga Somalida.

Baadhitaankayga ka dhacay Boqortooyadda Midoobay (UK) waxay tusaysaa in dhallinyarada Somalida fahamka aqoonsigooda ay sameeysay taariikhloodaa socdaalka. Kuwa ku dhashay Boqortooyadda Midoobay (UK) iyo kuwa yimi iyaga oo carruur ah waxay weli dareemaan dagaalka ka dhacay Somalia, maxaa yeelay wuxuu si toos ah u saameeyey qoysaskoodii iyo dariiqooyinka waddanka ay deggan yihiin ay iskula xidhiidhiyaan.

Sidoo kale, fahamkooda ah waxa ay iyaga u tahay inay noqdaan Soomaali iyo arrimaha sida qaabka qabiilka Somalida oo ay bareen waalidiintoodu, labaduba waxay sameeyaan oo iyana sameeyey la dhaqanka qoysaskooda iyo saaxibadood.

Laakiin dhallinyaada Somalida ah ee ku nool UK, aqoonsigooda muhiimka ahi waa Muslim, taa oo inta badan saldhig u ah is-aqoonsigooda. Waxay caddeeysa in ay tahay mid, joogto ah oo mideeysa aqoonsiga. Odhaahda 'waxaan ahay Muslim marka hore iyo muhiim ahaanba' oo ta dhallinyaada Somalidu ay isla xidhiidhiyaan.

Aqoonsiga qofka ee ku jira dhaqankiisa wuxuu noqon karaa mid aad u adag, marka arrimahiisa xudunta u ah cadaadis ama khatari ka hor timaado, oo waxay rumysan karaan arrimaha aadka loogu kala duwan yahay. Tani waxay ka dhigi kartaa dhallinyarada Somalida inay ka hormariyaan aqoonsiga Muslimka ta qabiilka iyo aqoonsiga waddaninimo.

Xidhiidhka dhallinyaradu la leedahay Islaamka wuu ka duwanaan karaa ka ay la leeyihiin waalidiintooda. Waxay weeydiyan su'aalo ku saabsan waxa ay aaminsan yihiin oo waxay si firfircoo u baadhaan Islaam nadiif ah. Waxay baadhaan internetka oo waxay akhriyaan buugaag si ay u go'aansadaan inay noqdaan Muslim wanaagsan oo ku dhex nool ummadda Reer Galbeedka ah. Su'aalaha qotada dheer ee ah waxa la aaminsan yahay, waxaa laga yaabaa in ay u hogamiyaan waxoogaa in ay ku xidhmaan kuwo seef-la-bood ah oo ujeedadoodu aanay mar walba ahayn nabad iyo deganaansho.

Qabatinka xaaladda cusub ee dhallinyarada waxaa weliba loo arki karaa in ay tahay aqoonsi isku-dhafan (hybrid). Dhallinyarada ku dhex nool ummad dhaqano badan leh, waxay inta badan sameeysa qurbo-joogga aqoonsigooda (identity isku-dhaf) yahay, taa oo u ogolaata inay isku aqoonsadaan aqoonsi leh qaybo hoose oo badan oo kala duwan. Dhallinyaro badan oo Somaliyeed oo ku nool Boqortooyadda Midowday (UK) waxay isku arkaan inay leeyihiin garasho reer miyi oo wax socda ah taa oo u suurto-gelisa inay qaataan aqoonsiyo kala duwan – inay yihiin Biritish, Muslim, madow, gaar ahaan qabiil Somaliyeed, ama Carab.

Dhallinyarada Somalida ee ku nool Maraykanka waxay qaadatay dhaqan 'hip-hop' ah iyadoo weliba sidata aqoonsigoodii Soomaalinimo iyo Muslim. Dadka dhallinyarada ahi waxay leeyihiin fahamkooda iyo garashadooda ay kaga qayb qaadanayaan hababka dhaqanada kala duwan. Maareeynta aqoonsigoodan oo dhan iyo u kala war-wareegoodu waa arrin muhiim u ah dhallinyarada iyo wax lahaanshadda. Marka ay qaar si wanaagsan u wadaan, qaar kale waxay u arkaan kala-guurkan ku dhex jira dhaqanada faraha badan wax adag oo lagu wareerayo.

Maxkamadihiil Islaamiga, Itoobiya iyo Jiilka dib u kaa kacay

Dhacdooyinkii siyasadeed ee ka dhacay Somalia 2006, markii Maxkamadihiil Islaamiga ee Midoobay la wareegeen Muqdisho ee adduunku indhahooda ku soo jeediyeen. Markaa beesha caalamku ay indhaha ku kala qaaday dhaq-dhaqaqii Islaamiga ahaa ee xukamayey Muqdisho, dad badan oo qurbo-joog Somaliyeed ahi inkastoo ay ka feejignaayeen aragtida diimeed ee Maxkamadaha Islaamiga ee Midoobay, waxay

soo dhoweeyeen raadkii wanaagsanaa ee ahaa dejinta ee ay Maxkamadahii Islaamiga ahaa keeneen.

War-bixino ah in magaaladii aad loo nadiifiyey, aadna ammaan looga dhigay iyo garoomaddii dayaaradaha iyo dekadii oo dib loo furay ayaa ka dhigay dad badan in ay u maleeyaan in Somaliya ku noqon karaan. Natijo ahaan, dhallinyarada Somaliyed ee qurbo-jogga ahi, gaar ahaan wiilasha yar yar waxy u arkeen Maxkamadaha Islaamiga ah wax wanaagsan.

Tan waxaa keenay iyadoo xaqiqiadii wejiyo cusubi ka muuqdeen masraxa siyaasadda: isbedel ku yimi qab-qablayashii dagaal oogayaasha ahaa. Hogaamiyayaasha waxaa loo arkay qaar wanaagsan oo dadka dhallinyarada ahi ku dayan karo. Mid ka mid ah sababaha ragga dhallinyarada ahi ugu arkayeen inay Maxkamadaha Islaamiga ahi wanaagsan yihiin waxay ahayd iyada oo suurtgal ka dhigtay ku noqoshada magaalo ay ka baro-baxeen iyaga oo da'doodu yar tahay ama aanay weligoodba arag.

Gabdho Somaliyed oo badan ayaa weliba soo dhoweeyey nabadda iyo deganaashaha Maxkamadaha Islaamiga ahi ay keeneen. Laakiin waxay dareemeen in xukunka Islaamiga ahi si gaar ah u abaari doono dumarka, markaa sida wiilasha oo kale umay muuqan in ay ku noqdaan waddankoodii oo Maxkamadaha Islaamiga ahi xukumayaan.

Markii Itoobiyaanku soo galeen Somalia Diisambar 2006 iyagoo taageeraya Dowladda Federaalka ah ee Ku-meel Gaadhka ah ee riday Maxkamadihii Islaamiga ahaa ee Midoobay, dhallinyaro badan oo Somaliyed iyo dadka waaweyn-ba way ka xanaaqeen. Wuxuu ku soo noqnoqonayey dhallinyarada waxay ahayd Muqdisho oo ay qabsatay dowlad Kiristaan ah oo colaad taariikheed ka dhxeeysay iyo wadan Muslim ah oo ay qabsadeen xoogg shisheeye oo ay taageeayaan Reer Galbeedku – gaar ahaan Maraykanka. Jawaabtoodu waxay ahayd inay damacsan yihiin inay ‘ka xoreeyaan Somalia Keligii-talisnimo’ oo ay soo af-jaraan shisheyaha soo galay Somalia iyo dhibaatooyinka lagu hayo waxyaalaha bini'aadinimada ah iyo xuquuqaha bini'aadamka.

Waxoogaa dad ah waxay tani u ahayd inay dib ugu noqdan Somalia si ay ugu biiraan dadka ka soo horjeeda ee la dagaalamaya shisheeyaha. Cilmi baadhistaayda dadka dhallinyarada ahi waxay iftiimisay inaanay ahayn diin mar walba waxa dhaqaajinaya iyaga, laakiin weliba dareen wadaninimo iyo wadajir. Damacooda ah inay noqdaan iyo baahida ay kaga qayb-qaadanayaan qayb ahaan waxaa lagu sharaxi karaa iyaga oo ka gaar ah waddamada ay martida u yihiin. Waddankan Boqortooyadda Midoday (UK) dhallinyaro fara badan oo Somaliyed aaya ku nool fakhri, guryo

ciidhiidhi ah iyo meelo takooran oo ku yaal aagag magaaladda dhexdeeda ah. Wiilasha Somalidu gaar ahaan, waxay ku hooseeyaan waxbarashada oo waxaa haysta shaqo la'an fara badan.

Dhallinyaro badan oo Somaliyed oo qubo-joog ah waxaa lagu koriyaa guryo waalid keliyi joogo oo dad ay ku dayan karaan wiilasha dhallinyarada ahi gaar ahaan ay adag tahay inay helaan. Dhallinyarada Somaliyed waxay weliba ku jiraan dembiyo oo hadda waa dadka laga tirada badan yahay ee misna ugu badan xarumaha dhallinyarada lagu hayo ee ku yaal Boqortooyada Midowday (UK).

Arrimahan barbar socda waxay dhaqaajin kari doonaan inay sameeyaan dareen go'doomiya dadka dallinyarada ah, waxaa weheliya cadaadiska cuqdada laga qabo Islaamka, takoorka iyo midab kala sooca. Dhallinyarada Somalida ah ee ku nool Maraykanka waxay qabaan dhibaatooyin la mid ah, oo inta badan ay ku korayaan meelaha fakhriga ah oo waxaa jiita dembiyada shuftenimo.

Hay'adaha waddamada Reer Galbeedka jawaabaha ay ka bixiyaan argagixisada waxay ka dhigaan dhallinyarada Somalida mid go'doomisa, maadaama si toos ah loo abaaro oo ‘la joojiyo lana baadho’ wax-qabadyada boliiska ama ay dareemaan in loo weerarayo islaanimadooda oo keliya. Waxyaalahaasi way kobciyaan dariiqooyinka u hogaaminya xag-jirnimada. Dhallinyarada Somaliyed ee jilicsn waxy dareemaan in gaar loo saaray waddamada ay ku nool yihiin, taa oo sii xumaysa dareenkooda cadho ee koraya, markaana laga faa'iideeysn karo.

Haddaba, badanka dhallinyarada Somaliyed ee qurbo-jooga ah dhacdooyinkii ka dhacayey Somalia 2006 waxay gelisay inay dareen iyo qabab aad u yar yar oo hawlal ah sida wacyi gelin iyo inay ololeeyaan ka sameeyaan waddamada ay martida u yihiin, ama ay lacag ururiyaan ay ku caawiyaan xaaladaha bini'aadinimo.

2008 tusaale ahaan, ardayda Somaliyed ee jaamacadaha London ka dhigta waxay isku duba rideen habeen madadaalo gabayo ah oo waxay ka qayb qaateen lacag ururin ka dhacdy waddooyinka (jidafka) iyada oo qayb ka ahayd codsi Ramadaanka ahaa oo lacag loogu ururinayey dadka gudaha Muqdisho ku baro-baxay. Afar toddobaad gudahood codsigii waxaa lagu ururiyey in ka badan £10,000 oo waxay caawiyeen oo ay quudiyeen 600 qof bishii Ramadan oo dhan. Waxan la bilaabay waxaa sii waday sannadkii ku xigay mustaqbalka Afrika (The African Future), Hay'ad samofal ah o ay hogaamiyaan dhallinyaro Soomaali-Ameerikaan ah oo isticmaalayey aagag isku-xidhaya bulshada oo ay ka mid yihiin (Facebook) si ay lacag uga ururiyaan dhallinyarada Somalida ah.

Kani waa mid ka mid ah tusaalooyin badan oo dhallinyaro ka shaqeeynayso inay wax u gudbiyaan Somaliya. Dhallinyarada Soomliyed ee qurbo-joogga ah waxay si wdajir ah u habeeyaan inay wax uga qabtaan arrimaha saameeya bulshadooda iyagoo u maraya dariqyo cusub.

Talaabadda xigta?

Wax-ka-qabadka dalka qurba-joogga Somaliyeed wuxuu u dhacaa heerar kala duwan oo waxaa sameeyaa jiilasha qurba-joogga ah ee kala duwan iyo waayo-aragnimada. Dhacdooyinkii dhowaa waxaa loo arkay in ay caalamiyeyeen colaada Somaliya, iyada oo laga dhigayo la dagaalan argaaxiso lagu soo rogay dal markii horeba sii liitay.

Dhallinyarada Somaliyeed ee qurbo-joogga ahi waxay u arkeen soo gelitaanka Itoobiyaanka weerar lagu soo qaaday Islaamka oo markaa waxay u qaateen mid shakhsii ahaaneed. Waa caddaan, xataa, iyada oo dhallinyaro badan oo Soomliyed ay qabaan aqoonsiyo isku-jira oo ay u dareemaan heerar kala duwan wax lahaanshaha waddamada ay martida u yihiin, waxaa weliba go'doomiyey oo sii xumeeyey dhibaatooyinka bar-bar socda ee iyaga iyo qoysaskoodu la kulmaan. Siyaasadaha dibedda ee waddamada Reer Galbeedku ka leeyihii Somaliya ayaa saameeysa dhallinyarada Somalida qurbo-joogga ah oo waxay ka ciyaraan qayb waxa dadka ka dhiga seef-la-bood qallafsan.

Haddaba, dhallinyaro Somaliyeed oo qurbo-joog ahi iyagoo weliba isticmaalaya halka ay bulshada kaga jiraan inay sameeyaa wada-hadalo siyaasadeed oo dhex mara Somalida iyo waddamada ay ku nool yihiin. Tani waa meel siyaasadeed oo ay tahay in laga faaiidaysto, maadaama ay doonistoodu tahay inay wax wanaagsan ku kordhiyaan iyo labadooda aqoonsi iyo wax lahaanshaha waa wax sameeyn kara jawaabta cusub oo ah si nabad looga dhigo Somaliya.

Khadra Elmi waa cilmi baadhe Somaliyeed oo in badan kasoo shaqaysay arrimiaha kusaabsan barakaca gobollada Somaliya oo dhan iyo qurba joogta UK. Hadda waxay u shaqaysaa hayadda qaxootiga ee Denmark ku leedahay Yemen.

Codka dadk hantidoodii yo dulkoodii laga qaaday

barakaca iyo dhismaha nabadda gobolada Somaliyeed

Anna Lindley

Barakac-dhaqdaqaq dadka ee uu la socodo qas ama carqalad ku timaada ammaankood iyo noloshooda oo ba'an-waa u caadi natiijooyinka dagaalka, waxyna kicisaa dhower arrimood oo ku saabsan nabad dhisida.

Labaatankii sanadood ee u dambeeyay gobollada Somalidu waxay goobjoog ka ahaayeen ooy markhaati ka noqdeen barakaca dad badan oo daba dheeraday gudaha iyo dibadaba labadaba. Weli haddana inta badan lama maqal codka dadka barakacay, hadday tahay kuwa Somalidu hogaaminayo ama kuwa caalamiga ah ee ka wakiilka ah hawlaha nabadda.

Worfafaahin dheeraad ah eeg A. Lindley (2009) Leaving Mogdishu: the war on terror and displacement Dynamics in the Somali regions, microcon WORKING PAPER, No.15. Falmer: Institute of development studies.

Dadwayne dhaqaaqay ama socday

Ammniga iyo nolasha Somalida waxay waxyeelo u soo gaadhay siyaabo kala duwan ka dib burburkii dowlada iyo qaabka ay siyaasadu u soo sameesantay. Waa caadi in ay qaxitaan ku jawaabaan. Wuxa jirtay in noocya badan iyo heerar badan oo qaxitaan. qarkood waxay ahaayeen si meel ku gaadh ah qaar kalana waxay ahaayeen si joogta ah, qaar waxay ahaayeen kuwa tiro badan, qaar kalena waxay ahaayeen kuwa tiro yar, laakiin uma kale ahmiyad yarayn kuwaa ay khusayneysay.

Masaafada ay dadku qaxayeen waxay noqon kartay mid gaaban: in dad ah waxay u qaxyeen gudaha meelaha dagaalku xakameeyay ee magalada dhexdeeda waxaana hogaaminay oo dhaqaajinayay habdhanka siyaasadeed ee degaan. Qof dumar ah oo barakacday oo Hargeysa joogta, tusaala ahaan ayaa waxay sharaxaysa sida qoyskeedii loo barakicyay ee

hantideedii loo qaatay mudda dheer ka hore inta aanay ka tagin Muqdishu sanadkii 2008.

Waxaan lahayn dhul yar oo ku yaal agagaarka xaafada Hodon, laakin dib dabe uma lihin dulkaas oo waxaa qaatay qoys hawiya ah madaama aanu nahay Baantu oo aanu tagi Karin halkaas si aanu ugu dacwoono dulkaas.

Muuqaal kale oo caadi u noqday barakacii labaatankii sano ee la soo dhaafey waa qaxitaanka dadka ee ka dhaxeeya magaalada iyo meel miyiga ah maadaam ay mid kasta ugu dagaalantay dhulkeeda. Qaar dadka magaalada deggan ee ay soo wajaheen amnidarro ama nabadgaliyo la'aan waxay u kacaan meelaha miyiga ah ama magaalo kale halkaa oo ay joogaan caa'iladoodu ama dad ay qabiil ahaan ugu xidhan yihiin. Badanaa way soo noqdaan haday duruuftu u ogalaato. Dadka reer guuraaga ah iyo kuwa kale ee magaalada deggan ee ay la soo daristo dhibaatooyin xaga nolosha ama nabadgaliyada waxay ka raadsadaan gabood ehelkooda magaalada jooga ama darafyida magaalada ee la deganyahay.

Ugu danbayntii dadka qaar waxay u kacaan meela fogfog oo ka mid ah gobollada Somalida gaar ahaan meelaha aad u xasiloon sida Puntland iyo Somaliland ama dibedaha. Waayadii u dhaxayay 2007 iyo 2008 gaar ahaan waxay ahayd muddo la yaab leh oo barakac ka dhacay koonfu-dhxe ee somaaliya, kaas oo u keenay dagaalkii qadhaadhaa ee u dhaxeeyay dawlada fedaraalk ee ku meelgaadhka oo ay kaalmaynayeen Itoobiyaanku iyo kooxii hubysnaa ee hore ugu xidhnaa midowgii maxkamadaha islaamiga. Marka saddex meelood loo qaybiyo dadweynihii deganaa Muqdishu laba ka mid ah way ka baxeen caasimada muddada u dhaxeysay labada sanadood, dadka qaar badan waxay ahaayeen markii ugu horeysay ee ay ka

baxaan magaalada. Mid ka mid ah ka tagay magaalada waxuu sharaxayaa waayo:

“Ma garanayo waxaan sameeyo lakiin waxaan goostay in aan socodsiyo ganacsigayaga. Anigu waxaan ahay xamar cad cad waxaan la igu xisaabiyya dadka laga tirada badan yahay ee Somaaliya. Wawaanu nahay dad ganacsiga ku liibaany lakiin waxanu nahay bartilmaameed u fudud hawiyaha iyo hartigayo Itoobiyaanka, oo u haysta in aan nahay Eretariyaan, ma garanayo waxa ra'yigaa siiyay. Wawaan isu maamulayay si hagaagsan inkasoonto wiilkaygna koriyo oo xanaaneeyo, laakiin mar haddii aadan dibeda u baxi kareyn si aad u raadsato nolol maalmeedkaaga waa dhibaato, haddii aadan habeenkii si nabadgalyo ah u seexan Karin waa dhibaato, haddii aadan ka fakari Karin waxa dhici doona waa dhibaato-marka waad aragtaa in nolasha Muqdishu ay dhibaato tahay.

Man aha wax maalin keliya ama laba ee waa wax joogta ah, ma leh nasasho, ma leh maalin fasax ah. Waa xaalad iga dhigtay in aan nafteyda weydiyo in aan ka dabaalan karo, oon arko wiilkeyga oo korey oo noqday nin fiican iyo inkale? . . . lyo madaama aan anigu ahay xamar cad cad waxaan mar kasta nafteyda weydiinaya Itoobiyaanku ma ku kufsan doonaan ama ma ku afduubidoonaan? Tani waxay ahayd is bedel waayo laba sano ka hore, anigu kama wawari jirin nabadgalyadeyda ama badbaadadeyda, laakiin hadda waa inaan runtii si adag uga warwaraa. Si kastaba ha ahaatee waxaan arkey oo aan fahmay in aanan karikarin dib danbe in aan sdaa ku sii socdo. Anigu waxaan goystey in aan tago meel ka sii badbaada badan.”

U halgamaya in la maqlo

Barakaca waxyeeladiisu ma aha oo kaliya kadeed iyo siyaasada mar qudha is badasha, laakiin waxaa walebana laga yaabaa in ay u isticmaalaan xeeldagaal atoorayasha hubeysan ee doonaya dhul ay ka taliyaan,kheyraad iyo dad. Joogitaanka dad tiro badan oo soo barakacay ama soo noqdey waxay ku tusaysaa xasiloonda meesha marti galisey, laakiin waxay kale abuuri karta culays dhaqaale iyo iyo mid siyaasadeyd oo saamayn kara adkeynta nabada bulshooyinka ee dagaalka dabadeed,kuwaas aaya naftoodu weli ka soo kabanaya.

Dadka barakacay waxay ka yahiin dhidib weyn nabad-dhisida iyo howlaha dib u dhiska, haddana weli waa laga reebaa mar walba qaraarada dagaalka iyo dadaalada nabad dhisida sababa kala duwan awgeed. Wax kasta ha keeno ama ha dhaliyo qaxitaankooda, dadka barakacay waxay isu arki karaan in si laba jibaaran looga duudsiyey xuquuqdoodii. In ay ka tagaan ama ka baxaan meelihii ay hore u deganaayeen inta badan waxay adkeynaysa ooy dib u xoojineysa codka jilayaasha bulshada gudaha ee howl-socodka nabadda,siina fogeyneysa codadka diidan.

Meelaha loo qaxay hadday tahay wadanka gudahiisa ama dibadiisa, dadka barakacay waxay u halgamayaan awood u helid hanti, shaqo iyo cidii matali laheyd siyaasad ahaan. Tani waa waayo aragnimada laga helay reer koonfureed badan ee jooga Puntland, Somaliland iyo Kenya.

Haddii loo eego dadka helay jinsiyada. Waxay yeelan karaan oo ay leeyihiin saameyn aad u xoog badan xaga hawlaha nabaddhisida. Saamaynta ay ku leeyihiin qurba jooga Somalidu (somaali diaspora) waxay ku timaadaa qaabab kala duwan waxayna ku leedahey raadad ballaadhan. Sida lacagta ay u soo dirayaan ehelkooda iyo ganacsiga ay ka sameynayaan iyo maagalinta guryaha ama hantida ay wadanka galinyaan, waxay ku leeyihiin saameyn muhiim ah dhaqaalaha gobollada Somalida. Badana xubna ka mid ah qorba joogta ayaa sido kale waxay ku hawllan yihiin siyaasada siyaaba kala duwan. Arrimaha qabiilka ee hoose, sida bixinta magaha ooy ka caawiyaan. Lacagaha ay ugu deeqaan wanaajinta bulshada, iyo ta ay ku bixiyaan dagaalada gudaha ama howlaha nabadda, ama taageerida ay siyyaan hogamiyayaasha siyaasada ugu waa weyn sida axsaabta siyaasada ee Somaliland, xubnaha baarlamaanka ee dowlad federaalka ee ku meel gaadhga ah ama Al-shabaab. Ilaa inta laga gaadhayo. Dadk ku nool xeryaha qaxootiga iyo meelaha kale ay degeen ee wadamada jaarka ah waxaa dhici kara mararka qaarkood in la galiyo rabshado xoog leh, iyagoo lagu soo jiidian karo in ay noqonayaan meel ciidan laga qorto, iyo in ay siyyaan taageera qeybaha hubeysan.

Aqoonyahanada jooga Wadanka dibadiisa waxay leeyihiin Awood Maaliyed,waxayna ku leeyihiin siyaasada Somalida cod muhiim ah. Tani way ku sii kordheysa sida ay aqoonsanyihiin ururada caalamiga ee ku howlan goballada Somalida sida ay moojinayaan waraaqaha isku xiriira ee ku socday qurba-joogta Somaalida ee uu soo saaray ninka uga wakiilka ah Somaaliya, xoghayaha guud ee Qarammada Midoobay Ahmedou Ould Abdalla.

Isku dayida sidii loo soo galin lahaa dadka barakacay in ay gacan ku yeeshaan ama noqdaan kuwa daneynaya hawlaha nabaddhisida, aad ayay u muhiim tahay, waana in la soo dhaweyyaa, laakiin bilaabida noocan ahi waa inay ku timaaddaa ayadoo laga digtoon yahay khatarta ka iman karta codadka aqoonyahanada dalka dibadiisa joogta ee mudnaanta la siiyay iyo kuwa dadka aad loo dhayalsaday, ee jooga gobollada somaaliya iyo kuwa qurbaha jooga labloodaba.

Anna Lindley waa barofasoor ka dhiga Jamacadda London – SOAS. Waxay ku takasustay arrimaha socdaalka iyo horuumarka.

Qaybta 4aad

Gabagabadii qoraalkan

Waa in dhammaan laqiraa in Somalida lasiin daryeelkii ay ubaahnayid si fiicanna anay beesha caalamku uguusoo jeesan. Wuxuu lagu sheegaa dawlad burburayoo waxaad moodda inay sidaas tahay xaaladah cusub ee imminka soo baxay ee beesha caalamku waxba ka qaban kariweydey.

Waaya aragnimada aan uleeyahay Somaliya markaan ka eego, waxaan rumaysnahay in dadka Somaliyeed yihiin dad tayo leh oo wax lagashan karo oo ay mudanyihiin in markale fursad lasiyo: In muddo dheer laga taageero dhinaca horumarinta dhaqaalahi iyo inay isku xukumaan fadaral. Qoraalkani wuxuu ilaynayaa habka beesha caalmku wax uga qabankarto dib udhisqa nabbadda Somaliya.

Mohamed Sahnoun Lataliyaha Gaarka ah ee xoghayaha QM-arrimaha Afrika horena ahaa Ergeyga Gaarka ee xoghayaha QM-arrimaha Somaliya. Wuxuna yahay Kuxigeenka madaxa Hayadda Interpeace iyo Jaamicadda Nabadda- Qaramada Midowbey.

Sidee bay ku dhammaanaysaa arrintu?

aragtida sidii loo dhisi lahaa sawlad Somaliyeed

Mark Bradbury iyo Sally Healy

Sida uu yiri Suldaan Siciid Garase “*Dhaqan Somaliga waxa la yiraahdaa haatan dhacdaye sideeba loo dhammeeyaa?*”

Burburka dalku wuxu keenaa baabba'a iyo isbeddelka bulshada. Ma fududa sidii dawlad loo samayn lahaa iyadoo weli ay jirto kala qaybsanaanta siyaasadeed iyo burburkii daqaalaha Somaliyeed.

Samaintii Somaliland iyo Puntland waxay dhib ku yihiin in dib loosoo nooleeyo Dawlad keli ah oo Somaliyeed, iyo isbeddelka bulshada iyo dhaqaalaha ma aha Mugdisho oo keli yah, waa gooba badan oo Somalia ka mid ah. Waxa taa dheer qaxootigii debedda joogey oo sameeyey mujtamacaa qurbajoogta ku jaahwareersan cidda ay taabacsan yihiin.

Isbeddelka bulshada uu keenay dagaalka dheeraaday, waa kan suurta geliyey xukunka inay qabtaan kooxaha cusub ee islamiga ah. Taasi waxay beddeshay dagaalkii ku dhisnaa qabyaaladda oo noqday dagaal caqiidadeed oo xididda ku leh gudaha iyo debeddaba.

Alshabaab waa tusaale ka mid isbeddelka wejigii dagaalka, waxa kaloo isbeddelay aragtidi xal-u-raadinta arrinta Somalia taas oo markii hore ku dhisnayid qabyaalad iyo guurti odayaal nabaddoon ah.

Xal doonka beesha caalamka looma arko dhexdhixaad. Waxa isaga danbeeyey dawladaha jaarka, Jamciyadda qarammada midoobey(UN), iyo ururka yurub (EC), oo midwaliba xanbaarsanaa danihiisa gaarka ah iyo siyaasaddiisa uu kaga

hortegayo la dagallanka: Qaxa ballaadhan, cudurrada, hub ilaalinta, argagixisada, jihaadka, iyo budhcad badeedka. Dhibaatada Somaliya waxay ku dhex luntay siyaasadda reer galbeedka ee la dagaallanka argagixisada caalamiga ah taasoo ay tahay inay fuliyaan waddamada xoog leh ee geeska sida Itoobiya.

Colaadda Soomalidu iyo soo dhexgalka caalamku way isku xidhanyihiin. Markii beesha caalamku soo dhexgashay arrinta Somaliya, Somalidu way kala hortageen colaad. Sodhexgalkaasina wuxuu sii kordhiyey dhibkii hore ujjirey. Markastoo lasoo dhexgalo waxa samayisma xoogag cusub (qabqable dagaal – Sagaashannadii – imminka waa Alshabaab) oo tiirar adag ku noqda dib-u-heshiisiin dhibkiina sii dheeereeyey.

Diblomaasiyadda caalamiga waxay kari weydey inay la timaaddo aragi dawlad ay Somaalidu ogolaadaan. Taariikhdu waxay tilmaamaysa in dawlad udhissidda Somalida ay tahay dhibaato qoto dheer marka ay soo sameeyaan dawlado dibedda ah iyo dhaqaale debedda ka yimid oo wata danihiisa gaarka ah iyo siyaasadda laga qabo dagaallada ka socda caalamka iyo colaadaha gudaha.

Wadahadalka dib heshiisiinta caalamiga ah waxa lagu qabtay waddammo kala duwan. Qayib weyin waxa jiitey agandayaasha ay wateen danaha qabaliga ah ee gudaha, iyo danaha ammaanka ee dawladaha debedda, intii danbena waxa soo badanayey fikirka diiniga ah.

Shirkii 1993 lagu qabtay Addis Ababa wuxua ahaa saldhiggiisu sidii loo samayn lahaa maamul qoboleedyo madax bannaan iyo xukun kalahaasan taasoo ay keentay burburki dawladdi dhexe Somalia. Habkaa wax diiday qabqablayaashi dagaalka oo u arkay inay halis u tahay jirtaanka awoodooda.

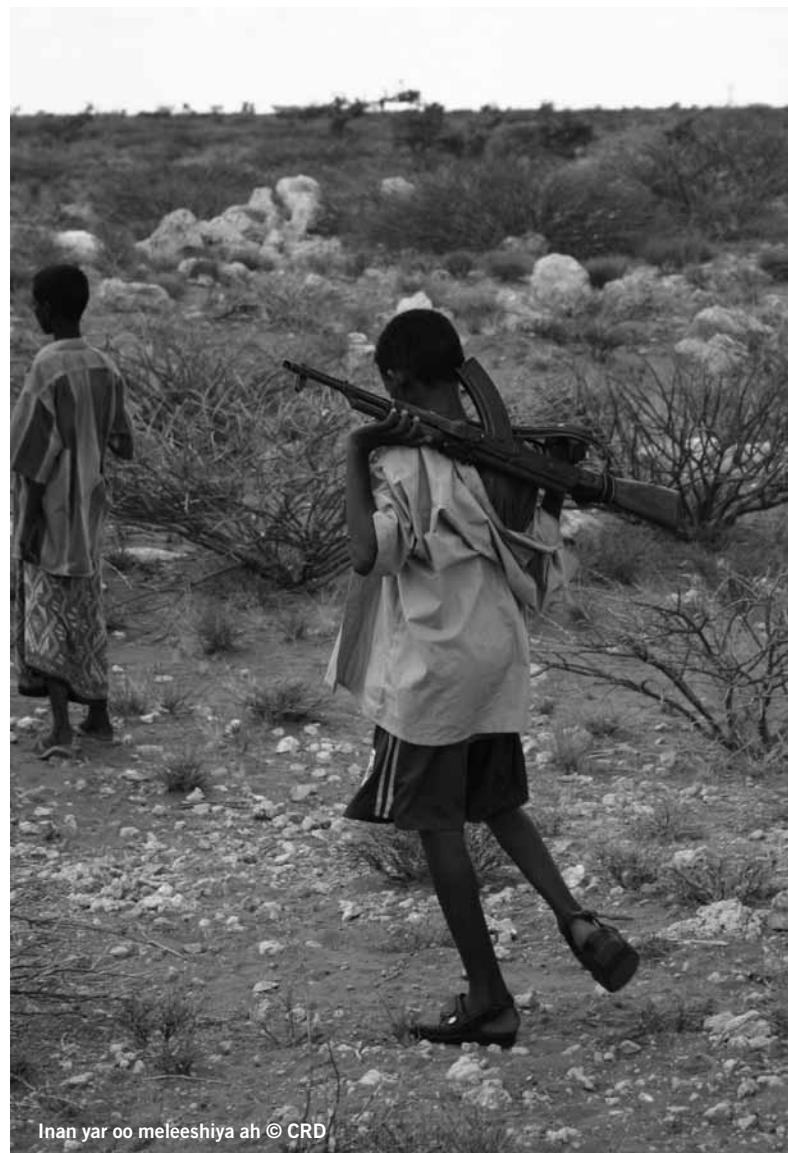
Imaatinkii Xukuumado madax bannaan sida Somaliland iyo kuwa u eg madax bannaani sida Maamul goboleedka Puntlan, iyo maamullad kale ee kasoo baxay agagaarka gobollada webiyaash maraan ee Koonfurt. Taasi waxay keentay in la taageero samayinta dawlad fadaraal ah. Ethiopia ayaa wadatey si loo samayo dawlad teeda oo kale ah. Waxay isleedahay iska yaray qatarta ay keeni karto dawlad mid ah oo dib usoo noolaysa xoogga qawmiyadda ee Somalinimadu laimanayso. Taariikh ahaanna waa halka colaaddu ka bilaabatay.

Go'aankii shirka Carta-Dijibouti 2000 dhinaca kasoo horjeeda marinkii kore buu istaagey, wuxuna soo sameeyey dawladdi dhexe ee Somalia. Dawladdii KMG ee Carta lagu sameeyey waxay markiiba ka hortimi goonni isutaagga Somaliland. Taasina waxay ku tusaysaa werwerka ay ka qabaan Qabaailka Hawiye kala go'a Somalida. Arrintaana waxa taageersan dawladaha carabta oo doonaya in lahelso Somali mid ah oo ka hortaga xogga Ethiopia ay kusii yeelanayso Geeska afrika. Ethiopia dawladda (TNG-Carta) way diiddey waxayna taageertay xoogagga Darood iyo qabaail kale aan ahayn Hawiye (SRRC) oo ka dagaallamay konfurta Somalia.

Guul darraysigii dawladda TNG wuxu albaabka-u-furay IGAD inay wada xajood Somalida ugu qabato Kenya 2002-2004. Taasoo IGAD dooneysay in la hirgeliyo dawlad Fadaral Somaliyed. Wawa faragelin xoog ah kula jirtey shirka Ethiopia oo diidday in la qasbo Somaliland iyo Puntland inay kasoo qayib galka shirkaa Kenya. Nadaamka fadraalka waxa diiday Qabaailka muqdisho iyo kooxa islaamiga ah. Wada hadalkii Kenya waxa ka dhashay dawladda KMG fadaral Somaliyed TFG.

Hoggaamiyaasha isbahaysiga maxakiinta islaamiga (ICU) ee kasoo hor jeestey dawladd TFG waxay caddaysteen inay doonayaan dawlad dhexe oo mid keli ah, waxayna diideen madax bannaanida Somaliland iyo Puntland. Weliba Islaamyiinta miyilka adagi waxay intaa ku dareen inay doonayaan in ka sameeyaan geeska afrika dwalad islamiya ah sidii khaliifada, oo dhammaan dadka muslinka ah ee geeska kunool laga xukumo. Ethiopia taas waxay u aragtay inay khatar gelinayso nabadjelyadeeda.

Ergooyinka caalamiga ahi waxay iyaguna keeneen aragtida ay qabaan sidii loo dhisilaha dawladda iyo bulshada, taas ay doonayaan dawlad xoog sharci keli u leh kana masuul ah fulinta adeegyada loo baahanyahay. Habka dawlad samayinta in xal

Inan yar oo meleeshiya ah © CRD

loogu helo qalasaha Somalia waa aragtii debedda katimi oo lagoonaya in xaaladda murugaysan ee Somalida in xal loogu helo taasina waa mid fashillantay.

Marka ugu horreysa habkaa sare ku xusan xal uma helin iska horimadka labada nidaam ee ah dawlad dhexe iyo fadaral maamullo madax bannaan kuna dhisan xeerar dhaqameed Somalidu leedahay. In lagu dayo Somalida nidaam dawladii isku dhexjir ah dhaqan Somali iyo dimuqraadiyadda reer galbeedka. Somalida joogta Somaliland iyo Puntland way dhaamaan Somalida aan haysan maamulladaas oo kale, waana maamullo hirgalay oo muddo soo jirey.

Marka labadkii istartijiyadii laysku dayey in lagu dhiso dawlad waxay filaysey in ay taageero ka hesho dadweynaha Somaliyed. Samaynta Somaliland iyo Puntland waxaa ka muuqdey baahida Somalidu uqabto dawlad in la samayo. Baahida oo kusii badan beeralayda iyo dadweynaha webiyada ku nool ee laga tiro badanyahay. Hase yeeshii Somalida badankeedu waxay u arkaan dawlad la sameeyaa waxay khatar ku tahay danahooda gaarka ah oo loo adeegsanayo in lagu cadaadiyo. Somalidu waa laga yaabaa

inay doonayaan qaynuun iyo ka danbayin sharci ah, laakiin weli ma rabaan dawlad. Istraatijiyyadda di-u-dhis dawladeed waa inay wadatawa wacyigelin ballaadhan ay ka saarto baqdinta somalidu ay ka qabaan dawlad. Waana in la sameeyaa wax dawladda iyo xoogageedaba qabta markay xad gudub samayso.

Marka sadexaad did-u-dhiska dawlada iyo bid-u-dhisknabadda isku micne maaha wana iska horimanayaan. Ta hore waa dawlad awood leh in la samayo, ta labaadna waa tanaasulaat iyo raadinta xal dhex dhexaad ah. Samayinta hayadaha dawladda oo qudha ma keeni karto dib u heshiis najaxa. Dhaqanka soomaalga oo qayib weyin ka ciyaaraya oo ah in godobta laysu geystey la qirto layskana xaal mariyo si dib-u-heshiin loo helo. Nabadgelyadu kuma koobna oo qudha in la wada wadaago xukunka.

Tan afraad waxay tahay inaan la tix gelin suurta gelinta dawalad islaamiya ah, iyadoo la halmaamay ahmiyadda islaamka iy dawkii ay ka qaateen culimadu xallintii colaadda iyo nabadda. Waa la filayey in faragelinta millitari ee dawladaha ajnabiga aanay keenayaan kooxo jihaadiyiin ah. ka jawaabista caalamiga ee arrinta waxay siisay islaamiyiin dawr cusub siyaasadda Somaliya, baaq cusubna waxay gaarsiisey dhallinyarada dagaal mooyee aan aqoon wax kale intii ay soo jireen.

Tan shanaad waxaa weye laguma dagaallameyn oo keliya dawlad samayn. shacabka badankiisu wuxuu helmaamay inay kooxo fara badan oo hubaysani ku dagaalamayeen ila dhaqaaleedka Somalida, dhul kororsi, ka faaifiysi ganacsi, kuwaas oo aan dan ka lahayn dawlad samayn iyo soohdimaha waddankau leeyahay.

Dublimaasididda adduunku waxay curyaantey samayinta dawlad dhexe iyo dhex dhexaadinta colaadda Somaliya.

Ugu dhambayn waxa loo qaataay in dawladda awoodeeda lagu dhisi karo barnamijyo kala duwan laakiin sina way u suurta geli weysey dagaal horteed. xoogaga debedda ee siyaasiga ah iyo dhaqaalaha debedda ma suurta gelin inuu samayo dawlad Somaliyeed. waxa loo baahan yahay inay beebsa caalamku fahamto hab dhaqanka soomalida iyo inay wax ka bartaan iyo sidii Somalida looga qayib gelin lahaa.

Dibu xisaabtanka

Qoraalkani wxaan kusoo sheeqay siday iyo waxay ku kala duwan yihii nabadda Somalidu samaysatay iyo nabadda beesha caalamku soo sameeyeen. Nabbadda Somalidu iskeed u doontay iyo guusha arrintaasi gaadhay wax badan ayaa laga barankaraa dhinaca xallinta colaadaha.

Waxa nabadda raadinteeda iyo samaynteeda ka masuul ah guurtida odayasha qabiiladda Soomaaliyeed. Gurtidu waxay

metelaan qabiilka ay ka soo jeedaan iyagayna talada ka qataan. Guurtidu waxay awood u leeyihiin inay galaan heshiisyo kana masuul noqdaan fulinta heshiisyadaa. Waxa muhiim ah inay odayasha masuul ka yihii waxay geystaan qofkasta oo oo ka mid ah qabiilkooda. Taasina wa ta suurta gelisey in la helo laguna guulesyto nabadda.

Dawladiihi lagusoo magacaabay shir caalimigii la qabtay lama caddeyn cidda loo raacayo dawladdu marakay dhibaato iyo dil geysato. Labadii madaxweyne C / Qasim Sh. Xassan iyo Cabdillahi Yuusuf ma qabiilkooda ka masuul ah mise waddanka ballaadhan, mise dawladiihi ajnabiga ah ee taageerayey baa la weydiinaya waxay geysteen?

Taa waxa soo raaca xaggee iyo ayaa loo raacaya faragelinta caalamiga dhibaatooyinka ay keento ama kaga tagto Somaliya. Somaali badan oo rayid ah ayaa dhibatooyin kasoo gaadheen dawladiihi Somaalida ah ee la sameeyey iyo ciidammada ajnabiga ay watteen oo ah ee difaaca dawladda soona shariyayeen beesha caalamigu.

Laba jeer ayaa beesha caalamu soo direen ciiddamo nabad ilaalil Somaliya. Ka hore wuxu ahoo sagaashannadii markay so gashay JQM-UNOSOM, iyo ka ilaa iyo hadda jooga oo ka socda isutagga Africa AU-AMISOM. Kuwaas oo kaga tegey Somalida raad muuqda. Yaa loo raacaya dhibaatada ay keeneen ama ka tageen? yaa ka masuul ah oo loo raacaya dilkii iyo barakaci ay sababeen ciidammada military ee Ethiopia markay taageerayeen dawladda TFG ee Cabdillahi Yuusuf. Waxaad ku dartaa dagaalkii lagu qaaday jihaadiyiinta hadda lasoo sheegay in ay joogaan Somaliya.

Waxa la hor mariyey danaha caalamiga iyo danaha dawladaha jaarka oo laga horraysihey danti Somalidu lahayd. Taasi waxay keentay inay Somalidu weydey gaashaan iyo inaanay cod ku lahayn danaha caalamiga ah. Taas iyo Somalida oo aan haysan metelaad shariyaysan oo caalamiya waxay keentay in xaga Somalida la dafiro iyo in si xad-gudub ah loo isticmaalo dhulka Somaliya, sida kallunka layska gurto laguna aaso baddeeda suntan kimikada. Taas oo keentay inay soo baxaan budhcad badeed, laakin taasi xal maaha.

Dibu xasiloonda Somaliya waxay u baahantahay ogolaanshaha iyo wada shaqaynta dawladaha jaarka, laakin yaanay noqon mid ay afduub madax furasho u haystaan.

Beesha caalamku, iyo hayaha masuulka ah sida IGAD, waa inay siyaabo kale oo ka wanaagsan waddadi hore la yimaadaan oo Somaliya lagaga saaro qalalaasahan sii dheeraaday. Waa in la keenaa habab ku habboon xaaladda dhabta ah ee Somaliya oo ay ka masuul yihii beelaha Somaliya.

Qoraallo ku saabsan Somaliya oo muhiim ah

23 January 1992 UNSCR 733 imposing an arms embargo

www.securitycouncilreport.org/atf/cf/{65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9}/SOMALIA%20S%20RES%20733.pdf

28 August 1992, UNSCR 775 establishing the first UN Operation in Somalia (UNOSOM I)

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/410/10/IMG/N9241010.pdf?OpenElement>

3 December 1992 UNSCR 794 authorizing the establishment of the US-led Unified Task Force (UNITAF)

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/772/11/PDF/N9277211.pdf?OpenElement>

26 March 1993 Security Council Resolution 814 establishing the second UN Operation in Somalia II (UNOSOM II).

www.securitycouncilreport.org/atf/cf/{65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9}/Somalia%20S%20RES%20814.pdf

The Somaliland National Charter 1993 adopted at the Borama Grand Conference of the Somaliland Communities (Somali only)

www.somalilandlaw.com/somaliland_national_chartercha.htm#Title

4 November 1994 UNSCR 954 determining the withdrawal of UNOSOM II

www.securitycouncilreport.org/atf/cf/{65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9}/Somalia%20S%20RES%20954.pdf

1997 An Ethiopian sponsored reconciliation conference in Sodere established the National Salvation Council (NSC) and agreed the 'Cairo Declaration on Somalia'.

www.incore.ulst.ac.uk/services/cds/agreements/pdf/som1.pdf

1997 The (Interim) Constitution of the Republic of Somaliland

www.somalilandlaw.com/1997_Interim_Constitution.htm

1998 Garowe Community Constitutional Conference agreed to form the Puntland State of Somalia

<http://somaliawatch.org/archiveoct00/001011601.htm>

October 2002 Declaration on Cessation of Hostilities, Structures and Principles of the Somalia National Reconciliation Process, Eldoret, Kenya.

www.issafrica.org/AF/RegOrg/unity_to_union/pdfs/igad/somaliadeclaration.pdf

28 October 2003, Communiqué of the 1st IGAD Ministerial Facilitation Committee Meeting on the Somali Peace Process, Nairobi

www.issafrica.org/AF/profiles/somalia/igad1comm.pdf

16 December 2003 UNSCR 1519 establishing the Monitoring Group to investigate violations of the arms embargo

www.securitycouncilreport.org/atf/cf/{65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9}/Somalia%20S%20RES%201519.pdf

February 2004 Transitional Federal Charter of the Somali Republic

www.iss.co.za/AF/profiles/Somalia/charterfeb04.pdf

16 July 2004, Communiqué of the 8th IGAD Ministerial Facilitation Committee Meeting on the Somali Peace Process, Nairobi

www.issafrica.org/AF/profiles/somalia/igad8comm.pdf

6 December 2006, UNSCR 1725, authorizing IGAD member states and the AU to establish a protection mission in Somalia

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/646/11/PDF/N0664611.pdf?OpenElement>

19 January 2007 Communiqué of the 69th Meeting of the African Union Peace and Security Council establishing the AU Mission in Somalia (AMISOM)

www.iss.co.za/dynamic/administration/file_manager/file_links/COMMSOMALIA69.PDF?link_id=22&slink_id=4015&link_type=12&slink_type=13&tmpl_id=3

20 February 2007 Security Council Resolution 1744 authorizing AMISOM

www.securitycouncilreport.org/atf/cf/{65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9}/Somalia%20S%20RES%201744.pdf

2 June 2008 UNSCR 1816 authorizing action against piracy in Somalia

www.securitycouncilreport.org/atf/cf/{65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9}/Somalia%20S%20RES%201816.pdf

26 October 2008 Djibouti Agreement

[http://ocha-gwapps1.unog.ch/rw/RWFiles2008.nsf/FilesByRWDocUnidFilename/MUMA-7VS4VP-full_report.pdf/\\$File/full_report.pdf](http://ocha-gwapps1.unog.ch/rw/RWFiles2008.nsf/FilesByRWDocUnidFilename/MUMA-7VS4VP-full_report.pdf/$File/full_report.pdf)

20 November 2008 UNSCR 1844 imposing targeted sanctions

www.securitycouncilreport.org/atf/cf/{65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9}/Somalia%20S%20RES%201844.pdf

16 December 2008 UNSCR 1851 expanding anti-piracy authorization to include operations on land

www.securitycouncilreport.org/atf/cf/{65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9}/Somalia%20S%20RES%201851.pdf

16 January 2009 UNSCR 1863 (2009) establishing a UN Trust Fund and logistical support package for AMISOM and exploring modalities for a follow-on UN mission

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/211/65/PDF/N0921165.pdf?OpenElement>

27 July 2009 Council of the European Union conclusions on Somalia, including support for the Transitional Federal Government and for AMISOM

www.europa-eu-un.org/articles/en/article_8909_en.htm

Taariikh nolodeed

Syaasiyiintii hoggaaminayey Somalida (1991–2009)

Somalia

Janaraal Maxamed Siyad Barre Hoggamiyihii ciidammada qalabka sida Somaliyeed wuxuu afgebiyey dawladdi shicibka ahayid 1969. Wuxuu xukunka haystey 21 sano. Wuxuu ku soo saaray oo hirgeliyey Hantiwadaagga celmiga ku dhisan 1970, cilaqaad wanaagsan wuxuu layeeshay Midowga Sofyeedka, wuxu soo saaray oo hirgeliyey far Somali 1972. Wuxuu dagaal ku qaaday Xabashida 1977 sidii loosoo celinlaha gobolka Ogaden. Wuxuu xuluf layeeshay dawladda mareekanka 1979. Xukunkiisiil militari ee dheeraa oo keli tashadka ahaa wuxuu gogol xaad u noqday burburkii dawladda iyo dhammadkii xukunkiisa Jan. 1991kii wuxuu ku geerioday Nigeria 1995kii.

Cali Mahdi Maxamed Hore ahaa hantile hudheel, xubinna ka ahaa kooxdii Manafesto soo saartay baaqii ahaa inuu Siyad Barre iscasilo 1990. Waxa doortay koox kamid ah USC inuu ahaado Madaxweyne kumeel gaadh ah Jan. 1991 kabacdi markii Siyad Barre xukunka laga qaaday. Taas waxa lagu ansaxiyey heshiiskii Jabuuti July 1991, waxase diiday General Caydiid. Dagaalkii uu Muqdisho kula galay Gen. Caydiid (1991–92) wuxuu keenay burburkii magala madaxda waxana ku dhintay qiyastii 25,000 qof. Xogaggisu waxay haysteen woqoyiga Muqdisho oo keliya. Wuxuu sii jagada madaxweynah ilaa iyo markii lasameeyey dawladdii kumeel gaadhka ahayid (TNG) sannakii 2000.

Janaraal Maxamed Farax Caydiid Hoggamiyihii xogaggii jabhadda USC ee dagaalka kula jiray ciidammadii dawladda Somaliyeed ee joogey gobollada dhexe 1989–90. Wuxuu galay Muqdisho Dec. 1990. Wuxuu ahaa hoggaamiye melitari kii ugu xogga weynaa horraanti sagaashannadii 1990, mararna sheegtay inuu xukumo konfurta Somalia inteeda badan. Kabacddi markii ciidammadiisu dileen 24 kamid ah ciidammadii nabad ilaalinta ee Jamciyadda qarammada midowbey, wuxuu noqday nin baxsod ah oo JQM radinayso. Waa ka badbaaday ila iyo markii ay ciidamada UNOSOM ka baxeen dalka 1995, wuxuu sameeyey dawladdi Salballar. Wuxuu dhintay isagoog dagaal kula jira maal-geliyihii hore Cisman Caato.

Xuseen Maxamed Caydiid Wiilkii janaraal Caydiid. Wuxuu dhaxlay jagadii aabihii wuxuna noqday hoggaamiyihii dawladdii Salballar oo ciidammadeedu USC/SNA haysteen konfurta Muqdisho iyo goobo badan oo koonfurta Somalia sagaashannadii. Wuxuu xubin ka ahaa guddiga dibu heshiisiinta Somalia (SRRC). Wuxuu kasoo horjeeday dawladd TNG. Wuxuu noqday waziirka arrimaha gudaha Dawladdii TFG uu soo magacaabay Cali Maxamed Geeddi ila iyo 2007. Waa kabaxay Somalia wuxuuna kubiray mucaaridkii joogey Eritariya 2007.

Cabdiqaasin Salad Xasan Wuxu ahaa wasiir dawladdii Siyad Barre, Wuxa loo doortay jagada madaxweyne dawladdii TNG oo lugu sameeyey shirkii Carta 2000. Xiriir wanaagsan ayuu lalahaa Maxaakiinta Islaamiga iyo ganacsatada ku nool Moqdisho. Waqtigisii wuxuu dhammaaday markii IGAD samaysay shirkii dib-u-heshiisiinta Somalida lagu qabtay Kenya.

Cabdullahi Yusuf Axmed Asaasihiibjabhadda SSDF ahaana madaxweynihii Puntland. Wuxa loo doortay madaxweynihii dawladda TFG sannadkii 2004. Isagoo ay taageerayaan ciidammada itoobiya wuxuu jebiyey ciidammadii maxaakiinta Islaamiga (ICU) 2007dii. Labadii sano ee dagaalka joogtada socday wuxuu sababay barakac xoog leh dadkii kunoola Muqdisho. Wuxuu madaxweynah nimada iska casilay Diisambar 2008 oo lagu qasbay kadib markii uu diiday inuu laheshiyo mucaaradka. Hadda wuxuu kunool hayah dalka Yemen.

Shiikh Sharif Shiikh Axmed Wadaad dhaqameed suufi ah, wuxa markiiba muuqatay inuu yahay hoggaamiye islaami ah oo dhexdhexaad ah markay maxaakiinti qabsatay konfurta gobollada dhexe Somalija 2006 intaanay jebin ciidammadii itoobiya iyo dawladda TFG. Wuxu la wadaagay hoggaanka Isutagga Dib-u-xoraynta Somalija (ARS) Sharif Xasan Sheikh adan. Wuxu lagalay wadahadallo dawladdi TFG 2008dii. Jan. 2009 baarlamaanka aaya doortay inuu noqdo madaxweynaha Somalia.

Xasan Xuseen Nuur Cadde Raiisal wasaarah dawladdii TFGda 2008. Ka hor intaan la magacaabin wuxuu madax ka ahaa Ururka biasha cas ee somalida. Wuxuu hoggaaminayey wadahadalladii dawladda TFGda iyo mucaaradka lagu qabtay Jabuuti oo ay taageerayeen JQM. Wuxuu isusoo sharraxay jagada Madaxweynaha markii Cadullahi Yusuf iska casilay, hase yeeshi kuma guulaysan.

Shiikh Xasan Dahir Caways Waa islaami mayal adag, horena madax ka ahaa ittixaad Al-islaami. Wuxu ahaa ninka awoodda ugu weyin haysta ee maxaakiinta islaamiga 2006dii wuxuu ahaa madaxa gulaha Shura, Alshabaab wuxuu kulaha tiixgelin. Wuxuu ka baxsaday Somalija 2007 isaga iyo hoggaamiyaashi maxaakiinta islamiga. Wuxuu kusoo noqday Muqdisho April 2009. Hadda waa hoggaamiyaha Xisbul Islamiya oo ah xoog hubaysan oo kasoo hor jeeda dawladda Shiikh Shariif xulufana la ah Alshabaab.

Shiikh Mukhtar Robow Mansur (Abu Mansur) Waa hoggaamiyaha Alshabaab gobolka Baay, wuxuna ka mid yahay afhayeenada waaweyin ee Alshabaab. Wuxuu ka baxay Jaamicadda Khartoom, wuxuuna bartay Shareecada Islaamiga, Wuxa loo malaynayaa inuu Taalibaanka Afqaanistaan usoo dagaallamay. Wuxuu noqday taliye kuxgeenka Maxaakiinta Islaamiga.

Cumar Cabdulrashid Cali Sharanke Wuxa loo doortay raiisal wasaarah dawladda TFG bishii Feb. 2009. Aabihii wuxuu ahaa madaxweynihii labaad dawladdi rayidka ahayid ee Somalia. Wuxa la dilay 1969kii ka hor intaanu dhicin afembigii military uu ku qabsaday Siyad Barre Somalija.

Puntland

Dr. Cabdirahman Maxamed Farole Madaxweynihii afaraad laga soo doorto mamul goboleedka Puntland ee ka tirsan Fedraalka Somalija 8/1/2009, wuxa soo doortay baarlamaanka Puntland. Dawladihii hore ee Puntland wuxuu ahaa wasiirka maaliyadda iyo qorshayinta.

Janaraal Cadde Muse Xirsi Madaxweynaha Mamul Goboleedka Puntland 2005–2009. Wuxuu kusoo laabtag Somaaliya 2001 siduu u hoggaamiyo xogaggaa kasoo hor jeedey Cadullahi Yusuf, Madaxweynihii Puntland waqtigaa, ilaa iyo 2003dii markii heshiis la saxeexay.

Somaliland

Maxamed Xaji Ibrahim Cigaal Wasiirka kowaad ee golaha lataliyaasha, wuxuu ku guulastey inuu surriyaddii Somaliland ay kahesho dawladda Biritan 26 June 1960. Wuxuu ahaa raisul wasaarikhii Somaliya 1967–1969 afgeembigii millitariga. Siyaad Barre ayaa dhiay 12 sano. Wuxuu madaxweyne ka noqday Somaliland 1993gii. Wuxuu kasameeye Somaliland dawlad shaqaynaysa, wuxuna bilaabay dib-u-dhiskii waddanka. Wuxuu ku geeriyooyday cusbataal kuyaal Konfurta Afrika 2002dii.

Dahir Riyaale Kahin Madaxweynaha dawladda goonnida u goosatay Somaliland markii uu geeriyooyday Maxamed Xaji Ibrahim Cigaal 2002dii. 2003 dii wax yar buu ku helay doorashadii madaxweynaha ee Somaliland. Hadda wuxuu u taagan yahay inuu mar labaad isu sharraxo madaxweyne xusbiga UDUB doorashada laqaban doono 2009.

Axmed Maxamed Silaanyo Waa Guddoomiyaha Kulmiye, oo ah xusbiga mucaaradka ugu weyin, wax yar buu ku waayey dorashadii hore 2003dii. Siddeetannadii wuxu ahaa Silaanyo Guddomiyihii jabbadda SNM, oo ahayid dhaqdhaqaq hubaysan oo xaqdoon ah, kanasoo hor jeedey xukunkii Siyaad Barre.

Kooxaha hubaysan ee Somalida ah iyo axsaabta siyaasiga ah

Labaatankii sano ee ka danbeeyey burburkii dawladda, waxa soo shaac baxay tiro axsaab siyasi ah iyo kooxo hubaysan oo Somali ah. Halkan waxaan ku sharxaynaa siday kala ahaayeey iyo taariikhloodii.

Soomaliya

Jabhadha Dimuqraadiga ee Somaliyeed (SSDF) waa koxdii ugu horreysey iyadoo hubaysan kasoo horjeesata dawladdii siyaad Barre. Waxa asaasay saraakiil ciidammada ah afgeembigii dhicisoobey kadib 1979, Hoggaamiyihii ugu horreeyey wuxu ahaa Cabdullahi Yusuf Ahmed, oo majeerteen ah. Muddo dheer masii jirin SSDF ka markii ay xidhay dawladda itoobiya xubnihii hoggaaminayey SSDF 1984.

Markuu dhacay xukunkii Siyaad Barre, dib bay usoo noolaatay SSDF lakin laba kooxood bay ukala jabtay isla majeerteenkha dhedhoda. Koox waxa hoggaaminayey Maxamed Abshir Muse, kooxna waxa hoggaaminayey Cabdullahi yusuf. Waxa la buriyey SSDF markii lasameeyey mamul goboleedka Puntland ee taabacsan Somalia 1998.

Jabhadha dhaqdhaqa wadaniga ee Somaliyeed SNM Waxa lasameeyey 1982 wax yar bay ka danbeysey SSDF. Waxa lagaga dhawaqaqay dalka Biritain waxana ku dhawaqaqay Isaaqa ku nool dalka Biritan. Dhawur duulimaad bay kusoo qaadeen gobolada woqooyi galbeed saldhigooduna wuxuu ahaa gooba kamid ah waddankaa itoobiya ila iyo 1991kii markii ay jibiyeen ka hadhkii ciidammadii qalabka sidey ee Somaaliya. SNM waxay isubbeddeshay xakuumadda Somaliland markay goosashada gooni isuttaga ku dhawaqaqay bishii May 1991kii kabacdina shirkii Boorame ayaa dawladda rayid ah loo dhiibay 1993kii.

Waxay xuluf la yeelatay USC iyo SPM 1989 si looga guulaysto xukuumaddii Siyaad Barre. USC da waxa lagu sameeyey Rooma, waxayna taageero ka helijirtey bahweyinta qabiilka Hawiye. Somaaliya gudaheeda waxa USC hoggaaminayey Janaraal Maxamed Farax Caydiid. Ciidammadiisuna waxay galeen Muqdisho bishi Diisanbar 1990. SPM waxa sameeyey Kornayil

Cumar Jees oo ka baxay ciidammadii dawladda ee ladagaallamayey SNMta. Qabiilka Ogaadeen ayaa taageeray Jabhadda SPM ciidammaddi siyaad barre dagaal kula galay koonfura Somalija.

Kadib markii xakuumaddii Siyaad Barre dhacday, USC way ukala baxday qaybo badan, labada qaybood ee ugu weynaa waxay kala raaceen Janaral Caydiid iyo Cali Mahdi Maxamed. Qayibtii Janaraal Caydiid waxay isu beddeshey SNA, oo ah dawladdii Salballar taas oo ay xukumeysey koonfura Somalia inteeda badan.

Alitixaad Alislamiya (Islamic Union) Waxay soo shaacbaday 1992. Waxa lamaseeye 1982 waxayna ahayid dhaqdhaqaq salafi islaami ah oo aan hubaysnayin. Aragtidoodu waxay ku dhisantahay in la helo dawlad Islaamiya dhammaan dhulka ay Somaalidu degto ee geeska Afrika. Burburkii dawladda dabadeed waxay noqotay dhaqdhaqaq hubaysan. Marka loo barbar dhigo konini waqtigaa jirey, Alitixaad waxay soo jiidatey Soomaali badan oo qabiil kala duwan kasoo jeeda. Waxay qabsatay waqtio kala duwan magaaloyinka Kisimayo, Bosasso iyo Luuq. Xubno kamid ah Alitihaad waxa lagu eedeeyaa inay wada shaqayin laleeyihii Alqaacida, qaarkoodna tababar kusoo qaateen Afqaanistaan. Waxa lagu tuhunsan yahay inay weerarro argagixiso ku qaadeen utopia sannakii 1995. Waxay taageero siiyen xubno Alqaaciida ah oo falal argagixiso ka fuliyey Kenya iyo Tansaaniya.

Awood melatari oo ka timi itoobiya ayaa ka saartay alitixaad Magalia Luuq 1996 iyo 1997kii taasoo dedejisay burburkii alitixaad. Ka bacdi waxay ku dhex milantay inay lashaqeeyaa qabaailka iyo ganacsatada siday helaan taageeradii qabaailka kala duwan. Waxa lagu daray liiska kooxaha argagixisada ee Mareekanka 2001. Mid kamid ah hoggaamiyaashi Alitixaad, oo ah Xasan Dahir Cawais wuxuu noqday hoggaamiyaashii ugu awoodda badnaa ee maxaakiinta islaamiga (ICU) 2006.

Ciidanka Raxanweyin (RRA) Waxa lasameeyey 1995kii markii Janaraal Caydiid qabsaday gobollada Baay iyo Bakool oo la jebiyey maamulkii Digil & Mirifle. Ciidanka Raxanweyin hub fiican mahaysan sidaa darteewuu iska cabbinkariwaayey maleeshiyadii soo weerartay, taasi waxay keentay inay Baydhabo noqoto hoygii gaajada abaartii 1991–1993dii. Taageeradii Itoobiya darted, waxay awood u yeeshen ciidanka Raxanweyin inay dib uqabsadaan Bay iyo Bakool 1999kii, kana sameeyaan Baydhabo maamul, kaasoo markii danbe burburay markii ay jabeen ciidanka Raxanweyin RRA.

Dawlاد Kumeel Gaadh ah oo Wadaniya TNG waxa la sameeyey Ogost 2000 kadib shirkii dib-u-heshiisiinta Carta ay martiqadday xakuumadda Jabuuti. Cabdiqasim Salad Xasan ayaa noqday madaxweynihii ugu horreeye dawladda Somaliyeed oo ictraaf leh ka dib burburkii 1991.

Somaaliya gudaheeda awood kuma yeelan Dawladda Kumeel Gadhka aan ahyin dhawur waddo oo Muqdisho ah. 9/11 kadib dawladdu waxay weydey taageeradii litoobiya iyo kalsoonidii deeq bixiyaasha oo walaac ka qabay islaamiyiinta oo kusoo xoogeysanayey Somaaliya oo sheegtay dhulka Somaalidu deggantahay ee litoobiya. Taageeradii shicibku waddanka gudhiisa way yaraatay iyadoo loo arkay inay ku xirantahay qabaailka xogga leh ee Muqdisho iyo ganacsatada, isla markaana dawladda lagu tuhney musqmaasuq.

Walaaca litoobiya ay ka qabtay Dawladda Kumeelgaadhka ah waxay caddaatay markii ay samaysay Golaha dib-u-heshiisiinta iyo dib-u-dhiska Somaaliya (SRRC), oo ah iskaashi xoog mellatari ka kooban qabqablayaal dagaal, iyo shakhsiyadu siyaasiyiin ah, waxa ka mid ahaa Cabdullahi Yusuf. Waxa saldhig looga dhigay Baidhabo, qabqablayaasha dagaal qaarkood waxay joogeen Muqdisho. Taasi waxay carqaladaysay awooddi dawladda Kumeel gaadhka TNG.

Dawladda Kumeel gaadhka TNG 2004, waxa ku xigey Dawladdi Fadaraalka kumeel gaadhka ayid (TFG), kadib markay shirka wadahadalku dheeraaday, waxana soo qabanqaabiye IGAD. Dawladda TFG ictiraaf caalamiya ay heshay markiiuba, iyo ballanqaadyo macaawino ka timaadda deeq bixiyaasha caalank. Markii Cabdullahi Yusuf kuguul darraystay inuuka helo Midowga Afrika ciidammo 20,000 nabad ilaalin ah, dawladdiisu waxay joogtey Jawhar, baarlamaankuna wuxuu joogey Baydhabo.

2006dii Dawladda Fadraalka (TFG) waxa si xoog leh uga horyimid maxaakiinta Islaamiga kadib markay jebiyeyeen gaashaan buurtii qabqablayasha dagal oo ay maal gelinayeen Mareekanku, xukunka maxaakiintu wuxuu ku baahay Muqdisho iyo gooba ballaran koonfurta dhewe ee Somaliya. Waxay ka koobnayeen isutagga maxaakiinta islaamigu: Maxaakiin Islaamiya, kooxa islaamiyiin ah, sida Xarakat Al-shabaab. Waxay soo shaac baxeen maxaakiinto markay ku guulaysteen suggedda ammaanka waddooyinka muqdisho markii ugu horreysey muddo laga joogo 19sano. Waxa jebiyey maxaakiinta ciidammadii litoobiya oo taageerayey ciidammada Dawladda fadraalks Diisanbar 2006.

Alshabaab waxay kasoo bilaabantay maleeshiya sharicad wax ku xukunta dammaadkii 1990, waxana sameeyey Xasan Daahir Caweyis. Way ka duwantahay maleeshiyada ku dhisan qabyalladda. Alshabaab dagaalyahanno kasoo jeeda qabaail kaljaad ah waana islaamiyiin mayal adag. Waxa gadaal hoggaminayey Axmed Xaashi Farax "ayro" an acolyote Xasan Daahir Cawayis isku yihii Hawiye-Habar Cidir. Wuxuu ka qayib galay dilkii mucaaridka kasoo hor jeeda islaamiinta, iyo hoggamiyaasha rayidka ah, iyo ashkhaasta lagu tuhmo inay lashaqueeyaan wakaaladaha basaasidda ee ajnabiga ah.

Alshabaab dawor muhiim ah ay ka qaadataw guushi maxaakiinta xagga mellatari ee Muqdisho, taagerona waxay kuheshay ladagaallankii ciidammada iitoobiya. Hase yeeshee mayalkeeda adag iyo iyadoo aan qabaailka tixgelin iyo islaamiinta dhedhexaadka ah sidaa darted waxay noqotay xoog aan laqabankarin. Waxa lagu daray liiska kooxaha argagixisada ee Mareekanka 2008dii, Kadib markii weerar circa ah lagu dilay "Ayro" bishii May 2008.

Hoggaankii maxaakiintu way ka baxsadeen waddanka waxayna tageen Eritriya, halkaa oo lugu sameeyey Isbahaysiga Dib-u-xorayinta Somaaliya (ARS), oo ku dhawaaqay inay ciidammada iitoobiya dhammaan ka baxaan waddanka. Markay dawladda fadaraalku isku dayday hubka ka ururiso Muqdisho, waxa ladagaallamay maleeshiyada qabailkal iyo xogagga Alshabaab oo dib isu ururseday.

Jamciyadda Qarammada Midowbey dhedhexaadintii ay ka wadday Dawladda Fadaraalka iyo mucaaradka waxay dhashay in la magacaabo raiisal wasaare cusub, Xasan Xuseen Nuur, oo bilaabay wadahadalkii mucaaradka. Markii lagaaray heshiiskii ciidammada iitoobiya ay kaga bixilahaayeen Somaliya, waxa iscasilay Cabdullahi Yusuf. Waxa madaxweyne loo doortay Shiikh Shariif Shiikh Axmed bishii Jan. 2009kii.

Alshabaab waxay sii wadday weerarkii ay ku haysew dawladda cusub uu hoggaaminayo Shiikh Shariif. Xasan Daahir Caweyis wuxuu kusoo noqday Somalia Abril 2009kii isago ka yimid Asmara wuxuna sameeyey xisbul Islamiya(The Islamic Party). Xogagga labada xisbi waxay kudhawaadeen inay afgembiyaaan dawladda fadaraalku bishi May 2009kii, haddii difaacin ciidammada AMISOM ee jooga Somalia.

Ahlu Sunna Wal Jamaca waxay kasoo horjeedaan xogagga maleeshiyada islaamiinta, waxa taageersan Somaalida raacsan madahaka Sufiga, waxana la sameeyey 1991, Janaraal caydiid ay ku isticmaali jirey inuu kaga hortago xogagga soo kordhaya ee islaamiinta. Dhaqdhaqaq badan may lahayin intii hore, 2008dii ay aad usoo shac baxeen ka dib markay taageero melatar ka heleen iitoobiya.

Puntland

Markii la tirtiray SSDF 1998, waxa samaysantay Puntland oo ah maamul qabyaald ku qaysi ku dhisan kadib shir beeledkii ka dhacay Garowe 1998. Sida dastuurku dhigayo dawladdu waxay ka koobantahay Madaxweyne fulinta ah iyo baarlamaan. Ilaa iyo 1998 Puntland waxay yeelatay afar madaxweyne imminkana waxay ku jirtaa dastuura waxlooga beddeli laaha.

Somaliland

Dhaqdhaqaqa xornimadoonka Somliyeed (SNM) oo ahaa dhaqdhaqaq siyasi ah waxa laga gudbey markii dawladdii Somaliland ugu horreysey, uu hoggaaminayey Cabdirahman Axmed Cali (Tuur) lagu beddelay dawladdii Maxamed Xaaji Ibraahin Cigaal. Weli waa jiraan xubno SNMtiid kamid inay awood kuleeyihiin siyaasadda Somaliland. Hase yeeshee iskudaygii dib-usoo-noolaynta SNM siday unoqoto xoog siyasi ah way suurta geliweydey.

1993 ilaa 2002 Somaliland Axsaab siyasi ah ma lahayin. Waxay Somaliland ku shaqaynesey hab beeled kasoo baxay shirkii Borame. Dawladda Somaliland waxay ka koobantahay Madaxweyne lasoo doorto sida Mareekanka iyo baarlamaan losoo doorto iyo golaha odayaasha sida Ingriiska.

Ansaxintii dastuurka 2001, waxay suurta gelisay in lasameeyo axsaab siyasi ah. Waxa la diwaan geliyey 6 axsaab siyasi ah siday ugu qayib qaataan doorashooyinka munashiibiyada degmooyinka bishii Diisanbar 2002. Saddexda xusbi ugu tira batta degmooyinka ayaa noqday axsaab siyasi ah una tartami karo doorashada jagada madaxweynaha iyo xubnaha barlamaanka.

Kulmiye (The Unity Party): Waxa sameeyey Axmed Maxamed Maxamuud "Silanyo" sannadkii 2002dii. Dawladdii Siyaad Barre wuxuu ahaa Wasiir, wuxuna ahaa Guddoomiyohii SNM ugu muddada dheera 1984kii, maamulkii madaxweyne Cigaalna wasiir buu ahaa. Xisbigu taageerayaashiis waxay u badan yihiin gobollada Sanaag iyo Togdheer oo ah Bariga Somaliland. Halkas oo ay degganyihiin qabiilkiis oo ah Harjeclo. Isla markaana wuxuu awood u yeeshay inuu helo tageerayaal degmooyinka kala duwan jooga doorashadii madaxweynaa ee ugu danbeysey 2003 oo tira yar lagaga helay doorashada. Xusbiga Kulmiye wuxuu haystaa tirade labaad ee ugu badab kuraasta barlamaanka.

UCID (Justice and Welfare Party): Waxa sameeyey Goddoomiyaheeda Faisal Cali Farax (Warabe). Waxay UCID siyaasaddiido raacsantahay dhinaca bidix. Marka la eego doorashooyinkii degmooyinka taageerayaasheedu waxay u badanyihiin qabiilka Ciidagale uu yahay Faisal, hase yeeshee taageerayaal qabaail kala jaad ahna wuu helay doorashadii ugu danbeysey.

UDUB (United Democratic People's Party): Waxa sameeyey Madaxweynihii hore Maxamed Ibrahim Cigaal 2001. Geeridiisii kadib waxa Guddoomiyie noqday Madaxweyne kuxigeenkii Daahir Riyaale Kaahin isla markaana noqday musharraxa xisbiga ee jagada madaxweynaha. UDUB wax laga taageeraa Somaliland oo dhan, waxayna heshaa tirade ugu badan doorasha kasta. Guushaa ay haysato UDUB waxa sabab u ah iyadoo xusbiigii talada hayey ah iyo shicibkoo doonaya degganaanshaha iyo xasillonida, isla markaana ay haysato ila dhaqaaleedkii oo dhan.

Sannakii 2007 siyasiyiin dhaw ah ayaa isutegey oo sameeyey xisbi afaraad layiraahdo Qaran oo ka qayib qaadan kara doorashooyinka degmooyinka ee soo socda. Waxa shan bilood laxidhay hoggaamiyaashii Qaran Maxamed Cabdi Gaboose, Maxamed Xaashi Cilmii, iyo Jamal Caydiid. Doodda in la furo axsaab kale oo siyasi ah saddexda xisbi ma ogola.

Haya'daha duwaliga ah

Somaliya waxay xubin ka tahay Jamciyadda Qarammada midowbey, iyo Midowga Afrika, Jaamicadda Carabta, iyo Midowga waddamada Islaanka, iyo IGAD.

Siday u burburay dawladdii hore ee somaliya, iyo iyadoo aan la samayin dawlad awood leh ilaa iyo 2000, xubintii ay somaliya ka ahayid haya'daha kor ku xusan kamay muuqan wana ka maqnayid. Dawlahidhii lasameeyeyna waxay xubintooda ku isticmaalayeen inay kuhelaan ictiraafka duwaliga oo qudha.

IGAD Waxa la sameeyey 1986 haya'dda Horoomarinta iyo ka hortagga abaarah, waxayna ka koobantahay Somaliya, Jabuuti, Sudaan, itoobiya, Kenya iyo Uganda. Eritariya waxay kusoo biirtay IGAD 2003di.

1996kii waxa lagu daray hawlilihii ay qabanaysey ka hortagga coladaaha, maamulka iyo dib u-heshiisiinta. Nabab raadinta Somaliya qayib weyin bay ka qaadatay sida shirkii Sodere 1997, shirkii Carta-Jabuuti 2000, iyo shirkii dheera ee Kenya 2002–2004. Taasi waxay ku tusasaa in wax badani iska beddeleen shaqooyinkii IGAD, inkastoo Kenya dhedhexaadinta iyo maalgelintaba lahayid.

IGAD waa taageeraha ugu weyin ee dawladda fadaraalka, ciidammada AMISOM imaatinkoodana qayib weyin bay ka qaadatay. Eritariya way joojisey xubintii ay ka ahayid IGAD, markii IGAD ay taageertay ciidammo iitoobiyaan ah in lageeyo Somaaliya.

Jaamicadda Carabta Waxay taagertay shirkii Carta 2000 ee lugu sameeyey dawladdi TNG. Jaamicadda carabtu waxay isku dayday inay heshiisiiso maxaakiinta islaamiga iyo dawladda fadaraalk intaan ciidammada iitoobiya soo gelin 2006 lakin kuma guulaysan.

Midowga Afrika Wuxuu ka kooban yahay 53 dawladood, oo ah dawladaha Afrika marka laga reebo Marooko. Somali waxay kamid tahay dawladii asasay Midowga Afrika 1963. Waxa hore loo yiqiin Ururka Midowga Afrika, waxa loo bixiyey Midowga Afrika 2002, dastuurka cusbna waxa saxeexay dawladdi TNG oo madaxweyne ka ahaa Cabdi Qaasin Salad. 1992 Midowga Afrika wuxuu uxilsaarey dawladda iitobiya arrinta Somaaliya. 1996 waxa xilkaa tartiib ula wareegey IGAD. Midowga Afrika arrimaha Somaaliya wuxuu wax ka weydiyya IGAD. Golaha Ammaanka iyo Nabadda ee midowga Afrika si isdabajoog ah ayuu utaageeray hawlaha iyo shaqada IGAD ee Somaaliya.

Ka dib markii ciidammad iitoobiya keeneen dawladdii fadaraalka Muqdisho, Midowga Afrika wuxuu ogolaaday in lageeyo ciidammo nabab ilaalin ah AMISOM-Dawladda fadaraakana gaashaan unoqda. AMISOM waxa lagu ansaxiyey go'aankii kasoo baxay Qarammada Midowbey lamarkiisu yahay 1744 (2007), tirade ciidanka la qorsheeyey tahay 8000. Waxaa soo horreeyey ciidankii Ugaanda 2007 kadibna waxa kusoo biiray ciidankii Burundi.

Dhibaata da ka taagan Muqdisho iyo tirada ciidanka oo kayar intii laqorsheeyey, ciidanka nabab ilaalin awood badan maleh. 10/9/2009 tirada ciidanku waxay gaartay 5,217 askari oo ah 65% intii loogu talagalay. 2007–2008 ciidammada iitoobiya ayaa taageeray ciidanka AMISOM. Ilaa iyo 2009 AMISOM waxay ku koobantahay in difaacdo dawladda fadaraalka. Dhaqaalaha iyo saatkaba waxa bixiya Qarammada Midowbey.

Qarammada Midowbey Somaliya waa meelihii ugu horreeyey ee Qarammada Midowbey goleheeda ammaanku saxeexay in waq qabad bini adminnimo lagu galu sagaashannadii. Jan. 1992 waxa lasaaray cunaqabatayn xagga hubka ah, go'aank QM-golaha ammanka (UNSCR 733). Bishii abril isla sannadkaa waa markii ciidammada UNOSOM1 soo galeen Somaliya si xabbad joojin loosameeyo (UNSCR775), loo difaaco shaqaalaha QM iyo hantideeda isla markaan cawimada biniaiddinnimo loo gaadhsiyo gobaha loogu talagalay.

Bishii Diisambar 1992 waxa soo baxay go'aankii UNSCR 794 ay ciidammada maraykanku UNITAF kusoo galeen Somaliya si wacaawinda addunka ugaarsiyan goobaha dadka baahani joogaan. Bishi Marash 1993 waxa beddelay UNITAF UNOSOM2 go'aanka QM (UNSCR814) gaadalna loogu xil saaray hub ururinta iyo dib uheshiisiinta. UNOSOM2 waxay ka baxday Somaliya Marsh 1995 go'aankii QM (UNSCR954).

Abril 1995 QM waxay sameeyeen xafiiska siyaasadda ee Somalia (UNPOS) oo qaabilan hawla dib uheshiisiinta. Sababo ammaan dartood weli xafiiskaasi wuxuu ka furanyahay Nairobi-Kenya. Waxa masuul ka ah ergey gaar ah oo kasocda Xoghayaha QM. Juun 2006 waddammo xubno lasoo xulay ah iyo qaar danaynaya Somaliya baa sameeyey Golaha xiriirka caalamiga ah ee Somaliya (ICG) xaruntoodu tahay xafiis QM-new York. Xafiiskaas oo taageeraya in adduun weynuhu wax laqabto Somaliya. Jan. 2009 golaha ammaanku wuxuu isku raacay in lasameeyo sanduuq xagga dhaqaalaha iyo saadka ka caawimaaya AMISOM ilaa iyo inta ciidan nabab ilaalin ah oo kasocda QM tegayo Somaliya. Go'aanka QM (UNSCR 1863).

Habdha-qanka Somalida

Taariikh ahaan Somalidu waa reer guura aan ku dhaqmin xukun iyo maamul dawladeed. Koonfurta Somaliya ay joogaan qabaailka beeraley xoola dhaqato ah ayaa xukun dawladeed kusoo horreeyey. Sidii horeba loo kaladanbeyin jirey markii aanay dawladi jirin, maantana waxa kala hayaa waa xeer dhaqan Somali hore ujirey. Taa marka lafahmo ayaa lagaran karaa sidaa loo heli karo ama meesha loo marayo.

Abtirsiimada Somalidu waxay ku dhisantahay aabaha ilaa awowga ila qabiilka uu yahay qof waloo Somaliyed. Somalidu waxay ukala baxdaa lix qabiil oo isxiga oo meelqudha kawada yimid: *Dir, Isaaq, Darood, Hawiye, Digil and Rahanweyn*.

Waxayna ukala baxaab laba qaybood: 1) Reer Guuraa xoola dhaqato ah: Qabailka – Dir, Isaaq, Darood, Hawiye; iyo 2) Beeraley xoola dhaqato ah: Qabaailka – Rahanweyn (Ioo yaqaan Digil-Mirifle). Digil, waxay degaan labada webi Shabelle iyo Jubba dheddooda. Qabaailka beeralayda way ka duwanyihii qabiilka reer guuraaga ah, waxayna ku hadlaan af Somali ka duwan kuwa kale oo layiraahdo (*af maymay*) Af-maxaa waxa ku hadla Somalida reer guuraaga ah.

Qabaail kale oo yaryar baa jira iyaguna kunool Somalia oo ah: Banadiri iyo Barawani oo asalkood yahay Carab iyo Faarasi iyo Baakistaan iyo Boortaqiis waxayna degaa xeebaha Somaliya sida Muqdisho; dadka Baajuni da waa kallumaysatu kunool Konfurta Somaliya, waxa kaloo jira Somali Baantu oo dega dhinacyada webiyada koonfurta Somaliya.

Culayis weyn bay Qabyaaladdu ku leedhay Somalida wana wax caddaan ah oo ka muuqda Somalida manta. Iadoo ay jiraan waxayaabo kale oo lasku garto, ay ka mid tahay kala sarrayinta iyo diinta. Lakin markii ay burburty dawladdii iyo maamulkeedii iyo haya'deheedii, waxa qudha ee shaqeeyey waa xeer Somaligii qabyaaladda ku dhisnaa. Kaas oo ay horkacayaan odayaasha beelaha kuwas oo hab dhaqameedka Somalida ukala baxa CAAQIL/CUQAL soo ururiya Diyada ama Magta waxa la yiraahdo. Caaqilka waxa ka sarreeye Suldaanka (waxa isticmaala qabaailka Isaaqa) Garaad, Islaan ama Boqor(waxa isticmaala Daroodka), Ugaas waxa isticmaala qabaailka Hawiyaha, iyo Malaq waxa isticmaala qabaailka Raxanweyn. Magacyada madax dhaqameeka waa layska dhaxlaa qaarkood.

Awoodda madax dhaqameedyada waxay ku salaysantahay is ixraan iyo kala danbayin waxayna ka masuul yihiin inay heshiisiyaan beelaha is haya ee reerahooda ah ama reeraha kale iyo inay nabadd raadiyan.

Awoodda madax dhaqameedyada waxay soo shaac baxday oo muuqatay dagaalladii qabaailku galeen markay utartamayeen xukunka.

Hoggamiye diimeed waxa loo yaqaan wadaad ama Shiikh, dhaqan ahaanna waxay qaabilayihiin waxyabah ku saabsan diinta mana ay ahayn hoggaamiyaal siyaasadeed. Wuxuu sidaa ka duwan Sayid Maxamed Cabdulla Xasan oo ahaa hoggamiye wadani ah oo dagaal lagalay guumaystayaashii qarnigii 20aad, maantana hoggamey diimeedyo fara badan ayaa hawlo siyaasiya qabta.

Shir: waa kulan odayaasho isugu yimaadaan oo ay kaga hadlaan arrimaha reerka taas oo badanaaba laqabto marka ay wax dhacaan oo loo baahdo, sida marka laga wada hadlayo Diyada ama Magta iyo arrimaha nabadda iyo colaadda.

Waqtigii guumaysiga shirarku wax yar bay ahaayeen, markii dawladnimo la helay oo ay xakuumadi timi way sii bateen. Haatan iyo imminka oo aanay dawladi jirin, shirarka ay odayaashu qabtaan kaalin weyn bay ka ciyaaraan nabadda iyo xasilloonida degaanka. Shirarka cidda ay ka kooban yihiin waxa xukuma waxyabaha lagaga wa hadlayo. Shirku wuxuu qaataa saacado, maalmo, ama bilo, Shirarka odayaasho guula badan oo nabadgelyada ku saabsan ayay gaareen Somaliland iyo Puntland.

Guurti/Isim: Waa golaha odayaasha, waxa lagu soo magacaabaa aqoontooda dhaqanka iyo aftahnrimo. Jabhadda SNM qayib weyn bay kaqaateen guutidu sidii loo tageeri lahaa dagaalka SNMTu kula jirto dawladda. Dagaalka dabadii guurtidu qayib weyn bay ka qaateen shirarkii nabadda beelaha. 1993 waxay ka mid noqdeen dawladda waxa la sameeyey Golaha Guurtida. Odayaasha Majeerteenka waxa loo yaqaan Isim. Waxana lagu daray baarlamaanka si loo ilaaliyo surriyadda.

Somalidu waxay ku dhaqmaan (*Xeer Soomaali*). Burburkii dawladda ka dib, sharcigu iyo kala danbayntu noqotay waxa isugu jira xeer Somaali, shareecada islaamka caado iyo dhaqan somali. Xeer Somaaligu wax qoran maaha ee wax layska dhaxlay oo layska soo gaadhay ka-oday ka-awow.

Xeerka waxa shir kusoo saara guurti odayaal ah (xeer-beegti). Fulinta xeerka waxay ku xidhantahay culayska odayaasha iyo xogga lasaaro. Xeerku wuxuu qexa waxyabaa badan ay ka mid tahay xiriir dhaqameedka ka dhexeeya beelaha, xidhiidh siyaasadeedka beelaha. Degaanka, daaqa, biyaha, beeraha iyo dhulka.

Xeer Somaaligu wuxuu isku xidhanyihii shareecada islaamka, taas ayaa keentay in Somalia lagu dhaqmo shareecada islaamka. Adduunku labada nidaam ee kala ah Calmaaniga iyo shareecada islaamka waa lagu dhaqma, hase yeeshi xeer meelna lagama dhaqmo aan ahayn Somaliya. Xeerku wuxuu ku kooban yahay qabaailka wada nool ee isla deggan. Xeerka Somalidu mar mar wuxuu ka hor imanayaan qawaaniinta caalamiga ah eek u saabsan xuquuqal aadamka, sida xuquuqda haweenka. Xeer Somaaligu meelaha qaarkood wuxuu kala mid yahay qawaaniinta caalamiga ah sida (biri-ma-geydo) oo kale.

Tariikhda Somaliya

Islaamku wuxuu soo gaaray xeebaha Somaliya qarnigii 9aad ama 10aad halkaas oo ay soo degeen carabtu xeebaha Somaalida. Min qarnigii 13aad ila iyo qarnigii 19aad markay yimaadeen guumaystihii reer urub waxa haystey xeebaha Somaalida carab iyo cusmaaniyiintii oo joogey Muqdisho, Marka, Barawa, oo ku yaal konfurta Somaliya iyo Saylac, iyo Berbera oo woqoyiga ah. Waxa taa raaca saldanadihii Ajuraanka iyo Geladiga oo konfurta ah iyo saldanaddi Majeerteenkha wooqooyi. Intaano guumaystah Urub iman Somaalidu waxay ahayid reer guuraa dhulkeeduna maxadaysnayin.

Taariikh	Dhacdo	
1827–97	Guumaystaha reer Urub wuxuu Somaalida geeska Afrika u qaybiyey shan waddan: British Somaliland; Somalia Italiana; Somali Faransii (Djibouti); Somaali Kenya (NFD), iyo Somali iitoobiya.	1963–67
1899–20	Daraawishta uu horkacayo hogamiye diineed iyo gabayaagii Sayid Maxamed Cabdulla Xasan ayaa dagaal jihad ah ku qaaday siduu uga kiciyo gumaystayaashii gaalada ahaa dhulka Somaalida ahaa gaar ahaan Ingriska iyo xabashida. Waxa lajebiyey daraawiishta markii ciidammada circa ee Ingrisku dayuradu ku garaaceen qalcadde kutil halka manta loo yaqaan gobilka Sool.	June 1967
1941	Muddo gaaban ayaa Talyaanigu haystey Somaliland alkin waxa jebiyey Ingriika oo halkaa kasameeyey maamul hoos yimaadda mellatariga Ingriiska. Waxa la sameeyey xisbigii SYL, oo ku dhisnaa midayinta dhulka Somaalida iyo sidii surriyad loo heli lahaa. Xusbigu wuxuu kasoo hor jeedey qabyaaladda.	15 October 1969
	Xisbiga SNL ee Somaliland sidaas ookale ayuu qabay oo wadaninimo taas la midah ayuu ku dhisnaa.	21 October 1969
1950	Maamulka Somaalia ayaa loo dhiibey Qarammada Midobey muddo 10 sano ah waxana xukumayey Talyaaniga. Somaliland waxa laga dhigay maxmiyad Ingriis ah, Ugaadeniya waxa lasiiyey iitoobiya.	21 October 1970
26 June 1960	Markay Somaliland surriyadda ka qaadatay Ingriiska.	21 October 1972
1 July 1960	Markay konfurta Somaliya surriyadda ka qaadatay Talyaaniga iskuna darsadeen Somaliland oo lasameeyey	September 1974
		June 1977
		July 1977
		March 1978
		April 1978
		1980
		April 1981
		January 1986

Jamhuuriyadda Somaaliya Madaxweynihii ugu horreeyey waxa noqday Adan Cadullah Cisman, raiis wasaaruna wuxu ahaa Cabdirashid Cali Shermarke.

Dagaalkii xornima doonka ee Somaalida NFD-Kenyen ee loo yihiin dagaalki shuftada .

Markii Cabdirashid Cali Shermake loo doortay Madaxweynaha Somaaliya iyo Maxamed Xaji Ibraahin Cigaalna raiisal wasaaraha.

Markii la dilay Madaxweyne Cabdirashid Cali Sharmarke.

Markii mellatarigu oo uu hoggaaminayo Majar Janaral Maxamed siyad Barre afgembiyeen dawladdi rayidka ahayid oo Cigaal ka ahaa Raiisal wasaare, laguna dhawaaqey in dastuurkii la aanu jirin lana oggolayn axsaab siyassi ah.

Markii Siyad Barre ku dhawaaqay inay Somaliya tahay waddan ku dhaqma hantiwadaag, mashaariic iskaa waxu-qabso sameeyey, Midowga Soofyaadkana weydiistey taageero.

Markii lasoo saaray qoraalka afka Somaliga oo ah farta ingriisiga oo labeddely.

Afgembigii iitoobiya.

Markii Jabuuti surriyadda heshay.

Markii iska hor imad ka dhex dhacay ciidammada iitoobiya iyo jabhadda xorayinta Somali galbeed, ayaa ciidammada Somaliya duullimaad ku qaadeen Gobolka Ugaadeeniya iyagoo ruushku hubeyey. Si lama filaan ah ayaa Ruushku dhinaca iitoobiya kasoo jeestey.

Dawladda Somaliya dibbay ugasoo baxday Ogaadeniya markii ay ka hor yimaadeen ciidammadii iitoobiya oo ay taageerayeen Ruushka iyo Kubaan. Boqollaal kun oo Somalidii iitoobiya ah ayaa usoo qaxay dhinaca Somaliya.

Markay dawladdu ka badbaaddey afgembigii dhicisoobey. Kornayil Cabdullahi Yusuf Axmed oo kamid ahaa kuwii ka danbeeye afgembigaa ayaa sameeyey Jabhaddi hubaysnayid ee ugu horreysey oo dagaal ku qaadda ciidammada Somaaliya, kana soo duula iitoobiya.

Markii Somaliya ay xoojisay xidhiidh keeda dublamaasiga ee Mareekanka waxay heshay caawimaad dhaqaale iyo mellatari waxayna ogolaatay ciidanka Mareekanka soo geli karo dekdedda Berbera.

Markii lasameeyey oo London laga dhawaaqay Jabhadda Wadaniga ah ee Somaliyeed (SNM), Ujeeddada loo sameeyey oo ahayid in xukunka laga qaado Siyaad Barre waddankana xukunkii dimuqraadiga ahaa lagusoo celiyo.

Markii la asaasay IGADD ay sameeyeen iitoobiya, Suudaan, Somaliya, Jabuuti, Kenya, iyo Ugandha.

April 1988	Markii Somalia iyo iitoobiya ay heshiis nabadeed kala saxeexteen, halkaasna ay ku dhammaatay colaaddi tobanka sano ahayid.	April 1992	Markii la magacaabay ergaygii qarammada midowbey Maxamed Saxnon, waxa lagu dhawaqaqay UNOSOM1 si gargaarka biniaadannimo loo ilaaliyo.
May 1988	Markii SNM weerarka ku qaadday Burco iyo Hargeysa. Dawladdii Somalia waxay ku jawaabtey inay dayuurado kugaraacd Hargeysa, halkaa dawladdu waxay ku dishey kumaankun shiciba, waxayna barakicisay 650,000 oo ku qasabtay inay uqaxaan iitoobiya. Wuxa laga joojieg dawladdii Somalia deeqdii debedda markii la ogaadey inay ku xad gudubtay xuquuda bin aadanku leeyahay.	June 1992	Al-Itixaad oo isku dayey inay qabsadaan Woqooyi bari, waxa jebiyey SSDF uu hoggaaminayo Cadullahi Yusuf.
January 1989	Markii Jabhadda USC lagu sameeyey Rooma, waxay taageero ka heshaa qabiilkha Hawiye.	July 1992	Ololihihi dayuuradaha cunta gaarsiinta gobollada koonfurta.
March 1989	Markii Jabhadda SPM laga sameeyey Jubbada Dhexe, waxay taageero ka heshaa qabiilkha Ogaadeen.	December 1992	Go'aanka qarammada midowbey 794 lagu ansaxiyey in la'awood sankaro wixii laga maarmi waayo si gargaarka biniaadannimo losuurt gelio. Markay yimaadeen ciidammo nabad ilaalin ah waddamo kal duwan ka socda ay hoggaaminayaan ciidank Mareekanka (UNITAF).
May 1990	Markii Muqdisho lagusoo saaray qoraalkii Maanafestada oo ka koobnayid 114 isugujira siyaasiyiin, culima uddin, aqoonyahanno iyo ganacsato.	March 1993	Wada hadallo dib-u-heshiisiin ah ay qabanqaabiyeen Qarammada midowbey iyo iitoobiya, magaalada Addis Ababa. Wuxa kasoo qayib galay 15 kooxood iyo Somaliland oo indha-indhayin u joogtey. Wuxa la saxeexay heshiis hub-ururis ah iyo in la sameeyo xakuumad kumeel gaadh ah.
December 1990	Markii Jabhadda USC soo gashay Muqdisho, ajnabigii joogeyna loo daad guray maraakiibta dagaalka ee mareekan.	May 1993	Go'aanka qarammada midowbey (UNSCR 814) wuxuu ansaxiyey in UNITAF ku wareejiso hawshii ay hayse UNOSOM 2. Ciidammada joogey waxay gaareen 28,000 iyo 3,000 shaqaale rayid ah. Waxay u joogeen inay nabadda xoojiyaan sida uu dhigayo dastuurka Qarammada Midowbey qaybta 7. Markii golaha odayaasha beelaha ay Maxamed Ibrahim Cigaal ku doorteen shirkii Borame in noqdolo Madaxweynaha Somaliland, lana ogolaaday dastuurka kumeel gaarka ah ee Somaliland.
January 1991	Markii Siyaad Barre ka firdhaday Muqdisho ay magaalada qabsadeen ciidankii USC. Muqdisho waa laga qaxay markii xasuuq Daarood iyo ciddaan Hawiye ahayin uu ka dhacay magaalada. Kooxdii Maanafesto USC waxay doorteen Cali Mahdi Maxamed, madaxweyne kumeel gaadh ah, lakin taa waxa diiday hoggaamiyhii mellatariga USC Maxamed Farax Caydiid.	May 1993	Eritriya oo heshay madax bannini kadib aftqaadkii qarammad midowbey.
May 1991	Shir weynihii beelaha woqooyi ee ka dhacay Burco ayaa SNM waxay ku dhawaqaqay inay lasoo noqotay xurriyaddeedii lana baxday Jamhuuriyadda Somaliland kuna soo noqotay xuduudii ay lahayid isaac horti1960. Guddoomiyhii SNM Cabdirahman Axmed Cali (Tuur) ayaa noqday Madaxweynihii Somaliland ugu horreeyey.	June 1993	Heshiiskii Galkacayo dhexmaray SSDF iyo ciidammada Janaral Caydiid kuna saabsanaa xabbad joojin Majeerteenkha iyo Hawiyaha ee jooga Gaalkacayo iyo Mudug.
	Xukuumaddii Mengistu ee iitoobiya waxa afgembiyey kooxihi ka soo horjeedey ee Eritriya iyo Tigree.	June 1993	24 ciidanka Baagistanka UNOSOM oo lagu dilay Muqdisho markii ciidammada Janaraal caydiid meel ugaleen.
June–July 1991	Jabuuti oo shir wada hadall u qabaty lix kooxood oo Somaali ah. Halkaa waxa laysku raacay inuu Ali Mahdi madaxweyne noqdo. Taas waxa diiday Janaraal Caydiid.	October 1993	Ciidammada Caydiid oo sooridey laba dayuuradaha qummaatiga ukaca ee mareekan lana dilay 18 askari mareekan oo kamid ah ciidammada gaarka loosoo tababaray iyo boqolal Somali ah Muqdisho. Taasoo ku qasabtay dawladda mareekan inay kala noqto ciidankeeda kujira UNOSOM.
November 1991	Kooxo USC oo iskasoo hor jeeda ayaa dagaallo bani ku dhixmaren Muqdisho muddo afar bilood ah, iyadoo abarro xuni ay ka jiraan konfurta Somalia.	January 1994	Heshiis nabadeed ay kala saxeexdeen Caydiid iyo Cali Mahdi ayaa hagaajiye ammaanka Muqdisho.
January 1992	Go'aanka Qarammad Midowbey-golahiisa ammaanka (UNSCR 733) cunaqabatayin xagga hubka saaray Somalia.	March 1994	Markii Ciidanka mareekanku ka baxay Somalia.
March 1992	Markay qarammada midowbey heeshiis xabbad joojin ka saxeexeen Cali Mahdi iyo Caydiid. Ha'adaha gargaarka oo kusoo laabtay Somalia.	November 1994	Markii Dagaalka sokeeye ka bilaabmay Somaliland, shicib badani ay ka qaxeen Hargeysa iyo Burco, Dagaalka waxa keenany cabasho xagga wadaagga xukunka iyo ila dhaqaaleedka, iyadoo daladdu

	kushegtay inuu yahay dagaal dhex maraya waddaniyiinta difaacya xorriyadda Somaliland iyo kooxo doonaya fadaraalka Somali weyin. Arrintaas oo run u ekaatay markii Madaxweynihii hore Cabdiraxman Axmed Ali Cali (Tuur) u kubiiray dawladdii Caydiid ee Muqdisho.	May 2000	Jabuuti iyo IGAD oo isku raacay in laqabto shir weyne dib-u-heshiis Somaliyaad, laguna qabto Carta.
January 1995	Markuu debedda ku geeriyodey Siyad Barre, waddanka Nigeria.	August 2000	Markii CARTA la sameeyey Golha wadaniga ee kumeel gaadhka ah, oo ka kooban 245 xubnoon, Halkaas waxa lagu doortay Cabdiqasim Salad Xasan, madaxweyne Dawladda TNG.
March 1995	UNOSOM II oo kabaxday Somaliya.	November 2000	Dawladda TNG waxay meteshey Somaaliya shirkii IGAD bishi Nofambar, iyo shirkii midowga afrika ka dhacay Traaplus bishii Feb. 2001di waxayna saxeexday wax kabeddelkii dastuurka midowga Afrika.
June 1995	Janaraal Caysiid eneral Aideed oo ku dhawaaqay dawladdiisi (<i>salballar</i>).	December 2000	Itoobiya iyo Eritariya oo wada saxeexay heshiis nabadeed – Aljeeriya.
September 1995	Markii ciidanka Janaral Caydiid qabsadeen, oo lasameeyey ciidanka difaaca Raxanweynta (RRA).	March 2001	Markii lagu sameeyey magaalada Awasa-iitooibiya golihii SRRC oo kakoobnaa hoggamiye kooxeedyo kasoo horjeeda dawladda (TNG) da.
March 1996	IGADD oo loo dhigay sidan IGAD, hawlaheedana lagu kordhiyey nabadda iyo ammaanka gobolka.	May 2001	Markii loocodeeyey dastuurka lagu ansaxinayo goonni isutaaggga Somaliland. Waxay sheegatay dawladdu in boqolkiiiba 97 ay codkooda siiyeen dastuurka.
August 1996	Janaral Caydiid oo udhintay nabarro xabbadeed kasoo gaaray dagaalkii qabsashada dhoofista. Wuxuu dhalay jagadiisii inankiisa Xuseen Caydiid.	June 2001	Muddadii xakuumadda Puntland iyo barlamaanka oo dhammaaday. Guddoomiyah sare ee maxkamadda oo diiday inuu korodhsado Cabdillahi Yusuf muddada. Sida dastuurku dhigayo wuxuu sii ahaanayaa kumeel gaadh inta laga qabanayo shir beeled.
November 1996	Markii laqabtay shirkii dib-u-heshiisinta Sodere, wuxuu qabanqaabiye iitooibiya, wuxuu qayib qaatay 41 kooxood waxana lagu sameeyey Guiddida dib uheshiisinta wadaniga ah (NSC). Wuxuu diiday inuu ka qayib qaato Xuseen Caydiid. Itoobiya waxay inuu gacan saar laleeyahay kooxaha islaamiga. Ciidammada iitooibiya oo weeraray saldhigiyada Al-itixaad eek u yaal gobolka Gedo.	July 2001	Sida dastuurka Somaliland dhigayo, wuxuu laogolaaday in ladiiwaan geliyo axsaab siyaasi ah. Madaxweyne Cigaal oo sameeyey xisbiga UDUB.
February 1997	Shirweyne wadani ah ayaa lagu soo afjaray dagaalkii sokeeyaha ee Somaliland. Xeerkii wadaniga ahaa waxa lagu beddelay Dastuur kumeel gaadh. Cigal oo loogu daray 2 sano dheeraad ah inuu sii noqdo madaxweynaha, kaddibn wuxuu loogusii daray shan sano.	August 2001	Xil ka xayubintii baarlamaanka Somaliland kusoo oogey Cigaal oo kabadaadey. Saladiinta oo kushiray Burco uu kasoo baxay baaq lagu canbaareenayo Cigaal siduu kayeelay diiwaangelinti axsaabta kuna dhawaaqay in lakal diro xubnaha xisbiga UDUB. Salaadiintaa oo lagu xiray Hargeysa markay boqdeen taas oo keentay werwer iyo walaac in colaadii dib ucusboonaato. Wuxuu joojey colaadda dhexdhexaadintii gurti dhaqamdeeka Somaliland.
November 1997	Masaarida oo qabanqaabisay shirkii Qaahira lagu heshiisiye USC Caydiid iyo 30 hoggaamiya kooxeed, lakin Cabdullahi Yusuf waa diiday inuu kasoo qayib galoo shirkaa.		Murankii Dastuurka Puntland oo sababay dagaalkii Bosaaso. Cabdullahi Yusuf dib ugugurtay Gaalkacayo, kana tegey Puntland oo kala qayibsan.
July–August 1998	Hoggaamiya kooxeedyada isku haysta Muqdisho oo ka wada hadalay samayintii mamul goboleedka Banaadir, iyo Caydiid oo ka hadhay sheegashadii madaxweynaha.	11 September 2001	Weerarkii argagaxisanimo ee New York iyo Washington iyo kudduulimaadkii Afqaanistaan, iyo bilowgii ololaha ladagaalanka argagixisada calamiga ah uu horkacayey mareekanku. Kadib Burburkii dawladda dhewe wuxuu laqabtay inay Somaaliya noqoto meelay ubaxsadaan xubnaha alqaacida iyo taalibaanka ka firdhanayaa Afqaanistaan.
August 1998	Markii laqabtay shirkii Garoowe, laguna dhawaaqay mamul goboleedka Puntland ee taabacsan Somaliya, Cabdullahi Yusuf uu kayahay madaxweyne. Markii la weeraray safaaradah mareekanka Nairobi iyo Daral SalamMajor, wuxuu weeraray kooxo argagixiso kasocda Alqaacida.	November–December 2001	Madaxweynihii hore ee Kenya oo shir uqabtay Dawladda TNG iyo xubnu kamid ah golaha SRRC, iyo kooxa hoggamyeed saxeexay heshiiskii Nakuru.
May 1999	Markii Raxanweyntu RRA kasaareen ciidankii Caydiid Baay iyo Bakool kadib markii taageero ay kaheleen iitooibiya. Waxay Raxanweyntu samaysteen maamul ugaar ah.	November 2001	Xakuumadda mareekanka oo xidhay xawaaladda Al-Barakaat oo lagu tuhmay inay xidhiidh laleeyihii Alqaacida.

May 2002	Madaxweynaha Somaliland Maxamed Xaji Ibrahim Cgal oo ku geeriyoodey cusbataal Konfurta Afrika, Kuxigeenkiisa Dahir Riyale Kahin oo lagu wareejiyey jagadii Madaxweynaha.		Taasi waxay sababtay dagaalkii maxaakiinta islamiga iyo gaashaanbuurta qabqablayaasha. Dagaal kaasi wuxuu kii ugu xumaa ee ka dhaca Magalada Muqdisho. Mogadishu.
October 2002	Shirkii dib uheshiisiinta Somalida qabanqaabisay IGAD laga furay magaalada Eldooreed-Kenya, Kaasoo lagu heshiisiinayo TNG iyo golaha SRRC, lana doonayo in dawlad cusub lasoo saaro.	June 2006	Markii Sheikh Sharif Sheikh Axmed loo magacaabay guddomiyaha maxaakiinta islamiga.
December 2002	Axsaab kala duwan oo utartamaysa golayaasha degmooyinka Somaliland wana markii ugu horreysey inuu dhaco food kaasoo kale ah muddo laga joogo 30 sano. Saddexda xusbi UDUB,Kulmiye,UCID ugu tirade badnaa oo xaq uyeeshay inay noqdaan axsaab siyaasi ah kuna tartama kursiga madaxweynaha iyo baarlamaanka.	July 2006	Markii maxaakiinta Islaamiga jibiyeen gaashaanbuurta qabqablayaasha Muqdisho maamulka ka sameeyey meela badan konfurta Somaliya qabsadeen. Isla markaana waa markii ugu horreysey ee la furo gegida dayuuradaha iyo dekdedda Muqdisho tan iyo 1995kii.
April 2003	Markii uu Dahir Riyale Kahin wax yar kuhelay doorashadii madaxweynaha Somaliland.	September 2006	Shirkii nabadda ee lagu qabtay Khartoum ay kuwada hadleen dawladda fadaraalka TFG iyo maxaakiinta islaamiga ICU, oo ay soo qabanqaabisay Jamicadda carabta kaas uu dhicisobay. Qaraxii argagixiso ee ugu horreeyey ee kadhaca Somaliya oo lala beegsaday Madaxweynaha Cadullah yusuf ooh or maraya baarlamaanka baidhabo hortiisa.
May 2003	Markii heshiis laga gaadhey dagaalkii sokeeye ee Puntland. Cabdullahi Yusuf oo laoggolaaday inu ahaado madaxweyne, isla markaana mucaarid Maxamuud Muse Xirsi 'Cadde' lagasiyey jagooyin Mamulka, xogaggii mucaaradka ahaana lagu daray ciidanka Puntland.	October 2006	Dagaalkii Afka iitoobiya iyo maxaakiinta islamiga. Meles Senawi oo sheegay in dawladda iitoobiya dagaal kuqaadayso islaamiyiinta ku dhawaaqay inay ku jihaadaan waddankiisa.
August 2004	Markii la ansaxiyey Dastuurka fadaraalka lana sameeyey 275 xubnood baarlamaanka kumeel gaarka ah ee Somaaliya lagu magacaabay Kenya.	December 2006	Golaha Ammaanka QM oo ansaxiyey in lageeyo ciidammo Afrikan Somaliya, oo aan ahayn dawladaha lajarka Somaliya. Hoggaamiyaasha islaamiyiinta oo sheegay inay ciidamada yimaada Somaliya ay yihiin kuwa soo duulay. Bilowgii dagaalkii Maxaakiinta iyo ciidanka dawladda Fadaraalka oo ay taageerayaan ciidanka iitoobiya. Golaha ammaanka oo isku raaci waayey in go'aan kasoo saaro ciidamadda ajnabiga ah ay Somaliya kaga baxaan. Ciidanka iitoobiya iyo ciidanka TFGda oo Muqdisho dib uga qabsaday maxaakiintii 28 bishii Diisanbar.
October 2004	Markii baarlamaanku u doorteen Cabullahi Yusuf madaxweyne dawladda fadaraalka (TFG) muddo shan sano ah. Wuxuu udoortay Maxamed Geeddi raiisal wasaare.	January 2007	Islaamiyiintii oo kabaxay Kismaayo. Markii ugu horreysey uu madaxweyne Cabdullahi Yusuf soo galo Muqdisho, ila iyo inti lasoo doortay 2004tii. Ciidankii iitoobiya oo sii baacsaday ka hadhkii maxakiinta ilaa iyo xadka Kenya. Markii ugu horreysey ay dayaarado kasoo kacay marakkibta mareekanka ay circa ka weeraraan ciidammo baxsada maxaakiinta ka tirsan iyo xubno Alqaacida ah oo ku dhuumanaya. Hase yeesh ee waxyeello kasoo gaartay dad rayid ah.
February 2005	Dawladda fadaraalka oo kukala qaybsantay baaqii Cabdillahi Yusuf ku dalbaday ciidammo Afrikaanah oo dawladda kudifaaca Muqdisho. Afhayeenkii baarlamaanka Sharif Xassan Sheikh Adan oo kaxaystay 60 xubnood oo lategay Muqdisho.	February 2007	Markii Golaha Ammaanku ansaxiyey in ciidammo Afrikaan nabad ilaalih ah lageeyo Somaliya. (AMISOM)
May 2005	Markii laysku dayey in la dilo raiisal wasaarahaa Maxamed Geeddi Muqdisho gudeheeda. Bulshada rayidka ah oo ammaanka iyo deganaashaha Mugdisho isku dayday inay sugaan. Taasi waxay dhalisay in waddooyinkii xirnaa maleeshiyada laga qaado. Cabdullahi Yusuf oo dawladdiisii kasoo raray Nayroobi oo keenay Jawhar, sababta oo ah ammaan darrada Muqdisho.	March 2007	Xoogagga maxaakiinta iyo mucaaradka oo weeraray goobaha ay degganyihiin ciidamada iitoobiya iyo dawladda fadaraalka. Ciidammadii nabad ilaalinta ee Afrikaanka ah oo soo gaadhey Muqdisho oo dagallo ka socdaan. Bisha cas oo sheegtay in dagaalkaa Muqdisho uu yahay kii xumaa muddo 15 sano ah, wuxuuna sababay barakac aad u ballaaran.
September 2005	Doorashadii baarlamaanka Somaliliand kuraasta ugu baddan ay heleen mucaaradku Kulmiye iyo UCID.	April 2007	Qarammada Midowbey oo sheegay in dad ka badan 320,000 Somali ah ay ka barakaceen Muqdisho ilaa bishii Febarwari, Hayadda WFP oo ka digtet boobka
February 2006	Baarlamaankii dawladda fadaraalka oo markii ugu horreysey ku shira magaalada Baydhabo ilaa iyo markii lagu sameeyey Kenya 2004tii.		
February 2006	Kox qabqablayaal dagaal uu hoggaaminayo Maxamed Qanyare oo samaystay gaashanbuur ladagaalanta argagixisada ku dhuumanaya Muqdisho. Waxa maalgeliyey gaashanbuurta dawladda mareekanka.		

June 2007	lagu hayo kaydka cuntada inuu sii kordho haddii dagaalku sii socdo.	June 2008	Bilowgii wada hadalkii Jabuuti ku dhex maray dawladda fadaraalka TFG iyo mucaaradka ARS. Wawa la gaaray heshiis xabbad joojin saddex bilood ah. Talks between the TFG and ARS. Heshiisku wuxuu siiraya ciidanka iitoobiya 120 maalmood inay kaga baxaan Somalija. Wawa taas diiday Xasan Daahir Caweys, oo sheegay in ciidammada maxaakiintu dagaalka siiwadayaan ilaa yio inta ay ka baxayaan ciidammada ajnabiga ah waddanka.
July 2007	Maraakiibta dagaalka ee mareekanka oo weeraray goobaha Alqaacida ee Puntland. Raaisal Wasaaraha Geeddi oo ka nabad galay qarax gaari lala beegsaday gurigisa. Meles Senawi oo soo booqday Muqdisho oo ku ballan qaaday in ciidankiisu ka baxayo marka nabadda lasugo.	August 2008	Markii la saxeexay heshiiskii Jaboouti ee dhexmaray dawladda fadaraalka TFG iyo mucaaradka ARS.
August 2007	Shir dib uheshiisiin wadani ah oo ka bilaabmay Muqdisho oo lagu eedeyey in dawladda TFGdii oo qura ay ka qaybgaleen. Hoggaamiyaasha islaamiga ah kama qayb gelin shirkaa.	October 2008	Isqarxin argagixiso iskumar kadhacay Hargeysa, Bosaso la beegsaday xafiisyyada dawladda, iyo xafiisyyada iitoobiya iyo xafiisyyada Qarammada Midowbey.
September 2007	Hayadda ilaalinta xuquual aadamka oo ku eedaysay ciidammada iitoobiya iyo dawladda fadaraalka xadgudubyo dagaal iyo golaha ammaanka Qaramada midowbey oo aan dan ka lahayn xadgubkaa.	December 2008	Itoobiya oo ku dhawaaqday inay ciidammadeeda oo dhan kala bixi doonto dhammaadka sannadka 2008. Madaxweyne Cabdullahi Yusuf oo iscasilay markii baarlamaanku diiday inuu ansaxiyo in xilka laga qaado raiisal wasaare Nuur Xasan Xuseen oo baarlamaanku sheegay inay arrintasi kasoo hor jeeddo dastuur qarameedka dawladda fadaraalka TFG.
October 2007	Qaar kamid ah maxaakiinta Islaamiga iyo mucaarid kale oo ka tirsan isuttagga dib uxorynta Somalija ARS oo jooga asmara, waxay u ololayinayaan sidii ciidanka iitoobiya loga saari lahaa Somalija loona helilahaa xal dibloomaasi ah colaadda taagan.	January 2009	Markii loo doortay madaxweynaha afaraad ee Puntland Dr Cabdiraxman Maxamed Farole, waxana doortay baarlamaanka Puntland oo ah fadaraal ka mid ah Somalija. Markii Jabuuti lagu doortay madaxweynaha dawladda fadaraalka TFG Sheikh Sharif, waxana doortay baarlamaankii dawladda TFG oo lagu daray 275 mudane dheeraad ah oo kasoo jeeda mucaaradka ARS. Dawladda oo waqtigueedii loogu daray laba sonoo kale. Markay ciidammada iitoobi kabaxeen Somalija.
November 2007	Ciidamadda iitoobiya oo rasaas ku furay shicib ku mudaaharaadaya Muqdisho joogitaanka ciidamadda qalaad ee soo duulay. Kaas wuxuu dhaliyey dagaalkii ugu ugu cuslaa ee ka dhaca Muqdisho tan iyo Abril, kaas oo sababay sii qax iyo barakac dheeraad ah. Markii lasoo kordhiyey ciidammada iitoobiya ee magalada jooga, waxa iscasilay raiisal wasaare Geeddi.	February 2009	Madaxweynaha Sh. Sharif Sh. Axmed oo magacaabay raiisal wasaare Cumar Cabdirashid Cali Sharmarke oo aabihii ahaa madaxweyne. Sheikh Sharif oo kusoo laabtay Muqdisho oo si diirran loogu soodhoweeyey. Ahlu Sunnah Wal Jamaca oo iitoobiya soo hubaysay ayaa ku jibiyey Alshabaab gobollada dhexe. Daagaallo ban oo dhex maray dawladda fadaraalka TFG iyo xoogagga mucaaradka hubaysan ee kasoo horjeeda.
January 2008	Madaxweyne Cabdullahi Yusuf oo magacaabay raiisal wasaare Nuur Xasan Xuseen ('Nur Cadde'), kaas ku dhawaaqay in diyaar u yahay inuu wada hadal layeesho mucaaradka kasoo horjeeda dawladda TFG. Ergaya gaarka ah ee xoghayaha Jamciyadda Qarammada Midowbey (SRSG) Axmadu ould Cabdallah oo ku tilmaaday xalladd xun ee bini aadannim ee ka taagan Somalija inay tahay ta ugu xun Afrika. Dadka barakacy waxay gaarayaan 1 malyan iyo 200,000 ka firdhaday magala madaxda labadii wiig ee hore.	April 2009	Madaxweynaha Sharif oo doonayaa in waddanka lagu xumumo shareecada islanka, waxana la ansaxiyey bishii May 2009.
April 2008	Burundi oo noqotay waddankii labaad oo ciidammo ku darsada AMISOM, waxay usoo direen Muqdisho 440 Askari.	May 2009	Xasan Dahir Aweys oo kusoo laabtay Somalija oo ku dhawaaqay inuu kasoo horjeedo dawladd Sh. Sharif, marka wuxuu sameeyey Xisbul Islamiya, iyaga iyo Alshabaab dagaal wada jir ah ayay ku qaadeen dawladda. Dagaallo xooggan oo ka bilowday Muqdisho ay ku gacan sarreeyan xogagga mucaaridku.
	Midowga Yurub oo ku dhawaaqay in adduunku wax kaqabto budhcad badeedda xeebaha Somalija, ka dib markii la afduubay tiro marakiiba qaarna laweeraray.	June 2009	Dawladda mareekanka oo ku dhawaaqday inay hub siinayso dawladda fadaraalka TFG. Wasiirkii Amniga Somalija iyo 20 qof oo lagu dilay qarax argagixiso hudheel ku yaal Baladweyne oo ku taal woqoyiga magala madaxda Muqdisho. Markuu dagaal si cuslaaday madaxweyne Sharif Sh. Axmed wuxuu ku dhawaaqay xaalad xukun degdeg ah. Madaxda
May 2008	Hoggaamiyaha Al Shabaab oo lagu dilley weerar cirka ah Dhuusamareeb uu ka danbeeyey. Al Shabaab oo sheegtay inay xaq tahay in la dilo wixii ajnabiya, taasoo hayadaha gargaarku oo arkeen handadaad soo afjaraysa hawlaho gargaarka.		Golaha Ammaanka Jamciyadda Qarammada Midowbey oo isku raacay in loo diro maraakiib dagaal xeebaha Somalija si wax looga qabto Budhcad badeedda.

Somaliya oo qaylaroor u dirtay dawladaha jaarka si ciiddammo loola soo gaaro Somaliya.

Waxa lagu dhawaaqay xukun xaalad degdeg, dawladduna waxay ka codsatay beelah caalamka in lasoo taageero.

15 July 2009 Markii ugu horreysey ay mucaaradka xaaladda colaaadeed islarogto.

September 2009 Doorashada madaxweynaha Somaliland oo ahayid in la qabto Sept.2009 aya mar saddaxaad dib loo dhigay, taas oo sababtay in la xidho baarlamaanka mudaaharaadna ka dhaco Hargeysa. Markii ay ku dhinteen aska AMISOM Qarax weyn oo ka dhacay Muqdisho. Hayadaha gargaarka oo sheegay in 4 malyan oo qof oo somaliya joogaa ay ubaahanyihiin gargaar cunto.

Ocotber 2009 Al Shabab oo qabsaday dekedda koonfurta kutaal ee Kismaayo markay jebiyeen maleeshiyadii xisbul islamiya.

Qoraallo ku saabsan Somaliya

Ahmed, Ali J. (1995) (ed) *The Invention of Somalia*, Lawrenceville: Red Sea Press.

Andrzejewski, B.W. and Lewis, I. M. (2006) *Somali Poetry*, Oxford: Clarendon Press.

Besteman, C. L. & Cassanelli, L.V. (eds) (2000) *The Struggle for Land in Southern Somalia: the War behind the War*, Colorado/London: Westview Press/HAAN Publishing.

Bradbury, Mark (2008) *Becoming Somaliland*, James Currey & Progressio in association with Indiana Press, African Issues series.

Brons, Maria H. (2001) *Society, Security, Sovereignty and the State in Somalia: From Statelessness to Statelessness?* Utrecht, Netherlands: International Books.

Burton, Richard F. (1894), *First Footsteps in East Africa*, London: Echo Library.

Cassanelli, Lee V. (1982) *The Shaping of Somali Society: Reconstructing the History of a Pastoral People 1600–1900*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Clarke, Walter & Herbst, Jeffrey I., (1997) *Learning from Somalia: The Lessons of Armed Humanitarian Intervention*. Oxford: Westview Press/HAAN Publishing.

Farah, Ahmed Y. and Lewis, I.M. (1993) *Somalia: The Roots of Reconciliation*. London: ActionAid.

Farah, Nuruddin (2000) *Yesterday, Tomorrow: Voices from the Somali Diaspora*, London/New York: Cassell.

Gardner, Judith, & el Bushra, Judy (eds) (2004) *Somalia the Untold Story: The war through the eyes of Somali women*, London: Pluto Press.

Gundel, Joachim (2006) *The Predicament of the 'Oday': The role of traditional structures in security, rights, law and development in Somalia*, Danish Refugee Council/Oxfam-Novib.

Healy, Sally (2008) *Lost Opportunities in the Horn of Africa: How Conflicts Connect and Peace Agreements Unravel*, Horn of Africa Group Report, Chatham House.

Healy, Sally (2009) *Peacemaking in the midst of War: An assessment of IGAD's contribution to Regional Security*, LSE Crisis States Research Centre, Working Paper no. 59.

Heinrich, Wolfgang (1997), *Building the Peace – experiences and reflections of collaborative peacebuilding, the case of Somalia*, Life and Peace Institute (ISBN 91-87748-79-7).

Human Rights Watch (2007), 'Shell-shocked' Civilians under siege in Mogadishu, Volume 19 no. 12(a), August.

Human Rights Watch (2008), 'So Much to Fear', *War Crimes and the Devastation of Somalia*, December.

Humanitarian Exchange (2008), *The Humanitarian Crisis in Somalia*, ODI Humanitarian Practice Network, No 40, September.

International Committee of the Red Cross Somalia Delegation (1997). *Spared from the spear: Traditional Somali Behaviour in Warfare*, Nairobi: International Committee of the Red Cross.

International Crisis Group (2002) *Countering Terrorism in a Failed State*, Africa Report no. 45, 23 May.

International Crisis Group (2002) *Salvaging Somalia's Chance for Peace*, Africa briefing no. 11, 9 December.

International Crisis Group (2004) *Biting the Somali Bullet*, Africa Report no. 79, 4 May.

International Crisis Group (2008) *Somalia – to Move beyond the Failed State*, Africa Report no. 147, 23 December.

Le Sage, A. (2004) *Somalia and the War on Terrorism: Political Islamic Movements and US Counter-Terrorism Efforts*, PhD Thesis, Jesus College, Cambridge University, Faculty of Social and Political Sciences.

Lewis, I.M. (1999) *A Pastoral Democracy: A Study of Pastoralism and Politics Among the Northern Somali of the Horn of Africa*, Oxford University Press: London. 3rd edition 1999, James Currey/IAI/Lit Verlag 1961.

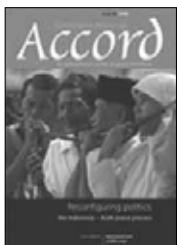
Lewis, I.M. & Mayall, J. (1995) *A Menu of Options: A Study of Decentralised Political Structures for Somalia*, London School of Economics/EC Somalia Unit.

Lewis, I.M. (2002) *A Modern History of the Somali nation and state in the Horn of Africa*. 4th Edition, Oxford/Hargeisa/Ohio: James Currey/Btec Books/Ohio University.

Lindley, Anna (2005) *Somalia Country Study*, Commissioned for a report on Informal Remittance Systems in African, Caribbean and Pacific (ACP) countries (ref: R02CS008) Compas, DFID, EC, Deloitte & Touche, 15 January.

- Lindley, Anna (2009), *Leaving Mogadishu: The War on Terror and Displacement Dynamics in the Somali Regions*, MICROCON Working Paper no. 15, Falmer: Institute of Development Studies.
- Little, Peter D. (2003) *Economy without a State: Accumulation and Survival in Somalia*. (African Issues) Oxford: James Currey.
- Luling, Virginia (2006) 'Genealogy as Theory, Genealogy as Tool: Aspects of Somali 'Clanship'', in *Social Identities: Journal for the Study of Race, Nation and Culture*, Vol. 12 No.4. pp 471–485. London: Routledge, July.
- Lyons, Terrence, and Ahmed I. Samatar (1995) *Somalia: State Collapse, Multilateral Intervention, and Strategies for Political Reconstruction*, Washington, D.C.: Brookings Institute.
- Marchal, Roland (1996) *The Somali post-civil war business class*. Nairobi: EC/Somali Unit, September.
- Marchal, Roland (2004) 'Islamic Political Dynamics in the Somali Civil War', in Alex de Waal (ed.) *Islamism and its Enemies in the Horn of Africa*, London: Hurst & Company, pp. 114–45.
- Marchal, Roland (2009), *A Tentative Assessment of Harakat Al-Shabaab in Somalia*, Journal of Eastern African Studies, June.
- Menkhaus, Kenneth J. & Prendergast, J. (1995) 'Governance and Economic Survival in Post-intervention Somalia', *CSIS Africa Notes* no. 172, Washington: Center for Strategic and International Studies. pp. 1–10, May.
- Menkhaus, Kenneth J. (1996) 'International Peacebuilding and the Dynamics of Local and National Reconciliation in Somalia', *International Peacekeeping* no. 3, 1, pp. 42–67, Spring.
- Menkhaus, Kenneth J. (2007), 'The Crisis in Somalia: Tragedy in Five Acts', *African Affairs*, Oxford University Press 106/204, 357–390, 2007
- PDRC (2003) *Somali Customary Law and Traditional Economy*, Garowe, Puntland.
- Quaranto, Peter J. (2008) *Building States While Fighting Terror: Contradictions in United States Strategy in Somalia from 2001 to 2007*, Institute for Security Studies, Monograph Series. no. 143. Pretoria, May.
- Reno, W. (2003) *Somalia and Survival in the Shadow of the Global Economy*, Queen Elizabeth House Working Paper 100 Oxford and Northwestern University.
- Sahnoun, Mohamed (1994) *Somalia: The Missed Opportunities*, Washington: USIP Press.
- Samatar, Ahmed I. (1988) *Socialist Somalia: Rhetoric and Reality*, London: Zed Books.
- Samatar, Ahmed I. (1994) *The Somali Challenge: From Catastrophe to Renewal?* London: Lynne Rienner, Boulder.
- Samatar, Said S. (1986), *Oral Poetry and Somali Nationalism: The Case of Sayyid Muhammad Abdille Hassan*, Cambridge: Cambridge University Press.
- UNDP (2001), *UNDP Human Development Report, Somalia 2001*. Nairobi: UNDP.
- WSP International (2001) *Rebuilding Somalia - Issues and Possibilities for Puntland*, HAAN, London.
- WSP International (2005) *Rebuilding Somaliland: Issues and possibilities*, Red Sea Press/WSP International.
- World Bank (2005), *Conflict in Somalia: Drivers and Dynamics*, January.
- World Bank (2006) *Somalia: From Resilience Towards Recovery and Development*, A Country Economic Memorandum for Somalia, Washington, January 11.
- Yusuf, Abdulqawi A. (2006), 'Battling warlords with lyrics', *International Herald Tribune*, 31 May.
- ## Cinwaanka websayityadda laga helo qoraallada
- Websayitka Dawladda Fedaraalka ah ee Somalija
www.tfgsomalia.net
- Websayitka gobolka Puntland ee Somalija
www.puntlandgovt.com
- Websayitka Jamhuuriyadda Somaliland
www.somalilandgov.com
- Shabakadda Awdal ee wararka (Jamhuuriyadda Somaliland)
www.awdalnews.com
- Garowe online (Puntland)
www.garoweonline.com
- Hiiraan online
www.hiiraan.com
- Websayidka qaunuunka Somaliland
www.somalilandlaw.com
- Interpeace
www.interpeace.org
- Akaademiga Nabadda iyo Horumarka (APD) (Somaliland)
www.apd-somaliland.org
- Websayidka Rugta Cilmi baarista iyo Nabadayinta (CRD) (Mogadishu)
www.crd somalia.org
- Xarunta Hormarinta Cilmibaarista Puntland (PDRC)
<http://pdrc somalia.org>

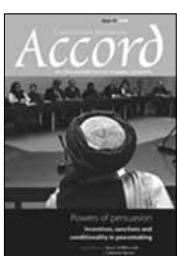
Taxanaha qoraaladda hayadda (CR)

Dib uhabaynta siyaasadda: Heshiiskii dawladda Indonesia iyo Jabhadda Aceh
Qoraalka cadadkiisu yahay 20 sannadkii 2008dii 2005tii dawladda Indonesia iyo jabhadda xornima doonka Aceh (GAMO), waxay kala saxeexteen heshiis lagusoo afjary colaaddii iyo dagaalladii hobaysnaa. Qoraalku wuxuu ilaynaya sida heshiiska loo gaadhey iyo sida loo fulinayo. Awoodda soojiidashada: Abaalmarin, cunaqabatayn, iyo shurrud lagu xidho nabad raadinta.

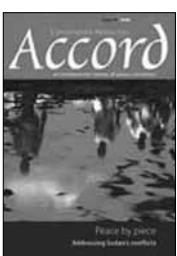
Qoraalka cadadkiisu yahay 15 sannadkii 2004tii
Isafgaradkii Luena ee 2002dii wuxuu soo afjaray dagaalkii Angola ee soconayey 27 sano. Qoraalka cadadkiisu yahay 15 wuxuu dib u eegayaa tariikhdi hawlaho nabad raadinta ee Angola iyo sida coladdu markay dhammaato loo gaadho cadaalad iyo nabad waarta.

Qoraalka cadadkiisu yahay 19 sannadkii 2008dii
Syaasiyiinta calamiga waxay badanaba isticmaalaan abaal marrinno, cunaqabatayn, iyo shuruud si looga gaadho heshiisyso colaadaha waddanka gudihiisa ah. Qoraalka cadadkiisu yahay 19 wuxuu baadhayaa sida arrimaha la cuskaday ay wax uga qaban karaan gaadhista nabadda.

Maxaa lagu beddelikaraa dagaal: Hawlaho nabad raadinta –Kolombia
Qoraalka cadadkiisu yahay 14 sannadkii 2004tii Qoraalku wuxuu ka hadlayaa ama eegayaa hawlaho nabad raadinta oo socdey 25 sano lagu heshiisinayey Shuftada iyo ciidammada Kolombia. Wuxuu qoraalku ka faalloonayaa hawlihi ay qabteen iyo ka qayb galkii mujtamaca rayidka heer tuulo, iyo gobola iyo waddanka oo dhan. Halkaa waxaa kasoo baxay hab cusub oo lagu xalliyo coladaaha.

Nabad uraadinta colaadaha Sudan oo hal-hal loo darso
Qoraalka cadadkiisu yahay 18 sannadkii 2006dii Qoraalku wuxuu dib u eegayaa hawlihi nabadayinta 2005 laguna gaadhey heshiiskii ballaadhnaa ee Sudan. Wawa kale uu qoraalkani qeexayaa suaalaha ka soo baxay heshiiska oo ubaahan in lawaajaho, si hawlaho nabadinta ee mustaqbalka Sudan ay kasii fiicnaato kuwii hore.

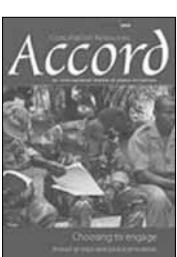
Lahaanshaha geeddi socodka: Kaqayb galba nabad raadinta ee dadweynaha
Qoraalka cadadkiisu yahay 13 sannadkii 2002dii Qoraalkii ugu horreeyey ee soo baxa kuna saabsan habka ay dadweynuhu uga qayb qaadanayaa raadinta nabadda. Waa diraasad ballaadhan oo eegaysa sida dadweynaha awood loo siyo inay kaqayb qaataan geeddi socodka siyaasadeed ee Guatemala, Mali, iyo Konfurta Afrika. Waxan ku jira qaybo gaagaaban oo ka hadlaya Kolombia, Woqoyiga Irland iyo Filibiin.

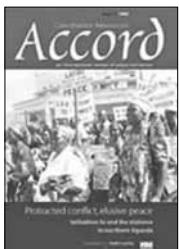
Hawlah nabadd ee gobolka Nagorny Karabakh
Qoraalka cadadkiisu yahay 17 sannadkii 2005tii Ilaa iyo xabbad joojintii 1994, colaaddii Azerbaijan iyo Armenia oo isku hayey Gobolka Nagorny Karabakh halkii bay taagantahay. Qoraalka cadadkiisu yahay 17 waxaa uu ka hadlayaa dhibaatooyinka hor taagin in heshiis waara lagaadho.

Hawlah Nabad raadinta ee Papua New Guinea iyo Bougainville
Qoraalka cadadkiisu yahay 12 sannadkii 2002dii Qoraalkani wuxuu ku saabsanyahay hawlihi lagalay ee keentay Heshiiskii nabadeed Bougainville 2002dii. Waa diraasad gaar u sharxaysa xoogga dhaqanka dadka Melanesian, iyo qaybti ay kagaleen dhexdhexaadiyaashi caalamiga ah.

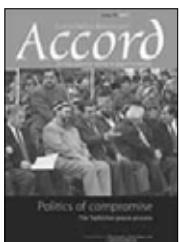

Kooxaha Hubaysan iyo hawlaho nabad raadinta
Qoraalka cadadkiisu yahay 16 sannadkii 2005tii Hawlaho nabad raadinta caalamka kooxa badan oo hubaysan ayaa kaqayb galay xallinta colaadaha diikhiliga ah. Qoraalka cadadkiisu yahay 15 wuxuu ka hadlayaa waaya aragnimada laga helay hawlahaa iyo qaababka kala duwan ee la adeegsadey markii kooxaha hubaysan lagasoo qayb gelinayey hawlaho nabad raadinta. Nabbadda melletari iyo cadaaladda bulshada? Hawlaho Nabadda ee Angola

Colaadda dheeraatay, Nabad raadinta adkaatay ee ladoonayo in lagusoo afjaro qalalaasaha woqoyiga Uganda

Qoraalka cadadkiisu yahay 11 sannadkii 2002dii Inkastoo ay adagtahay in nabad laga gaadho colaadaha woqoyiga Uganda, qoraalkan cadad kiisu yahay 11 wuxuu tilmaamaya hawlihi nabad raadinta ay ka qayb qaateen beelaha gudaha kasocda iyo kuwa debbeddaba. Wuxuu qeexaya qoraalku raadkii ay kuyeesheen hawlahaa nabaddu colaaddii halkaa ka taagnayd.

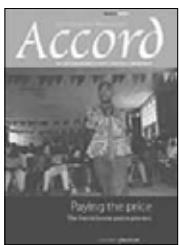

Syaasadaha Isfahanka:

Geeddi socodka Nabadda ee Tajikistan

Qoraalka cadadkiisu yahay 10 sannadkii 2001dii

Qoraalku wuxuu sharraxayaahimilooyinkii kooxaha colaaddu dhex taal ee Tajikistan. Wuxuu ka hadlayaa qoraalku qaababkii wadahaddadlu udhaceen ilaa iyo markii lagaadhey heshiiskii guud ee 1997, Wuxu kalo faallo ka bixinaya hawshay ka qaateen beesha caalamku, oo ay hoggaaminayse Qarammada Midowbey, iyo mujtamaca rayidka ah ee beelaha gudaha.

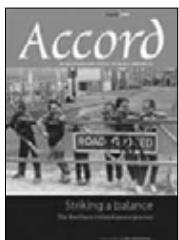

Dheeftii Colaadda:

Geeddi Socodka Nabadda ee Sierra Leone

Qoraalka cadadkiisu yahay 9 sannadkii 2000

Heshiis nabadeedkii Lome July 1999 ee lagu afjaray colaaddii Sierra Leone oo ahaa dagaal sokeeye kii ugu naxariista darnaa. Qoraalka sagaalaad wuxuu ka hadlayaa hawlahaa la qaaday ee nabad raadinta, iyo kuwii hore ee laysku deyey six al loogu raadiyo colaadda, iyo waayo aragnimadii laga bartay isbeddelka Sierra Leone.

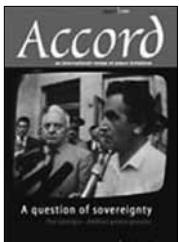

Isudheeli tirka:

Geeddi socodkii nabadda Woqoyiga Irland

Qoraalka cadadkiisu yahay 8 sannadkii 1999kii

Qoraalku wuxuu badhitaan ku samaynayaa waxyabihii keenay wada hadalladdii 1998 laguna gaadhey heshiiska Belfast. Qoraalku wuxuu faallo ka bixinaya xogaggii ka danbeeyey heshiiska iyo sidii gogosha loogu xaadhey. (2003 waxaan ku kordhinnay qoraal dhamaystir ah – Ka eeg internetka)

Geeddi socodkii nabadda Georgia iyo Abkhazia

Qoraalka cadadkiisu yahay 7 sannadkii 1999kii

Qoraalku wuxuu tilmaamaya taarikhdi colaadda Georgia-Abkhazia isagoo qoraalku si gooniya u eegaya xaalada siyaasadeed ee keentay kala aamuska labada dinac iyo sidii loogu heli lahaa xal in wada hadalo dib loogu noqdo.

Ogolaashaha is xukunka: Isbedelka Mindanao.

Qoraalka cadadkiisu yahay 6 sannadkii 1999kii

Heshiish nabadeed kii la gaaray 1996dii oo ka dexdhacay GRP-MNLF wuxuu ahaa mid asaas ah taasoo isku daydii heshiishya hore oo 24sano ay waxaba ka socon waayeen. Qoraalka lixaad wuxuu qeexaya qaabkii loo raadiyey nabadda Midnao

wuxuuna baadhintaan ku samynayaa qoraalku sidii loo hirgeliyey (2003- waxaan soo saarnay qoraal dhamys tira ah waxaad ka heli kartaa intenetka)

Illalinta nabadda:

arrimaha ka hor yimi dustoorka Cambodia

Qoraalka cadadkiisu yahay 5 sannadkii 1998dii

Qoraalkani wuxuu faalaynayaa arrimihii lag wada hadlay markii la saxeexa yey heshiiskii Paris 1991kii kasoo si dhab ah usoo af jaray dagaalkii Cambodia ee dabada dheeraa iyo burburkii ku xigey ee dawladda iyo isbhaysigii maamulkeeda bishii July 1997.

Doonista dhamystirka dagalka:

dagaalkii iyo wada hadalkii Sri Lanka

Qoraalka cadadkiisu yahay 4 sannadkii 1998kii

Qoraalkani wuxuu ka faaloonaaya dagaaladii wadani ahaa ee cidhib tirka ku saabsanaa ee ka dhacayey Sri Lanka tan iyo 1983dii. Wuxuu qeexaya qoraalku wada hadaladii iyo hawlihi nabad raadinta, wuxuna sharaxayaa waxyabaha loo baahanyahay in wax laga qabto hawlahaa nabad raadinta mustqabalka.

Qaabka dib-u-heshiisiinta Mozambique:

Qoraalka cadadkiisu yahay 3 sannadkii 1998kii

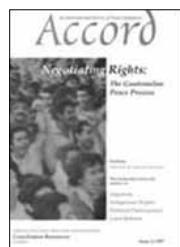
Qoraalkani wuxuu eegaya hawlihi nabad raadinta eek ala duwanaa ay kooxaha is hayaa ku ogolaadeen in ay ku wada hadlaan ka bacdina ay xal ka gaaraan collaadii Mozambique. Waxuu qoraalku tusaysaa raadadkii ay kaga tageen wadanka isbedeladii caalimiga ee siyaasadeed.

Wada hadladii hawlahaa dib-u-heshiisiinta Guatemala

Qoraalka cadadkiisu yahay 2 sannadkii 1997kii

Heshiiskii nabad gelyadda ee la gaaray 1996dii wuxuu soo afjaray 36 sanadood oo dagaal sokeeya ah oo ka dhacayey Guatemala. wuxuu qeexaya sida looga badbaadi karo aar gudashada, iyo xuquuqda dadka laga tira badan yahay looguna ogolaan lahaa ka qayibgalqa siyaasadda loona bedeli lahaa qaunuunka dul bixinta.

Geedi socodkii nabadda Liberia 1990-1996:

Qoraalka cadadkiisu yahay 2 sannadkii 1997kii

Qoraalkani wa kii ugu horeyey oo aanu soo saarno wuxuuna ka faaloonaaya hawlihi nabad raadinta Liberia ee wakhtiga dheer qaataw wuxuuna hoos u eega yaa sababta ay 13 isku day nabad raadini ay u suurta geli weydey

Hayadda Conciliation Resources (CR) waa hayad caalmiya oo ka madax bannaan dawladda. Waxay ka diiwaan gashantahay Dalka Boqortooyada Ingriska. Waxay deggantahay: Caucasus, Colombia, the Democratic Republic of the Congo, Fiji, Guinea, India, Liberia, Pakistan, the Philippines, Sierra Leone, Southern Sudan and Uganda, Waxay la shaqaysaa hayadaha mujtamaca rayiddka iyo dawladdaha. Wuxuu qoraallo ku saabsan taloooyinka iyo doonista nabadda iyo nabadaynta. Hayaddu waxay ka heshaa maal gelinta deeqda ay ka hesho dawladdaha iyo hayadaha calamiga ah.

Hayadda CR ujeedada loo sameeyey waa:

- Taageeridda dadka ka shaqeeya xal-u-raadinta dhibaatooyina dhaqaalaha iyo siyaasadda iyo ka hortagaa dagaaladda iyo colaadaha ka dhasha dhibaatooyinkaa
- Abuurista fursadu lagu wada hadlo loona hagaajiyoo xidhiidhk beelaha colaaduhu ka qaybiyeen xagga wada noolaanshaha iyo siyaasaddaba.
- Inay ka dhaadhiciso dawladdaha iyo ciddii talada haysa inay u adeegsadaan xallinta colaadaha siyaasado waxka qabanayaaya qalalaasaha.
- Horuumarinta tallaabooyinka iyo siyaasadda nabab radiant oo wax laga barto hababka kala duwan ee nabab raadinta ee ka dhaca daafaha adduunka.
- Kor uqaadista wacyiga dadweynaha xagga xuquuqal aadamka, iyo arrimaha ku saabsan nabadda iyo coladda ka dhex taagan beelaha kala qaybsan.

Haddii aad doonayso xog dheraad ah ama tabarruc bixinaysid la xiriir:

Conciliation Resources
173 Upper Street
London N1 1RG
United Kingdom

Telephone +44 (0)20 7359 7728
Fax +44 (0)20 7359 4081
Email cr@c-r.org
Website www.c-r.org

Charity Registration no. 1055436

Interpeace waxay la shaqaysaa beelaha adduunka ee colaaduhu iyo dagaallado ka dhex taagan yihiin waxayna u raadisa siday u gaarsiin lahayid nabad waarta. Taas waxay ku doontaa wada hadallo dib uheshiisiin iyo dib udhis nabadeed. Waxay bilowday inay la shaqayso hayadaha Somaalida in ka badan toban sano horteed. Saddexda hayadood ay la shaqaysaa waa: Machadka Nabadda iyo Horuumarinta (ADP) ee Hargeysa; Rugta Horuumarinta iyo cilmi barista ee Garowe, Puntland; Iyo Rugta cilmi barista iyo wadahadalka (CRD) ee Muqdisho. Xafiisyyadaasii waxay ku kala yaaliin meelo kala duwan oo waddanka kamid ah, mid kastiina wuxuu ku shaqeeyaa hab waafaqsan duruufihiisa gaarka ah.

Calwaanka Xafiiska Hayadda waa:

Interpeace Regional Office for Eastern and Central Africa
P.O. Box 28832
Nairobi
Kenya

Telephone +254 (20) 375 4166/375 4167
Fax +254 (20) 375 4165
Website www.interpeace.org

ISSUE
21

**conciliation
resources**

Nabadda yaa iska leh oo loo doonayaa?

**Sidee baa xidhiidh loogu samayn karaa Somalida
nabadda doonaysa iyo beesha caalamka**

Marka lamaqlo Somaliya dad badan waxa maskaxdooda ku swirrma qalalaase dagaal joogta ah, abaaro iyo gaajo, qax ballaadhan, argagixisada, jihaadka iyo budhcad badeedka. Inkastoo dhawor jeer laysku dayey 20kii sano ee uddanbeeyey in loo sameeyo dawlad dhexe haddana laguma guulaysan. Ilaa 2001dii soo dhexgalka beesha caalamku waaba ugasiidartay xaaladda konfurta Somalia.

Lakinse Somaliya oo dhan maaha meel aan qaynuun jirin ama dhul aan laxukumi Karin. Meelaha qaarkood dadka Somaliyed waxay adeegsadeen dhaqaalahooda iyo dhaqankooda oo ku samaysteen ammaan iyo maamul. Dib uheshiisiintii ay Somalidu qaadday waxay dhashay ammaan iyo xasillooni tis qaad ah. Ganacsiga Somalida dhexdoodana wuxuu kobciyey dhaqaalihii.

Qoraalkan (Accord 21) oo ku saabsan geeddi socodka nabadda Somalida wuxuu muujinayaa inay muhiim tahay in laysusoo dhoweeyo fahanka nabadda Somalidu doonayso iyo nabadda ay ladoonayso beesha caalamku. Wuxuu ka kooban yahay qoraalku 30 maqaal, waraysiyo lala yeeshay odyaal dhaqameedka, iyo saraakiil sare ka shaqeeya Midowga Afrika, IGAD, iyo Qaramma Midowbey. iyo qoraallo kasoo baxay hayado Somaliya iyo kuwa caalami ah oo faraha kula jira hawlaha nabad raadinta. Waxa kaloo kasoo qayib galay qoraalkan xarumaha cilmi barista iyo diraasadaha Somaliyed, iyo bulshada rayidka ah, iyo ururada haweenka Somaliyed iyo Khubaro kale. Waxan wadajir uwada samaynay qoraalkan hayadda Interpeace oo calwaankeedu internetka yahay: www.interpeace.org

HAYADDA (CONCILIATION RESOURCES) IYO QORAALLADEEDA TAXANAH AH

Hayadda Conciliation Resources (CR) waa hayad caalmiya oo ka madax bannaan dawladda., Waxay cawisaa dadka joojinta dagaallada iyo colaada, waxay ka shaqaysaa si loo heli lahaa cadaalad loona joojin lahaa colaadda hubaysan. Waxa gaar loogu yaqaan in soo saarto qoraallo taxana ah ku saabsan talooyinka iyo doonista nabadda iyo nabadaynta. Qoraaladda Hayadduu soo saarto wuxuu loogu tala galay sii xoojinta nabad raadinta, iyo in casharro laga barto lagu xalliyiyo colaadaha kal duwan ee caalamka manta.

“Waa in dhammaan laqiraa in Somalida lasiin daryeelkii ay ubaahnayid si fiicanna anay beesha caalamku ugusoo jeesan. Waxa lagu sheegaa dawlad burburayoo waxaad moodda inay sidaas tahay xaaladah cusub ee imminka soo baxay ee beesha caalamku waxba ka qaban kariweydey.

Waaya aragnimada aan uleeyahay Somaliya markaan ka eego, waxaan rumaysnahay in dadka Somaliyed yihiin dad tayo leh oo wax lagashan karo oo ay mudanyihiin in markale fursad lasiyo: In muddo dheer laga taageero dhinaca horumarinta dhaqaalahooda iyo inay isku xukumaan fadaral. Qoraalkani wuxuu ilaynayaa habka beesha caalamku wax uga qabankarto dib udhiska nabbadda Somaliya”.

Mohamed Sahnoun Lataliyaha Gaarka ah ee xoghayaha QM-arrimaha Afrika Horena ahaa Ergeyga Gaarka ee xoghayaha QM-arrimaha Somaliya. Wuxuna yahay Kuxigeenka madaxa Hayadda Interpeace iyo Jaamicadda Nabadda-Qaramada Midowbey.

Qoraalada lasoo saaray oo dhan waxaad ka helaysaa bogga internetka website: www.c-r.org

